

De veteri ritu

NVPTIARVM

& jure

CONNUBIORUM:

Barnabas Brissonius,

Antonius } Hotmanus.
Franciscus

LVG. BATAVOR.

Apud Franciscum Hackium

cIↃ IↃc XLI

B. BRISSONII I. C.

Et in suprema Parisiensi

CVRIA PRÆSIDIS

DE RITV NVPTIARVM

Liber Singularis.

DICTURUS de ritu nuptiarum, pauca de sponsalibus quæ earum celebritatem antecedunt, præfabor. Fuit autem hoc in more priscis temporibus positum, ut qui uxorem ducturus esset, ab eo unde ducenda erat, eam in matrimonium datum iri stipularetur: idque qui nuptum daturus erat, sponderet: qui contractus stipulationum, sponsionumque dicebatur sponsalia. Hoc Servium Sulpitium in libro de dotibus, Neratium Priscum in libro de nuptiis tradidisse *Gellius* scriptum reliquit. *a*

a *lib. 4. noct. Attic. cap. 4.*

Quibus Ulpianus & Florentinus consentiunt, *b* qui sponsalia quoque à spondendo dicta, & sponsi, sponsæque appellationem inde ductam credunt, quod veteribus stipulari, & spondere uxores futuras moris esset. Nec clam me est, horum nominum originem à Græco fonte Verrium Flaccum idoneum auctorem derivasse, qui, ut apud Sex. Pōp. legimus, sponsorum, & sponsarum nomen inde tractum existimabat, quod σπονδὰς interpositis rebus divinis facerent. Sed à priore harum vocum notatione qui dissentiret præter unum Verrium, præterea inveni neminem. Veteris certe moris quo prius illud etymon nititur, multa sunt in Plauti Comœdiis non obscura impressa vestigia. Sic enim ille in Aulularia Megadorum ab Euclione filiam stipulantem facit.

M. Quid nunc etiam mihi despondes filiā?
E. Illis legibus.
Cum illa dote quam tibi dixi. M. Sponden ergo? E. Spondeo.

In Trinummo quoque Lysiteles à Charmide ita stipulatur.

Sponden ergo tuam gnatam uxorem mihi?
Ch.

b *In l.* 2 *& l.* 3. *D. de sponsalib. l. sponsio. D. de verb. signif.*

Ch. ſpondeo: & mille auri
Philippum dotis. Et paulo poſt.
Iſthac lege filiam tuam ſponden mihi uxorem dari? Ch:
Spondeo. Ca. & ego ſpondeo idem hoc.
Sed & in Curculione Phædromus ita à milite ſtipulatur. Ph.
Spondeſne miles mihi uxorem tuam? M. ſpondeo.
Inde Arnobius libro IIII. adverſus gentes fabuloſa gentilium deorum conjugia ridens, Vxores, ait, Dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis: habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. Memini etiam idem ipſum Servium grammaticum adnotare ad eum Virgilii verſum qui eſt lib. x. Æneidos.
Quid ſoceros legere & gremiis abducere pactas?
Nec vero *à filia duntaxat patre nuptum datum iri, ſed & à patre viri ductum iri ſponſio interponebatur,* ſi modo Donato fides accommodanda eſt, qui Terentii verba ex prima Andriæ ſcena ad eam rem expendit, quæ ita habent.
Hac fama impulſus Chremes
Vltro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.

A 3 *Placuit:*

Placuit: despondi: hic nuptiis dictus est dies.

Ad constituenda plane sponsalia *nudus consensus sufficiebat*: nec quicquam intererat utrum testatio interponeretur, an aliquis sine scriptura sponderet. Denique & absenti absens per epistolam vel internuntium recte despondebatur. *a* In tabulas tamen ut plurimum sponsalitiæ conventiones referebantur. Ex quo illud Iuvenal. *b*

Si tibi legitimis pactam junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Tertullianus in libro de virginibus velandis. Hæ sunt tabellæ priores naturalium sponsaliorum & nuptiarum. Quæ tabulæ signatoriis eorum qui interfuerant, anulis obsignabantur. Unde Iuvenalis de nuptiis contrahendis agens, *Veniet*, ait, *cum signatoribus auspex*. Apulejus Apolog. II. Habes Æmiliane caussam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido sint sed in villa urbana consignatæ.

In argumentum etiam contractorum sponsaliorum à sponso *sponsa arrha dabantur*: quemadmodum ex Paulo lib. 2. sententiarum, & ex Gratiani, ac Valentiniani,

a *L. sufficit L. In sponsalibus. D. de sponsalib.* b *Sat.* 61.

tiniani, aliorumque Imperatorum constitutionibus intelligimus. *a* Quin & anulus sponsę pignoris loco mittebatur, quem pronubum Tertullianus in lib. de cultu fœminarum vocat, Aurum, inquiens, nulla norat præter uno digito quem sponsus oppignerasset pronubo anulo. Isidorus Hispalensis lib. xx. Etymolog. Fœminæ, ait, non usæ sunt anulis nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere solebant. Item lib. 2. de divin. offic. cap. xv. Quod in primis, ait, nuptiis, anulus à sponso sponsæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis signum, vel propter id magis ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde & quarto anulus digito inseritur. Ideo quia in eo vena quædam ut fertur sanguinis ad cor usque perveniat. Quam eandem rationem Gellius *b* & Macrob. *c* ex Appione & Atteio Capitone reddunt, cur apud Romanos communi assensu receptum esset, anulum in digito qui minimo vicinus est quem & medicinalem vocant, atque adeo manu præci-

a *l. si quis officium. D. de ritu nupt. l. Arrhis. l. ultr. c. de sponsalib. b. cap.* 31.
b *lib.* 10. *cap.* 10. c. *lib.* 7. *cap.* 13.

pue ſiniſtra geſtare. Nicolaus quoque Pontifex ad conſultationem Bulgarorum reſcribens, ut eſt apud Gratianum. Et poſtquam, ait, arris ſponſam ſibi ſponſus per digitum fidei anulo inſignitum deſponderit. Sed & hunc ipſum morem Iuvenalis à me ſubjecti verſus indicant. *a*

Conventum tamen & pactum & ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras, jamq; à tonſore magiſtro
Pecteris, & digito pignus fortaſſe dediſti.

His à Paulo *b* relatam ſpeciem adjungamus licet, in qua ſponſum alienum anulum ſponſæ muneri miſiſſe proponit. Ferreum vero anulum eumque ſine gemma ſponſæ mitti ætate ſua conſueviſſe Plinius lib. XXXIII Naturalis hiſtoriæ auctor eſt.

Cæterum *à qua ætate ſponſalia contrahi* olim poterant, ex Modeſtino lib. 4 differentiarum liquet: cujus ipſamet verba ponam. *c In ſponſalibus contrahendis ætas contrahentium definita non eſt ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab*

a *Sat. 6.* b *In l. ſi donare. ult. §. D. de donatio. int. vir.*
c *l. In ſponſalibus. D. de ritu nupt.*

ab utraque persona intelligitur: id est, si non sint minores quam septem annorum. Quæ verba certam nominatim sponsalibus contrahendis præscriptam ætatem non fuisse significant. Quamquam quod ad legis Papiæ præmia attinet, ea demum sponsalia probari admittique Augustus constituit, quibus biennio post justæ, ac legitimæ nuptiæ accedere possent, ut proinde minores natu decem annorum virgines frustra sponsæ haberentur. Cujus rei constituendæ causa fuit, quod sponsaliorum obtentu, quæ ad exitum & effectum brevi perduci per sponsarum immaturam ætatem non poterant, legi fraudem fieri animadvertisset. Id quod ex Dione lib. LIIII didici, cujus hæc sunt verba. ὡς δ' οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντοιν γαμήσει τις. τουτέστι, δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα. Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη καθάπερ εἶπον νομίζεται). Quorum verborum sententiam quia nec assecutus est, nec expressit interpres, ego in eorum gratiam quibus Græca lingua minus innotescit, in latinum ea conver-

tam ut potero. *Quoniam autem*, ait Dio, *quidam infantes puellas despondentes, præmiis quidem conjugum fruebantur, ceterum effectum rei, & conjugum opus non præstabant, ea sponsalia vires nullas habere constituit, post quæ duobus transactis annis sponsa duci minime posset: Hoc est, ut omnino decennis virgo desponderetur, si quidem ex ea commodi quid capere sponsus vellet. Duodecimo nãque anno virgo matura viro & nubilis, ut jam ante dixi, existimatur.* Quam eamdem Augusti constitutionem Zonaras totidem prope verbis retulit, quæ sunt ab ejus interprete, ne quem debita laude fraudem, fidelius, ac planius quam ab illo altero, viro alioquin erudito, ac bene de Græcis merito, reddita. Atque hoc nimirum est, quod breviter ac strictim more suo Tranquillus in ejusdem principis vita scribit his verbis. *a* Cumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctavit. Quo procul dubio pertinet Caij *b* locus quem ex ejus lib. 1. ad. l. Iuliam & Papiam Pandectarum concinnatores delibarunt. In eo ita est. *Sæpe justa ac necessaria*

causa

a *cap.* 34. b *l. pen. D. de sponsalib.*

causa non solum annum vel biennium, sed etiam triennium aut quadriennium & ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi, sponsave, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex necessitate fiunt. Itaque à septimo anno utiliter quidem contrahi sponsalia potuisse non dubium est: verum eorum demum sponsaliorum nomine quæ cum virginibus decem ad minus annos natis contraherentur ex lege Papia, commodi lucrive quid percipi poterat.

Hæc de sponsalibus, quæ viã ad explicanda nuptiarum solennia muniant, breviter prædicenda censui. Sponsalibus factis, consequens erat nuptiis diem dici. *Nec* vero *temere & è re nata, ac quoliber,* prout incidisset, *die nubebant:* Sed in ea re non levem mensium, temporum ac dierum delectum habebant. Novarum certe Calendarum posteros omnes dies à nuptiis habitos alienos, Sex. Pomp. libro. XII. scribit. Mensis item Maius, quemadmodum Plutarchus ἐν αἰτίοις testatur, nuptiis infaustus & inauspicatus existimabatur. Ex quo illud olim vulgi sermone tritum proverbium, mense Maio nubunt malæ. Ovidius lib. 5. fastor.

ec N

Nec vidua tadis eadem, nec virginis apta
Tempora, qua nupsit, nec diuturna fuit.
Hac quoq; de causa, si te proverbia tangũt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios qui nuptiis contrahendis vitabantur Macrobius libro. 1. c. 15. recenset: cujus ipsamet verba subjicere satius fuerit. *Nec hoc pratermiserim,* ait, *quod nuptiis copulandis Calendas, Nonas & Idus religiosas, id est, devitandas censuerunt. Hi enim dies prater Nonas feriati sunt: feriis autem vim cuique fieri piaculare est. Ideo tunc vitantur nuptia, in quibus fieri vis virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum juris Pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere veteres fossas liceret, novas facere jus non esset, ideo magis viduis quam virginibus idoneas esse ferias ad nubendum. Subjiciet aliquis: Cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Hujus quoque rei in aperto causa est. Nam primus nuptiarum dies verecundia datur: postridie autem, nuptam in domo viri, dominium incipere oportet adipisci, & rem divinam facere. Omnes autem postriduani dies, seu post Calendas seu post Nonas Idusve, ex aquo atri sunt. Ideo & Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta*

pta aut postero die auspicaretur libertatem uxoriam, aut atro immolaret, quo nefas est sacra celebrari. Idem etiam auctor c. 16. ejusdem libri ex Varrone. *Mundus* ait, *cum patet, deorum tristium atque inferum quasi janua patet. Propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere ac militem proficisci, navem solvere, uxorem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est.* Parentalibus quoque quæ mense Februario celebrabantur conjugium propter infaustos & ominosos ejusmodi dies vitandum esse, Ovidius libro. 2 fastorum præcipit his versibus.

Postea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiisq; venit funeribusque modus.
Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.
Cõde tuas hymenæe faces, & ab ignibus atris
Aufer, habẽt alias mœsta sepulchra faces.

Pomponii tamen nuptias pridie Idus Februar. celebratas Cicero lib. 2. Epist. ad Q. frat. Epist. 2. indicat. Sed & Saliorum diebus festis abstinendum nuptiis idem Ovidius suadet lib. 3. Fastor.

Nubere, ait, *si qua volet, quamvis properabitis ambo,* *Differ,*

τοὺς ἱεροὺς οἱ παλαιοὶ γάμους ῥωμαϊκοὶ περιστηρεῖα περιλαμβάνοντες φαῤῥάκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φάῤῥου, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζειαν. Idem subjicit, non nuptiis modo sed & sacrificiis omnibus far à priscis Latinis adhibitum. Quod & Arnobius lib.2. adversus gentes testatur. Tus, ait, neque ipse Romulus, aut religionibus artifex in comminiscendis Numa aut esse scivit aut nasci: ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum sollennium munia. Ovidius lib.1. fastor.

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica salis.
Nondum pertulerat lachrymatas cortice myrrhas
Acta per aequoreas hospita navis aquas.
Tura nec Euphrates, nec miserat India costum,
Nec fuerāt rubri cognita fila croci.

Asconius in 3. contra Verrem orationem; Nefarium est, quod sacra polluit, farre pio solita celebrari. Incruenta quippe, & à sanguine pura prisca sacrificia ex Numæ instituto erant, atque ut Plutarchus loquitur, ἀναίμακτοι αἵτε πολλαὶ δι' ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων πεποιημέναι. Quinetiam inter ejus instituta idem auctor hoc refert, μὴ θύειν ἄνευ ἀλφίτων. Valer. Max. lib. 2. Memorabil.

cap.

cap. 1. de priscis Romanis agens. Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset. Ideoque in sacrificiis Mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat. Mola quippe secundum Sexti Pomp. interpretationem nihil aliud erat, quam far tostum & sale aspersum. & quod eo molito hostiæ aspergerentur, inde Molæ nomen invenit. Virgilius lib. 2. Æneid.

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Ubi Servius. Salsæ fruges, ait, Sal & far, quod dicitur Mola salsa: qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri. Fit autem de horna fruge, & horno sale. Ut Horatius. Et horna fruge. Quæ Horatii verba habentur lib. 3. Carmin. Od. 23. Ex quo eodem loco duos itidem versus proferam. in quibus ita est.

Mollibit aversos penates
Farre pio, & saliente mica.

Quo genere loquendi etiam Tibullus utitur Elegia 4. lib. 3. *Et vanum, ait, metuens hominum genus, omina* (Sic enim lego) *noctis*

Farre pio placant, & saliente sale.

Simili modo Ovidius lib. IV. Fastor.

Farra Deæ, micaq; licet salientis honorem
Detis, & in veteres turea grana focos.

At

Placuit: despondi: hic nuptiis dictus est dies.

Ad constituenda plane sponsalia *nudus consensus sufficiebat:* nec quicquam intererat utrum testatio interponeretur, an aliquis sine scriptura sponderet. Denique & absenti absens per epistolam vel internuntium recte despondebatur. *a* In tabulas tamen ut plurimum sponsalitiæ conventiones referebantur. Ex quo illud Iuvenal. *b*

Si tibi legitimis pactam junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Tertullianus in libro de virginibus velandis. Hæ sunt tabellæ priores naturalium sponsaliorum & nuptiarum. Quæ tabulæ signatoriis eorum qui interfuerant, anulis obsignabantur. Unde Iuvenalis de nuptiis contrahendis agens, *Veniet,* ait, *cum signatoribus auspex.* Apulejus Apolog. II. Habes Æmiliane caussam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido sint sed in villa urbana consignatæ.

In argumentum etiam contractorum sponsaliorum à sponso *sponsæ arrha dabantur*: quemadmodum ex Paulo lib. 2. sententiarum, & ex Gratiani, ac Valentiniani,

a *L. sufficit L. In sponsalibus. D. de sponsalib.* b *Sat.* 61.

tiniani, aliorumque Imperatorum constitutionibus intelligimus. *a* Quin & anulus sponsę pignoris loco mittebatur, quem pronubum Tertullianus in lib. de cultu fœminarum vocat, Aurum, inquiens, nulla norat præter uno digito quem sponsus oppignerasset pronubo anulo. Isidorus Hispalensis lib. xx. Etymolog. Fœminæ, ait, non usæ sunt anulis nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere solebant. Item lib. 2. de divin. offic. cap. xv. Quod in primis, ait, nuptiis, anulus à sponso sponsæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis signum, vel propter id magis ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde & quarto anulus digito inseritur. Ideo quia in eo vena quædam ut fertur sanguinis ad cor usque perveniat. Quam eandem rationem Gellius *b* & Macrob. *c* ex Appione & Atteio Capitone reddunt, cur apud Romanos communi assensu receptum esset, anulum in digito qui minimo vicinus est quem & medicinalem vocant, atque adeo manu præci-

a *l. si quis officium. D. de ritu nupt. l. Arrhis. l. ultr. c. de sponsalib. b. cap.* 31.
b *lib.* 10. *cap.* 10. c. *lib.* 7. *cap.* 13.

pue ſiniſtra geſtare. Nicolaus quoque Pontifex ad conſultationem Bulgarorum reſcribens, ut eſt apud Gratianum, Et poſtquam, ait, arris ſponſam ſibi ſponſus per digitum fidei anulo inſignitum deſponderit. Sed & hunc ipſum morem Iuvenalis à me ſubjecti verſus indicant. *a*

Conventum tamen & pactum & ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras, jamq; à tonſore magiſtro
Pecteris, & digito pignus fortaſſe dediſti.

His à Paulo *b* relatam ſpeciem adjungamus licet, in qua ſponſum alienum anulum ſponſæ muneri miſiſſe proponit. Ferreum vero anulum eumque ſine gemma ſponſæ mitti ætate ſua conſueviſſe Plinius lib. XXXIII Naturalis hiſtoriæ auctor eſt.

Cæterum *à qua ætate ſponſalia contrahi* olim poterant, ex Modeſtino lib. 4 differentiarum liquet: cujus ipſamet verba ponam. *c In ſponſalibus contrahendis ætas contrahentium definita non eſt ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab*

a *Sat. 6.* b *In l. ſi donare. ult. §. D. de donatio. int. vir.*
c *l. In ſponſalibus. D. de ritu nupt.*

ab utraque persona intelligitur:id est,si non sint minores quam septem annorum. Quæ verba certam nominatim sponsalibus contrahendis præscriptam ætatem non fuisse significant. Quamquam quod ad legis Papiæ præmia attinet, ea demum sponsalia probari admittique Augustus constituit, quibus biennio post justæ, ac legitimæ nuptiæ accedere possent, ut proinde minores natu decem annorum virgines frustra sponsæ haberentur. Cujus rei constituendæ causa fuit, quod sponsaliorum obtentu, quæ ad exitum & effectum brevi perduci per sponsarum immaturam ætatem non poterant, legi fraudem fieri animadvertisset. Id quod ex Dione lib. LIIII didici, cujus hæc sunt verba. ὡς δ' οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντοιν γαμήσει τις. τουτέστι, δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα. Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη καθάπερ εἶπον νομίζε). Quorum verborum sententiam quia nec assecutus est, nec expressit interpres, ego in eorum gratiam quibus Græca lingua minus innotescit, in latinum ea conver-

 tam

tam ut potero. *Quoniam autem*, ait Dio, *quidam infantes puellas despondentes, præmiis quidem conjugum fruebantur, ceterum effectum rei, & conjugum opus non præstabant, ea sponsalia vires nullas habere constituit, post quæ duobus transactis annis sponsa duci minime posset: Hoc est, ut omnino decennis virgo desponderetur, si quidem ex ea commodi quid capere sponsus vellet. Duodecimo nãque anno virgo matura viro & nubilis, ut jam ante dixi, existimatur.* Quam eamdem Augusti constitutionem Zonaras totidem prope verbis retulit, quæ sunt ab ejus interprete, ne quem debita laude fraudem, fidelius, ac planius quam ab illo altero, viro alioquin erudito, ac bene de Græcis merito, reddita. Atque hoc nimirum est, quod breviter ac strictim more suo Tranquillus in ejusdem principis vita scribit his verbis. *a* Cumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctavit. Quo procul dubio pertinet Caij *b* locus quem ex ejus lib. 1. ad. l. Iuliam & Papiam Pandectarum concinnatores delibarunt. In eo ita est. *Sæpe justa ac necessaria*

causa

a *cap.* 34. b *l. pen. D. de sponsalib.*

causa non solum annum vel biennium, sed etiam triennium aut quadriennium & ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi, sponsave, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex necessitate fiunt. Itaque à septimo anno utiliter quidem contrahi sponsalia potuisse non dubium est: verum eorum demum sponsaliorum nomine quæ cum virginibus decem ad minus annos natis contraherentur ex lege Papia, commodi lucrive quid percipi poterat.

Hæc de sponsalibus, quæ viã ad explicanda nuptiarum solennia muniant, breviter prædicenda censui. Sponsalibus factis, consequens erat nuptiis diem dici. *Nec* vero *temere & è re nata, ac quolibet, prout incidisset, die nubebant:* Sed in ea re non levem mensium, temporum ac dierum delectum habebant. Novarum certe Calendarum posteros omnes dies à nuptiis habitos alienos, Sex. Pomp. libro. XII. scribit. Mensis item Maius, quemadmodum Plutarchus ἐν αἰτίοις testatur, nuptiis infaustus & inauspicatus existimabatur. Ex quo illud olim vulgi sermone tritum proverbium, mense Maio nubunt malæ. Ovidius lib. 5. fastor.

ec N

Nec vidua tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit, nec diuturna fuit.
Hac quoq; de causa, si te proverbia tangũt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios qui nuptiis contrahendis vitabantur Macrobius libro. 1. c. 15. recenset: cujus ipsamet verba subjicere satius fuerit. *Nec hoc prætermiserim*, ait, *quod nuptiis copulandis Calendas, Nonas & Idus religiosas, id est, devitandas censuerunt. Hi enim dies præter Nonas feriati sunt: feriis autem vim cuique fieri piaculare est. Ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum juris Pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere veteres fossas liceret, novas facere jus non esset, ideo magis viduis quam virginibus idoneas esse ferias ad nubendum. Subjiciet aliquis: Cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Hujus quoque rei in aperto causa est. Nam primus nuptiarum dies verecundiæ datur: postridie autem, nuptam in domo viri, dominium incipere oportet adipisci, & rem divinam facere. Omnes autem postriduani dies, seu post Calendas seu post Nonas Idusve, ex æquo atri sunt. Ideo & Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta*

pta aut postero die auspicaretur libertatem uxoriam, aut atro immolaret, quo nefas est sacra celebrari. Idem etiam auctor c. 16. ejusdem libri ex Varrone. *Mundus* ait, *cum patet, deorum tristium atque inferum quasi janua patet. Propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere ac militem proficisci, navem solvere, uxorem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est.* Parentalibus quoque quæ mense Februario celebrabantur conjugium propter infaustos & ominosos ejusmodi dies vitandum esse, Ovidius libro. 2 fastorum præcipit his versibus.

Postea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiisq; venit funeribusque modus.
Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.
Cōde tuas hymenee faces, & ab ignibus atris
Aufer, habēt alias mœsta sepulchra faces.

Pomponii tamen nuptias pridie Idus Februar. celebratas Cicero lib. 2. Epist. ad Q. frat. Epist. 2. indicat. Sed & Saliorum diebus festis abstinendum nuptiis idem Ovidius suadet lib. 3. Fastor.

Nubere, ait, *si qua volet, quamvis properabitis ambo,*
Differ,

Differ, habent parvæ commoda magna moræ.

Contra conjugio aptiſſimum eſſe id tempus quod Idus Iunias ſequitur, oſtendit lib. 6. quo loco filiæ diuturnam ſalutem precatus ita concludit.

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæq; cavenda forent.
Tunc mihi poſt longas monſtratur Iunius idus
Vtilis & nuptis utilis eſſe viris.
Primaque pars hujus thalamis aliena reperta eſt,
Nam mihi ſic conjunx ſancta, dialis ait.

Atque ad hunc ſuperſtitioſum dierum nuptialium delectum referenda ſuſpicor hæc Ciceronis ex lib. 2. Epiſt. ad Q. fratrem verba. De noſtra Tullia tui mehercule amantiſſima ſpero cum Craſſipede nos confeciſſe. Dies erant duo qui poſt latinas habentur religioſi. Cæterum confectum eſt.

Iam ubi nuptiis dictus dies venerat, maxima circa comendam ornandamque ſponſam cura impendebatur. Quod priuſquam exponam, recte atque ordine facturum me puto, ſi *uſurpatas ab antiquis matrimoniorum contrahendorum formas*

mas aperiam. Tribus autem generibus uxores quæſitas invenio. Vſu, farre, coëmptione. Arnobius lib. 4. adverſus gentes. Uxores enim dii habent, atque in conjugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæſitis: uſu, farre & coëmptione genialis lectuli ſacramenta conducunt. At Cicero Topicis duo tantum uxorum genera facit. *Si ita,* inquit, *Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ea uxor materfa. eſſet, ſi in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus eſt enim uxor: Ejus duæ formæ: una matrumfamiliarum: hæ ſunt quæ in manum convenerunt: altera earum quæ tantummodo uxores habentur.* Sed enim diſcidium hoc facile Ulpiani interventu componitur: qui in manum tam farre quam coëmptione conveniri in Inſtitutionum fragmentis docet. Itaque Boethius ad illum Ciceronis locum, totidem quot Arnobius uxorum quærendarum modos conſtituit. Et confarreationem quidem ſolis Pontificibus conveniſſe ſcribit. Tametſi à primo urbis ortu id ritus genus inſtitutum, omnibuſque peræque nuptiis far interveniſſe, Dionyſius Halicarnaſſeus indicare videtur, cum ita ſcribit. [a] *ἐκάλει τε*

τοὺς

a *lib.* 1. *Antiquit.*

τὰς ἱερὰς οἱ παλαιοὶ γάμους ῥωμαϊκὴ προσηγορίᾳ περιλαμβάνοντες φαῤῥάκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φάῤῥος, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. Idem ſubjicit, non nuptiis modo ſed & ſacrificiis omnibus far à priſcis Latinis adhibitum. Quod & Arnobius lib. 2. adverſus gentes teſtatur. Tus, ait, neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa aut eſſe ſcivit aut naſci: ut pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſollennium munia. Ovidius lib. 1. faſtor.

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.
Nondum pertulerat lachrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hoſpita navis aquas.
Tura nec Euphrates, nec miſerat India co- (ſtū,
Nec fuerāt rubri cognita fila croci.

Aſconius in 3. contra Verrem oratione; Nefarium eſt, quod ſacra polluit, farre pio ſolita celebrari. Incruenta quippe, & à ſanguine pura priſca ſacrificia ex Numæ inſtituto erant, atque ut Plutarchus loquitur, ἀναίμακτοι αἵτε πολλαὶ δι' ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων πεποιημέναι. Quinetiam inter ejus inſtituta idem auctor hoc refert, μὴ θύειν ἄνευ ἀλφίτων. Valer. Max. lib. 2. Memorabil.

cap.

cap. 1. de priscis Romanis agens. Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset. Ideoque in sacrificiis Mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat. Mola quippe secundum Sexti Pomp. interpretationem nihil aliud erat, quam far tostum & sale aspersum. & quod eo molito hostiæ aspergerentur, inde Molæ nomen invenit. Virgilius lib. 2. Æneid.

Et salsa fruges, & circum tempora vitta.

Ubi Servius. Salsæ fruges, ait, Sal & far, quod dicitur Mola salsa: qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri. Fit autem de horna fruge, & horno sale. Ut Horatius. Et horna fruge. Quæ Horatii verba habentur lib. 3. Carmin. Od. 23. Ex quo eodem loco duos itidem versus proferam. in quibus ita est.

Mollibit aversos penates
Farre pio, & saliente mica.

Quo genere loquendi etiam Tibullus utitur Elegia 4. lib. 3. *Et vanum, ait, metuens hominum genus, omina* (Sic enim lego) *noctis*

Farre pio placant, & saliente sale.

Simili modo Ovidius lib. IV. Fastor.

Farra Deæ, micæque licet salientis honorem
Detis, & in veteres turea grana focos.

At

At Virgilius, non in secundo dumtaxat Æneid. unde paulo ante versum retuli, sed & lib. xii. fruges salsas dixit.

Dant fruges, inquit, *manibus salsas*. Quod Servius interpretatur, far & sal: quibus rebus, ait, & cultri aspergebantur & victimæ. Quo exemplo, *Arnobius* lib. 3. adversus gentes: Nisi tura, inquit, & salsas fruges Dii acceperint, nequeunt bene facere. Idem lib. 6. Non thura, *neque fruges salsas*, non denique vinum liquens paterarum effusionibus inferamus. Eaque de causa Mola, salsa dicebatur. Horat. lib. 2. Sat. 3.

Ante aras, spargisque mola caput improbe salsa.

Et Martialis alicubi.

Consumpsi salsasque molas, & turis acervos.

Ovidius farra mixta sale dixit lib. 1. fastor. in his versibus.

Inde vocor Ianus, cui cũ Cereale sacerdos
Imponit libum, farraque mixta sale.

Far plane genus esse frumenti optimi Servius in lib. 1. Georg. adnotat. Cæterum, ut Latini, farreas Molas, ita Græci κριθινὰς οὐλὰς sacrificiis suis adhibebant, quemadmodum est ab Eustathio accurate copioseq; expositum in lib. 1. Iliad. qui ex Dione οὐλὰς esse docet, τὸ μίγμα

τὸ

τὸ ἐκ κριθῆς καὶ ἁλῶν. Meminit & Suidas in verbo οὐλοθυτεῖν. Quo in vocabulo mendum eſſe apud Moſchopul. in lib. σχεδῶν περὶ admoneo: Ubi ὁλαὶ pro οὐλαὶ legitur. Quem errorem ipſa ſatis definitio convincit. Sic enim explicat: αἱ ἀλσὶ μεμιγμέναι κριθαὶ καὶ τοῖς θύμασιν ἐπιβαλλόμεναι. Sed ut ad propoſitum tandem aliquando redeat oratio, conſentanea his quę de farris uſu diximus, Plinius propius ad noſtrum argumentum accedens lib. 18. Natural. hiſtor. cap. 3. tradit. Quin & in ſacris, ait, nihil religioſius confarreationis vinculo erat: novæque nuptæ farreum præferebant. Unde Apuleius lib. 10. de Aſino aur. matrimonium confarreare dixit. Nec verò uxorem duci olim niſi ſacrificiis peractis potuiſſe Servius notat in 3. Æneid. ad eum verſum.

Connubiis arviſq; novis operata inventus.

Inde Seneca in Octavia Actu 4.

Vidit attonitus tuam
Formam Senatus, tura cum ſuperis dares,
Sacraſque grato ſpargeres aras mero,
Velata ſummum flammeo tenui caput.
Et ipſe lateri junctus atque hærens tuo
Sublimis inter civium læta omina
Inceſſit, habitu atque ore lætitiam gerens

Prin-

Princeps superbo. Talis emersam freto
Spumante Peleus conjugem accepit Tethin.
Valerius Flacc. lib. 8. Argonautic.
Inde ubi sacrificas cũ conjuge venit ad aras
Æsonides, unaq; adeunt, pariterq; precari
Incipiunt: ignem Pollux undamq; jugalem
Prætulit, ut dextrum pariter vertantur in orbem.
Et mox, *(pada vestro*
Primus & ecce fero, quatioque hanc lam-
Conjugio: primus celebro dotalia sacra.
Plane apud Hetruscos & Priscos Latinos in conjunctione nuptiali à novo marito & à nova nupta primum porcum immolari consuevisse Varro lib. 2. de re Rustic. cap. 4. auctor est. Ut ut sit, quo ritu olim confarreatio perageretur, unus Ulpianus, ac ne is plene quidem, explicat in fragmentis Titulorum ex ejus Corpore exceptorum, cum ita scribit. Farre convenitur in manum certis verbis, & testibus decem præsentibus, & sollemni sacrificio facto, in quo panis farreus adhibetur. Quemadmodum autem confarreatione jungebantur, ita diffarreatione conjugia dirimebantur. Sex. Pomp. lib. 4. Diffarreatio genus erat sacrificii quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio: dicta diffarreatio, quod

quod fieret farreo libo adhibito. Sed omissam suo jam tempore confarreandi adsuetudinem aut certe inter paucos retentam Tiberius Imp. apud Cornel. Tacit. libro 4. narrat.

Igitur ad *alia duo matrimoniorum genera, coemptione & usu contracta, gradum faciamus.* Prioris Cicero in Orat. pro Murena meminit. Concipi vero certis verbis coemptionem solitam idem indicat lib. 1. de Orato. cum ait. Nam neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eumdem ejus mulieris quæ coemptionem fecerit causam posse defendere. De ejus certe formula totoque adeo coemptionis ritu quod proferam aliud nihil habeo, præterquam quod est à Boethio lib. 2. commentarior. ad Topica Ciceron. ex Ulpiani institutionibus relatum. Boethio in ipsis lapsæ jam Latinitatis ruinis & ut ita dicam parietinis nato, ut & aliis ejusdem ævi seculi scriptoribus, tantum tribuo quantum eum ex veterum libris quibus nos injuria temporum orbati sumus, hausisse video. Nec enim sum nescius, eum in illis suis Topicorum commentariis, quorum sex dumtaxat libri ex septem, quos se conscripsisse ipsemet

met lib.1. de differentiis topic. testatur, ad nos salvi pervenerunt, in crassos ac supinos errores esse prolapsum. Quale illud est, quod ad explicationem ejus loci adfert, quo Cicero legem jubere scribit, Assiduo assiduum vindicem esse. Quod jussum legi Æliæ Sentiæ (etenim Sanctiæ contra ejus, ut existimo, mentem libri impressi scriptum habent, quando nulla ejus nominis lex in veterum monumentis, quod sciam, extat) attribuit: cujus utique nec interpres esse Sextus Ælius, ex quo interpretationem assidui Cicero producit, potuit: ac nec ipse Tullius ex ea lege, quæ post ejus demum obitum imperante Augusto in aliam penitus sententiam lata est, exemplum nisi fatidico spiritu & mentis afflatu proferre. Qui error eo perniciosior est, quod ex ejus commentariis in ordinem verborum Ciceronis manavit. Etenim imperitus quidam, legis verbum, quod erat à Cicerone, de lege 12 tabularum sentiente, ut ex Gellio patet, *a* simpliciter, sicut & alio ejusdem libri loco *b*, prolatū, explanare volens, margini ex Boethii commentariis inter pre-

tatio.

a *lib. 16. Noct. Attic.cap.*10.
b *in loco ex comparatione.*

tationẽ vitiosam adscripsit. quæ deinde in contextum irrepsit. Quod vitium altissimas deinde radices in omnibus codicibus egit. Similiter & illud apud Boethium nota dignum est, quod maximæ capitis diminutionis exemplum à deportatione sumit: *c* qua tamen constat libertate salva solam civitatem amitti. Nam deportati quidem ἀπόλιδες fiunt & ad peregrinitatem rediguntur, ceterum libertatem naturalem & ea omnia quæ meri sunt gentium juris retinent. *a* Et quamvis erroris ejus Callistratus aut forte Callistrati titulo Tribonianus patronus advocari possit, *b* non eo tamen ab instituta accusatione desistam: In eaque subscriptores melioris notæ veteres omnes consultos habebo: qui mediæ capitis diminutioni, aquæ & ignis interdictionem & eam quæ in ejus locum successit deportationem subiiciunt. *c* Verum hæc nihil ad hujus libri institutum pertinent: ad quod ut redeam, ipsamet Boethii de coemptionis ritu verba

c *lib. 2. comment. in locum Ab adjunctis.*
a *l. quidam D. de pœnis. l. si deportati.* §. 1. *D. de legat. 3. l. Neque.* §. 1. *D. de milit. test.* b *l. cognitionum.* §. *ult. D. de var. & extraord.* c *Vlpia. in fragment. Tit.* 11.

ba recenſebo. Coemptio, ait, certis ſolemnitatibus peragebatur: & ſeſe in coemendo (perperam enim in impreſſis codicibus, communicando legitur) invicem interrogabant. vir ita, An ſibi mulier materfa. eſſe vellet: illa reſpondebat, velle. item mulier interrogabat, An vir ſibi paterfa. eſſe vellet: ille reſpondebat, velle. itaque mulier in viri conveniebat manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem. & erat mulier materfa. viro loco filiæ. Hæc ille: quæ totidem verbis refert Servius in lib.4. Æneid. occaſione ſumpta ex illis Virgilii verbis,

Reppulit, & dominũ Æneã in regna recepit.

Idem ad eum ex lib.1. Georgic. verſum,

Teque ſibi generum Tethis emat omnibus undis,

Quod ait, emat, inquit ille, ad antiquũ nuptiarum pertinet ritum: quo ſe maritus & uxor invicem emebant: ſicut habemus in jure. Quo etiam Virgilium reſpexiſſe NoniusMarcell. in lib. de propriet. ſermon. antiq. exiſtimat: cui interpretationi & Iſidorus libro 5. Etymolog. accedit. Coemptionem porro imaginariis venditionibus peractam, ut & adoptionem, credibile eſt: in eaque

facienda

facienda nummos aliquot dicis causa intervenisse: Id enim in aliis quoque legitimis actibus observabatur, in quibus specie tenus Mancipationum sollemnia repræsentanda erant. Cujus moris vestigia à nobis in nostris nuptiis usurpari quidam opinantur, tredecim nummorum numeratione. Verum ego ex Barbararũ coloniarum, quæ in Gallias ex Germania migrarunt, ferroque & armis sedes occuparunt, moribus id in usu mansisse potius crediderim. Tam enim Burgundiones quã Saxones uxores suas à parentibus vel tutoribus earum emisse observavi: idque ex capite seu titulo 14. & 34. earum legum quas Gundobaldus Rex Burgundionibus scripsit, & ex Tit. 6. 9. & 17. legum Saxonicarum patet. Idque pretium nuptiale appellatur in Tit. 12. legum Burgundio. & erat 100. solidorum ex Saxonum legibus: ut cap. 6. docet. Enimvero quæ coemptione in manum convenerant uxores, proprie matrum fa. nomine exaudiebantur, ut Cicero Topicis auctor est. Gellius lib. 18. cap. 6. *Illud compendio probabilius est, quod idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt, matronam dictam esse proprie quæ*

in matrimonium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiam si sibi liberi nondum nati forent, dictamque esse ita à matris nomine, non adepto jam, sed cum spe & omine mox adipiscendo: unde ipsum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familias appellatam esse eam quæ esset in mariti manu, mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu, mancipioque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiã quoque mariti, & in sui heredis locum venisset. Eadem harum vocum differentia à Servio traditur in lib.11. Æneid. quem quisquis cum Gellio contulerit, non dubitabit mancipi pro mancipio semel atque iterum mendose apud illum scriptum esse. Matrisfa. vero ex Ulpiani lib.54. aut. 59. ad edictum (variant enim codices) nobis à Triboniano proposita definitio, verbis in quorum interpretatione versabatur, aptata fuit, non ad prisci sermonis proprietatem relata. Illud conniventibus oculis prætereundum non est, quod in viri familiam venisse Gellius scribit eam quæ in manum conveniret. Nam hujus in alienam familiam transitus ratione, capite minui censebatur: indeque in minimis capitis

tis minutionibus conventio in manum numeratur. Ulpianus Tit.11. fragmentor. Minima capitis diminutio est per quam & civitate & libertate salva, status dumtaxat hominis mutatur: Quod fit adoptione & in manum conventione. Hinc illustratur quod Cicero in Topicis scribit, si ea mulier testamentum fecit quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. Ubi Boethius, Mulieres, ait, antiquo jure tutela perpetua continebat. Recedebant vero a tutoris potestate quæ in manum convenissent. Itaque fiebat eis prioris status permutatio, & erat capite deminuta quę viri convenisset in manum. Quod autem de perpetua mulierum tutela Boeth. notat, Ulpiani verbis comprobatur quæ sub Tit. 11. fragmentor. sunt posita. Sic autem habent. Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem impuberibus dumtaxat, propter ætatis infirmitatem: fæminis autem tam impuberibus quam puberibus & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam. Cicero pro Muræna. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tu-

torum potestate esse voluerunt. Quamobrem Augustum memoriæ proditum est summi beneficii loco & jure singulari Liviæ uxori & Octaviæ sorori concessisse τὰ σφέτερα αὐτὰς κυρίου τινὸς διοικεῖν. Hæc enim sunt Dionis lib. 49. hoc ipsum referentis verba: quæ indultum eis fuisse sine tutore auctore res suas gerere significant. Quod & Vestalibus licuisse Plutarch. in Numa docet, qui inter reliqua earum virginum privilegia hoc recenset: καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ τρίπαιδας. Sed enim inter mulierum ac pupillorum tutores lata erat differentia. Nam pupillorum quidem pupillarumque tutores ut Ulpia. in Fragment. explicat *a* & negotia gerebant & auctoritatem interponebant. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponebant. Idcirco Cato apud Livium *b* majores voluisse dicebat, nullam ne privatam quidem rem fæminas sine auctore agere. Cui L. Valerius apud eumdem respondens, Numquam, inquit, salvis suis exuitur servitus muliebris, & ipsæ libertatem quam viduitas & orbitas facit, detestantur. Unde Apuleius Apolog.

a Tit. 11. *b* lib. 44.

log.pro se ipso secunda, emptionis à Pudentilla factæ testem ut auctorem, ejus tutorem Cassium Longinum citat. Adest, ait, etiam tutor auctor mulieris, vir gravissimus & sanctissimus, omni cum honore mihi nominandus Cassius Longinus. Quære Maxime, cujus emptionis auctor fuerit. Ex illa vero tutorum differentia Cicero Topicis argumentum à dissimili ita ducit. Non quemadmodum quod mulieri debeas recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas, ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas recte possis eodem modo solvere. Ubi Boethius (nam quæ ab eo bene dicta sunt non reticeo) Mulieres, ait, antiquitus perpetua tutela tenebantur: pupilli item sub tutoribus agunt. sed mulieribus si quid debitum fuisset, sine tutoris auctoritate poterat solvi: *pupillis* vero minime. Et mox. *Illæ* perpetua tutela etiam provecta jam ætate continentur: Illorum tutelæ certus annorum numerus terminum facit. Differt enim persona mulierum à persona pupillorū vel in eo, quod pupilli non perpetua reguntur tutela: mulieres vero perpetua. Vel quod pupillus nullum suæ etiam ministrandæ utilitatis judicium habere potest: cum sit

aliquis mulieribus etsi non firmus, in explicanda familiaris rei utilitate delectus. Hactenus ille. Nec tamen quod tutore minime auctore mulier promiserat, magis debebatur quam quod pupillus sine tutoris auctoritate spopondisset, ut ex Cicerone pro Cæcinna liquet: nec mulier quæ in tutela erat, manumittendi jus potius quam pupillus habebat, quod est ab Ulpiano Tit.1. traditum. Præterea pupillos suos adrogandos dare tutores non poterant, quod tantam esse tutoribus in pupillos auctoritatem potestatemque fas veteres non ducerent, ut caput liberum fidei suę commissum alienæ ditioni subjicerent. quemadmodum ex Gellio didicimus. a At mulieri in manum convenienti tutores utiliter auctoritatem præstabant: licet ex conventione in manum eadem prope quæ ex adrogatione effecta sequerentur. Et vero sine tutorum auctoritate non potuisse in manum mulierem convenire Cicero pro Flacco satis dilucide ostendit. Inde idem pro Cluentio: Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus. Quod autem ea tutela legitima tam à Cicerone quam ab Ulpiano

a *Libr. 5. Cap. 19.*

Ulpiano appellatur, indicio eſt, lege 12. Tab. introductam. Id quod verum puto, & ex Athenienſium legibus hoc caput à Decemviris deſcriptum, quandoquidem & apud illos mulieres tutorum quos *κυρίους* vocabant poteſtate continerentur, ut eſt à Budæo in linguæ Græcæ Commentar. obſervatum. Iam propinquorum tutela conventione in manum mulieres liberatas, ut Boethius ſupra citato loco perſtrinxit, mirum non eſt: cum eo modo capite minuerentur, ſtatumque ac familiam mutarent, & in virorum mancipium redigerentur, in quorum manu eas fuiſſe etiam Cato in eo quem paulo ante produxi Livii loco dicit. Quinetiam in manum conveniendo mulierem cum capite fortunas quoque ſuas in familiam ac domum mariti tranſtuliſſe ſciendum eſt. Nam ut Cicero Topicis, in loco ab effectis ſcribit, cum mulier viro in manum conveniebat, omnia quæ ejus fuerant, viri fiebant dotis nomine. Unde Boethius uxore defuncta quæ in manum conveniſſet, bona ejus ad virum pertinuiſſe bene colligit. Quapropter Lucio Flacco inter cetera vitio datum legimus, quod Valeriæ gentilis ſuæ quæ Androni Seſtilio nup-

fiſſe dicebatur, bona avertiſſet, ejuſque hereditate virum ad quem ea legitimo jure pertinebat, fraudaſſet. Quod crimen Cicero in ea quam pro eo reo dixit, oratione ita refellit, ut in manum Seſtilio conveniſſe Valeriam neget. Idque argumento ab enumeratione partium ducto probat. Nam ſi in manum conveniſſe dicatur, utique uſu vel coemptione conveniſſe eam neceſſe fuiſſe dicit, cum hæ ſolæ eſſent inter ejus conditionis & qualitatis perſonas uſitatæ matrimoniorum ſpecies. Atqui uſu convenire in manum non potuiſſe docet hac ex jure ſumpta ratione, quod de tutela legitima qua majorum more Valeria continebatur, nihil potuerit abſque tutorum omnium auctoritate uſu diminui: ut proinde ei non licuerit tutoribus minime auctoribus factis alienæ ſe ditioni ſubjicere, in alienamque familiam ſe & bona ſua transferre. A quo non abhorret quod idem lib. I. Epiſt. ad Attic. ita ſcribit. De Tadiana re mecum Tadius locutus eſt, te ita ſcripſiſſe, nihil eſſe jam quod laborares: quoniam hereditas uſu capta eſt. Id mirabamur, te ignorare de tutela legitima, in qua dicitur eſſe puella, nihil uſucapi poſſe. Diminuendi

minuendi enim verbo in hanc sententiam usos veteres apparet ex Senatuscō-sulto de petitione hereditatis. *a* Coemptione vero, quod erat alterum partitionis membrum, in manum peræque convenire non potuisse Valeriam contendit, cum ei rei auctoritatem Flaccus qui è tutorum numero erat non præstitisset: Ac per hoc sine eo auctore dicta ab ea dote nihil actum esse ibidem adseverat. Quod & in Oratione pro Cæcinna pro certo ac constanti ponit. Ideoque ex lege Iulia de maritandis ordinibus à Prætore urbano tutor mulieri virginive quæ ex ea ipsa lege nubebat, ad dotem dandam dicendam, promittendamve dabatur, si legitimum tutorem ea non haberet, ut est ab Ulpiano memoriæ proditum. *b* Atque hæc erant jura quæ sibi conventionis in manum beneficio maritus in bonis uxoris vindicabat. Vice versa etiam uxor eorumdem & bonorum & sacrorum cum viro socia ac particeps fiebat. Qua communione merito existimavit Romulus inter se arctiori vinculo colligatos conjuges iri. Est enim hujus rei origo ab ejus legibus ar-

a *l. Item veniunt. §. Item placere. & l. Deperditum. D. de petitio. hered.* b *Tit.* II.

cessenda, quibus hoc comprehensum fuisse Dionys.Halicar. auctor est *a*, γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Unde mirum non est, Nuptias à Modestino *b* divini & humani juris conjunctionem definiri, & à Gordiano *c* uxorem rei divinæ & humanæ sociam appellari. Quapropter nec turpe judicium ob res viro substractas adversus eam dari prudentibus placuit *d* quam societas vitæ quodammodo dominam faceret. Hinc quoque forte ab initio moribus comparatum fuit ut ne inter conjuges factæ donationes valerent: Quod & aliis postea rationibus utile visum est. Quas inter etiam hanc Plutarch. ἐν αἰτίοις commemorat, ὅτι δεῖ κοινὰ καὶ γυναιξὶν εἶναι τὰ ἀνδρῶν, καὶ ἀνδράσι τὰ γυναικῶν. Ex iisdem etiam Romuli legibus descendisse Halicarnasseus admonet, quod usu apud Rom. invaluit, ut viro mortuo superstes uxor non aliter ac patri filia heres existeret: & quidem eo sine liberis defuncto totam ex asse hereditatem sibi vindicaret: liberis

vero

a *lib.2.* b *in L. 1. D. de ritu nupt.* c *in L. Adversus. C. de cri.expil.hæred.* d. *L.1. D. rer. amot.*

vero relictis æquam cum iis partem ferret. Ac plane suorum heredum loco ac numero ejusmodi uxores habitas, & perinde atq; illos heredes vel exheredes scribi debuisse, ne præteritione earum testamenta vitiarentur, ex veteri jurisprudentia intelligimus. Sic enim Ulpianus, in fragmentis titulorum ex ejus corpore excerptorum, scribit. a Sui hæredes instituendi sunt vel exheredandi. Sui autem hæredes sunt, liberi quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi. Item uxor quæ in manu est, & nurus quæ in manu est filii quem in potestate habemus. Et alias. b Adgnascitur suus hæres, aut adgnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum sui heredis succedendo. Quod nec Servium latuit, qui in 7. Æneid. ad illum Virgilii versum,

--Quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur heres.

De jure, ait, traxit, ut non generum, sed heredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio sibi invicem succedebant. His consequens est, à muliere herede scripta viro cui ea in manũ convenisset

a *Tit.* 22. b *Ti.* 23.

venisset inutiliter legatum relictum fuisse: ut & juris ipsa ratio dictat, & ex eo inferri potest, quod Ulpianus Tit.23. fragmentor. definit, his verbis. Ei cujus in potestate, manu mancipioque est heres scriptus, legari non potest. Quinetiam mancipari eam à viro potuisse argumento est quod Sex. Pomp. ex Ælio Gallo scribit, Remancipatam eam dictam quæ mancipata erat ab eo cui in manum convenerat. Itaque in eo quod ab Ulpiano scriptum est *a*, eum qui liberum caput mancipatum sibi vel à parente vel à coemptore manumisit, per similitudinem patroni tutorem fiduciarium effici, videndum est, ne ad maritum coemptoris nomen, potius quam ad alium quenquam referendum sit. Ex his satis patere arbitror quid esset, in manum convenire. Quod loquendi genus ab Apuleio lib. 8. non semel est usurpatum.

Cæterum *de uxorum usu quærendarum forma* nihil à quoquam veterum auctorum literis proditum reperi. Tentari quidem certe non incolorate posset, nec vero quid obstet, præter juris rationem qua Flacci partes tueri Cicero nisus est,

a *Tit.* 11.

video,

video, Usu partas ac quæsitas uxores eas fuisse quæ matrimonii causa in domum absque coemptionis sollemnibus deductę toto vertente anno cum viro adsuessent: quæ post id temporis ex 12. Tab. in manu mancipioque viri fuerint, quasi usu id est possessione viro mancipatæ. Usum enim pro possessione veteres dicebant. Et ita 12. Tab. scriptum erat. Annuus usus esto. Unde & usucapionis nomen. Usum vero legitimum fuisse dominiorum quærendorum & adipiscendorum modum nemo ambigit. Et vel juris civilis auctoribus tacentibus ejus rei unus locupletissimus esset testis Horatius cum ait,

Si proprium est quod quis libra mercatur & ære,
Quædam, si credis consultis, mancipat usus.

Proinde quemadmodum res mobiles vel se moventes anno possessæ, possessoris ex jure Quiritium fiebant: ita mulierem quæ cum viro una matrimonii causa anno integro morata esset, ei uxorem cum re & effectu partam conciliatamque fuisse suspicari possumus. Probabile hoc facit, quod annui hujus usus interrumpendi interpellandique gratia trinoctio perfecto à viro uxorem abno-

ctare

ctare lex.12. Tab.jubebat. Hoc enim de usurpatione uxorum id est usus earum interruptione ex Q.Mutio Scævola Gellius & ab eo mutuatus Macrobius prodiderunt. Cujus usurpationis quæ fuisset utilitas non video nisi in manum & mancipium viri per annuam possessionem mulier transitura fuisset. Quorsum enim, quæso, de usurpatione annui uxorum usus lege cautum fuisset, si non ejusmodi usu aliquid viro præter nudum matrimonii nomen accessisset? Nam ad uxoris inane consortium (id est, conventionis in manum viribus destitutum) consequendum, annum expectari nihil attinebat, quod mero consensu, mutuaque voluntate protinus conjuges nanciscebantur. Necesse est igitur amplius aliquid annuo usu maritum nactum ac consecutum fuisse. Quæ res existimandi copiam præbet, ut, quemadmodum servus venditus & traditus, neque tamen emptori mancipatus, nec in jure cessus, nec ab ipso annũ possessus, in bonis tantum ejus erat, non autem, quoad horum quid intervenisset, ex jure Quiritium ejus fiebat: sic quæ nec farre nec coemptione in manum convenisset, sed in domum duntaxat pro uxore deducta esset

esset mulier, uxor quidem habebatur: cæterum non antè in manum viri convenisse censebatur, quam apud eum annum nulla trinoctii absentia interposita implevisset. Transacta vero annua die tum usu viro quæsita uxor judicabatur, pro eoque erat ac si in manum sollemnibus verbis convenisset, utpote usu ac possessione, quod sollemnitati defuerat, supplente. Sed hæc ut sunt in conjectura posita, & à me investigandi tantum, non etiam adfirmandi gratia proposita, ita à lectoribus accipi & æqui bonique consuli velim. Liberum enim suum cuique de his judicium, immò vero liberam suspicionem relinquo. Ad eam certe uxorum usu quæsitarum speciem Plautus, sive quis alius argumenti Amphitryonis auctor est, adlusisse videtur his versibus.

In faciem vorsus Amphitryonis Iuppiter
Dum bellum gereret cum Telebois hostibus
Alcumenam uxorem cepit usurariam.

Nisi quis malit ex alio Prologi versu, quo usuram corporis ejus cepisse eum scribit, verba ea interpretari. Equidem assentiri iis non possum qui solo usu uxores cum concubinis confundere conantur. Aliud enim semper fuit uxorum, aliud

aliud concubinarum nomen. Nec uxorii nominis dignitas concubinis unquã est tributa. Hoc ergo inter eas quæ quoquo modo in matrimonium convenissent, quas Cicero, tantummodo uxores, Gellius, matronas appellatas scribit, & concubinas, intererat, quod illæ Matrimonii, hæ consuetudinis solius causa haberentur. Atque ex affectu & animo habentis ea res plerumque censebatur. Quamquam in liberæ mulieris ejusque ingenuæ quæ corpore quæstum non fecisset, consuetudine non concubinatus, sed Matrimonium intelligebatur: ut Modestinus lib. I. Regular. scribit: *a* qui & illud eodem libro tradiderat, *b* Stuprum committere eum qui liberam mulierem consuetudinis, non matrimonii causa contineret. Honestæ quippe vitę & ingenuam minime prostituti corporis mulierem in concubinatu habere non licebat: sed vel in matrimonio habere necesse erat, vel qui hoc recusabat, in legem Iuliam de adulteriis incidere stuprique crimen committere judicabatur. *c* Ex earum verò mulierum quæ vel in

a *L. In libera. D. de ritu nupt.* b *L. Stuprum. D: ad L. Iul. de adult.* c *L. in concubinatu. D. de concubin.*

in matrimonio vel in concubinatu promiscue haberi poterant, consuetudine, utrum matrimonium an concubinatus induceretur, ex destinatione animi eorum qui eas habebant pendebat. Nam si maritali eas honore & affectione viri prosequerentur, uxores: sin minus, concubinæ censebantur. Ex illis suscepti, justi ac legitimi: Ex his vulgo quæsiti ac spurii existimabantur. Quamobrem obscurum jam nemini esse puto, quod concubinam ex sola animi destinatione æstimari oportere Paulus scribit. *a* Exemplum appositum suppeditat Capitolinus in M. Antonino philosopho: qui Faustina uxore mortua, à secundis nuptiis eum Imperatorem abstinuisse scribit. Enisam tamen esse quandã Fabiam ut in ejus matrimonium coiret, sed illum ne tot liberis superduceret novercam, concubinã duntaxat sibi adscivisse procuratoris uxoris suæ filiã. Aliud etiã occurrit ex Papiniano lib. 8. Responsor. quo Cocceium Cassianum virum clarissimum Rufinam quamdam ingenuam, pleno honore dilexisse, ex eaque filiam suscepisse memorat: cum tamen pro concubina eam habuisset, nec uxorio eam nomine dignatus esset, & filiam

a *L. penul. D. de concubin.*

alumnæ

alumnæ nomine nuncupasset, vulgo quæsitam eam filiam judicatam refert. Itaque quæ concubina fuerat, mutata voluntate uxor haberi poterat. Testem habemus eundem Papinianum lib. 12. Responsor. Donationes, ait, a in concubinam collatas, non posse revocari, convenit: nec, si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante jure valuit. An autem maritalis honor & affectio pridem præcesserit, personis comparatis, vitæ conjunctione considerata, perpendendum esse respondi. Neque enim tabulas facere matrimonium. Cui optime quadrat quod Quintilianus lib. 5. cap. 11. ita scribit. Ex contrario nihil obstat quominus justum matrimonium sit mente coeuntium, etiam si tabulę signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonii fuisse non constabit. Mens ergo & voluntas viri uxorem à concubina (quæ modo in concubinatu retineri jure poterat) separabat: cum ad matrimonii substantiam tabularum nuptialium obsignatio necessaria non esset. Unde Imp. Probus

a *L. Donationes. D. de donationib.*
b *L. Si vicinis. l. de nupt.*

Probus Fortunato rescripsit *b*, quam liberorum procreandorum causa domi habuerat uxorem, non eo minus ei justam uxorem esse quod tabulæ nuptiales nullæ intercessissent. Dignitate item uxor à concubina distinguebatur, ut noster Ulpianus significat: *c* Atque ideo Ælius Commodus Verus, Spartiano referente, uxorem dignitatis esse nomen, non voluptatis dicebat. Plane eam quæ uxoris loco sine nuptiis in domo esset pellicem ex quorundam sententia appellatam esse Paulus refert. *d* Cujus tamen vocis aliam idem interpretationem ex Massurii Sabini libro Memorialium adducit, ubi rectius, meo quidem judicio, Memorabilium legeretur. Nã hanc fuisse libri cujusdam ab eo editi inscriptionem Macrobius lib.3. Saturnalior. cap.6. ostendit. At Gellius pellicem appellatam probrosamque habitam, quæ juncta consuetaque esset cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii causa foret, Numæ lege docet, *e* in qua ita erat. Pellex ædem Junonis non tangito. Si tangit, Junoni crinibus dimissis agnum feminam cædito. Ac de uxorum

c *L. Item legato.§. penult. D. de legat.3.*
d *In L. libr. de ver. signif.* e *lib.4. cap.3.*

rum quidem generibus & differentiis satis.

Ceterum *antiquitus nuptiæ non nisi captatis prius auguriis fiebant.* Iisque faciendis Auspices (quo nomine τοὺς ἐπ' οἰωνοῖς ἱερεῖς appellatos Plutarch. ἐν αἰτίοις scribit) olim interponebantur, ut Valer. Max. lib.2. cap. 1. tradit, his verbis. Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur nisi auspicio prius sumpto. Quo ex more nuptiis etiam auspices nunc interponuntur: qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpantur. Sic Tacitus de nuptiis Messalinæ tractans libr. 11, & de Neronis cum Pythagora conjugio lib. 15, agens utrobique auspicum adhibitorum meminit. Plautus etiam in Prologo Casinæ.

Vltro, ait, *ibit nuptum, non manebit Auspices.* Cicero pro Cluentio. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus. Lucanus lib. 2. de bello Pharsal.

Pignora nulla domus, nulli coïere propinqui,
Iunguntur taciti, contentiq; auspice Bruto.

Iuvenalis, Sat.10.

--Tyrius que palam genialis in hortis

Sterni-

Sternitur, & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: veniet cum signatoribus Auspex.
Symmachus libr. 2. Epistol. Sororem Pompeiam olim viro maturam te auspice in manus optat accipere. Servius in. 1. Æneid. ad illum versum,
Cui pater intactā dederāt, primisq; jugarat
Ominibus, id est, auguriis. Et secundum Romanos locutus est, qui nihil nisi captatis faciebant auguriis, præcipue nuptias. Idem in lib. 4. Æneid. ad eos versus,
Diis equidem auspicibus reor & Iunone secunda
Huc cursū Iliacas vēto tenuisse carinas.
Dii, ait, qui sunt auspices matrimoniorum, Æneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis auguriis fiebant. Quod ille Lucani & Juvenalis paulo ante prolatis testimoniis comprobat. Hinc Claudianus in Epist. ad Serenam.
Atq; utinam sub luce tui contingeret oris
Conjugis in castris & solio generi
Optatū celebrare diem, me jungeret Auspex
Purpura, me sancto cingeret aula toro.
Idem in Rufin. lib. 1. *Hac auspice tedæ*
Oedipodem matri, natæ junxere Thyesten.
Seneca in Troade, Act. 4. Sc. 1.
Quicunque hymen funestus, illætabilis,
Lamenta, cædes, sanguinem, gemitus habet.

Est

Est auspice Helena dignus.
Ac de hujusmodi auspicibus accipiendus est ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Messalinam uxorem supplicio adfecisse eum Imperatorem narrat, dote prius inter auspices consignata. Erat autem prosperrimi augurii nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aspectus, ut Plinius lib. 10. cap. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auspiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum Indagine scribit.

His ita expositis tempus est *ad novæ nuptæ cultum, vestitum, ornatumq; transeamus.* Ac primum ut à vertice incipiam, senis crinibus eam ornari solitam reperio: sive quod is ornatus vetustissimus esset, seu quod eo virgines Vestales ornabantur, quarum castitatem viris suis nubentes spondebant, quemadmodum Sex. Pompeius tradit. Cælibari præterea hasta, quæ in corpore gladiatoris abjecti occisique stetisset, nubentis caput eodem auctore comebatur: ut quemadmodum illa fuerat conjuncta cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum

viro

viro esset: vel quia matronæ in Junonis Curitis tutela essent, quæ ita à ferenda hasta (quæ Sabinorum lingua curis dicitur) appellabatur: vel ut fortes viros geniturum ominaretur: vel quod nuptiali jure imperio viri subiiciebatur nubens, quia hasta summa armorum & imperii est. Hanc autem consuetudinem alia hujus instituti addita ratione Plutar. in Romulo retulit. Ἔνιοι δὲ λέγουσι, καὶ τὸ τὴν κόμην γαμουμένης αἰχμῇ διακείνεσθαι δορατίου, σύμβολον εἶναι τοῦ μετὰ μάχης καὶ πολεμικῶς τὸν πρῶτον γάμον γενέσθαι, περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς αἰτίοις εἰρήκαμεν. Quibus verbis Plut. nos ad eum librum reiicit qui vulgo Ῥωμαϊκὰ inscribitur, quē tamen ipse αἰτιῶν inscripsisse videtur. Verba autem ejus in eo libro hæc sunt: Διὰ τί τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου κόμην διακείνουσι; Cujus rei causas complures, hanc vero Sexto Pompeio concordantem adfert. Ἢ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν γαμικῶν εἰς τὴν Ἥραν ἀνῆπτον, Ἥρας δὲ ἱερὸν τὸ δόρυ νενόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα. καὶ Κυρῖτις ἡ θεὸς ἐπωνομάσθη. τὸ γὰρ δόρυ κύριν ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Curitis porro Junonis etiam Martia fœlix lib. 2. de nup. Philolog. inter cætera

Est auspice Helena dignus.
Ac de hujusmodi auspicibus accipiendus est ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Messalinam uxorem supplicio adfecisse eum Imperatorem narrat, dote prius inter auspices consignata. Erat autem prosperrimi augurii nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aspectus, ut Plinius lib.10. cap. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auspiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum Indagine scribit.

His ita expositis tempus est *ad novæ nuptæ cultum, vestitum, ornatumq; transeamus.* Ac primum ut à vertice incipiam, senis crinibus eam ornari solitam reperio: sive quod is ornatus vetustissimus esset, seu quod eo virgines Vestales ornabantur, quarum castitatem viris suis nubentes spondebant, quemadmodum Sex. Pompeius tradit. Cælibari præterea hasta, quæ in corpore gladiatoris abjecti occisique stetisset, nubentis caput eodem auctore comebatur: ut quemadmodum illa fuerat conjuncta cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro

viro esset: vel quia matronæ in Junonis Curitis tutela essent, quæ ita à ferenda hasta (quæ Sabinorum lingua curis dicitur) appellabatur: vel ut fortes viros genituram ominaretur: vel quod nuptiali jure imperio viri subiiciebatur nubens, quia hasta summa armorum & imperii est. Hanc autem consuetudinem alia hujus instituti addita ratione Plutar. in Romulo retulit. Ἔνιοι δὲ λέγουσι, καὶ τὸ τὴν κόμην γαμουμένης αἰχμῇ διακρίνεσθαι δορατίου, σύμβολον εἶναι τοῦ μετὰ μάχης καὶ πολεμικῶς τὸν πρῶτον γάμον γενέσθαι, περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς αἰτίοις εἰρήκαμεν. Quibus verbis Plut. nos ad eum librum reiicit qui vulgo Ῥωμαϊκὰ inscribitur, quẽ tamen ipse αἰτιῶν inscripsisse videtur. Verba autem ejus in eo libro hæc sunt: Διὰ τί τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου κόμην διακρίνουσι; Cujus rei causas complures, hanc vero Sexto Pompeio concordantem adfert. Ἢ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν γαμικῶν εἰς τὴν Ἥραν ἀνῆπτον, Ἥρας δὲ ἱερὸν τὸ δόρυ νενόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα. καὶ Κυρῖτις ἡ θεὸς ἐπωνομάσθη. τὸ γὰρ δόρυ κύριν ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Curitis porro Junonis etiam Martia fœlix lib. 2. de nup. Philolog. inter cætera

tera ejus deæ cognomina meminit. Necnon Sextus Pompeius, Curitim, ait, Junonem appellabant, quia eamdem ferre hastam putabant. Ovid. lib.2. fastor.

Sive quod hasta curis priscis est dicta Latinis.

Eum vero de quo agere cœpimus morem idem Ovid. libr.2. fastor. eo qui jam à me supra relatus est loco perstringit, mense Februario, quo inferis parentabatur, nuptiis abstinendum hac periphrasi monens.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri
Comat virgineas hasta recurva comas.

Arnobius lib.2. adversus gentes, veteres quosdam ritus desuetudine sublatos recensens. Cum in matrimonia, inquit, convenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum genios advocatis, nubentium crinem cęlibari hasta mulcetis. Corona deinde redimiri novæ nuptæ consueverant. Tertullia. in lib. de corona militis. Coronant & nuptiæ sponsos. Catull. in carmine dę nuptiis Iulii & Manl.

Cinge tempora floribus
Suave olentis amaraci.

Lucanus de nubente loquens,

Turritaq; premens frontē matrona corona

Trans-

Translata vitat, & quæ ſequuntur. Claudianus etiam Stiliconem ad nuptiarum apparatum corona tempora cingere ſic admonet,

Solitas galea
Fulgere comas
Stilico molli
Necte corona.

Enimvero recta tunica novæ nuptæ induebantur, qualem prima Caia Cæcilia texuit, ut eſt à Plinio libr. 8. Natural. hiſtor. cap. 48. relatum. Quod quidem ex felici textricis conjugio in uſum veniſſe non dubito, cujus memoriam boni ominis cauſa in nuptialibus ritibus novas nuptas uſurpaſſe conſtat.

Cingulo inſuper nupta cingebatur, quod vir in lecto ſolvebat. Factum id ex lana ovis Sex. Pomp. ſcribit, ut ſicut illa in glomis ſublata, conjuncta inter ſe eſt, ſic vir ſuus ſecum vinctus cinctuſque eſſet. Cingulum id Herculano nodo vinctum vir ominis gratia ſolvebat, ut ſic ipſe felix in ſuſcipiendis liberis eſſet, ſicut Hercules fuit, qui 70. liberos reliquit. Inde Catull. in nupt. Iul. & Manlii.

Te ſuis tremulus parens
Invocat : tibi virgines
Zonula ſolvunt ſinus.

Et in carmine ad Ianuam. *(lud*

Nec quærendum aliunde foret nervosius il-

Quod zonam posset solvere virgineam.

Et alias.

Tam gratum mihi quam fuit puellæ

Pernici aureolum tulisse malum

Quod zonam soluit diu ligatam.

Ovidius in Epistola Phyllidis ad Demophoontem.

Cui mea virginitas avibus libata sinistris,

Castaque fallaci zona revincta manu.

Arnob. lib.3. adversus gentes. Nisi virginalia vincula jam ferventes dissolverent atque imminentes mariti. Citatur & à Nonio Marcello hic Varronis versus Γέροντ@ διδασκάλου. Novus maritus taciturnus, taximusos, is solvebat cingulum. Ab hac vero cingulorum replicatione Junoni, quæ conjugalibus federibus præesse credebatur, Cinxiæ cognomen inditum fuit. Sex. Pompejus, Cinxiæ, ait, Junonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli quo nova nupta erat cincta. Arnobius lib.2. adversus gent. Unctionibus superest Unxia, cingulorum Cinxia replicationi. Ex quo emendandus est Martiani felicis locus; apud quem lib.3. de nuptiis Philolog.

log. in ea oratione quam Philologia ad Junonem habet, ita vulgo legitur. Iterducam, & domiducam. Unxiam, Cinthiamque mortales puellæ debent in nuptias convocare. ubi Cinxiam proculdubio legendum est.

Iunoni autem *multos habitos in nuptiis honores*, quod ea jungendis & conciliandis matrimoniis præesse censeretur, præter Plutarchi supra citatum locum Ovidius non semel in Epistol. Heroidib. indicat. Veluti in Epistol. Phyllidis ad Demophoont.

Iunonemq; toris quæ præsidet alma maritis.

Et in Epist. Medeæ ad Jason.

Conscia sit Iuno sacris præfecta maritis.

Et in Epist. Hypsipyles. (*Iuno*

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba Adfuit.

Sed & Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni, ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Statius Papin. in Sylvis.

--Dat Iuno verenda

Vincula, & insigni geminat cõcordia tæda.

Junonem plane nuptiarum præsidem Dio Chrysostomus oratione septima quæ Euboica aut Venator inscribitur, vocat. Eaque ratione τελείας cognomine à Græcis Iuno ornatur. Plutarch. ἐν

Αἰτίοις quæſtione ſecunda: Πέντε δεῖσθαι θεῶν τοὺς γαμοῦντας οἴονται· Διὸς τελείου καὶ Ἥρας τελείας, καὶ Ἀφροδίτης καὶ Πειθοῦς· ἐπὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος. Non enim adulta Iuno eo verbo exaudienda eſt, quemadmodum illic perperam interpres vertit, ſed nuptiarum præſes: Epitheton namque hoc à voce τέλος deſcendit quæ antiquis nuptias ſignificabat. Pollux. libr. 3. onomaſt. Προτελεῖσθαι ἐλέγοντο οὐ μόνον αἱ νύμφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ νύμφιοι, καὶ τέλος ὁ γάμος ἐκαλεῖτο, καὶ προτέλειοι οἱ γεγαμηκότες. Διὰ τοῦτο καὶ Ἥρα τελεία ἡ ζυγία. ταύτῃ γὰρ τοῖς προτελείοις προετέλουν. & quæ ſequuntur. Suidas, Ἥρα, ait, τελεία καὶ Ζεὺς τέλειος, ἐτιμῶντο ἐν τοῖς γάμοις ὡς πρυτάνεις ὄντες τῶν γάμων. τέλος δὲ ὁ γάμος. Διὸ καὶ προτέλεια ἐκαλεῖτο ἡ θυσία ἡ περὶ τῶν γάμων. Euſtath. in 2. Iliad. Τέλος γάρ, ait, ὁ γάμος, ὅθεν τελείους τοὺς γεγαμηκότας ἔλεγον. Idem in 12. Iliad. Ἐκ δὲ τοῦ λοιποῦ τέλος, ὃ σημαίνει τὸν γάμον, τὰ προτέλεια, ὧν χρῆσις μὲν μόνη παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ, ἑρμηνεία δὲ παρὰ Παυσανίᾳ, εἰπόντι ὅτι προτέλεια ἡ περὶ τῶν γάμων θέα, ἴσως τὰ λεγόμενα θεώρητρα. ἐκεῖθεν δὲ καὶ τέλειοι οἱ γεγαμηκότες, καὶ τελειωθῆναι τὸ γῆμαι. Itaque τέλεια Iuno nihil aliud quam γαμήλιον, ſignificat. quod Epitheton Iunoni tri-

ni tributum Servius in 4. Æneid. ad verbum, *Et Iunone ſecunda*, notat. Quem quidē interpretis Plutarchi errorem eo diſſimulandum non putavi, quod eo quoque in fraudem illectum Ludovicum Vivem videam in ſuis ad cap. 22. lib. 4. de civit. dei Commentariis. Iunoni vero τῇ τελείᾳ ſacra facientes fel cum reliquis victimarum extis non porrigebant, ſed demptum & divulſum abjiciebant, myſtice ſignificantes bilem omnem atque iracundiam à nuptiis abeſſe oportere. Quod me Plutarchus ἐν γαμικοῖς παραγγέλμασι docuit. Sed eſt ille ejus auctoris locus in Frobenianis codicibus duobus in verbis corruptus. Sic enim ſcriptum habent: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες ὥρα τὴν σχολὴν οὐ συγκαθαγίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ᾽ ἐξελόντες ἔρριψαν παρὰ τὸν βωμὸν, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν σχολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι. Atqui legendum eſt γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρᾳ. Rurſus, χολὴν, id eſt, fel, non σχολὴν, quod aliud penitus ſignificat. Qui me locus admonet ut aliud huic adfine & cognatum apud eundem auctorem librariorum vitio commiſſum erratum corrigam. Nam in Numa quo loco anni menſes recenſet, paſſim ita ſcriptum eſt.

Τῶν δ' ἐφεξῆς τὸν μὲν μάϊον καλοῦσιν, ἀπὸ Μαίας, Ἑρμῇ γὰρ ἀφιέρωται, τὸν δὲ ἰούνιον, ἀπὸ τῆς ὥρας. Ubi Ἥρας legendum esse contendo. Idque sequentia verba manifeste demonstrant, in quibus ita est. εἰσὶ δέ τινες οἱ τούτους ἡλικίας ἐπωνύμους εἶναι λέγοντες πρεσβυτέρας καὶ νεωτέρας. μαιώρες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι παρ' αὐτοῖς, ἰουνιώρες δὲ οἱ νεώτεροι καλοῦνται. Apparet enim Plutarchum duplex Iunii mensis etymon attingere, quem à Iunone nonnulli, à junioribus alii dictum censeant. ut & idem ἐν αἰτίοις & Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 12. testis est. Iunius, inquiens, Maïum sequitur: aut ex parte populi, ut supra diximus, nominatus: aut, ut Cingius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Prænestinosque hac appellatione infastos relatus sit: adeo ut, sicut Nisus in commentariis fastorum dicit, apud majores quoque nostros hæc appellatio mensis diu manserit, sed post detritis quibusdam literis ex Iunonio Iunius dictus sit. Censorinus in lib. de die natali cap. 18. Iunium quoque à Iunone potius quam junioribus: quod illo mense maximi Iunoni habentur honores. Quibus & Bedam in lib. de ratione tempor.

adde. Hanc certe lectionem omni scrupulo amoto rectam esse D. Amiotus Abbas Bellosanensis vir raræ doctrinæ, & ea quam magna cum laude sustinet, regiæ institutionis cura vere dignus, mihi scriptorum codicum auctoritate comprobavit: qui & illud me docuit, in eadem Numæ vita paulo post in Februarii mensis etymologia mendum esse: Nam cum vulgo τοῖς φυτοῖς ἐναγίζουσι καὶ τότε, legatur, τοῖς φθιτοῖς legendum esse, veteres codices quos ille accuratissime evolvit, ostendunt. De cujus lectionis veritate nemo dubitabit qui eo mense justa diis manibus solvi, & mortuis parentari solitum, secum reputabit; Quod ex Ovidii Fastis, Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 13, aliisque veterum scriptis cuivis in promptu esse potest. Verum, ut ad propositum redeat oratio, ex ea superstitiosa gentilium opinione quam de Iunone animo conceptam habebant, multa ei deæ secundum munerum, potestatum, ac in re uxoria officiorum varietatem ac diversitatem cognomina indita fuisse observavi. Primum enim à conjunctione maris & feminæ Iuga Sexto Pōp. teste vocabatur, exemplo Græci sermonis quo Ζυγία vocabatur. Quod nomen

Apuleius Græcissans lib.6. de Asino aur. usurpavit. Quæ appellationis hujus notatio à Dionysio Halicar. his verbis cõprobatur. Ζεὺς γὰρ καὶ Ἥρα πρῶτοι ζευγνυώτες τε καὶ συνδυάζοντες. οὕτω γοῦν ὁ μὲν καὶ πατὴρ καλεῖται πάντων, ἡ δὲ ζυγία ἀπὸ τοῦ ζευγνῦναι τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι. Musonius etiam, Ὅτι δὲ, ait, μέγα καὶ ἀξιοσπούδαστον ὁ γάμος ἐστὶ, καὶ ταύτῃ δῆλον. θεοὶ γὰρ ἐπιτροπεύουσιν αὐτὸν, καθὸ νομίζονται παρ' ἀνθρώποις μεγάλοι· πρῶτον μὲν Ἥρα. καὶ διὰ τοῦτο ζυγίαν αὐτὴν προσαγορεύουσιν. Quod vero de jugo matrimonio contrahendis imponi solito Servius & post eum Isidorus commemorant, quia idoneorum & locupletum auctorum testimonio ab eis non firmatur, admittere non ausim. Nec sum nescius Plauti ex Curculione versum ad hanc rem proferri posse, in quo ita est, *Iamne ea fert jugum?* Sed id μεταφορικῶς dictum esse, probabilius est. quemadmodum illud Horatii. *Nondum subacta ferre jugum valet Cervice.* Ut autem à matrimoniorum conjunctione Iuga & Zygia, ita à mulieris in domum mariti deductione Domiduca, & Iterduca, à cingulo novæ nuptæ Cinxia, ab unctione Vnxia, Iuno appellabatur. Et ita actui cuique peculiare numen stulta gen-

gentilitas adſignabat. Quam ridiculam eorum ſuperſtitionem B. Auguſtinus lib. 6. de civit. Dei cap. 9. ita exagitat. Cum mas & femina conjunguntur, adhibetur deus Iugatinus. Sit hoc ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit. Adhibetur Deus Domiducus. Ut in domo ſit, adhibetur Deus Domitius: ut maneat cum viro, additur dea Manturna. Et paulo poſt: Impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde diſcedunt. Adeſt dea Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Virginenſis quidem, ut ibidem indicat, ad hoc ut virgini zona ſolvatur. Subigus, ut viro ſubigatur. Prema, ut ſubacta, ne ſe commoveat, comprimatur. Cujuſmodi etiam ineptias Arnob. lib. 2. adverſus gent. ſcite ridet.

Verum ut ad inſtituta pergamus, *Coronam ex verbenis à ſe lectis compoſitam nova nupta*, Sex. Pomp. teſte, *ſub amiculo ferebat*. Eandem & ſoccos luteos geſtaſſe Catullus ſuſpicandum relinquit. Sed ut hoc obſcurum eſt, *ita velo obnubi ſolitam* cum ad virum duceretur, tam certum eſt quã quod certiſſimum. Tertullianus de virginibus veland. Atquin,

 ait,

ait, etiam velatæ ad virum ducuntur. Unde nuptiarum nomen ductum esse, consentiens in unum omnium Grammaticorum fert opinio. Nubere enim & obnubere priscis velare & operire significabat, ut Sex. Pomp. non uno loco, Non. Marcell. & alii complures notant. Quo in significato Arnob. lib.3. adversus gent. hoc verbo usus est. Quod aqua, inquiens, nubat terram, appellatus est cognominatusque Neptunus. Caper in lib. de orthograph. Vir ducit, mulier nubit, quia pallio obnubit caput suum genasque. Velum autem id quo nuptæ operiebatur, flammeum vocabatur: quo boni ominis gratia eas velari solitas Sex. Pomp. tradit, idcirco quod eo assidue Flaminica uteretur, cui divortium facere non licebat. Sueton. in Nero. cap. 28. Puerum Sporum exectis testibus etiam in muliebrē formam transfigurare conatus est, cum, dote & flammeo per sollemne nuptiarum celeberrimo officio ad se deductum pro uxore habuit. De quo Imperatore etiam Tacit. lib. 15. agens, Ipse, inquit, per licita atque illicita fœdatus nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret: nisi paucos post dies uni ex contaminatorum grege, cui

Pytha-

Pythagoræ nomen fuit, in modum sollemnium conjugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum. Martial. lib.11. Epigrammat.

Flammea texantur sponsæ: jam virgo parata est.

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Idem lib.12.

Proluxere faces, velarunt flammea vultus.

Juvenalis Sat.6. de muliere crebris divortiis maritos mutante.

Permutatque domos, & flammea conterit.

Quintilian. declamatio. cccvi. Operiet flammeo canos. Tertullian. in lib. adversus Valentinia. His nuptiis recte deducendis pro face & flammeo tuus credo ille arcanus ignis erumpet. Apuleius Apolog. 2. Venit igitur ad eum nova nupta secura & intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, flammeo obsoleto. Ambrosius in libr. de viduis. Suasimus, fateor, ut vestem mutares, non ut flammeum sumeres, ut à sepulchro recederes, non ut thalamum præparares. Proinde Catullus initio carminis de nuptiis Juliæ & Manlii, Hymenæum ad flammeum capiendum excitat. Et alio ejusdem carminis loco,

Tollite, ait, *pueri, faces*,

Flam-

Flammeum videor videre.
Claudian. in Epithalamio,
Iam nupta trepidat sollicitus pudor,
Iam produnt lachrymas flammea supplices.
Idem libr.2. de Raptu Proserp.
— Et vultibus addunt
Flammea solicitum prævelatura pudorem.
Idem in carmine Honorii & Mariæ:
Ipsa caput distinguit acu, substringit amictus,
Flāmea virgineis accommodat ipsa capillis.
Juvenalis, Sat.10.
Cui nubere Cæsaris uxor
Destinat, optimus hic, & formosissimus idē
Gentis patritiæ rapitur miser, extinguēdus
Messalinæ oculis, dudum sedet illa parato
Flammeolo.
Seneca in Octavia, de Poppæa Neroni nubente.
Velata summum flammeo tenui caput.
Martianus Capella lib.5. de nuptiis Philolog. In quibus, ait, species rerum collocandæ sunt, veluti nuptiarum, velatam flammeo nubentem. Idem libr.9.
Flammea virgineum quæ obnubere sueta pudorem,
Regina deme pronuba.
Apuleius rursus lib.4. de asino aur. Jam feralium nuptiarum miserrimæ virgini chora-

choragium ſtruitur : Jam tædæ lumen atræ fuliginis cinerem arceſſunt, & ſonus tibiæ zygiæ mutatur in querulum lydii modum, cantuſque lętus hymenæi lugubri ululatu, & puella nuptura deterget lachrimas ipſo flammeo. Hoc vero velamen luteum erat, ut hæc Plinii verba declarant, quæ ex ejus lib. Natur. hiſtor. 21. cap. 8. appoſui. Lutei video honorem antiquiſſimum in nuptialibus flammeis totum feminis conceſſum, & fortaſſis ideo non numerari inter principales hoc eſt communes maribus ac feminis, quoniam ſocietas principatum dedit. Ex quo Lucan. lib. 2. de bello Pharſal.

Non timidũ nuptæ leviter tectura pudorẽ
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Rapi plane, ut Sextus Pomp. auctor eſt, *ſimulabatur virgo* ex gremio matris, aut ſi ea deeſſet, ex proxima neceſſitudine tum cum ad virum transferebatur: propterea quod ea res Romulo feliciter ceſſiſſet, qui per vim ſibi ſuiſque ex Sabinis uxores quæſivit. Ex quo illud Catulli,

Qui rapis teneram ad virum
Virginem.

Expoſui quo cultu atque ornatu nova nu-

va nupta ad virum procederet. Unde lucem accipient Halicarnassæi hæc verba ex lib.4. Antiquit. *Μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα κοσμησαμένην, οἷς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὴν γαμουμένην.* Deinceps *de pompa apparatu ac traductionis ritu agam.* Sollemnis autem moris fuisse, ut in viri domum tanquam conjugii mansionem ac domicilium nuptæ traducerentur, abunde libro primo Selectarum ex jure civili Antiquitatum, multis jureconsultorum & aliorum auctorum testimoniis probavimus: quæ quod inde facilime peti possint, huc transferenda non censui. Unde uxorem ducere, quasi domum ducere, imminute Latini dicunt, quemadmodum ex compluribus Plauti locis patet. Sic enim in Aulularia.

E. *Quod sempiternum tibi salutare sit procreandis liberis.*

M. *Ita dii faxint.* E. *volo te domum uxorem ducere.*

Idem Trinummo, Actus 5. Sc.2.

Nunc quid causa est quin uxorem cras domum ducat?

Et in Epidico, Actus 2. Sc.1.

Genere natam bono pauperem domum ducere uxorem.

Idem Cistellar. Act.2. Sc.1.

Illam

Illă extrudet cum hanc uxorĕ ducet domŭ.
Iterum Act.1. Scen.1.
Ei nunc alia ducenda eſt domum,
Sua cognata.

Atque ex hoc more repetenda eſt ejus ratio quod jure civili cavetur *a*, nuptiis mulierem domicilium ſuum mutare, & in viri domicilium tranſire. Quod & ex juris diſciplina Servius adnotat ad illum Virgilii verſum lib. 4. Æneid.

Et patrio Andromachē iterū ceſſiſſe marito.

Item unam poſt matrimonium viri & uxoris domum dici *b* mirandum non eſt, *δυοῖν οἴκων*, ut Plutarch. libr. 4. Sympoſiacor. cap. 3. ſcribit, *εἰς τὸ αὐτὸ συνιόντων.* Plane eam quæ deſponſata eſt, ante contractas nuptias non mutare domicilium, Modeſtinus belle tradit, *c* quod in domum viri nondum ſit deducta. Hanc autem conditionem, *Si in familia nupſerit*, impletam videri ſtatim atque ducta eſt uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti pervenerit, traditum extat.

a *l. Exigere. D. de judic. l. cum quædam puella. D. de juriſd. omni jud. l. ulti. §. Item reſcripſerunt. D. ad municipal. l. ultim. C. de incol.* b *l. 1. §. Si vir. D. ad Sen. Syll.* c *l. Ea quæ. D. ad municipal.*

tat. d Enimverò deductio hæc vespere fiebat. Antiquitus siquidem non nisi noctu mulieres ducebantur, ut Sex. Pompejus libr. 14, & Servius in 8. Eclog. Virgilii ex Varrone, scribunt. Unde Valerius Max. lib. 1. cap. 5. At Cæcilia Metelli dum sororis adultæ ætatis virginis more prisco noctu connubia nuptialia petit, omen ipsa fecit. Tacitus quoque libr. 11. à Nerone cum Pythagora confectas nuptias referens, Et interdiu, ait, in viro nubente spectata quæ etiam in femina nox operit. Ea ratio est, cur noctem adesse in Epithalamio Catullus moneat, his versibus,

Vesper adest, juvenes consurgite: vesper (olympo.
Surgere jam tempus, jam pingues linquere mensas.
Iam veniet virgo, jam dicetur hymenæus.

Pari de caussa Claudianus in Epitalamio Hesperi ortum præcinit.

Attollens thalamis Idalium jubar
Dilectus Veneri nascitur Hesperus.

Idem lib. 2. de raptu Proserpinæ.

Iam suus inferno processerat Hesperus orbi.

Pueri vero patrimi tres nubentem Sex. Pomp. teste deducebant, quorum unus, facem præferebat, reliqui duo nubentem

d *l. cum fuerit. D. de conditio. & demõstr.*

tem tenebant. Unde Catullus in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Mitte brachiolum teres
Prætextatæ puellulæ.

Fax porro ea quæ præferebatur, ex ſpina alba fiebat, ut idem Pomp. ſcribit. Ideoque Catullus in illo carmine cujus modo teſtimonium citavi,

Pelle, inquit, *humum pedibus, manu*
Spineam quate tædam.

Eaque ratione Plinius, ſpinam nuptiarum facibus auſpicatiſſimam dixit. Non deſunt tamen qui nuptiales faces ex pinu confici ſolitas omni aſſeveratione contendant, & apud Catull. legendum cenſeant, *pineam quate tædam*. Moventur Ovidii verſibus ex lib. 2. Faſto. quo loci à conjugio per aliquot dies abſtinendum hac periphraſi ſuadet.

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.

Quamquam illic abſque ullo verſus vitio, recte ſpinea tæda legi poſſet. Sed proferam alios locos, qui eandem immutationem non ferant. Varro libr. 2. de vita Pop. Rom. ut eſt apud Nonium. Cum à nova nupta ignis in face adferretur foco Ædilis ſumptus, (Sic enim lego) fax ex pinu ablata eſſet, ut eā puer inge-

ingenuus adferret. Idem Varro, *Γέροντος διδασκάλου*. Romæque noctu initia fieri solita, etiam nunc pinea fax indicat. Quem ego Varronis locum, ad hanc quæstionē ea ratione accommodari posse censeo, quod in honorem Cereris faces in nuptiis prælatas Sex. Pomp. tradit. Tametsi Servius in 8. Eclog. Bucolic. Virgilii, nulli id religioni acceptum fert, sed ex eo inolevisse, Varronis auctoritate fretus, scribit, quod non nisi noctu antiquitus à sponsis uxores ducerentur. Confirmat vero illam de pineis facibus opinionem Virgilius in Ciri, cum ait.

Pronuba nec castos incendet pinus amores.

Seneca in Medea, choro primo.

Multifidā jā tempus erit succendere pinum.
Excute solemnem digitis marcentibus ignē.

Rursus idem Varro apud Charisium Sosipatrum: In Asia, ait, fax ex spina alba profertur. quod purgationis causa adhibetur. Sane spinæ albæ ad maleficia depellenda vim inesse antiquitas credidit. Ovid. lib. 6. fastor.

Sic fatus, spinam, qua tristes pellere posset
A foribus noxas, hac erat alba, dedit.

Et postea,

Virgaque Ianalis de spina ponitur alba,

Qua

Quæ lumẽ thalamo parva fenestra dabat.
Post illud neq; aves cunas violasse ferũtur:
Et rediit puero qui fuit ante color.

Verum quid prohibet ex variis arborum generibus faces nuptiarum confici solitas dicere? Plinius enim in eo, cujus supra testimonio usus sum, loco, spinum quidem facibus nuptiarum auspicatissimam fuisse scribit, suis tamen temporibus carpimum & corylum facibus familiarissimas fuisse subiicit. Potest autem hic facium in nuptiis præferendarum mos aliis præterea testimoniis cõprobari. Plautus Casina Act.1. Sc.1.

Primum omnium huic lucebis novæ nuptæ facem.

Seneca in Octavia Act.2. Sce.2.

Hic mihi jugales præferat tædas deus,
Iungatque nostris igne Poppæam toris.

Et iterum Act.3. Sce.1.

Tellure rupta, Tartaro gressum extuli,
Stygiam cruenta præferens dextra facem
Thalamis scelestis: nubat his flammis meo
Poppæa nato.

Idem Act.1.

Quæ nupta demens, nupsit incesta face.

Et alias. *Conjugem captam sibi*
Toris nephandis flebili junxit face.

Cicero pro Cluentio Avito. Non timuisse,

isse, si minus vim deorum, hominumque famam: at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales.
Virg. Eclog. 8.
Mopse novas incide faces, tibi ducitur uxor.
Claudianus in carmine de nuptiis Honorii & Mar.
Alii funalibus ordine ductis
Plurima ventura suspendũt lumina nocti.
Ambrosius in lib. de viduis. Vel cum accensis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exequias magis putat, quam thalamum præparari?
Statius Papinius in Sylvis nuptiarum, quandam celebritatem describens,
Fronde, ait, *virent postes & fervent compita flammis.*

Possent & ex Epigrammatis Græcis complura de nuptialibus facibus loca congeri. Eas faces Catullus in carmine de nuptiis Pelei: & Cato in lib. de re Rustica nõ semel tædas jugales vocant: Valerius Flaccus faces jugales lib. 2. Argonauticor. appellat. Lucanus lib. 2. de bello Pharsal. faces legitimas. Statius Papinius tædas geniales, in Genethliaco Lucani lib. 2. Sylvarum: & festas tædas lib. 3. Sylvar. ut & Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ: Plutarchus ἐν αἰτίοις à Ro-

à Romanis cereos appellatos tradit:ubi & illud adnotat,quinque,nec plures nec pauciores, in nuptiis accendi ſolitas faces. Eſt etiam ibidem obſervandũ,quod noſtram illam de reſtitutione loci ejus, quem paulo ante ex Varrone protuli, conjecturam confirmat,apudÆdiles accendi faces conſueviſſe. Hinc & nuptias ſanctæ fœdera tedæ, Silius Italicus lib.6. nominat. Fax autem illa quam prælucente nova nupta ducta erat, rapi ab amicis conſueverat, ne aut eam ſub tecto viri uxor ea nocte poneret, aut vir in ſepulchro comburendam curaret, quo utroque alterius mors captari putabatur. Enimuero ſilentio præterire nõ poſſum quod quibusdam viſum iri poſſe ſcio,in altum tolli nubentes priſcis temporibus conſueviſſe. Qua de re nos ſubtilis ingenii vir noſter Loiſelius, ex Optati Afri lib.6. admonuit, quo loco in Donatiſtas qui virgines poſt crines ſemel ſolutos ad iteratam profeſſionem adegerant, ita invehitur. *Inveniſtis igitur hujuſmodi virgines, quæ jam ſpiritaliter nupſerant: quaſi ſecundo coegiſtis ad nuptias: ut crines iterum ſolverent imperaſtis.Hoc, nec mulieres patiuntur quæ carnaliter nubunt: ex quibus ſi alicui maritum mutare*

conti-

contigerit, non repetitur illa temporalis festivitas. Non in altum tollitur, non populi frequentia procuratur. Verum ex suæ id gentis potius quam Latiæ moribus ab Optato mihi videtur esse dictum. Compertum siquidem habeo, apud Pœnos, Græcos, Ægyptios usu receptum fuisse, ut nubentes sellæ insidentes, curruque sublimes vectæ à patris domo in mariti domiciliũ transferrentur. Quod ego Apuleii, Pollucis, Synesii, Suidæ testimoniis ita aperte comprobabo, ut nullus dubitationi reliquus sit futurus locus. Apuleius quidem Apologia pro seipso secunda sic habet. Venit igitur ad eum nova nupta secura & intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, flammeo obsoleto, virgo rursum post recens repudium, nomen potius asserens puellæ, quam integritatem. Vectabatur Octaphoro. Vidistis profecto qui adfuistis, quam improba juvenum circumspectatrix, quam immodica sui ostentatrix. Pollux vero lib. 3. Onomast. cap. 3. *Ἐπὶ ζεύγους δὲ*, inquit, *αἱ νύμφαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετῄεσαν.* Quod latius ac copiosius à Suida exponitur in voce *ζεῦγος*. *Ζεύξαντες*, ait, *τὴν λεγομένην κλινίδα, ἥ ἐστιν ὁμοία διέδρῳ, τὴν τῆς νύμφης μέθοδον ποιοῦνται.*

παρα-

παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς πατρῴας ἑστίας ἐπὶ τὴν ἅμαξαν ἄγουσιν ἐς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἑσπέρας ἱκανῆς. κάθηνται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἁμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἑκατέρωθεν δὲ ὁ νυμφίος καὶ ὁ πάροχος. Synesius quoque Epist.3.de puella post patrui funus nubente agens, quem nos, quod ejus verba paulo obscuriora sint, Latine loquentem faciemus. *Vix ergo*, inquit, *expectato septimo die, quo nos justa mortuo feceramus, epulumque funebre agitaveramus, anum deliram nutricem suam in vehiculum mulis junctum tollens, meridie, quo tempore forum populi frequentia repletum erat, insignibus nuptialibus ornata, pompa more currum agens recta Teuchira* (nomen id est urbis Cyrenaicæ præfecturæ) *contendebat. Futurum enim est ut sequenti die fasciis redimita caput, ac Cybeles instar turrita urbem circumeat & oberret.* Hæc ille. Sed & Constantinopoli idem usu receptum fuisse videtur, quemadmodum indicio sunt Claudiani versus, quos ex carmine de nuptiis Honorii & Mariæ subjungam.

Ante fores jam pōpa sonat, pilentaq; sacrā
Præradiant ductura nurū: calet obvius ire
Iam princeps.

At vero priscis Romanis, quorum duntaxat

taxat

taxat ritus exequi mihi propositum est, curulem illam novæ nuptæ transvectionem in usu fuisse, nusquã legi. Quinimo à pueris patrimis & matrimis duobus manu ductam nubentem Sext. Pomp. non obscure significat.

Nubentes plane *colus compta cum fuso & stamine comitabatur*. Cujus moris gravissima duo testimonia proferam. Unum ex Plutarch. *ἐν αἰτίοις*. Τὴν νύμφην, ait, *εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσι. αὕτη δὲ εἰσφέρει μὲν ἠλακάτην καὶ τὴν ἄτρακτον.* Alterum ex Plinio, apud quem lib. 8. Natur. histor. cap. 48. ita est. Lanam cum colo & fuso Tanaquil, quæ eadem Cæcilia vocata est, in templo Sangi durasse prodente se auctor est M. Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullus fuerat usus. Inde factum ut nubentes virgines comitaretur colus compta, cum fuso & stamine. Illam autem de colo & fuso Caïæ Cæciliæ observationem nec Plutarch. prætermisit, cujus hæc sunt in illo eodem lib. verba. Ἢ διὰ τὴν *Γαΐαν Καικιλίαν καλὴν καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα τῶν Ταρκυνίου παίδων ἑνὶ συνοικήσασαν, ἧς ἐν τῷ τοῦ Σάγκτου ἱερῷ χαλκοῦς ἀνδριὰς ἕστηκεν, ἔκειτο δὲ πάλαι καὶ σανδάλια καὶ ἄτρακτοι.*

Quo

Quo loci Σάγκτυ pro Σάγγυ scriptum esse prima facie quis superioribus Plinii motus verbis judicaret. Et ita certe Genium eum nuncupat Livius lib. 8. Ædes ejus, ait, quæ essent in Palatio, diruendas: Bona Semoni Sango censuerunt consecranda. Quod ex eis redactum, ex eo æneï orbes facti, & positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. Nam & Genii Sangi sacellum in eadem cum novo Quirini templo regione urbis Romæ Pub. Victor & Sex. Ruffus collocant. Idem Livius lib. 32. Veliterni ædem fuisse Sangi narrat. Sextus etiam Pomp. lib.14. Propter viam, ait, fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia, Herculi aut Sango, qui scilicet idem est Deus. Lactantius Firmia. lib.1. divinar. Institutio. cap.15: Privatim vero singuli populi, gentis aut urbis conditores, seu viri fortitudine insignes erant, seu feminæ castitate mirabiles, summa veneratione coluerunt, ut Ægyptii Isidem, Mauri Jubam, Macedones Cabyrium, Pœni Uranum, Latini Faunum: Sabini Sangum, (aut, ut alii codices habent, Sancum.) Verum M. Cato in Originum fragmentis, quem Sabini Sangum (nam illic Sangnum vitiose scriptum est) dice-

D rent,

rent, Romanos Sanctum pronunciasse, Barbaros Sagam dixisse, notat. Utrumque etiam promiscue dictum, B. Augustinus lib.18. de Civit. dei, cap.19, declarat. Sabini etiam, ait, regem suum primum Sangum, sive, ut aliqui appellant, Sanctum retulerunt in deos. Ut proinde Σάγκτȣ scriptura apud Plutarchum mutanda esse non videatur: quam video Latinorum quoque auctorum in libris hæsisse. veluti apud Ovid lib.6 Fastor. ubi deus hic, aut Semideus potius, quo de agimus, idem esse cum Fidio & Hercule declaratur his versibus:

Quærebam Nonas, Sancto Fidiove referrē,
An tibi, semipater. Tūc mihi Sanctus ait:
Cuicunq; ex illis dederis, ego munus habebo:
Nomina terna fero: sic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini:
Inque Quirinali constituere jugo.

Apud Silium etiam Italicum lib. 8 de bello Punico, quo loco de Nursinis & Tetricæ rupis accolis agit, versus hi leguntur:

Ibant, & læti, pars Sanctum voce canebant
Auctorem generis: pars laudes ore ferebāt,
Sabe, tuas, qui de patrio cognomine primus
Dixisti populos magna ditione Sabinos.

Sed & Varro (ex cujus recognitione magnam

gnam à philologis omnibus gratiã Vertranius Maurus, raræ vir & reconditæ doctrinæ, inivit) lib.4 de Lingua Lat., Unde, ait, Sub dio, divo, Dius Fidius. Itaque inde ejus perforatum tectum, ut videatur divum, id est, cœlum. Quidam negant, sub tecto per hunc dejerare oportere. Ælius Gallus Dium Fidium dicebat, Diiovis filium, Διόσκουρον, Castorem; & putabant, hunc esse Sanctũ, ab Sabina lingua, & Herculem, à Græca. Accedat & Dionysii Halicar. auctoritas. cujus hæc sunt libr.4. verba: Τούτων τῶν ὁρκίων ἐστὶ μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιστίου, ὃν Ῥωμαῖοι Σάγκτον καλοῦσι. In quibus verbis convertendis aptius meo quidem judicio Dium Fidium quã Jovem fidei præsidem, interpres dixisset. De eo etiam accipiendũ est, quod apud eundem auctorem lib.2 de Medio Fidio narratur. Quem locum consulendum cuique relinquam: dum tamen errati, quod illic deprehendet, monitorem me & præmonstratorem habeat. Nam Μόδιον Φαβίδιον cum vitio scriptum inveniet pro Μέδιον Φίδιον. Non absimili errore apud Sex. Ruffum in descriptione regionis tertiæ urbis Romæ Sangi Fidoni, pro Fidii, scriptum esse, facile existima-

ſtimarim. Ejus vero ſimulacrum ex marmore antiquo in libro Epigrammat. urbis Romæ expreſſum eſt. Quin & in inſcriptione quadam Reatina ita habetur: SANCTO FIDIO SEMIPATRI DE DECUMA VICTOR TIBEI LUCIUS MUMUS DONUM MORIBUS ANTIQUEIS PRO USURA HOC DARE SESE IUSSUM ANNO SUO PERFECIT. In qua inſcriptione Semipatris appellatio ad enarrationem Ovidii verſuum notanda eſt. Atque ut in hoc vocabulo diutius, quamquam non ſine fructu, immorantem me æquiore animo philologiæ ſtudioſi ferant, adiiciam pro coronide, epitheti, quod à Livio Sango huic tribuitur, explicationẽ: qua gratũ me eis feciſſe, ſi candidi ſunt, adgnoſcent. Quotus quiſque enim eſt, qui, in eum Livii locum incidens, quo Semonem Sangum nominat, inſolentia vocis turbatus non hæſitet, ac ſubſiſtat? Ejus certe vocis vim ac poteſtatem unus mihi Fulgentius Placiades in libello obſcurarum vocum ad Chalcid. patefecit: cujus verba, uti in ſcriptis libris (quorum ope libellum eum aliquando integritati ſuæ reſtitui poſſe non diffido) habentur, producam. Semones, ait ille, dici voluerunt deos, quos nec cœlo adſcribe-

ſcriberent, ob meriti paupertatem, ſicut ſunt Priapus, Hippona, Vertumnus: nec terrenos eos deputare vellent, pro gratiæ veneratione. Sicut Varro in Myſtagogorum libro ait: Semoneque inferius derelicto, deum depennato attollam orationis alloquio. Ex quo auctore (nec enim alii indicii precium & τὰ μήνυτρα deberi puto) poſtea Merulam & Beroaldum ejus vocis ſenſum aſſecutos deprehendi. Unde Semonem Sangum, id eſt, Semideum & Medioximum Livius dixit. De his autem deorum gradibus atque ordinibus videndus eſt Apuleius in lib. de Dogmate Platon. & iterum in lib. de deo Socratis, & Martian. Capel. lib. I de nup. Philolog. Sed labor longius à propoſito, ad quod tamen nō ante revertar, quam admonuero, à Plutarcho reliquos omnes auctores in eo diſſidere, quod non unius ex Tarquinii liberis, ſed Tarquinii Priſci uxorem Caiam Cæciliam, quæ eadem Tanaquil vocitata eſt, fuiſſe ſcribant. Qua de cauſa Sex. Pompeii verba, quod ad rem apprime faciant, ſubjungenda duxi. Caia Cæcilia, ait, eſt appellata, ut Romam venit, quæ antea Tanaquil vocitata erat: uxor Tarquinii Priſci, Romano-

rum regis: quæ tantæ probitatis fuit, ut id nomen ominis boni causa frequentent nubentes: quam summam adseverant lanificam fuisse. Julius Paris in Epito. libr. 10 Valer. Maximi: Ceterum Caia usu super omnes celebrata est. Fertur enim, Caiam Cæciliam Tarquinii Prisci regis uxorem, optimam lanificam fuisse. Quid ergo? Erroris aut oscitantiæ reum Plutarchum agemus? Mihi crimen hoc tam diligenti Romanarum antiquitatum investigatori intendere religio esset. Crediderim itaque, scripsisse eum, *Ταρκυνίαν ἑνὶ συνοικήσασαν*. sed cum *Ταρκυνίου* imperitus librarius descripsisset, nihilo peritiorem quendam sensus supplendi causa vocem *παίδων* inseruisse.

Nunc ad rem. Præterea utensilia mulieris, & quæ in usu ac ministerio ejus erant, per puerum impuberem in vase operto gestari consueverant. Puer, camillus: vas ipsum, cumerum proprio nomine vocabatur. Varro lib. 6 de lingua Latina: Igitur dicitur in nuptiis camillus, qui cumerum fert, in quo, quod sit in ministerio, plerique extrinsecus nectunt. Hinc camillus nominatur in Samothraces mysteriis Dius quidã, administer diis magnis. Verbum Græcum arbi-

arbitror, quod apud Callimachum in poëmatis ejus inveni. Verba vero hæc imperite sunt apud Sex. Pompeium, aut Paulum ejus Epitomes auctorem, non depravata modo, sed & confusa, & permixta, lib.3. in quo ita est: Cumeram vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utensilia, quod & camillum dicebant, eo quod sacrorum ministrum καδμῖλον appellabant. Rectius vero alia parte cumerum vas esse dicitur nuptiale, à similitudine cumerarum, quę fiunt palmeæ vel sparteæ ad usum popularem, sic appellatum. Quod vero ad camilli vocem attinet, apud eundẽ Sex. Pomp. lib. 6 traditur, Flaminium camillum puerum dictum ingenuum, patrimum, & matrimum, qui flamini Diali ad sacrificia præministrabat: camillosque ab antiquis ministros secundũ nonnullorum sententiam omnes pueros appellatos: sicut habetur in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet:

Hiberno pulvere verno luto grandia farra camille metes. Macrobius lib. 3. cap. 9. ex Statio Tullian. de vocabulis rerum lib. 1. ait, Callimachum dixisse, Tuscos

camillum appellasse Mercurium: quo vocabulo significabant præministrum deorum. Unde apud Virgilium camilla appelatur, Dianæ scilicet præministra. Romanos quoque, pueros puellasve nobiles, & investes, camillos, & camillas appellasse, Flaminicarum & Flaminum præministros. Nec non Servius in lib. 11. Æneidos; Camilla, ait, quasi ministra dicta est. Ministros enim & ministras impuberes, camillos & camillas in sacris vocabant. Unde & Mercurius, Hetrusca lingua, Camillus dicitur, quasi minister deorum. Et ut symbola quoque Græci auctores ad hujus vocabuli explicationem conferant, Dionysius Halicar. libr. 2. Antiquitat., ex Romuli institutis, sacra quædam per mulieres celebrata, memorat: in ejusque ministerii societatem etiam liberos vocatos. Orbis vero, & prole carentibus concessum, ex quaque tribu puerum, & puellam eleganti forma optare ac seligere, quo sacris ministrarent: puer quidem donec pubertatis annos attigisset: puella vero donec nupsisset. Idem adiicit, quo munere apud Hetruscos, & antea apud Pelasgos, in Curetum & majorum gentium deorum mysteriis fungeban-

gebantur, qui ab iis κάδωλοι vocabantur: eodem functos apud Romanos, qui camilli vocabantur. Sed & Plutarchus in Numa, τὸν ὑπηρετοῦντα τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς ἀμφιθαλῆ παῖδα camillum dici tradit. ὡς, ait, καὶ τὸν Ἑρμῆν, οὕτως ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων κάμιλλον ἀπὸ τῆς διακονίας προσηγόρευον. Quę eo pluribus, ut senescentis jam vocabuli, vetustate pæne obliteratam significationem excitarem. Quinetiam asses tres ad maritum nubentes deferebant, ut apud Nonium Marcellum Varro scribit: quorum unum quem in manu tenebant tamquam ementi marito dare: alium quem in pede habebant in foco Larium familiarium ponere: tertium in sacciperio in compito vicinali resignare solebant. Atque eo quem supra descripsi comitatu, nubentes ad mariti ædes accedebant.

Ædium porro *fores floribus, & frondibus ornari consueverant.* Unde Catullus in carmine de nuptiis Pelei.

Vestibulũ ut molli velatum fronde vireret.

Iuvenalis Satyra 6.

Longa per angustos figamus pulpita vicos,
Ornentur postes & grandi janua lauro.

Lauro quippe postes ornare tam in publicis quam privatis gaudiis moris erat.

Tertullia. Apologet. cap.35. O nos merito damnandos! Cur enim vota & gaudia Cæsarum casti & sobrii & probi expungimus? Cur die læto non laureis postes obumbramus? Plinius lib.15. Natur. histor. cap. ult. Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus; janitrix Cæsarum, Pontificumque sola, & domos exornat, & ante limina excubat. Latinus Pacat. in Panegyr. Theodos. de publica quadam congratulatione tractans; Quid portas, ait, virentibus sertis coronatas, quid aulæis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem? Rutilius Claud. Itinerarii lib. 1.

Festa dies pridemque meos dignata parentes
Poste coronato vota secunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami.

Ex hoc vero more, Iuvenalis de muliere statim post nuptias divertente, dixit.

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Statius Papin. lib. 1. Sylvar.

Fronde virent postes, & fervent compita flammis.

Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ, quo apparatu ea in thalamos Plutonis venions

veniens excepta ſit, narrans,

Pars, inquit, *aulaa tenent, alii pratexere ramis*
Limina.

Enimvero *pro foribus ædium mariti, interrogatæ nubentes, quænam eſſent, Caias ſe eſſe reſpondebant.* Hoc ita auctor Epitomes lib. 10. Valerii Max. ſcribit. Cæterum Caia uſu ſuper omnes celebrata eſt. Fertur enim, Caiam Cæciliam, Tarquinii Priſci regis uxorem, optimam lanificam fuiſſe. Et ideo inſtitutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ quænam vocarentur, Caiam eſſe ſe dicerent. Plutarchus plane ἐν αἰτίοις eos qui nubentem introducerent ei verba hæc ſuggeſſiſſe teſtis eſt, Ubi tu Caius, ego Caia. Quorum verborum eum eſſe ſenſum quidam exiſtimabant: ubi tu dominus & paterfa., ego domina & materfa. ut, quemadmodum Jureconſulti in exemplis proponendis Caii Seii, & Lucii Titii: Philoſophi vero Theonis & Dionis nomina uſurpat, ita & in nuptialibus his cerimoniis, nomen Caiæ exempli cauſa fuerit uſitatum. Aliis, Caiæ Cæciliæ nomini, quod ominis boni cauſa, ut jam ex Sex. Pomp. docuimus, nubentes frequentabant, morem

morem hunc accepto ferendum eſſe magis placebat. Certe Jureconſultos ridendi ea res Marco Tullio argumentum præbuit in Oratio.pro Muræna.Ut Caia, ait. quia in alicujus libris exempli cauſa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres,quæ coëmptionem facerent,Caias vocari. Quintilianus lib.1 Cap.7.Nam & Caius C litera notatur, quæ inverſa mulierem declarat :: quia tam Caias vocitatas eſſe quam Caios ex nuptialibus ſacris apparet.

Poſtes vero *janua lana tangi à nubentibus,adipeq; ungi & oblini conſueverant.* Unde uxores quaſi unxores dictas Grãmaticis placet. Plinius lib. 29 Natural. hiſtor.cap.2: Lanis auctoritatem veteres Romani etiam religioſam habuere, poſtes à nubentibus his attingi jubentes. Ex quo illud Lucani nuptiarum quandam feſtivitatem deſcribentis, lib.2. de bello Pharſal.

Inſulaq; in geminos diſcurrit candida poſtes.

Plutarchus *ἐν αἰτίοις*, de nova nupta loquens; *Ἐρίῳ δὲ*, ait, *τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός.* Donatus in 2. ſcen. Hecyr. Terentii: Uxor dicitur ab ungendis poſtibus, & figenda lana, id eſt, quod cum puellæ nuberent, maritorum poſtes ungebant,

gebant, ibique lanam figebant. Servius in 4. Æneidos; Moris, ait, fuit, ut nubentes puellæ simul ac venissent ad limen mariti, postes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis, & oleo ungerent: & ideo uxores dictæ quasi unxores. Quę verba, ut alia pleraque Isidorus suppresso auctoris nomine, in suam Etymologiarum farraginem transcripsit. a Quod vero ad unctionem attinet, Plinius lib. 28. cap. 9. novas nuptas adipe lupino postes inungere solitas, ne quid mali medicamenti inferretur, scribit. Inde Arnobius lib. 3. adversus gentes: O egregia numinum, ac singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis. & quæ sequuntur. ubi etiam unctionibus iis deam Unxiam præfuisse scribit. Quod cognomen antiquitatem Junoni indidisse Martianus felix libr. 2. docet, in quo Philologia his verbis Junonem affatur. Cum nihil contagionis corporeæ sexu intemerata pertulerim, Iterducam & Domiducam, Unxiam, Cinxiam, mortales puellæ debent in nuptias convocare, ut earum & itinera protegas, & in optatas domos ducas, & cum postes ungent,

a *Lib. 9. cap. ult.*

gent, faustum omen adfigas.

Unctione peracta, nova nupta limen januæ tansilibat, eoque modo in ædes inducebatur. Religioni quippe habebant, si in transgrediendo mulier limen contigisset. Unde Catul. in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Transfer, omine cum bono,
Limen aureolos pedes,
Rasilemque subi forem.

Lucanus lib.2. de bello Pharsal.

Turritaq; premens frontẽ matrona corona
Translata vitat contingere limina planta.

Plutarch. ἐν αἰτίοις, hujus moris causas perquirens, Διὰ τί, ait, τὴν γαμουμένην οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν (sic enim lege, non τὴν) οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες; Cujus rei tres rationes adfert. Unam quod Sabinæ à Romanis raptæ, eodem genere ac modo sint in ædes introductæ: Hoc enim valent ea verba: πότερον ὅτι τὰς πρώτας γυναῖκας ἁρπάσαντες οὕτως εἰσήνεγκαν, αὐταὶ δὲ οὐκ (ita enim veteres codices recte habent) εἰσῆλθον; Quam rationem idem auctor probat in Romulo, his verbis: Διαμένει δὲ μέχρι νῦν τὸ τὴν νύμφην αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς μὴ ὑπερβαίνειν τὸν οὐδὸν εἰς τὸ δωμάτιον, ἀλλ' αἰρομένην εἰσφέρεσθαι, διὰ τὸ καὶ τότε κομισθῆναι

μισθῆναι βιασθείσας μὴ εἰσελθεῖν. Secundam hujus observationis rationem idem auctor reddit, quod in eum locum in quo pudicitiam essent amissuræ, quodammodo invitas & nolentes ingredi, virginali pudori consentaneum esset. Addit & tertiam, ut quas coacta ingressa esset ædes, eas non nisi invitam eam egressuram ominarentur. Cujus rei demonstrandæ causa, in Bœotia currus axem pro foribus comburi solitum narrat, ἐμφαίνοντες, ait, δεῖν τὴν νύμφην ἐμμένειν: (nam ita legendum, non ut vulgo perperam ἐμβαίνειν, non modo scripti codices sed & Latina versio docent) ὡς ἀνῃρημένου τοῦ ἀπάξοντος. Varroni autem placuisse Servius in 8. Virgilii Eclog. auctor est, ideo sponsas limen non tetigisse, ut ne à sacrilegio inchoarent, si depositurae virginitatem, calcarent rem Vestæ, id est, numini castissimo consecratam. At Isidorus lib. 9. Etymolog. cap. ult. novas nuptas limen calcare vetitas tradit, quod illic januæ & coëant & separentur. Secundum quæ apud Plautum Casina suspenso gressu limen transgredi admonetur. (*nupta,*
Sensim, ait, *super atolle limen pedes nova*
Sospes iter incipe hoc, ut viro tuo semper
sis superstes.

Jam

Jam *ingredienti nuptæ claves dabantur*, ad ſignificandum, quemadmodum Sex. Pomp. explicat, partus facilitatem: vel quod magis eſt, ut ſignificaretur ei rerum omnium domeſticarum, quæ clavibus concludi ſolent, cura ac cuſtodia, tota denique domus ac rei familiaris adminiſtratio, diſpenſatioque permitti. Nam & ex diverſo cum illi nuntius remittebatur, claves adimebantur, ut Cicero 3. in Anton. Oratio. indicat. Mimam, inquiens, exegit, claves ademit, res ſuas ſibi habere juſſit ex 12. Quem locum belle ac feliciter Petr. Victor. reſtituit. Atque adeo ἐκ τῆς κλειδῶν ὑποβολῆς viro uxorem repudiare Romulus conceſſit, ut Plutarch. in ejus vita auctor eſt.

Hoc amplius, ut reliqua perſequamur, *in pelle lanata*, quemadmodum à Sex. Pomp. traditur, *nova nupta ſtatuebatur*, vel propter morem vetuſtum, quo antiquitus homines pellibus erant induti, vel quo teſtaretur ſe lanificii officium viro præſtaturam. Et hoc eſt quod Plutarch. ἐν αἰτίοις ait, τὴν νύμφην εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσιν. Siquidem νάκος interprete Suida ἔντριχον δέρμα ſignificat ἤτοι δορὰ προβάτου. & Heſychius vocem

vocem *γάμοισι*, *δέρμασι προβάτων* valere ſcribit.

Sed & *aqua & ignis nuptiarum ſollemnibus adhiberi conſueverant.* Hinc Scævola noſter; Die, inquit, *a* nuptiarum, priuſquam ad virum tranſiret, & priuſquam aqua & igni acciperetur. Sic enim rectius in Florentino Codice, quam ut in aliis, Aqua & ignis acciperetur, ſcriptum eſſe, Servius hunc quoque morem referens, comprobat, ad illum ex 4. Æneid. verſum.

Dant ſignũ: fulſere ignes, & conſcius æther Conjugii.

Ubi hæc Varronis verba ab eo recitantur. Aqua & igni mariti uxores accipiebant. Unde & hodie faces prælucent, & aqua petita de puro fonte per puerum feliciſſimum, vel puellam quæ intereſt nuptiis, de qua ſolebant nubentibus pedes lavari. Apud Sex. Pomp. aut potius Paulum qui eum in Epitomen infeliciſſime contraxit, lib. 1 verba hæc leguntur. Aqua & igni interdici ſolet damnatis, quæ accipiunt novæ nuptæ: videlicet quia hæ duæ res maxime vitam continent. Et iterum. Aqua aſpergebatur nova nupta, ſive ut pura caſtaque ad virum

a *Penult. D. de donationib. int. vir.*

rum veniret, sive ut ignem & aquam cũ viro communicaret. Varro lib.4.de lingua Latina; Igitur, ait, causa nascendi duplex, aqua & ignis. Ideo ea in nuptiis in limine adhibebantur.quod conjungit. Hinc & mas ignis,quod ibi semen. aqua fœmina,quod fœtus ab ejus humore & eorum conjunctione sumit Venus. Quam Varronis rationem Plutarchus *ἐν αἰτίοις* his verbis exposuit. *Διὰ τί τὴν γαμουμένην ἅπτεσθαι πυρὸς καὶ ὕδατος κελεύουσι; πότερον τούτων ὡς ἐν στοιχείοις καὶ ἀρχαῖς τὸ μὲν ἄρρεν ἐστὶ, τὸ δὲ θῆλυ, καὶ τὸ μὲν ἀρχῆς κινήσεως ἐνίησι, τὸ δὲ ὑποκειμένου καὶ ὕλης δύναμιν.* Alias tamen ille hujus moris rationes,quas commemorare nihil attinet, adfert. Illam vero quam ex Festo primum reddidimus, Ovidius lib. 4. Fastor. amplexus est,cum de aqua & igni agens, ita scribit.

An quod in his vita causa est, hac perdidit exul,
His nova fit conjunx, hac duo magna putant?

At Dionysius Halicarnasseus,hujus instituti originem à Romulo arcessit lib.2. Antiquitat. *Κατέλεξεν*, ait, *αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτοὺς συνήρμοττε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμοὺς, ἐπὶ κοινωνίᾳ*

κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ὑμᾶς ἐπιμελοῦνται χρόνων. Accedat & Varronis testimonium ex li. 2. de vita pop. Ro. quod à Nonio Marcello refertur in verbo Titionem, & in verbo Felix, sed utrubique ita corrupte ut inde sensus nullus elici posse videatur. Sic autem restituendum censeo. Contra à novo marito cum ignis è foco in titione ex felici arbore, & in aquali aqua allata esset. Quæ verba ad hunc solemnem nuptiarum ritum perspicuum est pertinere, ut in titione, id est, fuste ardente, ignem, in aquali, quæ vox vas aquarium significat, aquam à novo marito allatam significent. Huc vero respiciens Statius Papin. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ, Musas ad eorum nuptias convenientes, ignem & aquam gestantes facit.

Procul, ait, *ecce canoro* *(vena*
Demigrant Helicone Deæ, quatiuntque no-
Lampade sollemnem thalamis coëuntibus
ignem,
Et de Pieriis vocalem fontibus undam.

Valerius Flacc. lib. 8. Argonauticor.

Inde ubi sacrificas cũ conjuge venit ad aras
Æsonides, unaque adeunt, pariterq; precati
Incipiunt, ignem Pollux undamq; jugalem
Prætulit. Eodem

Eodem etiam respexisse videtur Claudianus lib. 2. de nupt. Proserp. cum ait,
Confessus soceru nimbis Hymenæus hiulcis
Intonat, & tristes firmant connubia flãmæ.

Hic commode, *Cœna nuptialis*, silentio minime prætermittendam mentionem subiici posse, & vero debere existimo: qua opipare ac laute acceptos convivas fuisse, facile quis vel me tacente intelligeret. Plautus Curculio. Act. 5. Sc. penult.
Tu ut hodie adveniens cœnam des sororiã,
Hic nuptialem cras dabit.
Rursus Sc. ult.
Tu miles apud me cœnabis: hodie fient nuptiæ.
Cicero lib. 2. Epist. ad Q. fr. Pridie idus scripsi ante lucem. Eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cœnaturus. Juvenalis Sat. 6.
--Ducendi nulla videtur
Causa, nec est quare cœnam, & mustacea perdas.
Sueton. in Calig. cap. 25: Alii tradunt adhibitum cœnæ nuptiali mandasse ad Pisonem contra accumbentem; Noli uxorem meam premere: statimque è convivio abduxisse eam secum. Auson. in Epist. ad Paulin.
Natalis si forte fuit sollemnis amico,

Con-

Conjugioq; dapes, aut sacra repotia patrũ.
Has epulas geniales Claudianus lib. 2. de Raptu Proserp. vocat. Extat utique in Symposiac. Plutarchi caput, quo tractatur, *Διὰ τί πλείσους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν.* Leges sane sumptuarias, quibus effervescens Romanorum luxuriæ æstus coërcebatur, nuptiis aliquid indulsisse, & de præscripta victus ac cœnarum tenuitate remisisse, accepimus. Lex siquidẽ Licinia cum in certos quosdam dies centenos æris impendi permisisset, nuptiis ducenos indulsit. Lex vero Julia quæ ad populum Cæsare Augusto imperante pervenit, profestis diebus ducentos finiit, Calendis, Idibus, Nonis & aliis quibusdam festivis, trecentos. Nuptiis autem & repotiis H. S. milies esse concessit, quemadmodum Gellius lib. 2. cap. 24. refert. Ut autem nuptiis apud virum cœnabatur, ita sponsaliorum nomine convivium præberi sponso à puellæ parentibus consuevisse, nõ male mihi videor ex his Ciceronis verbis coniicere quæ sunt lib. 2. Epist. ad Q. Fratrem. Ad 8. Idus April. sponsalia Crassipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quintus tuus, meusque, quod perleviter commotus fuerat, defuit. Satage-

agebant profecto veteres, ut quam maxima populi frequentia, celeberrimoque, prout ipsi loquebantur, officio, nuptæ deducerentur. Sueto. in Calig. cap. 25. Liviam Horestillam C. Pisoni nubentem, cum ad officium & ipse venisset, ad se deduci imperavit. Idem in Nero. cap. 28. de Sporo agens, Cum dote, ait, & flammeo, per sollemne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se, pro uxore habuit. Quintilianus Declamatio. 306: Aspice illam virginem quam pater tradidit, euntem die celebri comitante populo. Eaque ratione feriis publicis & festis diebus virgines contra atque viduas minime nupsisse Plutarch. ἐν αἰτίοις scribit, ὅτι ταῖς μὲν παρθένοις καλὸν μὴ ὀλίγων, ταῖς δὲ χήραις αἰσχρὸν πολλῶν ὄντων γαμεῖσθαι. Enimvero Carthagini maritis novis multa fuisse convivia obeunda, sed & sportulas civibus erogandas, Apuleius Apologia pro se ipso secunda indicat. Quorum sumptuum molestiis ut supersederet, in suburbana se villa potius quam in oppido uxorem duxisse profitetur.

Tibiam utique *nuptialibus festivitatibus intervenisse*, non pauci auctorum loci declarant. Plaut. Casina.

Age,

Age, tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras,
Suavi cantu concelebra hanc plateolam.
Terentius Adelph. Act. 6. Sc. 7.
Verum hoc mihi mora est,
Tibicina, & hymenæum qui cantent.
Et mox.
Missa hac face,
Hymenæum, turbam, lampadas, tibicinas.
Cicero aut Cornificius lib. 4. Rhetoricor. ad Herenn. De parte ejus matrimonii commovebant? (aut, ut alias, commonebant?) Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. Apuleius lib. 4. de Asino aur. Iam feralium nuptiarum miserrimæ virgini choragium struitur. Jam tedæ lumen atræ fuliginis cinerem arcessunt, & sonus tibiæ zygiæ (ea enim recta est, quam & Beroaldus amplectitur, lectio) mutatur in querulum Lydii modum. Claudianus in Epithalamio.
Dicant pervigiles carmina tibiæ.

Prætere a *Talassionem in nuptiis Romanos non secus atque Græcos Hymenæum inclamare consuevisse*, sciendum est. Unde Martial. Epigr. 64.
Quid si me jubeas Talassionem
Verbis dicere, non Talassionis.

Idem

Idem lib.12. Epigrammat.

Nec tua defuerant verba Talasse tibi.

Quam acclamationem ex eo inolevisse, Livius lib.1. auctor est, quod in Sabinarum raptu, virgo una longe ante alias specie & pulchritudine insignis à globo cujusdam Talassii rapta fuerit: multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent deducendam, ne quis violaret, Talassio eam ferri clamitatum. Qua de causa vocem hanc nuptialem factam, & ad posteros inde manasse, Plutarchus quoque in Romulo & in Αἰτιῶν libro censet. Eusebius etiam in Chronico secundum B. Hieronymi versionem; Sabinæ, ait, raptæ anno ab urbe condita tertio, & una virginum pulcherrima, cunctorum acclamatione rapientium Talassio duci Romuli decernitur. Unde in nuptiarum sollemnitatibus, Talassio vulgo acclamitant, quo scilicet talis nupta sit, quæ Talassium habere mereatur. Hanc eamdem acclamationis hujus nuptialis rationem Servio quoque placuisse video, qui superioribus consentit ad eum versum lib.1. Æneid.

Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos.

Nonnullis tamen, ad lanificium vocis

hujus originem causamque referendam esse, videbatur. Qua in sententia Varronem fuisse Sex. Pomp. testatur, Talassionem, inquiens, Varro ait signum esse lanificii. Talassionem enim vocabant quasillum qui alio modo appellatur calathus : vas utipue lanificiis aptum. Itaque Plutarch. ἐν αἰτίοις inter cæteras decantati in nuptiis Talassionis rationes hanc primo loco ponit: Πότερον ἀπὸ τῆς ταλασίας; καὶ γὰρ τὸν τάλαρον τάλαντον ὀνομάζουσι. Quæ verba concisius quam par esset interpres ita convertit. *An propter lanificium quod quasillum vocatur?* Plenius quippe ita verti debuit. *An propter lanificium? Etenim calathum talantum nominant.* Sed quid quæso sonat dictio τάλαντον? Equidem Romanam eam fuisse vel Latio donatam nusquam reperi. Interpres ejus loco κασάουλον legisse videtur. Quæ quidem vox pura puta Latina est, vel ipso Servio teste, qui in 2. Eclog. Virgilii, quem Græci κάλαθον vocant, Latine quasillum dici admonet: citatque illud Cicer. Philippic. At vero inter quasilla pendatur aurum. Sed ad Talassionis originem nequaquam vox ea accedit, ac ne adludit quidem. Sunt quibus pro τάλαντον, legendum videatur

κάλαθον. Quod probare non possum, tum quia calathus vox Græca est, &, ut Eustath. in 5 Iliad., 9 ac 10 Odyss. scribit, ἀπὸ τῶν κάλων ἤτοι ξύλων κυκλοειδῶς θεόντων ἢ γυρουμένων nomen invenit: tum quia Talassionis origini non magis quã quasillum respondet. Ego unius ad hujus vulneris medelam Sex. Pompeii opera uti nos posse censeo, qui in eo, quem supra produxi, loco, priscos Romanos quasillum talassionem vocasse scribit: quod tamen vocabulum vetustatis situ obrutum est. Ac proinde apud Plutarchum, inepto ταλαντου nomine expuncto, ταλασιόνα vel ταλάσιον reponendum opinor. Necesse est enim, si auctoris mentem sartam tectamque servare volumus, ταλάρου vocem Græcam Romana aliqua, ex qua talassionis vox fluxisse ac manasse sono ipso judicetur, pensare. Τάλαρος porro & ταλασία, & ταλάσιος, vocabula Græca sunt. Quorum posteriora duo valde corrupte apud Suidam, non quidem auctoris, sed librarii vitio, exposita lector offendet. Illic enim ταλάσιον ἔργον ἢ ἱερουργία· ταλασία, ἱερουργία· ταλάσιος, ἱεροῦργος, vitiosissime definiuntur, quandoquidem ad lanificium, non ad sacrificium, hæ voces pertinent.

Ideo-

Ideoque, ἐριουργία & ἐριουργός, pro recta interpretatione reponi debent. Quod Hesychius consultus satis comprobabit. Quamquam hic error manifestior est, quam ut cujusquam auctoritate convincendus sit. Plane inter τῆς γυναικωνίτιδος σκευὴ ταλάρους καὶ καλάθους Pollux lib. 5. Onomast. numerat. Notat & Hesychius, κάλαθον, γυναικεῖον σκεῦος εἰς ἐρίων ἀπόθεσιν, significare. Sic apud Virgil. lib. 7. Æneid.

-Non illa colo, calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus.

Ovid. lib. 2. fastor.

Ante torum calathi lanaque mollis erat.

Alias, tam τάλαρος quam κάλαθος τυεργημένον significant, ut ex Polluce lib. 1. cap. 11. & lib. 7. cap. 10. & Eustathio in 4. Iliad. liquet, qui ταλάρου vocem inde deducit quod τάλας ἤτοι τλήμων εἴη πρὸς τὸ αἴρειν τὰ συντιθέμενα. Inde apud Virgil. libr. 3. Georgic. Servius calathos vasa ænea exponit quibus lac vel recens caseus in urbem distrahitur. Cæterum, ut hunc locum concludam, lanificiis priscas matronas valde deditas fuisse, præcipuamque his curam & operam impendisse constat. In fœdere certe inter Roman. & Sabinos percusso lex hæc atque con-

conditio dicta est, ut volentes nuptæ apud viros quibus conjunctæ erant, manerent, omnium operum ac munerum vacationem, præterquam lanificii, habituræ, ut est à Plutar. in Romulo memoriæ proditum. Inde Iuvenalis Sat. 6. veterum mulierum continentiam ac temperantiam prædicans,

Et vellere, ait, *Tusco*
Vexata, duraque manus..

Cujus moris tot sunt à D. Tiraquello, altero nostri seculi Varrone, in lib. de Legib. connubialib. congesta testimonia, ut multitudine sua lectorem pæne obruant.

Enimvero *nuces à novis maritis jaci & pueris spargi consuevisse* indicant Catullus & Virgilius. Ille siquidem in carmine de nupt. Jul. & Manl.

Ne nuces, inquit, *pueris neget*
Desertum domini audiens
Concubinus amorem.
Da nuces pueris iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus.

Virgilius vero Ecloga. 8.

Sparge marite nuces: jam deserit Hesperus Oetam.

De cujus moris causa parum video inter

ter veteres conveniſſe. Varro quidem, teſte Servio ad eum Virgilii quem modo protuli, verſum, ſpargendarum nucum hanc eſſe rationem putabat, ut Jovis omine (ita quippe legi rectius credo, quam omne) matrimonium celebraretur: ut nova nupta matrona eſſet, ſicut Juno. Nam nuces in tutela erant Jovis. Unde & juglandes vocatæ, quaſi Jovis glandes. Quod ab Iſidoro quoque lib.17. cap.7. notatum eſt. Illud vulgare fuiſſe idem Varro tradiderat, idcirco ſparſas nuces, ut à rapientibus pueris fieret ſtrepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſet audiri. Aliis placuit ea id gratia factum, ut ſe puerilibus omnibus ludis renuntiare, & juvenilia cuncta ludicra relinquere maritus eo indicio teſtaretur. Quo ſenſu Perſius dixit,

- Et nucibus facimus quæcunq; relictis
Cum ſapimus patruos.

At Plinius diverſam reddit, quintamque inſuper perſtringit hujus moris rationem, lib.15. Natur. hiſtor. cap. 22. Nuces, ait, juglandes quamquam & ipſæ nuptialium Feſcenninorum comites, multum pineis minores univerſitate, eadem portione, ampliores nucleo.

Nec non & honor his naturę peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calicis, mox lignei putaminis. Quæ causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fœtu munito. Quod est verisimilius quam quia cadendo tripudium sonumve faciant.

Nubentibus utique, prætextis depositis, à multitudine puerorum quos ad eam celebritatem frequentes convenisse nemini dubium est, *obscœna clamabantur*, versusque mollicie ac lascivia diffluentes, maxima, nec ulli reprehensioni obnoxia licentia occinebantur. *Quos versus Fescenninos vocabant*, sive quod ex urbe Fescennina allati essent, sive quod fascinum arcere putabantur. Servius in 7. Æneid. ad ea verba,

Hi Fescenninas acies.

Fescenninũ scribit oppidum esse Campaniæ, ubi nuptialia carmina sunt inventa. Seneca lib. 4. Declamatio. de servo loquens qui dominæ nupserat: Inter nuptias, inquit, & Fescenninis in crucem generi nostri jocabantur. His enim versibus libere & jlocalariter multa in sponsos, sponsasque jaciebantur. Catullus in Epithal. Jul. & Manl.

Ne diu taceat procax

Fescen-

Fescennina locutio.
Varro Agathone, ut est apud Non. Marcellum: Pueri obscœnis verbis novæ nuptulæ aures restaurant. Quæ verba, quantum conjectura adsequi possum, ad argumentum quo de agimus pertinebant. Martia. Capella lib. 9. de nupt. Philolog. His Hymenæo diutius velut Fescennina quadam licentia personante, geminanteque crebrius. Seneca in Medea, Choro primo.
Hinc illinc juvenes mittite carmina:
Festa dicax fundat convitia Fescenninus.
Claudianus in Epithalamio.
Dicant pervigiles carmina tibiæ.
Permissisque jocis turba licentior,
Exultet tetricis libera legibus.
Ausonius in Parecbasi Centonis nuptialis: Hactenus castis auribus audiendum mysterium nuptiale ambitu loquendi, & circuitione velavi. Verum quoniam Fescenninos amat celebritas nuptialis, verborumque petulantiam notus vetere instituto ludus admittit, cetera quoque cubiculi & lectuli opera prodentur. B. Hieronym. in Epist. ad Demetr. de Virginit. servan. Quam habitura pronubam? Quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi Fe-

ſcennina cantabit. Idem in Epiſt. ad Gerontiam. Reſponde mihi cariſſima in Chriſto filia. Inter iſta nuptura es? Quem acceptura virum? Cedo; fugitivum? an pugnaturum? Quid utrumque ſequatur intelligis: & Feſcennino carmine terribilis tibi rauco ſonitu buccina concrepabit, ut quas habeas pronubas, habeas forte lugentes. Erant autem Feſcennini verſus joculares, incompoſiti, rudes, qui temere alternis jaciebantur.

Horatius lib. 2. Epiſtol.

Feſcennina per hunc invecta licentia morē
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit.

Livius lib. 7. Non ſicut ante Feſcennino verſui ſimilem, incompoſitum, temere ac rudem alternis jaciebant. Atque hujus nominis verſus in Pollionem ſcripſiſſe Auguſtum Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 4. auctor eſt.

Interea vero *lectus nuptialis componebatur*. Eum autem proprio nomine genialem quaſi generalem appellatū Servius in 6. Æneid. oſtendit: Geniales ſcribēs eos proprie eſſe lectos qui puellis nubentibus ſternuntur, dictoſque ita à generandis liberis. Cicero pro Cluentio: Lectum illum genialem quem bien-

nio

nio ante filiæ suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari & sterni expulsa atque exturbata filia jubet. Apuleius libr.10.de Asino aur. Et mulierem, quã dixit propter multiforme scelus bestiis esse damnatam, meisque præclaris nuptiis destinatam: & torus nuptialis noster futurus accuratissime desternebatur. Lectus Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus. Idem, lib.9. Quæ suo pudore postposito tori genialis calcato fœdere larem mariti lupanari maculasset infamia. Toga vero sterni lectos, & maritorum genios advocari consuevisse, Arnobius lib.3. adversus gentes, mores vetustate obliteratos recensens, testis est. Et hinc fortasse sacri genium lecti Juvenalis Sat.6. dixit.

Etiam hoc addam, quod nisi à B. Augustino non semel detectum esset, libens suppressissem, super *Priapi fascinũ novam nuptam considere jussam.* Quemadmodum ille lib.7. de civitat. dei cap. 24. ad fi. & apertius lib.6. cap.9. scribit his verbis. Sed quid hic dicam? cum ibi sit & Priapus nimis masculus: Super cujus immanissimum fascinum sedere nova nupta jubebatur, more honestis-

 simo

ſimo ac religioſiſſimo matronarum. Quam obſcœnitatem perſtringere credo Lactantium lib.1.de falſa religio.cap. 20, cum ait: Et Mutinus (vel ut quidam codices habent Tutinus,) in cujus ſinu pudendo nubentes reſident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibaſſe videatur. Ita quippe lego, non ſicuti vulgo ſcriptum eſt, deliberaſſe. Priapo vero, ut ne fœda hæc veterum impietas intacta relinquatur, genitale membrum cum falce affingebant, quo & pueros & aves in hortis, quibus præeſſe credebatur, terreret. Virgilius in Copa.

Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.

Tibullus Eleg. 1.

Pomoſusq; ruber cuſtos ponatur in hortis,
Terreat ut ſæva falce Priapus aves.

Columella lib.10.

Sed truncum forte dolatum (horto
Terribilis membri, medio qui ſemper in
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.

Auctor Priapeor.

Priape quod ſis faſcino tentus gravi.

Et alias:

Soles ſacrum revinctus pampino
Ruber ſedere cum rubente faſcino.

Pleni ſunt teſtimoniorum, poëtarum libri:

bri: quibus omissis, ad exitum festinans, quod superest expediam.

Nuptam deinde in lecto pronubas collocasse sciendum est. Donatus in Terentii Eunuch. ad ea verba.

Deinde eam in lecto collocarunt.

Verbum hoc, ait, proprium est, & adscribitur pronubis. Quo in significato verbum hoc in Catulli versibus quos statim proferam observandum est. Idem Donatus in 1. Æneid. pronubas in obsequio nubentium fuisse tradit. Lampridius de Heliogabalo: Nupsit & coiit, ut & pronubam haberet. Claudianus lib. 2. de Raptu Proserp.

Ducitur in thalamum virgo: stat pronuba juxta
Stellantes nox picta sinus, tangensque cubile
Omina (Sic enim lego) *perpetuo genitalia fœdere sanxit.*

Ad hujusmodi autem officium, spectatæ pudicitiæ mulieres, & quæ uni dumtaxat viro nupsissent, adhibebantur: quo matrimonii perpetuitatem, quemadmodum Sex. Pomp. auctor est, auspicarentur. Unde Catullus in Carm. de nupt. Jul. & Manl.

Vos unis senibus bonæ
Cognitæ bene feminæ
Collocate puellulam.

Tertul.

Tertul. in lib. qui Exhortatio ad castitatem inscribitur. Monogamia apud Ethnicos in summo honore est, ut & virginibus legitime nubentibus univirâ pronuba adhibeatur, & sic auspicii initium sit. Sed & B. Hieronym. in calce libri primi adversus Jovinian. Unicubas semper habuisse inter gentiles matronas decus merito dicit: per illasque solas fortunæ muliebri sacra fieri consuevisse. Eodemque libro, quæ fuerit alienarum à religione nostra mulierum de secundis nuptiis opinio, multis exemplis accurate conquisitis docet.

Atque hæc sunt Nuptiarum omnia, quæ quidem non incuriose legendo veterum scripta observare potui, sollemnia. De quibus in genere apud Tacit. lib. 11. fit mentio, cum inquit: Cuncta nuptiarum sollemnia celebrat. Et lib. 12. Necdum celebrare nuptiarum sollemnia audebant. Sic etiam pompam & nuptiarum celebritatem accipe in Theodos. & Valentinia. constitutione. *a* Ob eamque sollemnium multitudinem credo à Cicero. lib. 6. de Repub. dictum fuisse, firmiter majores matrimonia stabilita esse voluisse. Quæ verba à Prisciano lib. 15. referuntur. *Postri-*

a *in l. si donationem. C. de nupt.*

Postridie vero *nuptiarum apud novum maritum cœnabatur*, &, quia quasi instauraretur redintegrareturque potatio, eum diem Repotia, Sex. Pomp. teste, appellabant. Horat. l.2. Sermo. Sat.2.

Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Sumptibus certe qui in eos dies fierent modum legibus sumptuariis statutum Gellius lib.2. cap.24. memorat. Meminit & Repotiorum Auson. in eo Epistolæ ad Paulinum quem paulo ante rettuli loco. Hinc hodieque (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur si nil sit) in quibusdam Aquitaniæ regionibus, eum diem qui nuptias consequitur, Repentalia nominant, non tam à pœnitentia, quam corrupta voce à repetita potatione, quasi Repotalia. A Græcis eum diem ἐπαύλια vocari Pollux lib.3. Onomast. testis est. Repotiorum certe vocabulo pro repetita & iterata crapula Apuleius Apolog.1. usus est. Novæ autem nuptæ munera à cognatis & propinquis mittebantur. Eaque sunt Nuptialia munera apud jureconsultos. *a* At apud Cicero. pro Cluen-

a *in l.1. §. praterea. D. de tutel. & rat. dist. l. tutor secundum. D. de administra. tut.*

Cluentio Avito, & Apuleium libr. 6. de Asino aur. Nuptialia dona ea accipienda sunt, quæ ante contractas nuptias, mulieri à viro offerebantur. Postridie vero nuptiarum nova nupta libertatem auspicans uxoriam in domo viri rem divinam faciebat, ut est à Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 15. proditum. Atque hic hujus libri finis esto.

B. BRIS-

B. BRISSONII, I.C.,

Et in ſuprema Pariſienſi curia Præſidis,

DE

JURE CONNUBIORUM,

Liber ſingularis.

SOLLEMNES nuptiarum ritus ita ſunt à me proprio libro expoſiti, ut vix quicquam ad plenam & perfectam ejus argumenti cognitionem jure ac merito deſiderari poſſe videatur. Huic conſequens duxi, alterum de juſtis injuſtiſque Quiritium nuptiis librum adjungere. Superiori enim tractatui hoc veluti cumulo addito, juris civilis & antiquitatis Romanæ ſtudioſis hac in parte ſatisfactum iri arbitror: quibus non modo, quo ritu, ſed & inter quas perſonas olim juſtæ ac legitimæ nuptiæ contraherentur, utriuſque libri conjunctione planum fiet. Atque ut via & arte procedat oratio, à qua ætate juſtæ nuptiæ contraherentur, primum diſpiciendum eſſe cenſeo. Nam, cum nuptiis habilem ætatem

ætatem constituerimus, ad alias inspectiones veniemus: &, ad certa veluti capita omnia nuptiarum impedimenta revocantes, facilem, ni fallor, lectoribus, ejus quæstionis, quam tractandam suscepimus, cognitionem relinquemus.

Igitur, ut ab ætate ordiamur, in matrimoniis contrahendis ætatem contrahentium definitam esse, Modestinus lib. 4. differentiarum scribit *a*. Ea vero definita ætas pubertas est, vel ipso Iustiniano teste, qui justas nuptias inter se cives Romanos contraxisse tradit *b*, qui secundum præcepta legum coibant: masculos quidem puberes, feminas autem viri potentes. Cui accedere Dionis testimonium velim, qui lib. 54 ita scribit: *Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὸν γάμον ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται.* A duodecimo siquidem anno pubertatem feminas auspicari, prudentibus placuit: ex eoque tempore Romæ puellæ nuptum dabantur. Id quod ea ratione factum Plutarchus interpretatur *c*, ut celerius conjugum mores tenella adhuc ætate imbiberent, & ad obsequium virorum facilius flecti fingique possent. Aliter atque

Spartæ

a *l. in sponsalibus. D. de ritu nupt.* b *Institut. de nupt. in princ.* c *in Numa.*

Spartæ ſervabatur, in qua adultiores demum virgines, & plenis nubiles annis, viris in matrimonium collocabantur. Verba Plutarchi, quæ hanc inſtitutorum utriuſque gentis diverſitatem declarant, hæc ſunt: Τοῦ μὲν Λυκούργου πεπείρους καὶ ὀργώσας νυμφεύοντος, ὅπως ἥ τε ὁμιλία, δεομένης ἤδη τῆς φύσεως, χάριλος ᾖ καὶ φιλίας ἀρχὴ μᾶλλον, ἢ μίσους καὶ φόβου παρὰ φύσιν βιαζομένων, καὶ τὰ σώματα ῥώμην ἔχῃ πρὸς τὸ τὰς κυήσεις ἐπιφέρειν, καὶ τὰς ὠδῖνας, ὡς ἐπ' οὐδὲν ἄλλο γαμουμένων ἢ τὸ τῆς τεκνώσεως ἔργον. τῶν δὲ Ῥωμαίων δωδεκαετεῖς καὶ νεωτέρας ἐκδιδόντων. οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος καθαρὸν καὶ ἄθικτον ἐπὶ τῷ γαμοῦντι γενέσθαι. δῆλον οὖν ὅτι τὰ μὲν φυσικώτερον πρὸς τέκνωσιν, τὰ δὲ ἠθικώτερον πρὸς συμβίωσιν. Ex eo vero tempore pubertatem in feminis legibus definitam, quod generationi eſſent ab eo anno aptæ, Macrobius lib. 7 Saturnalium ita ſcribit: *Nec hoc tacebo*, ait, *quod, cum calor ſemper generationis cauſſa ſit, feminæ ideo celerius, quam pueri, fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. Nam & ſecundum jura publica duodecimus annus in fœminis, quartus decimus in puero definiunt pubertatis ætatem.* Idemque auctor lib. 1 Commentarior.

in

in Somn. Scipionis, Post annos bis septem generationis vim in masculis moveri scribit: Ideoque & tutelam pueris, quasi virile jam robur adsit, absolvi: ab ea tamen fœminas, propter votorum festinationem, maturius biennio, legibus liberari. Aristoteles quoque, his consentiens, lib. 7 *περὶ ζώων ἱστορίας*, *τὰ θήλεα θᾶττον τῶν ἀῤῥένων καὶ νεότητα καὶ ἀκμὴν λαμβάνειν*, tradit. Indeque testamenta feminis citius quam masculis facere licet *d*. Cæterum si minor 12 annis domum pro uxore deducta esset, nō ante justa & legitima uxor fiebat quam apud virum duodecimum annum implesset *e*. Sed nec prius à viro dos ejus nomine promissa peti poterat. Nam cum omnis dotis promissio tacita futuri matrimonii conditione suspendatur *f*, ante duodecim annorum ætatem, nondum utiliter secuto matrimonio, dotis petitio viro non competebat. Quapropter si ante impletum duodecimum annum repudiata conditione discessisset, pecunię in caussam dotis numeratæ, quę dos fieri nuptiis minime secutis non potuerat,

d *l. A qua ætate. D. de testament.* e *l. Minorem. D. de ritu nuptiarum.* f *l. dotis promissio. D. de Iure dotium.*

tuerat, exemplo dotis, condictio ei dabatur, cum iisdẽ tamen privilegiis quæ actioni de dote concedebantur. At, cum apud virum major 12 annis esse cœperat, tum matrimonio subsistente, in dotem pecunia numerata vertebatur. Interim verò dum pubertas conjugis expectabatur, siquidem sponsalia intercessissent, quamvis uxorem putaret esse qui duxerat, sponsæ tamen vice ea habebatur *g*, eique vitium oblatum maritus sponsi loco persequi ex Severi rescripto poterat *h*. Quod si sponsalia non antecessissent, nec pro sponsa nec pro uxore haberi poterat. Nec eo magis donationes ei factæ valebant, utpote quæ quasi ad uxorem, non quasi ad extraneam, factæ essent. Quanquam autem nuptiæ cum minore 12 annis non consisterent, in patrem tamen, qui filiam minorem duodecim annis nuptum collocasset, auctorque ei factus esset ad contrahendum, actio in factum ex edicto, Quod falso tutore auctore gestum est, non dabatur *i*. Ignoscendum enim patri

g *l. cum hic status. §. siquis sponsam. D. de donat. int. vir.* h *l. si uxor. §. divus. & §. si minor. D. ad l. Iul. de adult.* i. *l. penult. §. 1. D. quod falso tut.*

patri prudentes censuere, si filiam suam maturius in viri familiam perducere voluerit. Præsumptum est quippe, propensiori potius in filiam affectu, quam viri in fraudem illiciendi caussa, hujusmodi nuptias eum conciliasse. Quam conjecturam capi paterna pietas & naturalis erga liberos caritas suadet. Non modo autem in matrimonio, sed ne in concubinatu quidẽ, minor annis duodecim puella haberi jure licito poterat *k*.

Post ætatis vero inspectionem, ad justam matrimoniorum conjunctionẽ, status ac conditionis eorum, qui matrimonio jungerentur, ratio habenda erat. Ac primum, inter liberas ac serviles personas, nuptias olim non constitisse, certo certius *l* est. Quinimo libera mulier, quæ cum alieno servo post trinam domini denuntiationem in consuetudine perseverasset, Senatusconsulto Claudiano, quod à Justiniano sublatum *m* est, libertatem amittebat, servitutique vindicabatur, quemadmodum Ulpianus in fragmentis Titulorum *n*, & Tertullianus

k *l.* 1. *in fin. D. de concub.* l *l. si neget. D. de liber. l. Proculus. D. de jure do. l.* 3. *C. de incest. nupt.* m. *Rubr. de Senat. Claudian. tol.* n. *C.* 3. *Tit.* 11.

lianus *o*, significant. Quamobrem, si ancilla libero nupsisset, dotisque nomine pecuniam numerasset, sive scisset ancillam se esse, sive ignorasset, nec matrimoniũ erat, nec viri ea pecunia prius fiebat, quam tempore legibus statuto penes se pro suo habitam ac possessam eam usu cepisset. Plane, si apud virum ad libertatem pervenisset, conciliabatur convalescebatque matrimonium: exindeque dotis nomen, si necdum usucapio impleta esset, sortiebatur: matrimonioque soluto, ejus, ut dotalis, repetitio competebat *p*.

Justa vero matrimonia non inter liberas quascunque passim personas, sed inter solos cives Romanos contrahebantur *q*. Nam cum Latinis peregrinisq; connubium, nisi id eis concessum esset, non erat. Testes sunt Ulpianus in Titulorum fragmentis *r*, & Boethius in commentar. ad Topica Ciceronis. Ex quo Seneca lib. 4 de benefic. *Promisi tibi*, ait, *filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium.* Macrob. lib. 1 Saturnal. cap. 6: *Libertinis vero nullo jure uti prætex-*

o *in lib. 2 ad uxor.* p *l. Proculus. D. de Iure dotium.* q *Institut. de nupt. in prin.* r *Tit. 5.*

prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. Itaque maximam apud populum invidiam Antonio conflavit, ab eo contra leges ac patriæ instituta contractum cum Cleopatra conjugium. Cuius facti indignitatem Plutarchus absque nota prætereundam non censuit. Sic enim in ejus cum Demetrio collatione scribit: *Ἔπειτα τὴν ἀστὴν καὶ δικαίως γαμηθεῖσαν ἐξήλασε, τῇ ξένῃ καὶ μὴ κατὰ νόμους συνούσῃ χαριζόμενος*. Ægre etiam tulisse populum Romanum Xiphilinus narrat, quod Titus Berenicen Ægyptiacam in palatio uxoris loco habebat, ut proinde repudiare eam sit coactus. Itaque, qui cives Romani non erant, connubii jus, nisi civitate impetrata, non habebant. Memoriæque adeo proditum est, Campanos, civitate Romana donatos, & à Censoribus Romæ censeri coactos, ut sibi cives Romanas uxores ducere liceret, petiisse, &, si qui prius duxissent, ut habere eas sibi liceret, utque ante eam diem nati justi sibi liberi heredesque essent. Quorum utrumque eis indultum esse, Livius refert lib. 37. Ex peregrino autem & cive Romana qui nascebantur, peregrini nascebantur: quoniam

lex

lex Mensia, quæ in hac parte legi naturæ derogabat *ſ*, ex alterutro peregrino natum, deterioris parentis conditionem ſequi jubebat *t*. At ejuſmodi peregrinitatis obſervationem tandem exoleviſſe, ſignificare videtur Prudentius lib. 2 contra Symmachum, his verſibus:

Diſtantes, ait, *regione plagæ, diviſaq; ponto*
Littora, conveniunt nunc per vadimonia ad unum (*& artes*
Et commune forum, nunc per commercia
Ad cœtum celebrē, nunc per genialia fulcra
Externi ad jus connubii: nā ſanguine miſto
Texitur alternis ex gentibus una propago.

At à provincialibus, cujuſcunque ordinis aut loci eſſent, cum *a* Barbaris conjugia contrahi, Valentinianus & Valens prohibuere. quorum de ea re extat in Cod. Theod. conſtitutio.

Enimvero patribus cū plebe connubium ne eſſet, 12 Tabulis ſancitum erat: quemadmodum Dionyſius Halicarn. lib. 11 Antiquit. cum Livio lib. 4 ab V. C. narrat. Nam, cum auſpicia plebeii non haberent, eaque apud ſolos patricios ſubſiderent, idcirco ne incerta prole au-

ſ l. lex naturæ. D. de ſtat. homin. t. Vlpian. in fragment. Ti. 5.

a in l. un. de nupt. gentil. in Cod. Theod.

le auspiciorum jura turbarentur, inter eos connubium decemviri diremerunt. Quod tamen eorum legis caput non multum post temporis, tribunorum plebis contentione ac convitio, abrogatum esse, iidem docent.

Senatores etiam, senatorumve filii, libertinas uxores ducere prohibebantur. Quæ prohibitio quoniam ex *lege Iulia de maritandis ordinibus* descendit, necessario nobis ejus legis sententia, breviter tamen, quoad ejus fieri poterit, explicanda est. Nam ab aliis dicta nec repetere, nec interpolare libet. Primum autem admonebo, Julium Octavium Cæsarem Augustum, compositis intestinis externisque bellis, cum & orbi pacem, & sibi, bona populi gratia, imperium conciliasset, ingravescente jam ætate, civitati reformandæ legibusque scribendis animum adjecisse. Quam rem, jam factam, ut futuram, Ovidius lib. ultimo Metamorph. assentatorie ita canit:

Pace data terris, animum ad civilia vertet
Iura suum, legesq; feret justissimus auctor,
Exemploque suo mores reget.

Legum autem earum quasdam ipsemet consulatum gerens tulit, quasdam per Coss.

coſs. ordinarios, ſuffectoſue, rogari & ad populum ferri curavit. Etenim, ne antiquum reipublicæ ſtatum peſſumdare ſubvertereque videretur, legem inconſulto ſenatu, & cujus patres auctores prius facti non eſſent, protinus ferendam ſibi eſſe non cenſuit. Quemadmodum Zonaras ita ſcribit: Οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμονῶν ἐνομοθέτει, ἀλλ' ἔστιν, ἃ καὶ εἰς τὸ δημόσιον προετίθει, ὅπως, ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ. Et alias; Νόμους δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἤνεγκε, καὶ τοῖς βουλευταῖς αὐτοὺς ἀναγνῶναι ἐπέτρεψε, ὅπως, εἰ μή τι ἀρέσκῃ, ἢ ἄμεινόν τι νοήσουσιν, εἴπωσιν. Sic per coſſ. ſuffectos Papiam & Popeam legem de præmiis parentum tulit: quæ propter argumenti adfinitatem Juliæ conjungi ſolet. Quæ leges fama ſe ſupra ceteras, quarum ille princeps auctor fuit, extulerunt. Quota enim pars juris earum legum commemoratione vacat? aut quę frequentiores occurrunt, quam ex Jureconſultorum ad eas leges commentariis, inſcriptiones? Conſtat namque, non ex çatalogo modo qui Pandectis Piſanis præfigitur, ſed & ex capitum inſcriptionibus, leges has Junium Mauritianum libris ſex, Marcellum totidem, Terentium Clementem æque atque Ul-

pianum viginti, Paulum decem, Caium quindecim, interpretatos esse. Quorum si nobis scripta integra aut Justiniani facinus aut temporis injuria reliquisset, supervacanea & inanis omnis nostra hæc opera esset. Nunc, quoniam, si non libenter, at patienter certe, tanta librorum veterum jactura ferenda est, earum, quæ tanquam ex vasto incendio salvæ ad nos pervenerunt, reliquiarum intuitu, amissorum desiderium leniamus; veteremque tam celebrium legum memoriam, eorum, quæ in manibus habemus, ope ab oblivionis injuria, qua fieri poterit diligentia, vindicemus. Qua in parte sicubi fefellero, veniam me ab æquis judicibus exoraturum facile confido, eo quod, in tenebris, quod ajunt, micantes, & solis plerumque conjecturis res ignotas investigantes, labi atque errare, humanum est. Ceterum, lex Julia, cujus capita aliquot explicare instituí, proprium, differentiæ ergo, de maritandis ordinibus nomen invenit: ad cujus præcepta Apuleius Apologia 2 ita alludit: *Lex Iulia, de maritandis ordinibus, nunquam in hunc modum interdicit: Vxorem in villa ne ducito.* Hanc etiam legem Horatius signat, in carmine seculari, cum ait: *Diva*

Diva producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta, super jugandis
Feminis, prolisque nova feraci
Lege marita.

Eadem lex, apud Ulpianum, in Institut. tit 13, & 14, & tit. 15, & apud Juvenalem Saty. 6, legis Juliæ apellatione exaudienda est. Sed & ad eam referendum est, quod Tertullianus lib. adversus Valentinianum ita scribit: *Credas enim, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire.* Complura autem capita habuisse eam legem, non est obscurum. Nam & tricesimum quintum à Martiano memoratur *a.* Potissimum autem illud fuit, quo senatores, liberique eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarumve parentes, artem ludicram fecissent, ducere prohibebantur: quod in hæc verba conceptum fuisse, Paulus testis est *b*: QUI SENATOR EST, QUIVE FILIUS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE, EX FILIO NATO, CUIUS EORUM EST, ERIT: NE QUIS EORUM SPONSAM, UXOREMVE, SCIENS, DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AUT EAM, QUÆ IPSA CUIUSVE PATER MATERVE

a *In l. capite. D. de ritu nupt.* b *in l. qui senator. D. de ritu nup.*

ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE, EX FILIO, PRONEPTISVE, EX NEPOTE, FILIO, NATO, NATA, LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. Quibus legis verbis ex jureconsultorum commentariis congrua interpretatio aptanda est. Ait lex: SENATORIS FILIUS. Senatoris filium, quemadmodum Ulpian. lib. 1. ad l. Juliam exponit *a*, accipere debemus, non tantum naturalem, verum etiam adoptivum. Nec interest, à quo vel qualiter adoptatus sit. Quod idcirco Ulpianus addidit, quia, cum per adoptionem dignitas non minuatur, sed augeatur, etiam natalium splendorem senatoris filius, inferioris dignitatis homini, veluti plebeio, in adoptionem datus, retinet *b*. Cujus rei exemplum ex Publio Claudio Appii filio sumi potest, quem, etiamsi se plebeio homini in adoptio-

a *L. Senatoris filium. D. de Senatorib.* b *l. per adoptionem. D. de adoptionib. l. 6. D. de senatorib.*

optionem dediſſet *c*, ſenatorem tamen manſiſſe, dubium non eſt. Ac nec jus originis in honoribus ſuſcipiendis, adoptione mutari, verum eſt *d*. Nec illud quidem intereſt, jam in ſenatoria dignitate conſtitutus ſuſceperit filium quis, an ante dignitatem ſenatoriam. Accedens quippe & ſuperveniens patri dignitas, in liberos quoque jam ante procreatos transfunditur *e*. Et ideo decurionis quoque filius non is dumtaxat habetur, qui ex patre decurione conceptus & natus eſt, ſed & is, qui ante natus eſt quam decurionis honor patri acceſſiſſet. Nec ſũ neſcius, ſuperiori ſententiæ videri quibuſdam refragari Conſtantini conſtitutionem *f*: quæ propter hyperbaton obſcuritate aliqua laborat: aliud tamen nihil ſignificat, quam, filios ac filias, qui quæve ante ſuſcepti ſuſceptæve fuerunt, quam in ſenatorum ordinem cooptati, vel alias, citra ſenatoriam dignitatem, clariſſimorum titulo patres eorũ earumve decorati eſſent, clariſſimatus nihilominus dignitate fruituros.

c *Cicero pro domo ſua.* d *l. ordine. §. ult. D. municipal.* e *l. 2. §. in filiis. D. de decurionib. l. moris. §. parentes. D. de pœnis.* f *l. ſi ſenator. C. de dignitatib. lib.* 11.

turos. quod his,quæ posuimus,mirifice consentit. Atque hæc quæstio ab interpretibus ad filios ante regnum à patre adeptum conceptos ac genitos producta est. Quæ controversia priscis temporibus inter Xerxem & Arthemenem Darii filios incidit: cum hic, utpote natu maximus, ætatis privilegio regnum sibi vindicaret, quod jus & ordo nascendi & natura ipsa gentibus dedit: ille vero non ordine,sed nascendi felicitate, niteretur, regique se primum natum, fratre, qui ante privato natus esset, superiorem, contenderet. Quam tamen litem arbiter, ab his addictus Anaphernes,secundum Xerxem dedit *g*. Sed hoc exemplum in simili deinde contentione Persæ secuti non sunt. Nam, cum Parysatis minorem natu filium Cyrum Arsicæ, qui postea Artaxerxes nominatus est, præferendum contenderet,eo quod hunc privato, illum regnanti Dario peperisset, explosa hac subtilitate,regnum ad Arsicam delatum esse, Plutarchus *h* auctor est. Sed enim, ne longius à re proposita aberrem, quod ad adoptivum filium attinet, tandiu eum Senatoris filium habendum, Paulus lib. 2 ad l. Juliam

g *Iustin.li. 2. histor.* h *in Artaxerxe.*

liam & Pap. bene monet *i*, quamdiu in familia manet, patrisque adoptivi potestate continetur. Emancipatus enim, tam jus, quam nomen filii, emancipatione amittit, adoptioneque quæsita adgnatio, è potestate dimisso eo, in totum perit. Civile quippe hoc vinculum contrario civili ac legitimo actu, id est, emancipatione, penitus dissolvitur *k*. Ideoque in omni jure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino jure vestigium retinetur *l*. Proinde per adoptionem quæsita dignitas emancipatione extinguitur. At naturalibus liberis honorem, natalibus partum, emancipatio non adimit, nec minuit. Quæ enim à genere, à sanguine, ab ipso ortu emancipatis tribuerentur, ea manere eis incolumia constat *m*. Proindeque, emancipatum à patre senatore, senatoris nihilominus filium haberi, Ulpianus lib. I ad l. Juliam scribit *n*. Idem adiicit, eũ,

F 4 qui

i *in l. senatoris filium. D. de senatorib.* k *§. ult. Instit. de cap. min.* l *l. per adoptionem. D. de ritu nupt. l. ordine. §. ult. D. ad municipal. l. in omni. D. de adoption.* m. *arg. l. amissione. §. ult. cũ l. sequ. D. de capit. diminu. & l. eũ qui. D. de interdict. & relegat.* n *l. emãcipatũ. D. de senator.*

qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Aliam vero ejus causam esse, qui, postquam pater ejus è senatu motus est, conceptus & natus fuerit. Nam quæ patri mortis tempore inhæsit dignitas, ea veluti hereditario jure ad posteros transmittitur: At, quæ vivo patre vitio ejus amissa est, ad liberos postea conceptos manare nequaquam potest *o*. Plane jam procreatis liberis patris casum nō obesse placuit. Similique modo, qui decurione patre editus est, licet postea pater ejus decurio esse desierit, quasi decurionis tamen filius, nec in metallum dari, nec aliis plebeiis suppliciis affici poterit *p*. Quodsi ante ejus conceptionem dignitate pater exutus sit, ut plebeii filius in honoribus erit intuendus. Sed nec liberti ingrati delictum, propter quod in servitutem revocatur, filiis, ab eo, dum libertate potiretur, conceptis, nocet *q*. Ita, quod ad statum, conditionis tempus spectamus. Benigne tamen, ac singulari iure, Justinianus constituit

o *l. senatoris filium. D. de senatoribus.* p *l. 2. §. in filii. D. de decurion. l. moris. §. penult. D. de pœnis.* q *l. si manumissus. C. de libert. & eor. libe.*

tuit *r*, ut, si curialis fortunę exortes ultro sese & sponte sua curiæ dederint, ab iis, vel postquam curiæ adscripti fuerint, concepti liberi, non curialem, sed pristinam patrum conditionem sortiantur. Ceterum, filii appellatione etiam filia continetur *f*. Et tamen, ut ne senatoris filia libertino nubere posset, senatusconsulto specialiter prohibitum fuit *t*, licet ad hanc quoque speciem lex Julia porrigi potuisse videatur. Ait lex: NEPOSVE. Filii appellatione, si nudam ac propriam verborum significationem extra voluntatis caussam spectemus *u*, nepos non continetur. Et ideo nepotem exprimi necesse fuit. Porro, siquis & patrem & avum habuerit senatorem, & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur. Et, quanquam pater amiserit dignitatem ante hujus conceptionē, avi nihilominus dignitas ei proderit *x*. Sequitur in lege: NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE. Senatores igitur, senatorumque liberi, liberti-

 nas

r, *in l. ult. C. de his qui sponte munera.* f *l. si quis ita. D. de testament. tut.* t, *l. emancipatum. §. ul. D. de senatorib.* u *l. filii. D. de ver. sig.* x. *l. emancipatum. §. ult. D. de senat.*

nas in matrimonio habere prohibentur, ne amplissimi ordinis dignitas hujusmodi conjugii consortio vilescat. Eaque de caussa cum Acten libertam justo sibi matrimonio conjungere Nero cuperet, consulares viros summisisse dicitur *t*, qui regio genere ortam pejerarent. Et Seneca, lib. 7 Controversiar., cum probare niteretur, magnos viros fecisse ut libertinas uxores ducerent, veluti exempli loco subjunxit: M. *Cato coloni sui filiam duxit uxorem, sed ingenuam.* Ideoque exemplum propositioni non quadrat. Ex quo apparet, quod Diocletianus rescripsit *v*, uxorem libertam suam manumissori, *si non sit ex his personis, quæ specialiter prohibeantur*, ducere non esse interdictum, sic cum Accursio accipiendum esse, si non senator sit, senatorisve filius, nepos. Tam enim suas, quam alienas libertas uxores ducere, qui senatoris dignitate præditi, senatoribusve orti sunt, prohibentur. Proinde siquam ex familia sua ancillam, senatoris filius, 20 annis minor, ad libertatem matrimonii causa perducere studeat, non erit concedendum *x*: quoniam indigne illicite-

t *Sueton. in Nero. cap.* 28. v *in l. uxorem. C. de nupt.* x *l. si rogatus. §. 1. D. de man. vind.*

liciteque hujusmodi conditionis mulierem sit ducturus. Justæ ergo non sunt nuptiæ, quas senatorii ordinis viri cum libertinis contraxerint. Cui consequens est, nec dotem esse, quæ in ea matrimonia, quæ consistere non possunt, minime cadit. Nec enim dos sine matrimonio esse potest *y*. Ubicunque igitur matrimonium non est, nec dos est: proinde ex hac caussa caduca dos fiet *z*. Nec tamen, quod Accursius existimat, fisco vendicabitur. Hoc enim in incestis demum nuptiis locum obtinet *a*. Quo fit, ut si libertina senatorem quasi ingenua deceperit, & ei nupta sit, actio in factum doli nomine, in eam ex divi Pii rescripto *b* competat, quod ex dote, quæ nulla est, vir lucrum nullum fecerit. Ei quoque, quod posuimus, consequens est, ex ejusmodi matrimonio justos patri liberos non nasci. Sequitur etiam, rerum amotarum actionem inter personas, quę ita coierint, cessare *c*. Ac nec viro, jure mariti, adulterii accusatio, ob stuprum ab ea, quæ, quamvis uxoris animo habita

y *l. 3. D. de jure dot.* z *l. dote. D. de ritu nupt.* a *l. incesta. D. de ritu nupt.* b *l. a divo. D. eod. tit.* c *l. si concubina. D. rer. amot.*

bita fuerit, uxor tamen esse non possit, commissum, competet: licet propter qualecumque matrimonium violatum, ne peccatum suum mulier impune auferat, jure extranei accusatio admittatur *d*. Quamquā autem nuptiæ nō sint, non eo tamen donationes, quasi inter conjuges factæ, ratæ erunt *e*, ne lucro eis sit illicita conjunctio. Alioquin meliore loco res eorum essent qui contra leges convenirent, quam qui justas & civiles nuptias contraherent: quod utique ratio non patitur. Quapropter, quasi ab indignis ablata, quæ donata testamentove relicta erunt, in fiscum cogentur *f*. Plane, si quis, in senatorio ordine agens, libertinam in matrimonium acceperit, quamvis interim uxor nō sit, attamen in ea conditione est, ut, si vir dignitatem amiserit, uxor esse incipiat *g*. sic eveniet, ut, quæ ab initio non consistebant nuptiæ, remoto postea obstaculo impedimentoque, convalescant. Atquin, quæ ab initio minus valent, temporis

d *l. si uxor. §. sed si ea sit mulier. D. de adulter.* e *l.3. §. videamus. D. donat. int. vir.* f. *l. cum hic status. in fi. D. de don. int. vir. l. 2. D. de his quæ ut indign.* g. *l. si quis in senatorio. D. de rit u nupt.*

poris tractu non confirmari, pro regula traditum est *h*. Cui objectioni quidam inerpretes ut occurrant, iis nuptiis, quæ ab initio nullius momenti erant, vires, non solius temporis lapsu atque tractu, sed perseverantia consensus, qui post amotum impedimentum durat, accedere dicunt. Eoque pacto regulam contrariam flexu eludunt magis, quã elidunt. Mea hæc fuit semper sententia, & sic in animum induxi meum, regulam illam juris & productam longius, & latius acceptam esse, quam pateat. Ad ea namque dumtaxat, que testamentis dantur, relinquunturque, pertinere eam, & iisdem prope cum Catoniana regula finibus ac terminis circunscribendam esse, censeo. In quam me opinionem etiam Rufinus impellit, qui eam regulam ita extulit *i*: *Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.* In ceteris vero speciebus atque caussis falsam eam esse, perspicuum est. Constat siquidem, inutiles ab initio nuptias multis postea ex caussis conciliari. Ut ecce, si ancilla libero nupserit, & apud eundem virum libera facta sit, matrimonium,

h *l. quod initio. D. de divers. reg. jur.* i *in l. penult. D. de divers. reg. jur.*

nium, ab initio inutile, convalescit *k*. Pari modo, si minor 12 annis domum ducta sit, licet ab initio nuptiæ nõ sint, si tamen apud virum decimum quartum annum impleverit, justa & legitima uxor fiet *l*. Similiterque, quod contra mandata ab his, qui officium aliquod in provincia gerunt, contractum fuerit matrimonium, si, eo deposito, in voluntate conjuges perseverent, cõvalescit *m*. Ac, ne in solo nuptiarum sermone hereamus, etsi pecuniæ alienæ numeratione mutuum non contrahatur *n*, consumptis tamen nummis nasci condictionem, minime est ignotum *o*. Sed, etsi aliena pecunia solvendi caussa detur, quamquam liberationem ejusmodi solutio ab initio non pariat, consumpta tamen ea ab eo qui accepit, liberatio procedit *p*. Longum esset, exempla omnia, quæ ex libris nostris promi possunt, recensendo enumerare, quibus comprobetur, multa, quę ab origine ef-

fectum

k *l. Proculus. D. de jure dot.* l *l. minorem. D. de ritu nupt.* m *l. eos qui. D de ritu nupt. l. etsi contra. C. de nupt.* n *l. 2. §. mutui. D. si cer. pet.* o *l. nam etsi fur. D. si cert. pet.* p *l. si quis pro eo. § si nummos. D. de fidejussorib.*

fectum non habuere, postea, sublatis obstaculi impedimentique caussis,cõfirmari ac corroborari : ut, extra testamentarias quæstiones superiori regulæ locum non esse, verissime pronuntiare mihi posse videar. Atque hæc fuit veteris illius interpretis, cujus non ita pridem in lucem missæ sunt breves in Tit. de diversis regulis juris antiqui notæ,sive is Placentinus est, seu quis alius,(nihil enim præter conjecturam habemus,) sententia. Verum, quæ ad alia excurrit, ad institutum jamjam revocetur oratio. Si senatori indulgentia principali fuerit permissum, libertinam justam uxorem habere, posse eam justam uxorem esse, Ulpianus prodidit *q*. Illud olim in dubium venit, si quis, libertinæ nuptiis devinctus, deinde in collegium senatorum cooptaretur, num matrimonium dirimeretur. Vetus quidem jurisprudentia ob supervenientem dignitatem nuptias solvi credebat,quando in eum casum res cecidisset à quo incipere utiliter non potuerat. Quod Justiniano displicuit; qui matrimonium nihilominus manere,& hoc bono eventu uxorem frui voluit *r*.Enimvero, si libertino

q *l. si senatori. D. de ritu nupt.*

r *l. ult. C. de nupt.*

sena-

senatoris filia nupserit, licet postea pater senatu ob turpitudinem moveatur, nihilominus ea justa uxor fiet *r*: cum invidiosum simul & iniquum sit, quæsitam liberis dignitatem propter patris crimen auferri. Senatoris certe filia, quæ artem ludicram, vel corpore quæstum fecerit, aut judicio publico damnata sit, libertino impune nubit *ſ*. Nec enim huic honos servandus est, quæ tanto se dedecore maculaverit, nominique suo tam insignem ignominiæ notam inusserit. Sed &, quæ senatorio quidem sanguine creta non est, ob matrimoniũ tamen cum Senatore contractum clarissimæ fœminæ nomẽ adepta est, mortuo marito, libertino recte nubit *t*. Nam solas senatorum filias, neptesque, à libertinorum nuptiis lex repellit.

Indignos autem hujusmodi nuptiis libertinos haberi, licet se patrono homini ingenuo adrogandos dederint, Marcellus lib. 1 l. ad Jul. scribit *a*: quandoquidem publica ingenuitatis jura hujusmodi adrogatione non sint adepti.

Quo

r *l. generali. in fi. D. de ritu nup.* ſ *l. senatorus. D. de ritu nupt.* t *l. cum te. C. de nupt.* a *l. sciendum. D. de ritu nupt.*

Quo pertinet Maſſurii Sabini à Gellio relatus locus, in quo ita eſt *b*: *Libertinos vero ab ingenuis adoptari poſſe, Maſſurius Sabinus ſcripſit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum eſſe unquam putavit, ut homines libertini ordinis per adoptionem in jura ingenuorum invadant. Alioquin, inquit, ſi juris antiquitas iſta ſervetur, etiam ſervus à domino per prætorem in adoptionem dari poteſt.* Et hoc eſt quod ab Ulpiano definitur *c*: *Eum, qui ſe libertinum fatetur, nec adoptando ingenuum facere patronum poſſe.* Tametſi enim patrono libertum ſuum cauſſæ cognitione adhibita adrogare liceat, tamen in ejus unius perniciem, damnum ac præjudicium, privataque ejus familiæ jura, ea adrogatio valet *d*. Ceterum, ingenuitatis ornamenta omnia adrogato nequaquam confert ac tribuit. A quo non abhorret, quod Syneſius epiſtola prima, lubenter ſe, ſi per leges, acerrimas ingenuitatis patronas, liceret, ſpurios ſuos liberos in locum legitimorum adoptaturum, ſcribit in hunc modum; Παρ' ἐμοῦ δ' οὕτως ἠγαπήθη διαφερόν-

b *lib. 5. noc. Attic. cap. 19.* c *in l. ult. D. de ſtatu homin.* d *l. cum eum. C. de adoptionib.*

φιεργύντως, ὡς ἤδη σ' αὐτὸν εἰσποιῆσαι φιλοσοφίᾳ, καὶ τοῖς γνησίοις ἐγκρῖναι. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὔ φασιν ἐπιτρέψειν οὐδὲ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας. δεινοὶ γάρ εἰσιν τῆς δυσγενείας προστάται. Eademque ratione naturalem in servitute quæsitum filium, in potestatem quidem patris principis beneficio redigi posse, libertinum tamen semper manere, ex Ulpiani lib. 4 ad l. Iul. & Pap. traditur *e*. Plane liberti alieni adrogatio non admittebatur *f*, ne jure suo manumissor fraudaretur. Quare, si libertum eum esse liqueret, qui se adrogandum non patrono dare studeret, nequaquam ferenda hæc, quæ patrono facta fuisset, injuria credebatur. Quod si per obreptionem, conditione sua celata, statuque dissimulato, in alienam familiam cum capite suo fortunas libertus transtulisset, patroni tamen jus integrum nihilominus manebat *g*.

Quæri potest, an, si aureos annulos ab imperatore libertus acceperit, à senatoriis nihilominus nuptiis submoveatur. Quam quidem quæstionem ab

Ulpiano

e *in l. ult. D. de adoptionib.* f *l. ult. D. de adoptionib.* g *l. sed si hac lege. §. patronum. D. de in jus vocat. l. 1. §. nepos. D. si quis à parent.*

Ulpiano lib. 1 ad l. Jul. tractatam fuisse, suspicor. Eoque referendum esse caput illud quod sub Rub. de jure aureor. annulor. à Triboniano relatum est in hæc verba : *Libertinus, si jus aureorum annulorum impetravit, quamvis jura ingenuitatis salvo jure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur.* Aureorum enim annulorum beneficio liberti omnia ingenuitatis munia, salvo tamen patronorum jure, cui per principem nihil detrahitur, consequuntur *h*. Eaq; de causa aureis annulis honorem libertorum augeri, conditionem non mutari, traditum est *i*. Denique, vivere eos quasi ingenuos, mori ut libertos *k*, quod in eorum bonis omnia sibi patronatus jura patroni vindicent *l*. Longe minor de eo, qui natalibus sit restitutus, dubitatio est. Hic enim per omnia ingenuus fit, perindeque habetur ac si medio tempore maculam servitutis non sustinuisset *m*. Et ideo in hujusmodi restitutionibus patroni voluntas & consensus exquiri

h *l. ult. D. de jure aur. annul.* i *l. pen. D. de jure aur. annul. l. sed si hac lege. §. sed si jus. D. de in jus vo.* k *l. 1. C. ad l. viscell.* l *l. etiã. D. de bon. libert.* m *l. 1. 2. 3. D. de natal. restitu. l. imperialis. C. de nupt.*

quiri ac explorari solet: cui jura omnia, quæ ex manumissione competebant, depereunt.

Præterea senatores, senatorumve filii, eas ducere prohibentur, quæ ipsæ, quarumve pater, mater, artem ludicram fecerint. De patre autem matreque tantum lex loquitur. Et ideo, avum vel aviam artem ludicram fecisse, nihil nocet *a*. In odiosis enim, quæ interpretatione adjuvanda non sunt *b*, patris appellatione avum non comprehendimus. Veluti in lege Iulia de adulteriis, qua patri filiam in adulterio deprehensam occidendi jus datur, patris appellatio ad avum minime porrigitur *c*. Aliter atque in his quæ benigne atque favorabiliter constituuntur, in quibus, patris appellatione avum contineri, justa interpretatione recipitur *d*. Et ita patribus lege Papia servatum jus antiquum avis quoque Nerva, Plinio teste *e*, indulsit. Secundum quæ legem municipalem Parisiensis præfecturæ, quæ patri, filii sine liberis mortui, certam bonorum speciem defert, Parisiensis curia ad avum produ-

a *lege Iulia.§.1. D.de ritu nup.* b *l. cum quæreretur.D.de lib.& post.* c *l.patri.* d *l. justa.D. de verb.signif.* e *in Panegyric.*

producendum esse pronuntiavit. Sed & illam principis constitutionem, qua cessiones actionum, mutandi judicii caussa, præterquam à patre, filio, & aliis exceptis personis, factæ, inhibentur, avum complecti obtinuit; licet de patre duntaxat loquatur. Patrem autem hic justum intelligimus, sive is naturalis sit, sive adoptivus. In matre nihil refert, justa sit, an vulgo conceperit *f*. Nam mater quidem semper certa est, etiamsi vulgo conceperit: vulgo vero quæsitorum incertus pater est, cum solum populum patrem ciere possint. Unde festivo scommate Diogenes quendam vulgo editum lapides in vulgus jacientem repressit; cavendum ei esse, admonens, ne patrem ictu offenderet. Quod belle quoque Synesius epist. 3, de vulgo quæsitis loquens, expressit. Τοῖς γὰρ, ait, οὕτω γεγονόσιν, ἀποδέδεικται μὲν ἡ μήτηρ, ὁ δὲ λοιπὸς τῶν γονέων ἀμφισβητήσιμος. ὅσον οὖν ἀμφοτέροις παρὰ τῶν εὖ γεγονότων ὀφείλεται, τοῦτο πᾶν ἥκειν ἔδει παρὰ τῶν ἀπατόρων εἰς τὰς μητέρας. Solius ergo matris, quam partus ipse indubitate demonstrat, merito turpitudo spectatur, non etiam patris, quem promiscuus matris concubitus aut ignotum, aut certe incertum

f l. lege Iulia. D. de ritu nupt.

reddit,

reddit. Quodsi post legitime copulatas nuptias Senatoris socer, socrusve, artem ludicram facere cœperint, non idcirco ab initio recte contractum matrimonium dissolvetur. At si ipsamet uxor artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit. Honeste enim in matrimonio retineri non potest.

Ait Lex, ARTEM LUDICRAM, veluti mimicam, histrionicam, & quamcunque aliam scenicam. Artem enim ludicram facere dicuntur, qui operas suas in scenam saltandi gesticulandive caussa locant, vel etiam extra scenam gesticulantur *g*. Athletæ plane, thymelici, xystici, agitatores, & qui aquam equis refocillandorum eorum caussa spargebant, ceterique omnes, qui sacris & in deorum honorem institutis certaminibus deserviebant, item designatores, quos βραβευτὰς vocabant, artem ludicram facere non existimabuntur, quemadmodum Ulpianus, ad edictum prætoris de his qui notantur infamia, explicat *h*. Eodem jure etiam *Attellanarum actores* habitos observavi: quod genus

ludorum

g *l.mater.§.ult.D.de adult.l.2.§.ult.de his qui not.infam.* h *l.athletas.D.de his qui not.inf.*

ludorum ab Oſcis acceptum juventutem tenuiſſe, nec ab hiſtrionibus pollui paſſam, eoque inſtitutum, ut earum actores, velut artis ludicræ expertes, notæque vacui, neque tribu moverentur, nec à ſtipendiis militaribus repellerentur, Livius *i* cũ Valerio Max. *k* ſcribit. Proinde & his jus erat, non cogi in ſcena perſonam ponere, quod cæteris hiſtrionibus pati neceſſe erat, quemadmodum ex Sexto Pompeio Paulus adnotavit *l*. Erant vero Attellanę, ut eſt à Donato *m* & Diomede *n* ſcriptum, ſalibus atque jocis compoſitæ fabulæ, quæ vetuſtam in ſe elegantiam, delectationemque Italica ſeveritate temperatam, laſcivia ac petulantia vacuam habebant. Eſtque ab Attella id earum nomen, Oſcorum civitate, in qua primum actitatæ ſunt, ductum. Quas non in libera tantum Republica, ſed vel imperatorum temporibus in uſu fuiſſe, duo Tranquilli loci arguunt. Quorum unus eſt in Tiberio *o*, in hæc verba: *Vnde nota in Attellanico exodio proximis ludis adſenſu maximo excepta percrebuit, hircum vetulum capreis naturam ligurire.* Alter in Galba *p*, his verbis:

i *l.7.ab V.C.* k *lib.2.c.1.* l *lib.14.* m *in Teren.* n *lib. 3. de art.gram.* o *cap. 46.* p *c. 13.*

verbis : *Siquidem, Attellanis notissimum canticum exorsus, venit Iosimus à villa, cuncti simul spectatores consentiente voce reliquam partem retulerunt, ac sæpius versu repetito egerunt.* Hoc idem Spartian. in Hadriano comprobat : *In convivio tragœdias, comœdias, Attellanas, sambucas, pro re semper exhibuit.* Exodia vero huic fabularum generi inserta, ex superiore Tranquilli loco liquet. Quod & Juvenalis indicat : *(lanæ. Rusticus,*inquit, *exodio risū movet Attel-* Livius, qualia ea fuerint, exponit *q*, in hunc modum : *Iuventus histrionibus fabularum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabulis potissimum Attellanis, sunt.* Attellanarum utique probatissimos actores, Nonium & Pomponium, Macrobius memorat : post quos diu jacentem artem Attellaniam suscitasse Mummium scribit *r*. Ac plane Pomponii, celebris Attellanarum scriptoris, apud Senecam *s* fit mentio. Enimvero mimi, pantomimi, histriones, ὀρχησταὶ, qui fracto, molli, atque effœminato gestu motuque

q *lib.7 ab V.C.* r *lib. Saturnal.cap.*10.
s *controv.*3 *lib.* 7.

tuque corporis, & muto manuum sermone, res quascunque fictas gestasve exprimebant, & ita oculis subiiciebant ut manibus quodammodo loqui viderentur, artem ludicram facere proculdubio censebantur. De quorum artificiosa saltatione, si, quæ cogitatione complexus, aut observatione consecutus sum, ea hic effundere vellem, latissimus certe digressionis excursionisque campus pateret. Sed ne parergis liber hic turgescat, magis est, ut proprium ei tractationi librum aliquando, si deus dederit, exiturum destinemus.

Interim vero, quo loco ac numero ejusmodi voluptatum artifices olim fuerint, scire interest. Idque ipsa legis, in qua constitimus, prohibitio exigit. Hoc enim exposito, nemini dubium relinquetur, cur ab earum nuptiis, quarum pater artem ludicram fecisset, senatores senatorumque filios lex Julia repulerit. Artem plane ludicram, scenamque totam, veteres in probro duxisse, genusque id hominum non modo honore civium reliquorum carere, sed & tribu moveri, censoria notatione voluisse, Cicero lib. 4 de Repub. scripserat, ut a B. Augustino lib. 2 de Civit. dei cap. 13 re-

 fer-

fertur. Idemque lib. 1 de consensu Euangelist. cap. 33; *Nonne Cicero,* ait, *cum Roscium quemdam laudaret histrionem, ita peritum dixit, ut solus esset dignus qui in scenam deberet intrare, ita virum bonum, ut solus esset dignus qui eo non deberet accedere. Quid aliud apertissime ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi esse homo debeat, quanto magis fuerit vir bonus?* Unde Terullianus in lib. de Spectaculis; *Etenim,* ait, *ipsi actores & administratores spectaculorum, locum, quadrigarios, scenicos, xysticos, harenarios illos amentissimos, quibus viles animas feminæ, aut illi etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt quæ reprehendunt, ex eadem parte, qua magni faciunt, deprimunt, & diminuunt: immo manifeste damnant ignominia & capitis mutatione: arcentes curia, rostris, senatu, equite, ceterisque ordinibus simul & ornamentis Quiritium.* Arnobius lib. 7 adversus gentes: *Existimatur tractari se honorifice Flora, si in ludis flagitiosas conspexerit res agi, & migratum à lupanaribus in theatra. Itane istud non est deorum imminuere dignitatem, dicare & consecrare turpissimas res diis, quas censor animus respuat, & quarum*

rum actores inhonestos esse jus vestrum, & inter capita computari indicavit infamia? Quam veluti amentatam hastam verissime Arnobius, ex ipso Quiritium jure, in eos torsit. Edicto nanque prætoris infamia notabantur *a*, qui artis ludicræ, pronuntiandive caussa, in scenam prodiissent. Quapropter Æmilius Probus, in præfatione libri De vita excellentis imperatoris; *Magnis*, inquit, *laudibus tota fuit Græcia, victorem olympiæ citari. In scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota ponuntur.* Hujus rei argumentum est, quod, qui ad principem provocantem, eum, qui artem ludicram faceret, torsisset, verberasset judex, lege Julia de vi publica: contra atque si idem in reliquorum civium corpus admisisset, non apprehendebatur *b*, ipsamet legis exceptione nominatim tutus: quæ genus id hominum, quasi beneficio suo indignum, aspernabatur. Quinetiam Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus suæ Augustum flagel-

G 2 lis

a *l.1. D. de his qui not. infam.* b *Paulus lib.5. Sententiar. Tit. de vi publica.*

lis (quod erat servile supplicium) verberasse, Tranquillus memorat *c*: ubi & illud refert, magistratibus omni loco omnique tempore coercitionem, in histriones lege veteri permissam, Augustum ademisse. Marito etiam cum paucas omnino personas in uxoris adulterio deprehensas occidendi jus lex Julia de pudicitia daret, id ei licere in eos, qui artem ludicram facerent, noluit *d*. Accusandi quoque & publico judicio reos postulandi, his, qui artem ludicram fecissent, potestas denegabatur *e*. Proinde & hujusmodi artem citra capitale flagitium exercere miles non poterat. Tiberium quidem certe, Dio auctor est *f*, histriones urbe expulisse, arteque ea interdixisse, quod & feminas ignominia adficerent, & turbas excitarent. Contra, Caius eos, statim atque imperio potitus est, eodem Dione teste *g*, revocavit. Rursus Domitianus scenam his interdixit, ut Sueton. in ejus vita memorat *h*, intra domum dumtaxat exercendi artem jure concesso. Fuit plane tempus, cum nec equitibus scena indecora

c *in Augusto, cap.* 45. d *l. marito. D. ad l. Iul. de adulter.* e *l. qui judicio. D. de accusat.* f *lib.* 57. g *lib.* 59. h *cap.* 7.

cora esset, ut eam illis Senatusconsulto Augusti temporibus interdici necesse fuerit. Quod Suetonius in Augusto docet *i*, his verbis: *Ad scenicas quoque & gladiatorias operas equitibus Romanis aliquando usus est, verum priusquam senatusconsulto interdiceretur.* Quod idem Dio ita refert, lib.54: Ἐπειδήπερ καὶ ἱππεῖς, καὶ γυναῖκες ἐπιφανεῖς, ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ καὶ τότε γε ἐπεδείξαντο, ἀπηγόρευσεν, οὐχ ὅτι τοῖς παισὶν τῶν βουλευτῶν, ὅπερ που καὶ πρὶν ἐκεκώλυτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκγόνοις, τοῖς γε ἐν τῇ ἱππάδι δηλονότι ἐξεταζομένοις, μηδὲν ἔτι τοιοῦτον δρᾶν. Ex quo lucem accipiet alter Suetonii in Tiberio locus, quo ex juventute utriusque ordinis profligatissimum quemque, quominus in opera scenæ harenæve edenda senatusconsulto teneretur, famosi judicii notam sponte subiisse narrat *k*. Postea tamen, quod & mirum visum iri præmonet, equitibus gladiatorium ludum indulgentia quadem permissum fuisse, Dio auctor est *l*. Καὶ τοῖς ἱππεῦσιν, ait, ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, μονομαχεῖν ἐπετράπη. Αἴτιον δὲ, ὅτι ἐν ὀλιγωρίᾳ τινὲς τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐπ' αὐτῷ ἐπικειμένην ἐποιοῦντο. Ἐπεὶ γὰρ μήτ' ὄφελός τι τῆς ἀπορρήσεως ἐγίγνετο, καὶ τιμωρίας μείζο-

i cap.43. *k* cap.35. *l* lib.56.

μείζονος ἄξιοι εἶναι ἐδόκουν, ἢ καὶ ἀποστρατήσαντες ἐνομίσθησαν, συνεχωρήθη τοῦτο σφίσι ποιεῖν, καὶ οὕτως ἀντὶ τῆς ἀτιμίας θάνατον ὀφλισκάνειν. Suetonius etiam, Neronem quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Romanos, & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ, ad ferrum exhibuiſſe, narrat *m*. Proinde, Vitellio imperante, quemadmodum Tacitus ſcribit, ſevere cautum fuit, ne equites Romani ludo & harena polluerentur, cum priores id principes pecunia & ſæpius vi pertuliſſent. Ac, Domitianum quoque, quæſtorium virum, quod geſticulandi ſaltandique ſtudio teneretur, ſenatu moviſſe, traditum eſt *n*.

Quod autem ait lex, FACIT, FECERIT: cum effectu accipiendum eſt *o*. Et ideo, qui operas ſuas locaverit ut in ſcenam prodiret tamen, lege contineri non videtur *p*. Factum enim, nō voluntas, apprehenditur. Quo pertinet apud Quintilianum *q* propoſita quæſtio, an theatrali lege, quæ eum, qui artem ludicram exercuiſſet, à 14 primis theatri ordi-

m *In Nerone, cap.*12. n *Suet. in Domit. cap.*8. o *arg. l.*1.*§. hac verba. D.quod quiſque iu.* p *l.*3. *D.de his qui not. infam.* q *lib.*3.*inſtit. orat. cap.*6.

ordinibus arceri volebat, is, qui prætori in hortis ostensus esset, nec tamen productus, contineretur. Cui non absimilis & alia quæstio tractatur apud eundem, aut alium, Quintilianum, Decla. 302. Certe in senatusconsulto *r* de postulando, & in alio legis Juliæ capite *ſ*, sola operarum ad bestias depugnandas locatio, etiam nulla pugna secuta, notat. Ita quippe utrubique verba scripta sunt. In edicto autem prætoris de infamibus, quod ad ludicram artem attinet, consilium ac conatus non punitur.

Ceterum, huic legis Juliæ capiti congruenter Constantinus sanxit, ut ne senatoribus, præfectis, duumvirisve, vel sacerdotibus municipiorum, libertam, libertæve filiam, scenicam, vel scenicæ filiam, tabernariam, tabernariæve filiam, vel lenonis, aut harenarii filiam, uxorem habere liceret. Quam constitutionem Valentinianus & Martianus in Novellis laudant *a*. Ei vero Justinianus, quantum ad scenicas personas attinet, derogavit *b*, constituens, mulieribus,

r *l.1. §. in senatusconsulto. D. de postul.* ſ *l. qui libertinus. D. de oper. libert.* a. *Tit. 4. Novel. Mart.* b *in l. imperialis. C. de nuptiis.*

quæ pudorē suum scena aut ludo quandoque polluissent, si, derelicta inhonesta conversatione, honestiorem commodioremque vitam fuerint amplexæ, licere principali rescripto, cuilibet personæ, quacunque dignitate præditæ, nubere, quasi omni pristinæ vitæ macula pœnitentia, principisque beneficio, diluta atque abstersa.

Addidit vero legi Juliæ senatus, ut neque damnatam publico judicio ducere uxorem, aut retinere jus esset *c*. Damnatam accipe eam quæ non provocavit. Ceterum, si provocavit, nondum damnata videtur. Idem est, etsi ab eo, qui jus damnandi non habuit, damnata sit. Damnata enim tum videtur cum damnatio tenuit. Quam ego interpretationē ex similibus aliis locis haurio *d*. Publico plane judicio damnata non videtur, quæ calumniæ prævaricationisve nomine, ex caussa publici judicii fit condemnata, licet infamiæ notetur *e*. In calumniatores enim nulla publica quæ-

stio

c *l. palam.§. senatus.D. de rit.nup.* d *l. edicto. D. de bonor.poss.l.2.§. ult.D. de pœnis. l. furti.§.1.D. de his qui notant. infam.* e *l. palam.§.si qua calumnia.D. de ritu nup.*

ſtio conſtituta eſt. Nam, etſi lege Remnia eis pœna irrogata ſit, non tamen in publicorum judiciorum legibus lex ea numeratur. Igitur, ſi, ob publici judicii accuſationem per calumniam inſtitutam, ſive ob privatum judicium per calumniam motum, ut calumniatrix mulier, damnata ſit, ſenatuſconſulto non continetur. Ergo dicet aliquis, publico judicio reos poſtulare mulieribus licet. Quod ita verum eſt, ſi ſuam, ſuorumque injuriam exequantur, vel læſæ majeſtatis, aut annonæ fraudatæ accuſationem perferant. His enim ex cauſſis ad accuſationem publici judicii admittuntur *f*: quam ſi deſtituiſſe arguantur, ob eamque rem damnatæ ſint, à ſenatorum nuptiis idcirco non arcebuntur, quod prævaricationis crimen in hac ſpecie judicium publicum non ſit *g*. Porro, ſenatoriis perſonis exceptis, cæteris omnibus ingenuis libertinas uxores ducere lege Papia conceſſum fuiſſe, Celſus teſtis eſt *h*. cujus ipſa verba ſubjeci: *Lege*

G 5 *Iulia*

f *l. de crimine. C. qui accuſ. nō poſ. l. qui accuſare. l. hi tamē. l. mulierem. D. de accuſ. l. ulti. D. ad l. Iul. de an. l. in quæſtionibus. D. ad l. Iul. majeſt.* g *l. 3. §. ul. D. de prævaricator.* h *in l. lege Papia. D. de ritu nup.*

Iulia Papia cavetur, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, libertinas uxores habere licere. Quod & Dio comprobat *i*, de Augusto loquens. Ἐπειδὴ δὲ, ait, πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Quæ verba latine reddam, quoniã in hac parte recta non est, quod ejus pace dictum sit, Xylandri interpretatio: qui εὐγενῆ illic pro patritio accepit, cum ingenuum procul dubio significet. Sic enim Theophilus lib. I. Institut., & Constantin. Harmenop. lib. I. tit. ult. εὐγενῆ definiunt, ὁ ἅμα τῷ τεχθῆναι ἐλεύθερός ἐστι, id est, *qui statim ac natus est, liber est.* Itaque recta est hæc; quæ sequitur, illius loci interpretatio: *Iam vero, quoniam masculorum ingenuorum numerus major erat, quam mulierum, potestatem fecit omnibus pro arbitrio, senatoribus exceptis, libertini generis uxores ducere, justosque esse, qui inde susciperentur, liberos constituit.* In eundemque lapidem & Zonaræ interpres impegit in eadem Augusti constitutione referenda. Nam Zonaras ipsamet Dionis verba in suos

i *lib.* 54.

ſuos annales tranſcripſit: nec diſſimilitudo ulla eſt in verbis, præterquā quod pro ἐξελευθέρας, ἀπελευθέρας, pro βουλευόντων, βουλευτῶν Zonaræ codex habet. Hoc vero eſt, quod Mauritianus ſignificat k; *Obſervandum eſſe*, inquiens, *ut inferioris gradus homines, equeſtris ut puta vel plebeii ordinis, uxores ducant eas, quas, qui altioris dignitatis ſunt*, veluti Senatores, *ducere, legibus, propter dignitatem, prohibentur.*

Excipiebat autem lex quaſdam perſonas, quas ne inferioris quidem ordinis hominibus, dum modo ingenuis, ducere permittebat. Veluti lenam, à lenone lenave manumiſſam, vel eam, quæ palam quæſtum corpore faceret, feciſſet. Item in adulterio deprehenſam, vel judicio publico damnatam, vel quæ artem ludicram exercuiſſet. Cuius exceptionis auctorem laudo locupletem, Ulpianum nimirum, in fragmentis titulorum ex ejus Corpore excerptorum, Tit. de cœlibe, orbo, ſolitario. Atque ad hoc legis Juliæ de maritandis ordinibus caput referenda eſſe cenſeo, quæcunque de ingenuorum ſtatu & conditione ex Ulpiani libris ad l. Jul. & Pap. in

k l. obſervandum. D. de ritu nupt.

in Pandectis tractata reperiuntur. Ingenuum namque habendum eum qui ingenuus pronuntiatus fuisset, licet natura & re vera ingenuus non esset, Ulpianus lib. I ad l. Jul. tradiderat, ut ex inscriptione l. ingenuus. D. de statu homin. liquet. Idque nimirum propter rei judicatæ auctoritatem, quæ pro veritate habeatur. Unde & hausta est illa juris regula, quæ rem judicatam pro veritate haberi definit. Cui tamen non in hac modo specie, sed & in omnibus caussis, in quibus de statu, conditione, qualitateque personæ quæstio vertitur, locus est. In his enim, vel maxime sententia jus facit *a*. Eodem libro Ulpianus, in hujus capitis, ut verisimile est, interpretatione, scripserat *b*, Si quis per collusionem ingenuus esse pronuntiatus esset medio tempore, id est, ante collusionem detectam, & post sententiam de ingenuitate dictam, quasi ingenuum accipi.

Lenas autem, ut singula legis verba expendamus, Ulpianus ad edictum prætoris,

a *l. adoptivum. §. 1. D. de in jus voc. l. sive contra. D. de liber. adgnosc. l. Papianus. §. si ex caussa. D. de inoff. te.* b *l.* 4. *D. de collusio. deteg.*

toris, ſub titulo de his qui notantur infamia, dici ait *c* eas, quæ per mulieres quæſtuarias proſtituunt. Nec refert, ſuo, an alterius nomine, id genus vitæ exerceant. Ac nec illud intereſt, principaliter ne hoc negotium gerant, vel alterius negotii acceſſione utantur *d*. Ut puta, ſi cauponam quis, vel ſtabulum exercens, mancipia quæſtuaria habeat, occaſione miniſterii quæſtum corpore facientia, is lenonis loco habebitur. Lenones porro, lenæque, edicto prætoris, infamia notabantur. Proinde nec accuſandi publico judicio jus habebant *e*, & ut viles, turpes, famoſæque perſonæ, in adulterio deprehenſi lenones, à maritis impune occidi poterant *f*. Et merito certe, ignominia hujuſmodi perſonas notandas, veteres cenſuerunt; quas, cum Terentio *g*, peſtem perniciemque communem adoleſcentium, &, cum Juſtiniano *h*, ὀλεθρίους καὶ κοινοὺς λυμεῶνας τῆς σωφροσύνης, vocare jure poſſumus. Quapropter ſilentio prætermitti Q. Metelli

c *l.* 4. §. *ait prætor. D. de his qui notantur infam.* d *l. palam.* §. *lenonem. D. de ritu nupt.* e *l. qui judicio. D. de accuſat.* f *l. marito. D. de adulter.* g *in Adel.* h *Novella* 14.

telli judicium non debet, qui, in prætura urbana, Vetibio lenoni bonorũ possessionem secundũ tabulas denegavit *i*; separandam fori ac lupanaris conditionem existimans, jurisque ac legum auxilio indignos consens eos, qui tantam civitati labem inferrent. Laudanda quoque Honorii & Theodosii constitutio, qua, lenones patres, dominosve, quos necessitatem filiabus ancillisve peccandi imposuisse constiterit, non solum potestatem, quam in eos habebant, amittere, sed & proscriptionis exiliiq; pœna plecti, sanciunt *k*. Denique, nec satis unquam pro merito Justinianus laudabitur, qui genus hoc hominum urbe regia pelli, eosque, qui illecebris pellectas puellas ad quæstum alere comperti essent, acerbissimis pœnis subiici voluit *l*.

Verum videamus, quænam palam quæstum corpore facere ex legis Papiæ sententia intelligerentur. Palam, Ulpiano interprete *m*, est, *coram pluribus*: eique voci plerunque socia adjungitur vox *aperte*: quarum altera, ut Asconius Pædianus distinguit, ad publicum conspe-

i *Valerius Max. lib. 7. cap. 7.* k *l. ult. C. de spectac. lib. 2.* l *Novella* 14. m *l. palam. D. de verb. signific.*

ſpectum, altera ad dictorum ſignificationem pertinet. Valer. Max. lib. 6 cap. 1: *Cum de ſtupro nihil negaret, ſed ſponſionem ſe facere paratum diceret, quod palam atque aperte corpore quaſtum factitaſſet.* Palam autem quæſtum feciſſe, non ea tantum exiſtimatur, quæ ſe in lupanario, &, ut Tertul. loquitur, publicarum libidinum loco, proſtituit, verum etiam ſi quæ in taberna, vel caupona, aut alicubi alias, pudori ſuo non parcit *n*. Cujuſmodi fœminis olim, propter infamiæ notam, turpitudinemque vitæ, teſtimonii dictio non erat: legeque adeo Julia de vi nominatim cavebatur *o*, ut ne ad teſtimonii fidem admitterentur.

Et, quoniam hic ſe de impudicis mulieribus agendi locus offert, non alienum erit, quæ de re meretricia ex veteri memoria obſervando notavi, in medium producere. Nec enim erit inutilis aut injucunda hæc à propoſita oratione digreſſio. Primum autem invenio, publicarum libidinum victimas, atque hoſtias, (ſic enim Tertullianus non ſemel *p* meretrices appellat) Romæ ſub forni-

n *d.l. palam.D. de ritu nupt.* o *l.3.§.lege Iulia.D. de teſtib.* p *in lib. de cultu feminar. & in lib. de ſpectacul.*

fornicibus prostare consuevisse. Inde illud Horatii in Sermonibus q:

Contra alius nullam, nisi olenti in fornice stantem:

Qua periphrasi meretricem designat. Idem, eodem loco:

Quidam notus homo, quum exiret fornice, Macte
Virtute esto, inquit, sententia dia Catonis.
Nam simul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes aequū est descendere, nō alienas
Permolere uxores.

Seneca, in li. De beata vita; *Voluptas*, ait, *humile, servile, imbecillum, caducum, cui statio ac domicilium fornices & popinae sunt.* Arnobius lib. 2 adversus gentes: *Stant in lupanaribus prompta, in fornicibus objuncta.* Plautus, Bacchidibus: *Omnes fornices, lustra, & lustrales cellulas, quaesivi sedulo.* Martialis, lib. 1 Epigram.

At meretrix abigit testes veloq;, seraque;
Raraque summoeni fornice rima patet.

Arbiter Petronius, Satyrico: *Tandem, imno jam sero, intellexi, me in fornicem esse deductum: execratus itaque aniculae insidias, operui caput, &, per medium lupanar fugiens, cepi in aliam partem.* Isidorus, lib. 10 Etymologiar. *Fornicatrix est, cujus corpus publicum ac vulgare est.*

q *lib.* 1. *Sat.* 2.

Hae

Hæ sub arcuatis prostituebantur. quæ loca fornices dicuntur. unde & fornicariæ. Sed & in lexico Latinogræco suburbicariæ ædis B. Germani Parisiensis ita scriptum reperi: *Fornicaria*, πόρνη. ἀπὸ καμάρας, ἐν ᾗ ἵσανται.

Lupanaris vero vocabulum unde ductum sit, Lactantius, lib.1 Divinar. instit. cap.20, sic exponit, de Acca Laurentia agens: *Fuit enim Faustuli uxor, &, propter vulgati corporis vilitatem, Lupa inter pastores, id est, meretrix, nuncupata est. unde etiam lupanar dicitur.* B. Hieronym. in Chronic. Eusebii: *Verum parvulos, prope ripam Tyberis expositos, Faustulus, regii pastor armenti, ad Accam Laurentiam uxorem suam detulit; quæ, propter pulchritudinem, & rapacitatem corporis quæstuosi, Lupa à vicinis appellatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ lupanaria dicuntur.* Idem & Isidor. tradit, lib.18 Etymolog. cap.42. Græci porro οἴκημα vocant. Sic enim Dio, lib. 59, Messalinæ libidinem narrans, loquitur: Ἤδη γὰρ καὶ ἐπ' οἰκήματος, ἐν τῷ Παλατίῳ, αὐτή τε ἐκαθίζετο, καὶ ἄλλας τὰς πρώτας ἐκάθιζεν. Invenitur & hoc verbum apud Xiphilinum in Heliogabalo. Καὶ τέλος, ait, ἐν τῷ Παλα-

Παλατίῳ οἰκήματι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε. Ubi interpres *οἴκημα*, *cubiculum*, non ſatis apte, vertit. *Cumcellam*, vel *lupanar*, commodius reddere potuiſſet. Suidas: *Οἰκήματα, τὰ χαμαὶ πορνεῖα.* Heſychius: *Οἴκημα, τὸ δεσμωτήριον. Ἀττικοὶ δὲ, τὸ πορνεῖον.*

Ex illo autem Martialis à me ſupra prolato verſu, ſub mænianis & projectis abditas fuiſſe meretricum cellas, colligere eſt: qua ratione idem auctor ſcorta, ſubmænianas uxores, lib.12 Epigr., vocat;

Et plena, inquiẽs, turpi matris olla reſina,
Submæniana qua pilantur uxores.

Unde etiam explicantur ſequentes ejuſdem poetæ verſus, qui lib.11 Epig. leguntur:

Submænianis inquinatior buccis.
Quem cum feneſtra vidit à Suburrana,
Obſcœna nondum lena, fornicem clauſit.

Ex quo etiam liquet, in Suburra, quæ in ſecunda urbis regione ſita erat, meretricum manſionem fuiſſe, quod verſus hi Priapeorum ſignificant:

Nota Suburranas inter Theletuſa puellas,
Quæ, puto, de quæſtu libera facta ſuo eſt.

Et hinc fortaſſe eſt, quod in deſcriptione urbis Romæ, in eadem cum Suburra

regio-

regione, lupariæ, tam à Pub. Victore, quam à Sexto Ruffo, ponuntur. Sed extra urbis mœnia quædam prostabant meretrices, quas extramuranas idcirco Lampridius in Heliogabalo vocat. Quin &, in theatris, & in aliis urbis locis, meretrices constitisse, non dubium est. Idem Lampridius in Heliogabalo: *Fertur una die ad omnes circi, theatri, & amphitheatri, & omnium urbis locorum meretrices, tectus cucullione mulionico, ne adgnosceretur, ingressus.* Idem alias: *Omnes de circo, de theatro, de stadio, & omnibus locis & balneis meretrices collegit in ædes publicas.* Isidor. lib. 18 Etymolog. cap. 42: *Idem vero theatrum, idem & prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur.* Ex quibus satis abundeque probatum arbitror, in fornicibus & submœnianis meretricũ cellulas positas structasque fuisse: quas, quod & humi depressæ essent, & exiguum lumen admitterent, obscuras esse, fuliginisque plenas, plerunque contingebat. Qua de caussa Seneca in libris Controversiar. *fornicis fuliginem* dixit. Auctor quoque Priapeorum:

Quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus favilla.

Inde-

Indeque Horatius *olentem fornicem* dixit, lib. 1 Satyr. 2. ut & Prudentius, lib. 2 contra Symmachum, *spurcam redolente fornice cellam.*

Certa vero meretrici cuique cellula constituebatur, propriusque ei titulus inscribebatur, quo & prostitutæ nomen, & quantum uno concubitu mereret, designabatur: quo facilius in eam quisque incideret, ad quam animum appulisset, pretiumque concubitus à se pendendum sciret. Seneca, lib. 2 Controversiarum: *Deducta es in lupanar: accepisti locum: pretium constitutum est: inscriptus est titulus: hactenus in te inquiri potest. Ceterum, nescio quid cellulam & obscœnum lectulum vocas.* Et paullo post: *Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti.* Et alias: *Stetisti cum meretricibus: stetisti sic ornata, ut populo placere posses, cum veste quam leno dederat: nomen tuum pependit in fronte, pretia stupri accepisti.* Inde Martialis inscriptam cellam pro lupanario dixit.

Intrasti, ait, *quoties inscripta limina cellæ,*
Et puer arrisit, sive puella, tibi.

Hoc ipsum Iuvenalis aperte expressit *a*,

Messa-

a. *Sat. 6.*

Messalinam exagitans, Claudii Imperatoris uxorem, libidinis prodigiosissimæ fœminam; cujus explendæ caussa toro conjugali relicto, meretricis habitu plerumque in lupanar noctu descendebat, venientesque, nomine insignioris fornicariæ sibi accommodato, usque ad satietatem admittebat.

Respice, inquit, *rivales divorum: Claudius, audi,*
Quæ tulerit. Dormire virum cum senserat uxor,
Ausa Palatino tegetem præferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos.
Linquebat. Comite ancilla nõ amplius una,
Et nigrum flavo crinẽ abscondente galero,
Intravit calidum veteri centone lupanar,
Et cellam vacuam, atq; suam. Tunc nuda papillis
Constitit auratis, titulũ mentita Lyciscæ,
Ostenditque tuum, generose Britannice, ventrem.
Excepit blanda intrantes, atq; æra poposcit.
Mox, lenone suas jam dimittente puellas,
Tristis abit; sed, quod potuit, tamen ultima cellam
Clausit, adhuc ardens rigida tentigine vulva;

Et,

Et, lassata viris, nondum satiata, recessit;
Obscurisque genis turpis, fumoque lucernæ,
Fœda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.
Quod autem superiores auctores *titulum*, Tertullianus *elogium* appellat in lib. De spectaculis. *Ipsa etiam*, ait, *prostibula, publicæ libidinis hostiæ, in scena proferuntur, perque omnis ætatis, omnis cognationis ora transducuntur: locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, prædicantur.* Utitur tamen ille auctor *tituli* verbo in eandem sententiam in lib. de pudicitia. *Et ubi*, ait, *proponetur liberalitas ista? Ibidem, opinor, in ipsis libidinum januis, sub ipsis libidinum titulis; illic hujusmodi pœnitentia promulganda est.*

Inter meretricem plane & prostibulum hanc veteres differentiam posuisse, Nonius Marcell. notat, quod meretrices copiam sui tantummodo noctu facerent: prostibula vero ante stabulum starent, quæstus diurni & nocturni caussa. Et ad hanc comprobandam differentiam, Plauti Cistellaria locum producit. Eademque ratione prosedas appellatas ab eodem Plauto meretrices, quæ ante stabula sederent, Sext. Pomp. lib. 14 docet: locus vero Plauti, de quo sentit,

ſentit, ex Pœnulo, Act. 1, Sc.2, petendus eſt. Quorum locorum auctoritate adductus credo, apud Petronium Arbitr. verbum hoc corruptum eſſe: nam in Satyrico ſcriptum veteres libri habent, *jam pro ſella meretrix aſſem exegerat*; cum, meo quidem judicio, ſcribendum ſit, *jam proſeda meretrix.*

Cum vero ait Juvenalis, *tunc nuda papillis conſtitit auratis*, morem meretricum ſignat. Quas nudas proſtare conſueviſſe, didici ex Xyphil. in Heliogabalo. Ἐν τῷ Παλατίῳ, inquit ille, οἴκημά τι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε· γυμνός τε ἀεὶ ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ ἑστὼς, ὥσπερ αἱ πόρναι. Petronius Arbiter, in Satyrico: *Cum ego negarem, me cognoſcere domum, video quoſdam interviculos, nudaſque meretrices, furtim ſpatiantes.* Enimvero, apud ædiles, flagitium profiteri, ſuumque nomen edere, meretrix cogebatur. Cornel. Tacit. lib.2: *Nam Viſtilia, prætoria familia genita, licentiam ſtupri apud ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus impudicas, in ipſa profeſſione flagitii credebant.*

Sed & meretricum erant ab honeſtarum matronarum cultu atque ornatu diſtincta veſtimenta: quemadmodum in

noſtris

nostris selectarũ ex jure civili antiquitatum Commentariis fusissime comprobavimus. Nec in stolæ modo, & pallæ usu, sed & in crinium colore, differentia ea cernebatur. Siquidem, ut Servius in 4 Æneidos notat, matronis nigra coma, meretricibus flava, probabatur: quod ex eo Juvenalis, quem modo retuli, loco confirmatur.

Et nigrum, ait, *flavo crinem abscondente galero*.

Valerius, lib. 2, de matribus familias agens: *Indulgentibus namque maritis, & auro abundante & multa purpura usa sunt, quo formam suam concinniorem efficerent: summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt.*

Ceterum, meretricum quæstum vectigali obnoxium esse Caligula voluit, tributumque illud primus instituit; cujus ad hæc usque tempora exemplum manere dicitur. Sic enim Tranquillus in ejus vita scribit *a*: *Ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava, ex capturis prostibulorum quantum quaque uno concubitu mereret: additumque ad caput legis, ut publico tenerentur, quæ meretricium, quæve lenocinium fecissent.* Meminit ejus & Lam-

a cap. 40.

& Lampridius in Alexandro. *Lenonum, ait, vectigal, & meretricum, & exoletorum, in sacrum ærarium inferri vetuit, sed sumptibus publicis ad instauratione theatri, circi, amphitheatri, & ærarii, deputavit.* Cui non absimile tributum in urbe quoque Constantinopolitana pendi & exigi consueverat. Χρυσάργυρον id appellabatur. Quod tandem ab Anastasio sublatum est b: qui omnes ejus tabulas magno studio conquisitas flammis aboleri curavit, ut ejus instaurandi revocandiq; facultatem posteris præcideret.

Porro, meretrices ut plurimum servilis, aut certe libertinæ conditionis erant. Plautus, Cistell. Act.1, sc.1:

Eunt depressum, quia nos sumus libertinæ.
Et ego, & mater tua, amba meretrices fuimus.

Livius, lib.39: *Scortum nobile, libertina Hyspala, Fecenia, non digna quæstu cui ancillula adsueverat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur.* Lamprid. in Heliogabalo: *Meretrices à cunctis lenonibus redemit sæpe, & manumisit.* Ac plane senatusconsulto, Tiberii temporibus facto, quæstum corpore fa-

b *Zonar. tomo 3. Annal. in Anastas. Niceph. hist. Eccles. lib.16, cap.40.*

cere eæ mulieres vetitæ ſunt, quarum avus pater maritusve equo publico meruiſſet. Tacitus, lib.2: *Eodem anno gravibus decretis libido fœminarum coercita eſt; cautumque, ne corpore quæſtum faceret, cui avus, aut pater, aut maritus, eques Romanus fuiſſet.*

Sed hæc fuerit, ut ait Thucydides, ἐκβολὴ λόγου non inutilis. Ut igitur ad legis interpretationem redeam, ſive in ſummæniana, cella, & fornice, mulier corpus ſuũ vulgaverit, ſive alibi, ut cum imperatoribus loquar, venalem c formam exhibuerit, & proſtitutam meretricio more vulgo ſe præbuerit, lege Julia notatur. *Palam* enim hic accipimus, *paſſim*, &, *ſine delectu*. Nec intereſt, pecunia accepta, an ſine quæſtu palam ſe proſtituerit. Quæ vero cum uno, aut item altero, licet pecunia accepta, ſe commiſcuit, in eadem cauſſa non eſt. Nec vero ea tantum, quæ palam quæſtum corpore facit, ſed &, quæ aliquando fecit, licet facere deſierit, ab ingenuorum nuptiis repellitur. Non enim contracta ex anteactæ vitæ turpitudine macula, pœnitentia aboletur. Addit Ulpianus, hujus loci interpretationẽ perſe-

c *in l. ſi ea. C. ad l. Iul. de adult.*

ſequens, ei non ignoſci, quæ, obtentu paupertatis, quaſi egeſtate coacta, turpiſſimam vitam elegit, ſimilis Chryſidi illi Terentianæ, quæ ſe inhoneſte optavit parare divitias, quam in patria honeſte pauper vivere.

Prohibebantur præterea ingenui in adulterio deprehenſas ducere. Nec exigebat lex, ut damnatæ eſſent. Igitur, etſi poſt deprehenſionem abſolutæ eſſent, adhuc tamen illis nota ex ipſa deprehenſione, quam ſolam lex ſpectabat, contracta oberat *d*. Enimvero, nec pœnæ, nec infamiæ, quæ ob crimen adulterii plectitur mulier non accuſata, nec damnata, ſubjicitur *e*, etſi nuptiis ejus, ſi deprehenſa eſt, abſtinere ingenuos lex Iulia de maritandis ordinibus præciperet. Non diſtinguimus hic, ut in l. Iulia de adulteriis, a quo, vel ubi, deprehenſa ſit. Proinde ſive maritus, ſive quis alius, deprehendiſſe proponatur, & ſive in domo patris, vel mariti, ſive alibi, uſquam deprehenſa ſit, erit notata, ſecundum verba legis. Atque hæc ita de ea, quæ ſponte peccarit, accipienda ſunt. Vim paſſam enim integræ exiſtimationis eſſe, nec

H 2 nuptias

d *l. palam.§. quæ in adulterio.D. de ritu nup.* e *l. etſi. C. ad l. Iul. de adult.*

nuptias ejus aliis interdici, merito placuit f. Damnatam porro ex caussa veri adulterii commissi ducere uxorem, etiam lex Iulia de adulteriis vetabat. Quinimo factum hoc pro adulterio vindicabat g. Ob aliam vero caussam lege Iulia damnata, veluti quod domum præbuisset, pretiumve pro comperto stupro accepisset, impune ducebatur h. Quamquam senatusconsulto postea eæ nuptiæ senatoribus interdictæ videantur i. Maritus plane, ream adulterii à se jure mariti vel extranei postulatam, post abolitionem denuo uxorem ducere, & quidem citra legis Iuliæ pœnam, potuit k. Is enim in eam legem committit, qui vel publico judicio damnatam in matrimonio habet, vel adulteram sciens, ut ignorantiam simulare non possit, retinet uxorem l. Ab extraneo vero adulterii rea, nec ante damnationem uxor, duci potest m. Bene itaque Papinianus, cum Mæ-

f *l. fœdissimum. C. ad l. Iul. de adult.* g *l. mariti. §. 1. D. ad l. Iul. de adul. l. castitati. C. eo. tit. l. auxilium. D. de minoribus.* h *d. l. mariti. §. 1.* i *d. l. palam. §. senatus. D. de ritu nup.* k *l. generali. §. ream. D. de nup.* l *l. sine metu. C. ad l. Iul. de adult.* m *l. reas. D. de ritu nupt.*

Mævius, in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non damnatam uxorem duxisse proponeretur, eique moriens hereditatem reliquisset, respondit *n*, neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, sed ad fiscum, pertinere. Similiterque, si talis mulier virum hæredem instituisset, ab eo, quasi ab indigno, hæreditatem auferri.

Verum enimvero, quando in legis Iuliæ & Papiæ explicationem ingressi sumus, è re est, reliqua ejus capita ad rem uxoriam pertinentia persequi. Invenio autem, legibus illis (quod tandem à Iustiniano abrogatum est) eas nuptias, quas vir sexagenarius cum uxore quinquagenaria contraheret, fuisse improbatas *a*. Unde scite Lactantius, lib. 1. de falsa rel., cap. 16; *Vtrum*, ait, *sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit ius trium liberorum?* Ac plane Apuleio inter cætera criminis loco objectum ab adversariis legimus, quod sexaginta annos natam fœminam duxisset: idque factum accuratissime ille, Apolog. pro se ipso secunda, diluit ac purgat. Improbabat autem

n *l. Claudius. D. de his quæ ut indign.* a *l. penult. C. de nupt.*

autem lex ejusmodi nuptias, tanquam liberorum quærendorum caussa minime contractas, veroque conjugii fructu ac fine destitutas. Hoc enim in illis legibus condendis agebat Augustus, ut exhaustam bellis civilibus civitatem sobole repleret. Sexagenarius autem ut generandi, ita quinquagenaria pariendi impotens esse vulgo existimatur *b*. Aristoteles quidem certe in Politicis *c* finem gignendi ut plurimum viris septuagesimum annum adferre, mulieribus vero quinquagesimum scribit. Itaque Dionysius Halicarnassæus, lib. 4, eorum sententiam refellens, qui Lucium & Aruntem Tarquinios Tarquinii Prisci fuisse filios, non nepotes, credunt, id admitti non posse, argumento eiusmodi docet: Ἡ γυνὴ δὲ πέντε ἔτεσιν ἦν αὐτῷ νεωτέρα, καθάπερ εἰκός. ἑβδομηκοστὸν ἂν δήπου καὶ πέμπτον εἶχεν ἔτος, ὅτε ἐπέθνησκε Ταρκύνιος, ἐπειδὴ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν ἔσχατον ἐκύησεν, ἔτος ἔχουσα πεντηκοστόν. πρεσβυτέρα γὰρ οὐκ ἔτι κυΐσκεται τούτου τοῦ χρόνου γυνή, ἀλλ' ἔστιν αὐταῖς τῶν ὠδίνων ὅρος, ὡς οἱ ταῦτ' ἐξητακότες γράφουσιν. Sed & idem Aristoteles *d*, in libro de Natura Animalium, raro con-

b *l. si sterilis. D. de actio. empt. l. si major. de legit. C. hæredi.* c *lib. 7. cap. 16.* d. *lib. 1.*

contingere, ut ad ſeptuageſimum uſque annum vir generet: frequentius vero quinto & ſexageſimo anno generandi vires conſumi, tradit. Ideoque Dionyſius Halicarnaſſæus, in eo, quem paullo ante citavi, libro: Ἄωρος δὴ γίγνεται πάλιν ὁ γάμος τοῦ Ταρκυνίου μικρὸν ἀπολείποντος ἐτῶν ὀγδοήκοντα. καὶ ἡ τῶν τέκνων γένεσις τοῖς τηλικαύτην ἔχουσιν τὴν ἡλικίαν ἄπιστος. Quapropter apud Plautum, Mercatore *e*, has Eutychus ſenibus ſexagenariis, quaſi à re venerea jam per ætatem excluſis ac ſubmotis, leges dicit:

Annos natus ſexaginta qui erit, ſi quem ſcibimus
Seu maritum, ſive hercle adeo cœlibem ſcortarier,
Cum eo nos hic lege agemus.

Similiter Mitio apud Terentium, Adelphis, Demeæ ſuadenti ut uxorem duceret,

Satin', ait, *ſanus es?*
Ego novus maritus anno demum quinto & ſexageſimo
Fiam?

Mulierem vero poſt quinquageſimum annum non parere, Plinius abſolute definit *f*, majoremque partem quadrageſimo

H 4

e *Scena ultim.* f *lib.* 7 *Natur. hiſto. cap.* 14.

ſimo profluvium genitale ſiſtere. Solinus quoque, poſt annum quinquageſimum omnium mulierum fœcunditatem conquieſcere, in Polyhiſtore tradit. Ac plane, quibus cruor menſtruis intervallis fluere deſtitit, eas jam concipere non poſſe, ab auctoribus medicinæ conſtanter adfirmari, B. Auguſtinus auctor eſt *g*. Subjicit vero Plinius, Maſiniſſam regem poſt octoginta ſex annos filium generaviſſe, qui Methymnus appellatus ſit. Cui & Valerius Maximus *h*, & Florus *i*, & Solinus, conſentiunt. Quod de eo minus mirum videtur, quem vel ante omnes homines robore ſenectæ admirabilem fuiſſe, literarũ monumentis proditum eſt. Qui, quemadmodum Cicero refert, in libro quem de ſenectute ſcribit, vel nonaginta annos natus; nullo unquam imbri, nullo frigore, ut capite operto eſſet, adduci potuerit, & pedibus iter ingreſſus, in equum omnino non aſcenderit. Sed & Catonem Cenſorium idem Plinius *k*, cum Solino, octogeſimo exacto anno filium è Salonii clientis ſui filia, avum Catonis Uticenſis, procreaſſe ſcribit. Unde Plutarchus, in

g *lib.3 contra Iulian. Pelag.* h *lib.8.c.14.* i *in epitome Livii li.50.* k *lib.7.cap.13.*

in ejus vita, nuptias eum contraxisse ὑ καθ' ἡλικίαν, ait. Beatus quoque Augustinus suis temporibus senem octoginta & quatuor agentem annos ad libidinem sibi Lyristriam emisse refert *l*. Verum ea leges, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, spectant, non quæ ἐκ παραλόγου. Et ideo alienam à nuptiis contrahendis superius memoratam ætatem, velut liberorum suscipiendorum spe destitutam, præmiis adficiendam non existimarunt. Atque hic succurrit, quod de Augusto Valerius Max. narrat *m*, aditum eum à Trachallis, testamento Septitiæ matris præteritis, quæ iis irata, jam pariendi impotens, seni admodum nupserat, tam supremum ejus judicium, quam nuptias, improbasse. Nam hereditatem maternam filios habere jussit, dotemque, quia non procreandorum liberorum caussa conjugium intercesserat, ad virum pertinere noluit. Eleganter itaque Dionysius matri jam effœtæ, nuptias juvenis appetenti, civitatis quidem leges à tyranno abrogari violariq; posse, naturæ vero præceptis vim adferri, nuptiarum in ætate minime ad eam rem idonea conciliandarum caussa, non posse, respondit. Qua

l *lib. 3 contra Iulian. Pelag.* m. *lib. 7. ca. 7.*

de re verba Plutarchi in Solone ſubjicere, operæpretium fuerit. Ὁ μὲν γὰρ, ait, Διονύσιος, ἀξιούσης τῆς μητρὸς αὐτῷ δοθῆναι τινὶ τῶν πολιτῶν πρὸς γάμον, ἔφη, τοὺς μὲν τῆς πόλεως νόμους λελυκέναι τύραννος, τοὺς δὲ τῆς φύσεως οὐκ εἶναι δυνατὸν βιάζεσθαι γάμους συμφαγωγῶν παρ' ἡλικίαν. Quo loci in ejuſmodi intempeſtivas impareſque nuptias ita invehitur: Ἐν ταῖς πόλεσι τὴν ἀταξίαν ταύτην οὐ δοτέον, οὐδὲ περιοπτέον ἀώρους καὶ ἀχαρίτους ἐπιπλοκὰς, καὶ μηδὲν ἔργον γαμήλιον ἐχούσας, μηδὲ τέλος. Ἀλλὰ γέροντι νέαν ἀγομένῳ φαίη τις ἂν ἐμμελὴς ἄρχων ἢ νομοθέτης τὸ πρὸς τὸν Φιλοκτήτην· Εὖγ' οὖν ὡς γαμεῖν ἔχεις, τάλας. Καὶ νέον ἐν δωματίῳ πλουσίας πρεσβύτιδος, ὥσπερ αἱ πέρδικες ἀπὸ συνουσίας παχυνόμενοι, ἐξανευρὼν, μετοικήσει πρὸς παρθένον νύμφην ἀνδρὸς δεομένην. Enimvero, huic, de quo agimus, legis capiti, Claudium Cæſarem obrogaſſe legimus, cum comperiſſet, etiam ſexaginta annos natis, aut eo amplius, generandi vires ineſſe. Sic enim Suetonius in ejus vita *n* : *Capiti Papiæ Popeæ legis, à Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto, obrogavit.* Obrogari enim dicitur, cum prior lex, alia lege lata, poſtea aliqua ex parte commutatur.

Quod

n *cap.23.*

Quod circa Papiam legem ſenatuſconſulto Claudiano factum eſſe, ex Ulpiani fragmentis liquet, in quibus o ita eſt: *Sed Claudiano ſenatuſconſulto major ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebuntur, ac ſi minor 60 annorum duxiſſet uxorem. Quod ſi major quinquagenaria minori ſexagenario nupſiſſet, impar matrimonium appellabatur, nec ad capiendas hereditates vel legatas dotes proficiebat.* Plane, poſtquam conjuges, ſupra ſexageſimum maſculi, ſupra quinquageſimum fœminæ, in matrimonio perſtiterant, ſolidum inter ſe capere, perinde ac ſi liberos ſuſcepiſſent, eodem Ulpiano teſte, poterant: cum imputari eis nihil poſſet, quorum conjunctio ad ætatem à prolis generatione alienam perveniſſet. Et hoc beatus Auguſtinus ſignificat, cum ait p: *Pro modo nunc temporis, quo longe breviore ſpatio vivunt homines, intra centum annos amborum generare poſſe dicuntur. Si vero in ſummam ducti amborum anni centenarium numerum exceſſerint, ſic aſſeverantur non poſſe filios procreare, etiam ſi fœcunda ſit mulier, & fluentibus adhuc muliebribus poſſit ex juvene: ut jure etiam fuerit conſtitutum, nequa-*

o *Tit.16.* p *Lib.3 contra Iul. Pelag.*

nequaquam jus liberorum haberet, nisi cũ amborum anni computati & simul adducti centenos transisse docerentur. Sic enim locum emendo, fretus Ulpiani auctoritate, qui tum inter se conjuges solidum cepisse scribit, cum lege Papia finitos annos excessissent, id est, vir annos sexaginta, uxor quinquaginta. Ius enim liberorum, cujus Augustinus meminit, ad solidi capionem, de qua apud Ulpianum agitur, pertinet. His & alius ad rem faciens ejusdem Augustini locus adjungendus est ex lib. I Quæst. in Genesin. in quo ita est: *Sic enim medici tradunt, quoniam, cujus corpus viri secundum hoc jam defecit, ut cum femina provectioris ætatis, quamvis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de juvencula potest. Et rursus mulier, quæ jam provecta ætatis est, quamvis adhuc menstrua fluant, ut de seniore parere non possit, de juniore potest.*

Alio præterea, quemadmodum Ulpianus auctor est a, legis Juliæ de maritandis ordinibus capite, tutor à Prætore urbano ei mulieri virgini, quam ex ea lege nubere oportebat, dari jubebatur ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupilla non

a *Tit. de tutel.*

non habebat. Eoque pertinet, quod idem alias *b* ſcribit, non tantum ad dotem dandam nupturæ curatotem dari oportere, verum etiam ei quæ jam nupta eſt. Ut enim Martianus Capella, lib. 9 de nuptiis Philologiæ ſcribit, etiam matrimonio copulato dotem dare viro fœmina nullis legibus prohibetur. Et Paulus, lib. 2 Sententiar. *c*, *Dos*, ait, *aut antecedit, aut ſequitur matrimonium. Et ideo vel ante nuptias, vel poſt, dari poteſt.* Sed & ad dotem augendam, & mutandæ quoque dotis gratia, curator dari poteſt. Plane in nuptiis contrahendis tutoris curatoriſve conſenſus non exigitur, eoque ſpreto pupilla pro arbitrio ſuo recte nubit. Et ita Verus & Antonin. reſcripſerunt *d* in hæc verba: *Ad officium curatoris adminiſtratio rerum pupillæ pertinet: nubere autem arbitrio ſuo poteſt.* Verum ei ad dotem conſtituendam tutor ex lege Julia dabatur. Quod ſi curator generalis, vel dotis dandæ cauſſa conſtitutus, amplius doti promiſiſſet quam facultates mulieris ferrent, ipſo jure eam promiſſionem non valere, Terentius Clemens lib. 4 ad le-

b *l. non tantum. D. de tutor. & curat. dat.*
c *Tit. 21.* d *l. ſciendum. D. de ritu nupt.*

ad legem Juliam & Pap. ſcribit *e*, quia lege rata non habeatur auctoritas dolo malo facta. Qui locus perſpicue indicat, lege Julia id fuiſſe comprehenſum. Nec tamen tota obligatio, ſed tantummodo, quod ſuperfluum eſt, & amplius promiſſum quam promitti oportuerit, infirmabitur. Inutilis enim adjectio utilem dotis conſtitutionem vitiare non debet. Quemadmodum & immodica donatio non omnino, ſed quatenus duntaxat legis modum excedit, revocatur *f*. Poteſt vero mulier omnia bona ſua in dotem dare: nec ulla lege hoc prohibitum reperitur *g*. Sed ſi in eo capta circunventaque eſt, quod ampliorem grandioremque, quam natalium ſplendor & viri dignitas poſtularet, dotem dederit, reſtitutionis auxilium probe implorat *h*. Cæterum ſeparabat lex dationem dotis, dictionem, & promiſſionem. Dictionem quidem ita Caius in In-

e *l. ſine generalis. D. de jure dot.* f *l. ut mihi. D. de donationibus. l. ſancimus. in prin. & §. ſin autem. Cod. eod. tit.* g *l. nulla. Cod. de jure dot. l. mulier. D. eodem Co. tit.* h *l. ſi ex cauſſa. §. 1. D. de min. l. un. C. ſi adverſus dotem.*

in Institut. fragment. explicat *i*: *Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt. id est, ut, si mulier, sive sponso, sive jam marito uxor futura, dotem dicat quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater ejus, & debitor. ipsius mulieris, si pecuniam, quam debebat, marito in dotem dixerit: Quæ tantum tres personæ nulla præcedente interrogatione possunt dictione dotis legitime obligari.*

Sed ad alia pergamus. Lege etiam Julia de maritandis ordinibus, jusiurandum, Paulo teste *k*, remittebatur, quod liberto in hoc impositum erat, ne uxorem duceret; libertæ, ne nuberet; si modo nuptias contrahere recte vellent. Eodemque legis capite tricesimo quinto, qui liberos, quos in potestate habebant, injuria prohibebant uxores ducere, vel nubere, per magistratum cogebantur *l*. Fuisse quoque hæc fere verba eadem lege comprehensa, non temere adfirmare posse mihi videor. *Divortii faciendi potestas libertæ, quæ patrono nupsit, invito patrono ne esto: Sed, quandiu patro-*

i *lib.2, cap.9.* k *l. adigere.§. ultim.D.de jure patro.* l *l. capite.D.de ritu nupt.*

patronus eam uxorem esse volet, & uxor esse velle debebit. Quæ verba ex duobus Ulpiani locis *m*, ex lib. 3 adl. Jul. & Pap. sumptis, perspicue eliciuntur. Idem etiam alias *n*, *Si liberta*, ait, *ab invito patrono divertit, lex Iulia de maritandis ordinibus, retinet istam in matrimonio, dum prohibet alii nubere invito patrono.* Indeque etiam rescriptum Alexandri interpretandum est. ita habet *o*: *Liberta tua, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti, & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum possis legis beneficio contentus esse, quod invito te alii non possit juste nubere.* Patronum autem in hac lege accipimus, eum qui ex servitute sponte manumisit, vel filium ejus: sed, an is, qui ex caussa fideicommissi manumisit, hoc idem jus habeat, quæri potest. Hic enim pro patrono habetur, quamquam plurimum ab eo qui nulla necessitate cogente gratuitam præstitit libertatem, differt. Nec enim magnam ei gratiam libertus debet, qui vel nolente eo ad libertatem rapitur. Ideoque operas ei imponere, ut est ab Adriano rescriptum, in ipsa ma-

m *l. in eo jure. D. de rit. nupt. l. ul. D. de divort.* n *l. un. D. unde vir & ux.* o *l. liberta. C. de op. libert.*

manumissione non potest *p*, nisi testatoris filius ejusmodi fideicommisso à patre ea mente, ut plenum jus patroni haberet, gravatus sit *q*. In tantum, ut & si manumitti eum ita testator, ut operas heredi extrario promitteret, voluerit, non cogatur manumissus promittere: sed &, si promiserit, in eum actio non dabitur; quod juri publico derogare non potuerit, qui fideicommissariam libertatem dedit *r*. Et tamen, eos, quibus supremis judiciis libertas per fideicommissum relinquitur, eorum libertos effici à quibus manumittuntur, negari non potest *s*. Sed non per omnia in eos patronorum jura sibi manumissores vindicant *t*. Nam honorem quidem & reverentiam patronis debitā ab iis exigere possunt *u*; & in jus sine venia eos vocare non conceditur *x*; & ad impuberum libertorum legitimam tutelam, utpo-

p *l. ut jusiur. §. rescript. D. de op. liber. l. mater. C. eòdem tit.* q *l. qui ex caussa. D. de bon. libert.* r *l. cerdonem. D. de oper. libert.* ſ *l. hi quibus. C. de fideicom. lib.* t *l. nequaquam. D. de excus. tut.* u *l. mater. C. de op. lib.* x *l. is quoque. D. de in jus voc. & d. l. nequaquam.*

utpote manumissores, vocantur *y*, & tam contra tabulas, quam ab intestato, ad libertorum bona veniunt *z* quasi patroni. Ceterum nec operas imponendi, ut dixi, nec ingratos libertos accusandi jus habent *a*, nec alimenta eis præstare liberti coguntur *b*. Magis est itaque, ut nec legis hujus beneficium habeant, qui necessitate coacti manumiserint. Idque ita constitutum fuisse, Marcellus lib. 3 ad l. Jul. & Pap. scribit *c*. Cui & Modestinus assentitur *d*. & merito: cum magis debitam libertatem præstitisse, quam ullum beneficium in mulierem contulisse, videantur. Diversa longe ejus, qui hac lege emit ut manumittat, caussa est. Hic enim si manumiserit, ut patronus, hoc jus habebit *e*, propterea quod sponte sua hanc legem subiit, quam ei ab initio recusare integrum erat. Quamobrem & ali hic à liberto, si egestas premat, debet, & in jus voca-

y *l. 3. D. de leg. tutor.* z *l. qui ex caussa. D. de bon. lib. l. 1. C. de bon. poss. cont. tab.* a *l. 1. C. de libert. & eorum liber.* b *l. siquis à liberis. §. siquis à liberti. D. de lib. adgn.* c *l. proxime. D. de rit. nup.* d *l. pen. D. de divort.* e *l. in eo. §. 1. D. de rit. nupt.*

vocari ſine venia non poteſt, & omnia omnino legitimorum patronorum jura nanciſcitur *e*. Sed an idem ſervabimus, ſi, ceſſante eo, ex conſtitutione D. Marci ſervus ad libertatem ereptus ſit? Non enim vindictam impoſuit. Propius eſt tamen, & hunc quoque lege contineri: quippe qui patronus exiſtimetur *f*, cum poteſtas legis factum manumiſſoris ſuppleverit, non etiam patronatus commoda ademerit *g*. Plane, qui ancillam ſuis nummis emit, pro patrono in hoc jure non habetur *h*, ſicut nec libertum ut ingratum accuſare, nec operas ab eo exigere, nec alimenta deſiderare, nec ad bona ejus contra tabulas admitti jure poteſt *i*, licet honos ei ſervetur, ut nec in jus vocari citra veniam, ſi modo non fidem fregerit, queat *k*. Patronus hic certe accipitur &, qui colluſionem detexit

e *l. 3. §. ſed ſi hac. D. de bon. lib.* f *l. ſed ſi hac lege. D. de in jus vo. l. 3. §. is plane. D. de ſuis & legit. l. ſervum. in fi. D. de jure patron.* g *l. cauſſa. §. 1. D. de manum. vindict. l. ult. C. ſi mancip. ita fuer. ali.* h *l. in eo. D. de rit. nup.* i *l. ſi tuis. C. de oper. libert. l. ſi quis à liberis. §. ſi quis à liberti. D. de lib. adgn. l. 1. C. de bo. lib.* k *l. ſed ſi hac lege. D. de in jus vo.*

texit per quam in ingenuitatem quis ex libertinitate obrepserat. Fraude enim hac patefacta ejus libertum effici eum, minime dubium est *l*. Sed & si quis prejudicio patronus pronuntiatus est, cum alioquin non esset, pro patrono habetur *m*. In hac enim caussa sententiam jus facere receptum est. Aliter atque de eo dicendum est, qui se patronum esse juravit. Nec enim in hac parte, nec quod ad successionis jura attinet, pro patrono habetur *n*, tametsi in jus vocari sine venia non possit. Quod si filiusfamilias, jussu patris, vel consentiente eo, non castrensis peculii ancillam manumiserit, existimo, etiam patrem legis beneficio fruiturum, quandoquidem manumisisse ipse videtur, & patronus est *o*. Quod si filiusfamilias in castris quæsitam ancillam manumiserit, ei legis hujus beneficium competet, cum suam, non patris libertam, eam fecerit *p*. Quod & ab Adriano rescriptum dici-

l *l. adoptivum. §. patronum. D. de in jus vo. l.4.D. de collus.deteg.* m *l. adoptivum.§.1.D. de in jus voc.* n *l. si juravero.D. de jure patron.* o *l.si consentiente.D. de manumissionib. l. pater.D. de manum.vind.* p *l.in eo.D.de rit.nup.*

dicitur *q*. Et certe castrensis peculii servi in familia patris non computantur, nec in his juris quicquam pater habet. Quæsitũ est, an, qui sibi cum alio communem libertam duxit, ad hoc jus admittatur. Quod negasse Javolenum Caius lib. 9 ad l. Jul. & Pap. retulit *r*. Contra tamen alios sentire. Quorum sententiam magis probat, propterea quod ejus liberta sit, quamvis alterius quoque sit. Nam quod commune est, pro parte nostrum esse negari non potest *s*. Filio etiam patroni in libertam paternam, eandemque uxorem, ex sententia legis, idem juris, quod patrono ipsi, datur *t*. Quodsi fratri suo à patre adsignatam alter frater uxorem duxerit, hoc idem jus non habebit *u*. Nihil enim juris in hujusmodi liberta habet, quæ adsignatione fratris perinde propria facta est *x* atque si ab eo libertatem consecuta esset. quod senatusconsulto inductum est. Ceterum, de nupta liberta lex loquitur, nec ad sponsam pertinet.

Et

q *l. servum. D. de jur. patr. l. 3. §. si quis filius fa. D. de bo. lib.* r *l. illud. D. de ri. nup.* s *l. servi. §. 1. de legat. 1.* t *l. filio. D. de rit. nup.* u *d. l. filio. §. ult.* x *l. 1. D. de adsign. lib.*

Et ideo sponsalium conditioni invito patrono renuntiare liberta potest, nec cum alio connubium amittit *y*. Interdum plane, quæ de nuptiis statuuntur, ad sponsalia porriguntur: nimirum, ubi eadem ratio utrubique versatur. veluti, inter quos nuptiæ prohibentur, inter eos quoque sponsalia, utpote viam ad matrimonium facientia, prohibita intelliguntur *z*. At, quod de nupta constitutum est, non protinus ad sponsam producendum est, quoniam arctiori vinculo constricta est quę nupsit, quamquæ dumtaxat desponsa est. Enimvero in ea demum, quæ juste, legitime, ac civiliter nupta est, lex locum habet. Nam, si ignominiosam libertam suam patronus duxerit, id est, quæ quæstum corpore fecerit, artemve ludicram exercuerit, vel judicio publico sit damnata, quia contra legem maritus est, legis hujus beneficium non habet *a*. Indignus enim est beneficio legis qui adversus eam commisit *b*. Nec tamen legitime dumtaxat nuptam libertam, sed & eam quo-

que

y *l. in eo jure.* §. *hoc caput. D. de ritu nup.*
z *l. oratio. D. de sponsalib.* a *l. filia.* §. 1. *D. de ritu nupt.* b *l. auxilium. D. de minorib.*

que quæ in concubinatu solum patroni sit, sententia legis adprehendi notandum est. Igitur, quemadmodum Ulpianus libro primo ad l. Iuliam scribit *c*, quæ in concubinatu patroni est, si ab eo invito discesserit, ei connubium adimetur; quippe cum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfa. habere.

Ait lex, Invito patrono. Invitum accipere debemus *d* eum, qui non consensit ad divortium. Proinde non tantum nolente & dissentiente vel contradicente liberto divertere non potest, sed omnino sine ejus assensu. Et alias quoque invitus dicitur *e*, qui consensisse non probatur, nisi ubi lex consensum ex taciturnitate & silentio colligit; veluti in dotis repetitione *f*, & in sponsalibus nuptiisve constituendis *g*. His consequens est, ab absente & ignorante patrono non recte libertam divertere. *Rectius enim*, ait Ulpianus, *hic invitus dicitur quam qui dissensit*. Quod dictum novum videri superficiem solam verborum

c *l.* 1. *D. de concub.* d *l. in eo.* §. *deinde. D. de rit. nup.* e *l. filiusfa.* §. *invito. D. de procuratoribus.* f *l.* 2. §. 1. *D. sol. mat.* g *l. in sponsalibus. in fi. D. de sponsalibus.*

rum inſpicienti poſſet; ſummam tamen rationem habet. Nam, qui contrariam voluntatem conteſtati, diſſenſus ſui rationes reddiderunt, multo minus habent quod querantur, quam quibus ignorantibus res geſtæ ſunt: cum iis, quid animi habeant, explicandi facultas non ſit data: ſpretaque ac neglecta ſit, quæ exquirenda fuerat, voluntas. Qua de cauſſa multa invitis & diſſentientibus aliquibus recte fiunt, quæ his abſentibus & ignorantibus facta non tenent. Ut accidit, cum, tribus judicibus datis, abſente uno, ex his duo pronuntiarunt. Quamquam enim, præſente eo, & invito, duorum, utpote numero ſuperiorum, ſententia prævaluiſſet, quia tamen omnes convenire ad deliberandum oportuit, idcirco quod abſente uno geſtum eſt, irritum conſtituitur h. Forſitan enim, ſi præſens fuiſſet, qui abfuit, rationum ſuarum pondere ac momento reliquos de ſententia deducere & in ſuā trahere potuiſſet: quemadmodum de Paphnutio epiſcopo proditum eſt i, qui in Niceno concilio, cum univerſis placeret,

h *l. ſi duo. D. de re ju. l. ſi in tres. D. de recep. qui arbitr.* i *Socrat. lib.* 1. *cap.* 11. *Sozom. lib.* 1. *cap.* 23.

ceret, à conjugum uſu atque conſortio prohibendos eos quoque, qui ante ſacros ordines ſuſceptos uxores duxiſſent, ſolus interceſſit, orationeque ſua reliquos epiſcopos, qui prius aliud ſenſerant, in ſuam opinionem adduxit. Merito igitur, ut ad legis ſententiam revertamur, eadem eſt patroni abſentis & ignorantis, quæ contradicentis ac reclamantis, cauſſa. Generaliterque adeo ſtatui poteſt, ignorantes eodem cum diſſentientibus loco habendos eſſe; ac proinde invitis nobis fieri ea exiſtimari, quæ ignorantibus nobis fiant, quamquam prohibitio nulla interceſſerit *k*. Ideoque ignorantē invito jungi ſæpius videas *l*. His conſequens eſt, ſi patronus poſt nuptias furere cœperit, ab eo divertendo libertam hujus legis neceſſitate minime ſolvi *m*: quoniam nec ſcire nec conſentire furioſus intelligatur, niſi quod, quæ per dementiam patri dotem repetenti contradicere filia non poteſt, conſentire,

I volun-

k *l. in cauſſa. verſic. ceterum. D. de procuratorib.* l *l. ſolvendo. D. de negot. geſt. l. furioſus. D. de oblig. & act. l. 3. C. de hered. vend. l. ſolutione. l. ſolvere. D. de ſolutionibus.* m *l. in eo. §. deinde. D. de ritu nup.*

voluntatem ejus affectu paterno supplente benigne, censetur *n*. Quamobrem Pomponius infantes & furiosos, quorum nulla voluntas est, invitos recte dici aiebat *o*.

Ait lex, POTESTAS NE ESTO. Quibus verbis non infectum efficit divortium, quod jure civili matrimonium solvit, sed libertæ, quæ divertit, dotis repetitionem, connubiumque, id est, alii jure nubendi potestatem, adimit: licet constare matrimonium dici non possit, cum sit separatum *p*. Divertere igitur liberta potest, & est quidem divortium, confirmationemque factæ inter eos donationis impedit *q*, sed alii nubendi lex ei potestatem denegat ac tollit, quandiu eam animo uxoris & pro conjuge patronus habeat. Satis enim incivile & inofficiosum est, libertam, nuptiis patroni honoratam, & hoc beneficii cumulo auctam, pro arbitrio patronum deserere. Et ideo bene imperator Alexander *r* patronum, qui libertam uxorem duxit, legis beneficio contentum esse debere rescri-

n. *l*. 2. §. *voluntatem. D. soluto matr.* o. *l. invitum. D. de servit. urb.* p *l. ult. D. de divort.* q *l. & ideo. D. de don. int. vir.* r *in l. liberta. C. de oper. lib.*

rescripsit, *quod invito eo non possit ea alii juste nubere.* Nec enim dixit, divertere non posse, quia nec hoc lex sensit. Non tantum autem, uxorē alii esse non posse, sed nec in concubinatu quidem à quoquam haberi hujusmodi libertam posse, Julianus censebat, quæ, hoc impedimento deficiente, jure licito in concubinatu à quovis haberetur *ʃ*. Plane, si voluntate patroni liberta discesserit, connubium cum alio habet, & de dote cum patrono agere potest *t* quam ei dedit.

Ait lex, Quamdiu volet. Itaque, si vel patronus esse, vel eam conjugem velle desierit, statim legis auctoritas finitur. Qualiquali autem voluntate intelligi possit, patronum animum habere desiisse quasi in uxorem, legis hujus beneficium amittit. Proinde si rerum amotarum cum ea egerit, vel aliqua actione quæ constante matrimonio inter eos non detur, vel accusare eam adulterii deprehensi cœperit, vel alio crimine postulare, quod uxori nemo obiicit, vel si aliam sibi desponderit, destinaveritve, aut cum alia matrimonium contraxerit,

 vel

ʃ l. 3. D. de concubin. *t l. liberta. D. soluto matr.*

vel aliam in concubinatu habere instituerit, incipit libertæ cum alio connubium esse: quod ea duntaxat ratione ei adimitur, quod patronus sibi eam nuptam velit. Quare, ubicunque vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, alteri se liberta vel in matrimonium, vel in concubinatum recte dabit *t*. Ceterum, verba hæc, QUAMDIU VOLET, tractum habent *u*. Unde dubitari potest, si patronus ab hostibus captus sit, statimne hujus legis necessitate liberta solvatur, an etiam expectandum ei sit, dum patronus redeat. Nodus sane hic vindice dignus. In hujus enim quæstionis dissolutione Julianum & Ulpianum in contrarias sententias scissos invenio. Verum ipsamet Ulpiani verba subiicere præstat *x*: *Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et, qui Iuliani sententiam probant, dicerent, non habituram connubium. Putat enim Iulianus, durare ejus liberta matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam. Certe si in aliam servitu-*

t *l. ult. §. ult. D. de divortiis.* u *l. 3. D. ad se. Tertyl.* x *l. in eo jure. D. de rit. nupt.*

vitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium. Quæ verba apertissime ostendunt, inter Juris consultos de hac specie minime convenisse. Captivitate enim matrimonium mero jure solvitur *y*, quod is in servilem caussam deductus, servusq; hostium factus, jam pro nullo habeatur. Itaque Triphoninus *z*: *Captivi*, ait, *uxor, tametsi maxime velit, & in domo ejus sit, non tamen in matrimonio est.* Similiter Paulus *a*: *Si quis sic stipulatus sit à marito, Si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis? hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea, committi stipulationem, eoq; genere bona gratia solvi matrimonium censebatur b.* At Julianus, spreta hac stricta & subtili juris ratione, durare adhuc matrimonium censebat, nec licentiam habere libertam, cujus patronus, idemque maritus, ab hostibus captus esset, ad aliud matrimonium migrare, non tantum propter debitam patrono reverentiam, sed etiã, ut existimo, propter suspensum ejus statum, & postliminii spem. Juliani hæc

y *Novel.* 37. z *l. in bel.* §. *medio tempore. D. de capt.* a *l. si quis sic stipuletur. D. solut. matr.* b *Novell.* 37.

ſententia expreſſis verbis in alio Pandectarum capite conſignata eſt, quod apertiſſimum aut oſcitantiæ, aut inſcitiæ Triboniani exemplum eſt. Ex libro enim 62 Digeſtorum Juliani hæc verba referuntur *c* ſub tit. de Divortiis: *Vxores eorum, qui in hoſtium poteſtatẽ pervenerunt, poſſunt videri nuptarum locum retinere, eo ſolo, quod alii temere nubere non poſſunt. Et generaliter definiendum eſt, donec certum eſt, maritum vivere in captivitate conſtitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, niſi mallent ipſæ mulieres cauſſam repudii præſtare. Sin autem in incerto eſt, an vivus apud hoſteis teneatur, vel morte præventus: tunc, ſi quinquennium à tempore captivitatis exceſſerit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia diſſolutum videatur priſtinum matrimonium, & unusquiſque ſuum jus habeat imminutum, eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva obſervando.* Sed mihi, dicam ingenue, caput hoc valde ſuſpectum eſt. Nam vix adduci poſſum, ut credam, pura eſſe Juliani omnia verba, quæ ſub ejus nomine referuntur: quin-

c *l. uxores. D. de divort.*

quinimmo, à Triboniano aliquid fermẽti esse inditum, credibile est. Movet me, quod tota hæc clausula, *Sin autem in incerto, &c.* nihil aliud continet, quam quod διαῤῥήδην ab ipso Justiniano constitutum est Novell. 22, his verbis, Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας, &c. id est, ut ego interpretor; *Captivitatis etiam casus, ad eam matrimonii dissolutionem, quæ bona gratia fit, pertinet. Sive enim vir eum casum patiatur, uxore in civitate manente, sive rursus, muliere ab hostibus capta, vir in civitate remaneat, stricta quidem & subtilis ratio matrimoniũ solvit. Nam servitute alterutri ex conjugibus contingente, fortunæ statusque ac conditionis inæqualitas ac disparitas nuptiarum æqualitatem stare non patitur. Verumenimvero, hæc benignius humaniusque inspicientes, quamdiu quidem captivum conjugem vita frui constat, dissolvi matrimonia non concedimus, nec ad secundas migrare nuptias; nisi velint hoc temere facere, & subjacere pœnis injusti divortii; ut vir quidem ante nuptias donationis, uxor vero dotis amissione multetur. Quod si incertum sit, superstitne, an non, qui in militiam abiit persona; tunc quinquennium expectare, tam virum, quam mulierem: post quod*

ſive certus de morte nuntius afferatur, ſive in incerto maneat, impune nuptias contrahere licet. Ex quibus colligitur, quinquennium illud, quo expectari abſentis conjugis reditus debet, à Juſtiniano præſtitutum eſſe. Hoc enim ille ſibi tribuit, his verbis, θεωροῦντες, & συγχωροῦμεν. Quanquam ſequentia verba dubitationem forte lectori moverent. in quibus ita eſt: Καὶ τοῦτο γὰρ δὴ ταῖς καλουμέναις bona gratia διαλύσεσι παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν συνηρίθμητο. καὶ ἡμεῖς δὲ εἰς τοῦτο σύμφαμεν, ὥστε ἐνταῦθα οὐδὲ διαζυγίου γίνεται πρόφασις, οὕτω τῶν προσώπων διιστώντων ἀλλήλων, καὶ οὐδεὶς ἐντεῦθεν κερδανεῖ, οὔτε ὁ ἀνὴρ τὴν προῖκα, οὔτε ἡ γυνὴ τὴν προγαμιαίαν δωρεάν· ἀλλ' ἕκαστος ἐπὶ τῶν οἰκείων μενεῖ. id eſt: *Et hac enim ſpecies in his diſſolutionibus nuptiarum, qua bona gratia fiebant, ab antiquis, & qui nos anteceſſerunt, numerabatur. Nos quoque in hoc conſentimus, ut hinc neque divortii detur occaſio, ſic diſtractis à ſeſe perſonis, nec aliquis inde lucrum ferat, nec vir dotis, nec mulier ante nuptias donationis, ſed unuſquiſque ſua ſibi habeat.* Quod ſic accipi poteſt, ut per captivitatē quidem, bona gratia diſſolvi matrimonium veteres crediderint. Quorum ſententiæ Juſtinianus, adhibito

to temperamento, quod exposuimus, accedit. Nam, ante eum, quinquennium illud observatum non fuisse, argumento est Constantini constitutio, quæ de quadriennio loquitur. quam, quod causæ nostræ jugulum premat, integram subjungam. *Vxor*, ait a, *quæ, in militiam profecto marito, post interventum annorum quatuor nullum sospitatis ejus potuit habere indicium, atque ideo de nuptiis aliis cogitavit, nec tamen ante nupsit, quam libello ducem super hoc suo voto convenit: non videtur nuptias iniisse furtivas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxia, quæ post tam magni temporis jugitatem non temere, nec clanculo, sed publice, contestatione deposita, nupsisse firmatur.* Videndum est igitur, ne Justinianum in Julianum infuderit Tribonianus, & veteribus nova more suo permiscuerit. Nec abest suspicio, quin & alio capite, huc quoque spectanti, quod ex Pauli lib. 4 ad leg. Jul. & Pap. descriptum est, aliquid de suo inseruerit. Ita enim caput habet b: *Non ut à patre filius, ita uxor à marito, jure postliminii*

I 5 *recu-*

a *l. uxor. C. de repud. & de judic. de morib. subl.* b *l. non ut à patre. D. de captiv. & postl.*

recuperari potest: sed tunc demum, cum & voluerit mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si noluerit, nulla caussa probabili interveniente pœnis discidii tenebitur. Nam, constitutum aliquod tempus fuisse, ante posteriores Impp. non legimus. Et certe Quintilianus, in ficto themate, quod hic prætermitti non debet, non certi alicujus temporis meminit. festinatio quidem mulieris, quæ, morte mariti solo rumore intellecta, alii confestim nupserat, ita apud eum notatur c: *Adulteros fuisse in matrimonio, constat: nemo negat. Matrimonium duobus generibus solvitur, aut repudio, aut morte alterius. Neque repudiavi: & certe vivo. Sed rumor de morte venit: Hæc statim nupsit alio marito. Quid est hoc aliud, quam improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manserunt; illæ non fuerunt legitimæ. Legitimum porro matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest. An opinione contenti sumus?* Et postea; *Ergo uxor, sic à me amata, testamento relicta heres, audita morte mariti, non inquisivit ubi periissem: non aliquos certiores nuntios, non reversuros à supremis officiis servulos, expectavit: sed*

c *Quintilian. declamatione* 347.

sed festinato quoque nupsit; & in nova libidinis amorem, mea judicia protinus eludens, transtulit mœchum, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto. adeo mariti prioris etiam memoriã abjecerat. Desii ista mirari, cum adulterum vidi juvenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quam diu peregrinari poteram ego qui uxorem sic amavi. Temere *profecto, temere, in longius ituri, conjuges nostras domi relinquimus: subito absentum obliviscuntur, & pane cum ipsis horis uxorum pectora refrigescunt. Mirer nunc ego, unde rumor? qua tam maligni mendacii caussa, cui fingere istud expedierit? Ille profecto in caussa fuit juvenis, qui ad domum meam ductus est: quæsitus est locus.* Sed hæc, qui acutiore sunt ingenio prædití, & qui plus otii ad has res speculandas & perscrutandas habent, diligentius exactiusque me, homine forensibus negotiis præpedito, investigabunt; satisque habebo, si, me veluti classicum canente, ad hujus rei accuratiorẽ disquisitionem excitentur. Ut ut sit, aliam quandam huic quæstioni formam Justinianus, Novella 117, dedit: quam Juliani Patritii *d* verbis, quæ mentem Justinia-

d *Novell. Constit.* 108, *c.*387.

ſtiniani perſpicue reddunt, proferam. *Iubemus uxores militum, ſive in expeditionibus degentium, ſiue in militiis, ſive milites ſint, ſive federati, ſive ſcholares, ſive alia qualicunque armata militia decorati, expectare, quantoſcunque annos in expeditione fuerint, etſi nullas literas, nullum reſponſum, à maritis* (ſic enim procul dubio legendum) *ſuis receperint. Sin autem talis mulier maritum ſuum defunctum audierit, non liceat ei ſtatim ad alias nuptias pervenire, niſi prius pervenerit aut per ſe, aut per parentes ſuos, aut per aliam qualemcunque perſonam ad priores numeri & chartularios ſcrinii.*

Tutores etiam pupillas ſuas uxores ducere, & filiis ſuis nuptum dare, ſenatuſconſulto, quod Marci Antonini & Commodi orationem ſubſecutum eſt, prohibebantur *a*. Eoque referendum eſt quod Marcellinus, Hermogenis interpres, Νόμος, ait, *μὴ γαμεῖσθαι τὴν ὀρφανὴν, μήτε τῷ ἐπιτρόπῳ, μήτε τοῦ ἐπιτρόπου παιδί*. Cauſſam autem harum prohibendarum nuptiarum vel hanc præcipuam fuiſſe invenio *b*, ne pupillæ in re familiari cir-

a *l. ſenatuſconſulto. D. de ritu nupt.* b *l. libertum. §. 1. D. de ritu nupt. l. ſi tutor. C. de inter. matr.*

ri circumscriberentur ab iis, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere necesse habebant, neve fraudes in tutelæ administratione commissæ, hujusmodi domestici matrimonii velamento, quo tutelæ reddendæ ratio inhibebatur, tegerentur, quas palam proferri reipublicæ expedit. Atque hanc prohibitionis harum nuptiarum caussam Principum oratio continebat *c*, quam Paulus libro singulari persecutus erat: ceteri etiam Iureconsulti satis multis verbis de ejus sententia egerant. Summa vero eorum, quæ ad ejus interpretationem adferri ex eorum concisis à Triboniano scriptis potest, hæc est: Sententia orationis senatusconsultique contineri quoscunque qui rationibus reddendis sunt obnoxii. Non tantum igitur tutores, adolescentumve curatores, sed & curatores ventri bonisque dati senatusconsulto, apprehenduntur. Hi quoque, qui tutores quidem non sunt, periculo tamen tutelæ suo nomine obstringuntur, à pupillarum nuptiis arcentur. quales sunt qui falsis allegationibus à tutela se excusaverũt *d*. Ad eos enim, postquam religionem ius dicen-

c *l. non solum.* §.1.*D. de ritu nupt.* d *l. si quis tutor.D.de ritu nupt.*

dicentis circumvenisse eos constiterit, periculum administrationis exinde pertinet ex quo dati sunt *e*. Idemque & in honorariorum tutorum persona servandum est. Nam & hi male gestæ tutelæ periculum præstant *f*. Heredes quoque tutorum, licet extranei, quoniam rationes reddere debent, senatusconsulti prohibitione concluduntur *g*. Ac vel ejus, qui tutor curatorve datus non juste provocaverit, heres quandoque victus, quia præteriti temporis damnum, si quod pupilla passa sit, adgnoscere debet, ad orationem pertinet *h*. Alia est ejus, qui pro tutore curatoreve, cum re vera tutor curatorve non sit, negotia administrat, caussa. Hunc enim cum nomine tenus, quod sibi falso usurpat, tutor sit, à pupillæ, cujus res gessit, nuptiis repelli, Leoni & Anthemio displicuit *i*. Et certe in toto fere jure eorum administratio diversam à tutorum administratione

e *l.1. l.2. & 3. C. si ex falsis allegat. §. ult. Instit. de excus. tut.* f *l. quod si forte. §.1. D. de solutio.* g *l. libertum. §.1. D. de ritu nupt.* h *l. si quis tutor. §. ult. D. de ritu nupt.* i *l. ult. C. de interd. matr.*

tione rationem habet *k*. Fidejussores plane, nominatoresque tutorum, aut qui eos dedere magistratus, licet, deficientibus tutoribus, in tutelæ periculum incidant, quia tamen ex alterius persona hoc incommodi eis accedit, senatusconsulto non continentur. Quod vero senatusconsulti verbis cavebatur, ne uxorem tutor pupillam suam duceret, sic acceptum est, ut ne desponderi quidem possit *l*. Sed nec filiis suis modo, verum etiam nepotibus, nuptum dare pupillas suas tutores prohibiti intelliguntur. Quanquam enim de filiis duntaxat oratio loqueretur, ad nepotes tamen interpretatione producta est: quod prohibitionis eadem circa illos, quæ circa filios, ratio versetur, licet, si propriam verborum significationem spectemus, filiorum appellatio nepotes non complectatur. Nihil autem interest *m*, filii sui juris, an in patris potestate, tutorisve vel curatoris, sint. Naturales etiam liberi, licet in adoptionem dati & in alienam familiam trans-

k *l. apud. §. si quis non tutor. D. de doli except. l. 1. §. cum eo. l. 2. D. de eo qui pro tuto. l. debitores. D. de solutionib.* l *l. senatusconsulto. D. de ritu nup.* m *l. non est matrimonium. D. de ritu nupt.*

translati sint, senatusconsulto tamen comprehenduntur *n*. Adoptivi vero tādiu, quoad de potestate dimittantur. Emancipatione enim adoptionis jura in totum perimuntur atque evanescunt *o*. Ad senatusconsultum quoque libertum pertinere placuit, qui filio suo naturali, quē in servitute susceperat, postea manumisso, pupillā suam in matrimonio collocat *p*. Nec vivo demum tutore, verumetiam post mortem ejus, filius tutoris prohibetur eam uxorem ducere, cujus tutelæ rationi pater obstrictus fuit, sive heres ei exstiterit, sive abstinuerit, aut etiam exheres scriptus sit. Nam & fieri potest, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelam revocari oporteat *q*. Quod si avus tutelam gesserit neptis ex filio emancipato natæ, nepti ex altero filio eam recte collocabit cum hoc factum suspicione propter parem affectionis stimulum vacet. Sed & si filius fa. tutor puellæ vel curator sit, (potest enim *r*,) patri ejus, fratrive qui

n *l. siquis tutor. §. quāvis, & §. naturales. eo tit.* o *l. quinetiā. in fi. D. eod. tit.* p *l. libert. C. de interd. mat.* q *l. non solum. §. 1. D. de ritu nupt.* r *l. filiusfa. §. 1. & 2. D. de tut. & rat. dist. l. tutorem. D. de adm. tutor.*

qui in ejusdem patris potestate est, pupillam non recte nuptum dabit *f*. Patriæ namque potestatis vinculo unius prope ejusdemque loco hæ inter se personæ habentur *t*. Quamquam autem in arbitrio matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, non tamen ea tutorem ejus eligere poterit: cum contra voluntatem patris hoc ea facere videatur; qui ideo maxime eam prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. Concludamus igitur, non esse matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam, vel adultam, vel eam cui administrationis rationes reddere debet, sibi liberisve suis junxerit. Ex quo sequitur, ut, cum cesset matrimonium, nec dos esse intelligatur *u*. Consequens est etiam, ob res, constante hujusmodi qualiquali conjunctione, discidii consilio subreptas, rerum amotarum actionem denegari *x*; quæ, divortii nimirum, quo justa matrimonia dirimuntur, caussa competens, ad illicitam conjunctionem non

f *l. Non solum. §. sed etsi filius fa. D. de ritu nupt.* t *§. ei vero. Instit. de inutilib. stip. l. frater à fratre. D. de condict. indeb.* u *l. 2. D. de jure dot.* x *l. si concubina. D. rer. amota.*

non pertinet. Qua ratione motus quis, nec sine colore, inter hujusmodi personas factas donationes, matrimonii impedimento deficiente, valere diceret y. Sed, cum quasi ad conjuges, non quasi ad extraneas personas fiant, nec, ut sponsis factæ, quoniam & hic sponsalia improbantur, consistere possint; idcirco placuit, quasi ab indignis ea, quæ donata sunt, ablata fisco vindicari. Delinquunt enim qui senatusconsulto vetitas nuptias contrahunt z. Plane ex testamento tutoris, in cujus matrimonium convenerit pupilla, sibi relicta capiet, nec quasi indigna repelletur. Contra tutor ex ejus testamento capere nihil poterit a. Hoc tam varie, quod non, ut tutori, ita pupillæ à tutore suo circumscriptæ, illicitarum nuptiarum adversus amplissimi ordinis decretum contractarum crimen obiici imputarique possit. Pupilla ergo, ut nullius culpæ adfinis, legatum, quod testamento tutoris meruerit, consequitur. Per contrarium vero tutor, merito indignus cui occasione hujus

y *l. cum hic status. §. ult. D. de donati. int. vir.* z. *l.3.§.1.D. de donatio. int. vir.* a *l. ult.D. de legat. l.1. l.2. D.de his quæ ut indign.*

hujus conjunctionis lucri commodique aliquid quæratur, à petitione legati testamento pupillæ sibi relicti submovetur. Verum cur infirmatur pupillæ à tutore, cum quo in matrimonium coiit, facta donatio, legatum vero testamento datum sustinetur? Differentiæ inter hanc & illam speciem ratio forte est, quod, quæ inter conjuges fit, matrimonii prætextu, intuitu, contemplationeque fieri intelligitur donatio. Cessante ergo matrimonio, quod donationi locum facit, caussamque præstat, vires habere huic caduco innixa fundamento donatio non potest. At, quod testaměto relinquitur, cum non ita matrimonio acceptum feratur, sed & ob meritum extrinsecus accedere censeatur *b*, ex ejus solius vitio, qui testamenti honore indignus habetur, corruit. Quod fit, ut pupillæ, cui, contra atque tutori, peccati hujus propter ætatis sexusque infirmitatem, legumque imperitiam, venia tribuitur, eorum, quæ testamento tutoris meruerit, persecutio non denegetur. Creditur tamen cum his, quæ diximus, Cervidii Scævolæ responsum pugnare, quo fructuum, quos mulier usus-fru-

b *l. nec adjecit. D. pro socio.*

fructus sibi à viro relicti nomine perceperit, repetitionem heredibus dandam respondit *c*, si postea illicitum fuisse matrimonium pronuntietur. Sed non est eadem omnium injustorum matrimoniorum ratio atque caussa. Nam pupillę quidem, quæ laqueis tutoris irretita, ejusque vinculis constricta, senatusconsultum offendit, culpa excusata est: non æque vero ceteris mulieribus, quæ inhonestis illicitisque se nuptiis maculaverint, parcimus. Itaque non eo minus verum est, quod generaliter definitur *d*, nihil propter injustum matrimonium capi posse, &, quod ab herede ignorante perperam solutum fuerit, id condici posse. Verum enimvero exceptiones quasdam senatusconsultum patitur. Una est, si desponsata à patre, vel testamento destinata, denominatave sit puella tutori, filiove ejus. Hanc enim patris voluntatem, quem, hujusmodi conditionem filiæ quæsiisse, spectata prius planeque perspecta ac cognita futuri generi integritate atque fide, verisimile est, ad exitum perduci, senatusconsultum

tum

c *l. uxori. D. de usufruct. leg.* d *l. 1. D. unde vir & uxor. l. Claudius. de his quæ ut indign. l. contra. C. de incest. nupt.*

tum non impedit *e*. Altera est, si rationes tutor curatorve reddiderit, & id tēporis effluxerit quo in integrum restitutionem pupilla impetrare possit. Ante constitutum enim petendæ in integrum restitutionis tempus, pupillam suam rationibus redditis uxorem ducere, nec matrem quidem ex alio matrimonio factam, potest *f*. Ex prætoris autem edicto olim post 25 annos utilis annus ad petendam in integrum restitutionem concedebatur. Ideoque, cum Marcellus in hac quæstione annum vicesimum sextum nominat *g*, utilem, non continuum, accipere, vel ex ipsis disertis Triphonii *h* Valerianique *i* Imperatoris verbis, debemus. At hunc utilem annum Iustinianus in continuum quadriennium tandem mutavit *k*. Pupillæ utique, quæ ante redditam sibi tutelam decesserit, filiam tutor in matrimonium filio suo col-

e *l. non est matrimonium. D. de rit. nupt. l. si patris. C. de interd. matr. l. qui pupillam. D. ad legem Iul. l. de adul.* f *l. quanquam. D. de rit. nup.* g *in l. qui pupillam. D. de adulter.* h *in l. filius. §. si quis eo tempore. D. de liber. & post.* i *l. si patris. C. de interd. mat.* k *l. ult. C. de tempor. in integ. resti.*

collocare non vetatur *k*, quoniam rationum reddendarum obligatio æris alieni hereditarii vicem similitudinemque repræsentat ac sustinet; proindeque non minus cum tutoris quam cum cujuslibet alterius debitoris filio nuptias ea recte contrahit. Mater etiam pupillæ cum tutore filiæ suæ, vel filio tutoris, nuptias contrahere non prohibetur *l*. Sed nec tutores pupillis suis, vel curatores adultis, filias suas neptesve nuptum dare vetantur *m*. Nulla enim ex hoc matrimonio pupillarium rationum interversio contingere potest; cui præcipue periculo prospicere Senatus voluit. Item, qui ei, quam in matrimonio habebat, absens & ignorans curator constitutus est, in senatusconsulti pœnam non incidit, dum tamen alius in ejus locum substituatur: ne maritorũ ignorantia fraus amplissimi ordinis consulto quæratur *n*. Quamquam enim curæ datio non teneat, propterea quod uxori suæ maritus

cura-

k *l. non solũ. §. ult. de rit. nup.* l *l. 2. C. de interd. matr.* m *l. libertum. in fin. D. de ritu nupt. l. curatorem. C. de interdict. matr.* n *l. amplissimi. C. de excus. tut.*

curator creari non possit *o*; tamen satagere ille debet, ut alius ei curator detur. Nam & qui non jure tutores curatoresve dantur, curare debent *p*, ut alii in eorum locum sufficiantur; aut certe pupilli propinquos ac necessarios certiores facere, ut alium ei tutorem petant, ne pupilli utilitates ac negotia deserantur. Proinde, cum Alexandro propositum esset, nurui socerum post liberos ex matrimonio susceptos curatorem datum; matrimonium quidem rite ab initio cōtractum non vitiari, justosque esse ex eo quæsitos liberos, rescripsit *q*; verum omnis scrupuli amovendi caussa insistere socerum debere, ut alius ejus loco daretur. Qua de specie etiam consulti per epistolam Impp. Galienus & Valeria.in hæc verba rescripserunt *r*: *Licet orationis sub divo Marco habita verba deficiant, is tamen, qui post contractas nuptias nurui sua curator datus est, excusare se debet, ne manifestam sententiam ejus ostendat, & labem pudoris contrahat.* Pœna autem tuto-

o *l. maritus. C. qui dare tuto. l. virum. D. de cur. furios.* p *l. 1. §. ultim. D. de eo qui pro tut. l. tutores. §. qui sine. D. de adm. tut.* q *l. cum proponas. C. de ritu, re matr.* r *in l. licet. C. de excus. tut.*

tutoris, qui ſenatuſconſulto vetitas nuptias copulavit, ea eſt, ut ei infamiæ nota veluti de tutela confeſſo inuratur *ſ*, quod hujuſmodi conjunctione fraudem adminiſtrationis tegere laboraverit. Corporalis quoque ei pecuniariave extra ordinẽ pro dignitate pupillæ coërcitio imminet *t*. Quinetiã lege Iulia de adulteriis, qui pupillam illicite duxerit tutor, poſtulari poteſt *u*. Poſtremo relegatione plectendum libertum, eundemque tutorem patronæ ſuæ, Senatus cenſuit *x*, qui eam ſibi filiove ſuo in matrimonio collocaſſet. Nec vero pœnas has ruſticitatis imperitiæve velamento deprecari quenquam poſſe, Impp. reſcripſerunt *y*. In his enim, quæ malo more, nefarieque geruntur, ruſticitatis excuſatio non accipitur *z*, cui in his demum, quæ ex meris civilis juris præceptis pendent, parci ſolet *a*. Imperitiam autem in Im-

ſ l. ampliſſimi. C. de excuſ. tute. l. non eſt matrimoniũ. D. de ritu nupt. t *l. ſi tutor. C. de interd. mat.* u *l. qui pupillam. D. ad l. Iul. de adult.* x *l. libertum. D. de ritu nupt.* y *l. 1. C. de interd. matr.* z *l. 2. C. de in jus voc.* a *l. ſi quis id quod. D. de Iuriſdictio. omnium jud. l. 2. D. ſi quis in jus voc. non ier. l. ult. C. de teſtam.*

Impp. rescripto, juris legumque inscitiam accipio. Quæ, ut Accursii objectiones diluam, in masculis ferenda non est; aliter atque in feminis; quæ incesti, in quo sola juris observatio intervenit, pœnas non timent, ob concessam eis juris ignorantiam, propter quam, pœnam quidem eis remitti, non item illicitam conjunctionem retineri, censeo. Nam & citra existimationis suæ damnum dotis in ejus matrimonii caussam datæ condictionem pupilla habet *b*.

Mandatis quoque principalibus præsides provinciarum, procuratores Cæsaris, præfecti cohortis, aut equitum tribuni, & omnes omnino qui aliquod in provincia officium gerunt, inde oriundam vel ibi domicilium habentem ubi administrant, feminam ducere prohibentur *c*, potentatus, ut Papinianus ait, ratione, ne videlicet, potentia, in qua constituti sunt, ad vim abutentes, matrimonia sibi arbitrio nutuque suo concilient, trahantque ac rapiant verius quam ducant. Qua de caussa & eis in ea provincia, in qua administrant, emere, fenusve exercere, mutuamque pecuniam

b *l. si tutor. C. de interd. mat.* c *l. si quis officium. l. præfectus. D. de ritu nupt.*

dare, non licet *d*. Hujusmodi ergo matrimonia adversus mandata contracta perinde nulla sunt, atque ea quæ contra amplissimi ordinis decretum à tutoribus eorumque liberis contrahuntur. Quo fit, ut,cum matrimonium nō consistat, nec dos sit, nec rerum amotarum actio inter eas personas, quæ ita coierint, detur *e*. Nec tamen, quia nuptiæ non sint,eo magis donationes inter eos factæ ratæ erunt *f*, ne ex delicto suo lucrum ferant,meliorque sit in legē committentium, quam eorum, qui secundum præcepta legum in matrimonium conveniunt, conditio *g*. Utique enim prohibitas nuptias contrahentes peccare delinquereque *h* intelliguntur. Et ideo magis est, ut, quæ ita donata fuerint, quasi ab indignis ablata fisco vindicentur *i*. Exemplo certę pupillæ tutori liberisve ejus nuptæ, provincialis mu-

d *l. aufertur.§. quod à præside.D.de jure fis.l.1.C. de contracti. jud. l.principalibus.D. si cert. pet.l. eos.C. eod. tit.*
e *l. si concubina.D.rer. amot.* f *l.cum hic status.§.ul.D.de dona.int.vir.*g.*l.3. §.1.D. de dona. int. vir.* h. *l.ult.D. de legat.c.1.* i *l. cum hic status.§.ul.D. de dona. int. vir.*

mulier, quæ contra mandata provinciæ rectori nupserit, ex viri testamento capiet. Imperatores autem Gratianus, Valent. & Theodosius, quod de administrantibus veteri jure cautum erat, ad administrantium liberos, propinquos, comites, consiliarios, domesticos porrexerunt *k*. Quos & arrharum sponsalitiarum, in matrimonii argumentum datarum, dispendio multant. Qua in parte juri antiquo derogare eos fortassis existimet qui penitus non inspexerit. Nam ad arrharum acceptarum restitutionem mulierem, quæ finita administratione nuptias implere nolit, adigi Paulus indicat *l*. Id quod Accursium cruciat, qui in hujus nodi dissolutione tanquam in salebra hæret. Nos, ut ejus hæsitationi certa & vera distinctione medeamur, multum interesse dicemus, sponsaliane sola, an vero nuptias, provinciarum rectores, arrhis datis tum cum provinciam cum imperio obtinerent, contraxerint. A perfectis siquidem & consummatis nuptiis, quas mandata principalia stare non patiuntur, mulieribus provincialibus abire ac recedere etiam cum

K 2 arrha-

k *l.1. C. si rector provincial.* l *l. si quis officium. D. de rit. nup.*

arrharum lucro Impp. permittunt. At, si in provincia sponsalia duntaxat contracta sint, quia nihil in ea re contra mandata peccatum est, quæ hujusmodi conditioni renuntiare volet, acceptas arrhas restituere jure ac merito debet. Et hæc est inter Imperatorum constitutionem Paulique locum ab Accursio non animadversa differentia. Nuptiis enim duntaxat, non etiam sponsalibus, qui in provincia aliquod officium gerebant, interdicebantur. Quinetiam desponsam sibi, antequam in provinciam mitterentur, uxorem illic ducere non prohibebantur *m*, ut pote cessante ea, quæ sibi eos in provinciis suis matrimonia conciliare vetabat, ratione. Sed, etsi contra mandata in provincia matrimonium contractum esset, post depositum tamen officium, si in eadem voluntate uterque perseveraret, justæ efficiebantur, quæ ab initio non constiterant, nuptiæ. Indeque postea, ut ex justo matrimonio editi, liberi justi legitimiq; patri fiebant; quemadmodum Paulus lib. v Responsorum tradit *n*, qui à Gordiano testis laudatur *o*. Plane, filiabus suis conditionem

m *d. l. si quis officium.* n *l. eos qui. D. de ritu nuptiarũ.* o *l. etsi contra. C. de nuptiis.*

nem in provincia quærere, easque in matrimonium collocare, & dotem eis constituere, non prohibebantur qui provinciis præerant: filiis vero uxorem provincialem ducentibus consentire auctoritatemque præstare minime poterant. De cujus varietatis ratione si mihi liquere negem, inscitiam meam potius quam antiquorum inconstantiam prodam. Quorum etsi mentem mihi plane perspectam esse ac cognitam adfirmare non ausim, tamen, quatenus eam conjectura assequi licet, duplici eos ratione adductos credo. Primum enim præsumptum habuisse existimo, patrem impensiore affectu majorique contentione in conditione filio quærenda, quam in filia nuptũ collocanda, laboraturũ. Nã filiæ quidem, in manum mariti mancipiumq; transeuntes, familiæ suæ finẽ adferunt, per filios vero cum nomine paterna familia propagatur. Ne vero filiorum amore, domusque amplificandæ studio, ad matrimonia filiis concilianda sua potestate abuterentur, frenis quibusdam ac habenis cohibendam esse eam potentiam censuerunt, nihil quicquam tale eos filiarum caussa attentaturos rati. Huic rei argumento est quod filiã suam

 pupil-

pupillo ſuo tutor in matrimonium collocare non prohibetur *a*: filio vero ſuo pupillam in matrimonium collocare prohibetur. Licet ergo tam in filiæ quã filii nuptiis auctoritas patris intercedere deberet, verendam tamen magis eſſe præſidis in collocando filio quam in filia nuptum danda impreſſionem prudentes cenſuere. Alia quoque veteres ratio in hoc jure ſtatuendo movere potuit, quam Cyno, Ludovico Romano, & noſtri ſeculi Varroni πολυγραφωτάτῳ D. Tiraquello, cujus memoriam ſancte ac religioſe, pro eo ac debeo, colo, placuiſſe video. difficilis nimirum virginalis pudicitiæ cuſtodia. cui adſervandæ continendæque ne Argi quidem lumina plerunque ſufficiunt. Cavendum enim forte (nihil enim præter conjecturam habemus) prudentes cogitarunt, ne, dum paternæ adminiſtrationis exitus expectatur, interim filia, jam matura viro & plenis nubilis annis, ætatis lubrico, ſexuſve infirmitate, vel amoris facibus, aliquod dedecus admittat. Cui malo obviam ut irent, patri liberã conditionis filiæ quærendæ poteſtatem vel ipſo adminiſtrationis ſuæ tempore relin-

a *l. liberum.§. ult.D. de ritu nupt.*

linquendam esse censuerunt. Et certe probabile est, subiisse animos veterum illam cogitationem, puellarum nuptias non ęque ac masculorum conjugia protrahi ac differri posse, moramque nullam nuptiarum tempestivitati, si famæ ac castitati puellarum consultum velimus, fieri oportere. Qua eadem ratione filiam suam pupillo jam adulto nuptum dare, si tam adulto quam puellæ hæ nuptiæ cordi sint, tutori permisere, ne forte, in longius tempus protractis nuptiis, vel moræ impatientia, vel amasii illecebris, in aliquod probrum prolabatur, ex quo ei, generiq;, ac toti familiæ, labes ac macula aliqua, quæ deinde elui nō possit, aspergatur. At masculorū conjūctionem, quæ citra periculum existimationisque damnum proferri possit, inhibendam ob impressionis metum, merito in superioribus speciebus censuerunt. Juvat hanc rationem, quod alias quoque in hoc nuptiali jure diversam masculorum ac feminarum caussam juris auctores constituunt. Nam puellæ quidem post 25 annum, non item masculi, impune citra parentum consensum matrimonia contrahunt *b*. Eodemque refert

b *l. oratione.* § .1. *D. de ritu nup.*

fert Accursius, quod ex Paulo recẽsetur, Nepoti uxorem ducenti & avum filium consentire debere: nepti vero nubenti voluntatẽ auctoritatemq; avi sufficere.

Tempus est autem, ad ea injustarum nuptiarum genera, quæ naturali ratione, sanguinisque jure prohibentur, nostra se convertat oratio. Qua in quæstione fixum sit hoc, ratumque principium, ex gradu adscendentium descendentiũque in infinitum duci uxores non posse: & inter eas personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, incestas ac nefarias nuptias esse *c*. Veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Nec interest, ex justis nuptiis ejusmodi personarum conjunctio descendat, an non *d*. Nam & ex ancilla susceptam & vulgo quæsitam filiam ducere genitori minime conceditur: serviles que adeo cognationes in hoc nuptiali jure observantur *e*, cum contra naturale jus pudoremque sit, à patre filiam quomodocumque quæsitam duci. Proinde

c *l. nuptiæ. D. de ritu nupt.* §. *ergo. Instit. de nupt.* d *l. & nihil. D. de ritu nupt.* e *l. adoptivi.* §. *serviles. D. de ritu nupt.*

inde in his quidem ſpeciebus inceſtum jure gentium committi conſtat *f*: cujus veniam ſexus infirmitate deprecari mulieres non poſſunt *g*, cum naturali jure, cuius, ut pote non ſcripti, ſed nati, ignorantia defendi nequeunt, prohibitam rem admiſerint. Nec enim ſexui, nec ruſticitati in his parcitur, à quibus naturalis nos ratio, animis noſtris divinitus indita, atque impreſſa, avocat. Fœditas vero illarum conjunctionum lucet ipſa per ſe, ut, qui in ea flagitia prolabitur, humanitatem ipſam exuiſſe videatur. Ciceroni utique inceſtum cum filia Q. Fuſius Calenus apud Dionem lib. 46 obiicit his verbis: Καὶ προσέτι καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ διαβάλλειν ἐπεχείρησε, τοσαύτη ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ παρὰ πάντα τὸν βίον χρώμενος, ὥστε μηδὲ τῶν συγγενεστάτων ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ τήν τε γυναῖκα προαγωγεύειν, καὶ τὴν θυγατέρα μοιχεύειν. Quo nomine & eum Saluſtius ita inſectatur: *Verum, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit: uxor ſacrilega ac perjuriis delibuta, filia matris pellex, tibi jucundior atque obſequentior quam parenti par eſt.* Prædicabat etiam Caligula, matrem ſuam

f l. ult. D. de rit. nupt. *g l. ſi adulterium cum inceſtu. D. ad l. Iul. de adulter.*

ex inceſto, quod Auguſtus cum filia Julia commiſiſſet, procreatam *f*.

Ac nec cum his quidem perſonis, quæ vel adfinitatis ratione, parentum liberorumve vicem repræſentant ac ſuſtinent, juſtæ ſunt nuptiæ. Quare nec novercam, nec proavi noſtri uxorem, nec ſocrum, id eſt, uxoris noſtræ matrem, nec ejuſdem aviam, proaviam, ducere licet *g*. Cujuſmodi nuptias Cicero pro Cluentio Avito ſic exagitat: *Lectum illum genialem, quem triennio ante filiæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari & ſterni expulſa atque exturbata filia jubet. Nubit genero ſocrus, auſpicibus nullis, nullis auctoribus, funeſtis ominibus. O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum! O libidinem effrenatam & indomitam! O audaciam ſingularem!* Plane duplicem cauſſam, cur novercam uxorem ducere non liceat, Philo Judæus in libro περὶ τῶν ἐν εἴδει reddit: Διά τε, ait, τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς συνῳδὸν πάθος.

Unus

f *Sueto. in Calig. cap. 23.* g *l. ſi quis mihi §. 1. & l. adoptivi. §. nunc videamus. l. Ariſto. D. de rit. nupt. §. ergo. Inſtit. de nup.*

Unus mihi tam infaufti matrimonii cupiditate incenfus Imperator Antoninus Caracalla occurrit, de quo Spartianus his verbis: *Intereſt ſcire, quemadmodum novercam ſuam Antoninus duxiſſe dicatur: quæ cum eſſet pulcherrima, & quaſi per negligentiam ſe maxima corporis parte nudaſſet, dixiſſetque Antoninus, Vellem ſi liceret, reſpondiſſe fertur, Si libet, licet. An neſcis, te imperatorem eſſe, & leges dare, non accipere? Quo audito, furor inconditus ad effectum criminis roboratus eſt: nuptiaſque eas celebravit, quaſi ſciret, ſe leges dare, cum vere ſolus prohibere debuiſſet: matrem enim (non alio erat dicenda nomine) duxit uxorem: ad parricidium junxit inceſtum.* Sed nec ſocero nurus pronurufve recte nubit.* Socerum enim parentis locum obtinere, placet *h*. Ac ejuſmodi quidem nuptias, quas cum privigno noverca, cum ſocero nurus contraxerit, inceſtas ac nefarias eſſe, nemini dubium eſt, cum pudori, caſtitati, verecundiæ naturali, publicæque honeſtati tales conjunctiones adverſentur. Quinimo ex his cauſſis inceſtum jure gentium admitti Papinianus ſcribit *i*.

Quod

h *l. quia parentis. D. ſolut. matr.* i *l. ult. D. de condict. ſine cauſſa.*

Quod quibusdam parum considerate dictum videtur, qui pro certo ac constanti ponunt, inter parentes & liberos duntaxat jure gentium incestum committi: cum his vero, qui ex latere veniunt, vel cum adfinibus, jure civili, vel moribus. Ipsumque adeo sibi contrarium esse Papinianum persuadent, qui pecuniæ in hujusmodi nuptiarum caussam datæ repetitionem tribuat: quæ utique denegaretur, si in specie hac jure gentium incestus admissus censeretur: quod mulieribus jus gentium non æque ac civile ignorare liceat. Verum ego jureconsultorum coryphæum vellicari nõ nisi gravate ferre possum. Nec enim adduci possum, ut credam, aliquid tanto viro excidisse, quod à nobis, qui in illius magistri verba jurare addicti sumus, iure notari queat. Credo itaque, eius auctoritate fretus, (nec vana fides,) incestum iure gentium committi, si socero nurus, vel noverca privigno commisceatur, quod hæ personæ sibi parentum ac liberorum loco sint, ut paullo ante comprobavimus, & quod omnium mẽtibus à natura insita ratio ab huiusmodi coniunctionibus abstinendum dictet. Confirmat nostram, immo vero Papi-

niani

niani opinionem, quod alibi legimus, Si adulterium cum inceſtu committatur, utpote cum privigna, nuru, noverca, mulierem quoq; ſimiliter plectendam *k*: cuius tamen impunitum eſſet facinus, ſi ſola iuris civilis obſervatione tale crimen in turpibus numeraretur. Verum, cum iuris naturalis ignorantiam vitiis ſuis obtendere ac prætexere mulieres non poſſint, merito eis eiuſmodi inceſtus, cuius turpitudinem indita divinitus ac impreſſa ratione notam habent, pœna irrogatur. Atque hoc dubium faciebat in ſpecie à Papiniano tractata. Videbatur enim pecunia à muliere illiciti matrimonii nomine data repeti non poſſe, quaſi contra jus gentium ac naturalem honeſtatem (cuius ignoratione excuſari nequit) data eſſet. Sed alia ratione repetitionem competere Papiniano ſubtiliter placet, quia ſcilicet, matrimonii effectu non ſecuto, quod nec iure ſequi poſſit, nulla magis cauſſa dotis dandæ quam turpis interceſſerit.

Porro nec patris quoque ſponſam uxorem ducere filio conceditur: non magis quam patri filii ſponſam: quamvis

k *l. ſi adulterium cum inceſtu, D. ad l. Iul. de adult.*

vis nec illa noverca, nec hæc nurus proprie dici possit. Ab earum quoque, quæ in parentum concubinatu fuerint, nuptiis abstinendum, pie Imp. Alexander constituit *l*. Contra religionem quippe ac pudorem est, cum ea matrimonium coire filium, quæ pudicitiam patri prostraverit. Sed &, per adoptionem quæsitarum cognationum rationem hic habendam, prudentes censuere. Etenim matrimonio inter se iungi eæ personæ non poterant, quæ per adoptionem, parentum liberorumve loco sibi esse cœpissent; in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneret *m*. Itaque eam, quæ per adoptionem filia neptisve facta esset, ne post emancipationem quidem uxorem ducere, qui quandoque adoptasset, poterat *n*.

Hæc de adscendentium descendentiumque gradu. Jam, ex transverso etiam cognationis gradu quasdam illicitas esse nuptias, non est obscurum. Ac primum, inter fratrem, sororem, prohibitas esse nuptias, nemini dubium est, sive ab eodem patre eademque matre pro-

l *l. liberi. C. de nupt.* m *§. ergo. Instit. de nupt.* n *l. quinetiam. D. de ritu nupt.*

progeniti fuerint, ſive ab altero corũ *o*. Æmilius Probus, in proœmio lib. De vita excellent. imperatorum: *Neque enim Cimoni fuit turpe, Athenienſium ſummo viro, ſororem germanam in matrimonio habere. At id quidem noſtris moribus nefas habetur.* Cuius tamen Cimonis facti Herodianus aut inſcius, aut immemor, lib. 1 hiſtoriarum, Πτολεμαῖος μὲν, ait, καὶ μέχρι ἀδελφῆς ἰδίας, ἔρωτος προχωρήσας, παρά τε τοὺς Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων νόμους. At Dio, apud Ægyptios patrio id more receptum fuiſſe, ita ſcribit *p*, de Cæſare agens: Καὶ μετὰ τοῦτο εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, τόν τε Πτολεμαῖον, καὶ τὴν Κλεοπάτραν, παραστήσας, τὰς διαθήκας τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀνέγνω, ἐν αἷς, ἐκείνους μὲν συνοικῆσαι ἀλλήλοις, κατὰ τὰ τῶν Αἰγυπτίων πάτρια, καὶ βασιλεύειν, ἐγέγραπτο. Romanis utique ſemper deteſtabilis & execranda talis coniunctio viſa eſt. Ideoque inter ea, quæ de Caligula, non ut principe, ſed ut monſtro, Suetonius narrat, hoc refert *q*, quod cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecerit; quem etiam Druſillam germanã Caſſio Longino conſulari collocatam abduxiſſe, & in mo-

o §. *inter. Inſtit. de nupt.* p *lib.* 42. q *cap.* 24.

in modum iustæ uxoris propalam habuisse scribit. Quam eius turpitudinem nec Dio, lib. 59, silentio prætermisit. Eademque se ac famam suam turpitudine fœdasse Othonem, Xiphilinus memorat. Plutarchus autem in Parallelis, ex Chrysippi lib. I rerum Italicarum, auctor est, Papyrium quendam Romanum amoris impatientia & ardore victum, Camiliam sororem gravidam fecisse. Quod ubi Papyrius Tolucer communis eorum pater rescivit, ensem filiæ misit, quo puella pectus transfodit; eodemq; leti genere scelestum ac nefarium facinus suum Papyrius deinde expiavit. Plane, per adoptionem factam sororem, adoptione soluta, uxorem ducere, nihil vetabat *r*. Adoptione enim quæsita fraternitas eo usque demum impediebat nuptias, quoad maneret adoptio *ſ*. Similiterque adoptivi patris matrem, materteram, aut neptem ex filio, ducere uxorem, post emancipationem nemo impediebatur, cum in extranei caussam emancipatione redactus esset. Adoptivæ utique sororis filia, uxor duci, vel constante adhuc adoptione, licito jure poterat,

r *l. quinetiam. D. de ritu nupt.* ſ *l. per adoptionem. D. de ritu nuptiarum.*

terat, quod ea cognata non esset, cum avunculus nemo fiat per adoptionem. Hæ enim demum cognationes per adoptionem contrahuntur, quæ adgnatorum jus adiunctum habent *t*. Pari ratione alio patre natam, patris sui sororem adoptivam, ducere quis poterat, quoniam inter eos nulla cognatio intercedebat, quippe cum ea patri adgnata non esset. Sed & Maximianus Constantino per adoptionem nepoti filiam in matrimonium tradidit. Quod Panegyrici, Maximiano & Constantino A A. dicti, auctor tantum abest ut vituperet, ut summis contra laudibus efferat; *O divinum*, inquiens, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti, divi inquam Constantii filium, in quem se prima illius juventa transfudit.* Quinetiam Claudius Neronem, à se in locum filii adoptatum, cum filia sua Octavia matrimonio junxisse legitur *u*, filia tamen prius in adoptionem tradita, ut in alienam familiam eo modo transferretur, ne soror fratri nubere videretur. Agrippina enim Clau-

dio

t *l. 2. §. parvi. D. de suis & legit.*
u *Dio, lib. 59.*

dio persuasit, Domitium Neronem privignum, filii loco adoptare, quem non filium modo, sed & generum habere voluit: verum, ne frater sororem ducere videretur, adoptionis commento, necessitudinis species dissoluta est. Inde Junoni Octavia à Seneca comparatur: sic enim in Tragœdia ejus nominis scriptum est:

Tu quoque terris
Altera Iuno, soror Augusti,
Conjunxque, graveis vince dolores.

Et alias:

Fratris thalamos sortita tenet
Maxima Iuno, soror Augusti,
Sociata thoris.

Alio etiam loco:

Mœret infelix soror,
Eademque conjunx.

Simili joco etiam Cicero Clodium, incestus cum sorore suspicione laborantem, in Oratione pro domo sua, proscindit; *Sed tamen*, inquiens, *ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororē tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu jure eandem sororem & uxorem appellare possis.*

Enimvero fratrum sororumve filias uxores

uxores ducere non licebat x: tametsi talium conjugiorum usum in rempub. invehere Claudium imperatorem, Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ amore incensum, tentasse, literis proditum est: ne publici juris velamento ejus matrimonii à se cum ea contrahendi turpitudo tegeretur. Sic enim de hoc ejus incœpto Tacitus, lib. 12, scribit: *Claudius, senatum ingressus, decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur: neque tamen repertus nisi unus talis matrimonii cupitor, Taledius Severus, eques Romanus.* Tranquillus, in Claudio, de ejus nuptiis agens; *Verum,* ait, *illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ per jus osculi & blanditiarum occasiones allectus in amorem, subornavit proximo senatu qui cogerent se ad ducendum eam uxorem, quasi reip. interesset, dandamque ceteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus injusta habebantur. Ac vix uno interposito die confecit nuptias, non repertis qui sequerentur exemplum: excepto libertino quodam, & altero primipilari.* Zonaras, in Claudio, etiam senatusconsulto hujusmo-

x *l. nemini. C. de nupt. l. ultim. C. de incest. nupt. §. fratris. Instit. de nuptiis.*

dio persuasit, Domitium Neronem privignum, filii loco adoptare, quem non filium modo, sed & generum habere voluit: verum, ne frater sororem ducere videretur, adoptionis commento, necessitudinis species dissoluta est. Inde Junoni Octavia à Seneca comparatur: sic enim in Tragœdia ejus nominis scriptum est:

Tu quoque terris
Altera Iuno, soror Augusti,
Conjunxque, graveis vince dolores.

Et alias:

Fratris thalamos sortita tenet
Maxima Iuno, soror Augusti,
Sociata thoris.

Alio etiam loco:

Mœret infelix soror,
Eademque conjunx.

Simili joco etiam Cicero Clodium, incestus cum sorore suspicione laborantem, in Oratione pro domo sua, proscindit; *Sed tamen,* inquiens, *ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororẽ tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu jure eandem sororem & uxorem appellare possis.*

Enimvero fratrum sororumve filias uxores

uxores ducere non licebat x: tametsi talium conjugiorum usum in rempub. invehere Claudium imperatorem, Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ amore incensum, tentasse, literis proditum est: ne publici juris velamento ejus matrimonii à se cum ea contrahendi turpitudo tegeretur. Sic enim de hoc ejus incœpto Tacitus, lib. 12, scribit: *Claudius, senatum ingressus, decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur: neque tamen repertus nisi unus talis matrimonii cupitor, Taledius Severus, eques Romanus.* Tranquillus, in Claudio, de ejus nuptiis agens; *Verum*, ait, *illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ per jus osculi & blanditiarum occasiones allectus in amorem, subornavit proximo senatu qui cogerent se ad ducendum eam uxorem, quasi reip. interesset, dandamque ceteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus injusta habebantur. Ac vix uno interposito die confecit nuptias, non repertis qui sequerentur exemplum: excepto libertino quodam, & altero primipilari.* Zonaras, in Claudio, etiam senatusconsulto hujusmo-

x *l. nemini. C. de nupt. l. ultim. C. de incest. nupt. §. fratris. Instit. de nuptiis.*

jusmodi nuptiarum jus sancitum fuisse in ejus principis gratiam tradit, auctoreque Vitellio senatum Claudium ad Agrippinam uxorem ducendam adegisse. Ἐντεῦθεν, ait, ὁρμηθέντες οἱ βουλευταὶ περὶ τὸν Κλαύδιον, ἦλθον καὶ ἠνάγκασαν δῆθεν αὐτὸν γῆμαι, καὶ ψήφισμα ἐποιήσαντο, ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι. Inde Seneca, in libro joculari de ejus imperatoris morte; *Vt Romæ*, ait, *sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, 30 senatoribus, innumeris equitibus Romanis, mactatis, principium dedit.* Huc pertinent & hi, quos subjungam, Senecæ ex Octavia versus, quibus nutrix Octaviam Claudii filiam ita adfatur:

Frustra parentis invocas manes tui,
Miseranda, frustra: nulla cui prolis suæ
Manet inter umbras cura: qui nato suo
Præferre potuit sanguine alieno satum,
Genitamque fratris conjugem captus sibi
Toris nefandis flebili junxit face.

Ne tamen tam mali exempli nuptiæ in posterum frequentarentur, Nerva vetuit, ne fratrum filiæ ducerentur. Id quod Xiphilinus in Nerva tradit, his verbis: Ἐνομοθέτησε δὲ ἄλλα, καὶ περὶ τοῦ μὴ εὐνουχίζεσθαί τινα, μήτε ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Etenim ne de nominis vi ac potestate dubi-

dubitetur; quod idem auctor de Hadriano, Τραϊανοῦ, ait, ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· Ælius Spartianus ait, *Trajani per sororem neptem eum uxorem accepisse.* Et Pollux, lib.8 Onomastici, & Hesychius, & Moschopulus, ἐν συλλογῇ Ἀττικῶν ὀνομάτων· Ἀδελφιδοῦς, ajunt, ὁ ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς υἱὸς, καὶ θυγάτηρ αὐτῶν ἀδελφιδῆ. Porro illam Nervę constitutionem Zonaras, tomo 2 Annalium, ita refert: Οὗτος ἐνομοθέτησε καὶ τὸ μή τινα παιδογονία μόρια παρὰ Ῥωμαίοις ἐκτέμνεσθαι, μήτε μὴν ἄγεσθαι πρὸς γάμον ἀδελφιδῆν. Domitianum tamen non puduisse cum Julia fratris filia, tanquam cum uxore, palam versari, Suetonius & Xiphilinus memoriæ prodiderunt. Eadem tam perdita ac flagitiosa libidine incitatum Heraclium imperatorem ferunt: cui non aliunde id morbi vitiique, quo laboravit, quam ob illicitam cum fratris filia coniunctionem accidisse, vulgo creditum Zonaras his verbis scribit: Λέγεται δὲ καὶ τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ στρεφόμενον ἄνω τὸ οὖρον πέμπειν· καὶ εἰ μὴ σανὶς ἐν τῷ ἤτρῳ αὐτοῦ ἐπίθετο, κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὸ ἐκκρινόμενον ἀνεδίδοτο. ὃ συμβαίνειν ἐδόκει διὰ τὴν ἔκθεσμον μίξιν τῆς ἀδελφόπαιδος. Acerbissime vero hujus generis nuptias ut incestas & ne-

& nefarias impp. Anastasius & Zeno Constitutionibus suis damnarunt. In quas etiam B. Ambrosius lib. 8 Epistol. ita invehitur: *Tu copulare paras filium tuum & neptem ex filia; hoc est, ut accipiat sororis suæ filiam, diversa licet matre, quam socrus, editus. Interroga nominum religionem. Nempe avunculus iste illius, illa hujus neptis vocatur: nec ipse te revocat sonus nominum, cum hic avum resonet, illa hoc nomen ad avunculum, quod ad avum, referat.* Et mox: *Quid est, quod dubitari queat, cum lex divina etiam patrueles fratres prohibeat convenire, qui sibi quarto sociantur gradu? Hujusmodi autem gradus tertius est, qui etiam jure civili à consortio conjugii exceptus videtur.* Sed nec in concubinatu quidem haberi sororis filia, licet libertina, absque incesti crimine potuit *a*. Non modo autem fratris aut sororis filiam, verum etiam neptem proneptemve, ducere non licet *b*.

An autem mortuorum fratrum conjuges, fratribus superstitibus ducere licuerit, quæri potest. Sane eam quæ in manum fratris convenerit, dissolutis seu

a *l. etiam. D. de rit. nupt.* *b* *§. fratris. Instit. de nupt. l. sororis. D. de ritu nupt.*

ſeu morte ſeu repudio nuptiis duci citra inceſti crimen non poſſe, imperatorum conſtitutionibus cavetur *c*. Quamquam non deſunt aliquot in Romana hiſtoria ejuſmodi matrimoniorum exempla. Lucius enim Tarquinius, cui poſt regnum ſcelere partum Superbi cognomen facta indiderunt, Tulliam minorem natu, quæ Arunti fratri nupſerat, Arunte veneno ab ea ſublato, cum ipſe conjugem quoque ſuam eodem genere interemiſſet, duxit. Quod nefarium ejus factum Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 4 duobus locis refert; quorum utrumque, vel ea præcipue de cauſſa, ut, ſi qua ineſt in verbis aut obſcuritas, aut depravatio, adhibita explanatione, emendationeve, tollatur, ſubjungam. Prior ſic habet: Τοιαῦτα τῆς Τυλλίας λεγούσης ἀσμένως δέχεται τὰς αἱρέσεις ὁ Ταρκύνιος, καὶ αὐτίκα δοὺς αὐτῇ πίστεις, καὶ λαβὼν τὰ προτέλεια τῶν ἀνοσίων γάμων, καὶ διαπραξάμενος, ἀπέρχεται. διελθόντος δὲ οὐ πολλοῦ μετὰ ταῦτα χρόνου, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ἀποθνήσκουσιν ἥτε πρεσβυτέρα τῶν Τυλλίου θυγατέρων, καὶ ὁ νεώτερος τῶν Ταρκυνίων. Et mox: Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον, οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας, ὁ Ταρκύνιος ἀπά-

c l. nemini. C. de nupt. l. fratris. C. de inceſt. nupt.

ἀπάγεται γυναῖκα τὴν Τυλλίαν. In quibus verbis obſcuritas nulla eſt quæ lectorem vel mediocriter literis Græcis tinctum morari poſſit, prçterquam in voce προτέλεια. Cuius ſcripturam corruptam eſſe forte ſuſpicabitur qui apud Suidam leget, προτέλεια à Lycurgo, ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερείας, appellari τὰ πρὸ τοῦ τελεσθῆναί τι τοῦ εἰς τὸ θεῖον ἀναφερομένων γινόμενα ἢ διδόμενα. Προτέλεια inſuper, ut & Pollux lib. 3 Onomaſtic. ſcribit, appellatum eum diem, ἐν ᾗ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν γαμουμένην παρθένον ἄγουσιν οἱ γονεῖς εἰς τὴν θεὸν, καὶ θυσίας ἐπιτελοῦσιν. Et certe pro quolibet auſpicio, initio, primordio, verbum hoc Græci uſurpant. Lucianus in Dialogo περὶ τῶν ἐπὶ μίσθῳ συνιόντων· Ἄρξομαι δ' ἀπὸ τοῦ πρώτου δείπνου, ὃν δοκῇ, ὡς εἰκὸς, δειπνίζειν τὰ προτέλεια τῆς μελλούσης συνουσίας. Gregorius etiam Nyſſenus Lazari à mortuis excitationem οἱονεὶ τὰ προτέλεια τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως vocat. Cum vero verbum hoc *primitias* ſignificet, nemo dubitabit, erratum eſſe in Heſychii codicibus, in quibus legitur, προβλεῖον ὑπάρχον. Eſt enim emendandum, προτελείων, ἀπαρχῶν. Verum in eodem ſignificato vocem quoque προτόλειον à Græcis uſurpari obſervavi. Suidas: Πρωτόλεια, ἡ πρό-

ἡ πρώτη λεία, τὰ πρὸ τῶν λῃίων ἐξαίρετα. Idem, προτόλειον, ἀπαρχὴν, interpretatur. Hesychius etiam, προτόλεια ἁρπάγματα, προτόλειον ἀπαρχή. In Etymologico quoque προτόλεια exponuntur esse τὰ πρῶτα τῶν λῃίων καὶ τῶν τοῦ πολέμου λαφύρων ἐξαίρετα, καὶ πρότιστα, ἅπερ εἰώθασιν οἱ πρότιστοι λαμβάνειν, οἷον ἡ Χρυσηὶς ἐδόθη τῷ Ἀγαμέμνονι, καὶ ἡ Βρυσηὶς τῷ Ἀχιλλεῖ. δηλοῖ δὲ τὰς ἀπαρχάς. Utramvis ergo lectionem sequare, sensus constabit, eumque locum sic fidus interpres Gelenius reddidit: *Delibato incestarum nuptiarum fructu abiit.* Alter ejusdem Helicarnassæi, in quo de incestis Tarquinii & Tulliæ nuptiis fit mentio, locus ita habet: Ἀλλ' εὐθὺς ἅμα τῷ αὐτὰ διαπράξασθαι τὰ θαυμαστὰ ἔργα, πρὶν ἡμέραν θεῖναι τὰς ὑποδεξαμένας τὰ δύστηνα σώματα πυρὰς, φίλους εἱστία, καὶ γάμους ἐπετέλει, καὶ τὴν ἀδελφοφόνον νύμφην ἐπὶ τὸν τῆς ἀδελφῆς θάλαμον ἤγετο, τὰς ἀπορρήτους πρὸς αὐτὴν ἐμπεδῶν ὁμολογίας, ἀνόσια καὶ ἐξάγιστα, καὶ οὔτε Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς οὐδαμόθι γινόμενα, πρῶτος εἰς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἰσαγαγὼν, καὶ μόνος. Quem totum locum sic Gelenius Latino sermoni tradidit: *Hic est ille Tarquinius, Quirites, qui, nondum princeps, fratrem germanum, quia malus esse nolebat, vene-*

no sustulit, assumpta ipsius uxore in societatem ejus sceleris, sua conjugis germana, quam diis invisus adulterio jam ante corruperat. Hic uxorem, pudicam matronam, & communium liberorum parentem, eodẽ veneno eodem tempore necavit: ac ne paullulum quidem lugubri specie dissimulavit utrumque veneficium, sed confestim post perpetrata hæc egregia facinora, fumantibus etiam tum rogis, qui misera illa corpora exceperant, ipse amicos excipiebat nuptiali epulo, ducens viricidam sponsam in sororis thalamum ex pacto nefario, primus ac solus inducens in hanc urbem morem impium & apud omnes Græcos simul atque barbaras nationes abominabilem. Sed quid ea, quæso, verba significant, *πρὶν ἡμέραν θεῖναι τὰς πυράς?* Equidem, ne diutius lectorem teneam, adfirmare non dubitabo, legendum esse, *πρὶν ἢ μαρανθῆναι*, quod idem valet atque *παύσασθαι καὶ σβέσασθαι*, id est, *ante extinctas pyræ flammas.* Quo loquendi genere Homerus usus est, Illiad. lib. 10:

> Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη, καὶ φλὸξ ἐμαράνθη.

ubi Eustathius: *Observa*, ait, *τὸ ἐμαράνθη λεχθὲν ἐπὶ σβέσεως φλογός.* Et mox: *Φλογὸς*, inquit ille, *μαρανθείσης ὑπομένει ἀνθρακιά.*

θρανιά. Aristoteles vero in libro περὶ νεότητος καὶ γήρως inter μαράνσιν & σβέσιν differentiam facit. Ἀλλὰ μὴν, ait, πυρὸς γε δύο ὁρῶμεν φθορὰς, μάρανσίν τε, καὶ σβέσιν· τὴν μὲν γῆρας, τὴν δὲ βίαιον. Rursus, quis est sensus horum Halicarnassæi verborum, ἐμποδὼν ὁμολογίας? Et hic quoque, ut breve id faciam, mendum est, legendumque, ἐμπεδῶν, id est, firmans, stabiliens, ut sit sensus, *illicitas nefandasque cum ea jungens pactiones*. Hesychius enim ἐμπεδοῖ interpretatur βεβαιοῖ, πιστοῦται, ἀσφαλίζεται. Ut autẽ ad ipsam historiã redeam, Livius, l. 1. ab v.c., easdem nuptias breviter, nec nisi adhibita fusiori Halicarnassæi narratione, perspicue ita perstringit: *Aruns*, inquit, *Tarquinius, & Tullia major*, (sic enim ex Halicarnassæo emendo,) *prope continuatis funeribus, cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Servio quam approbante.* Nam verbum hoc *junguntur*, non ad Aruntem & Tulliam majorem, sed al L. Tarquinium & Tulliam minorem, de quibus ante egerat, referri placet. Ceterum, etiam Marcum Crassum fratris defuncti uxorem duxisse, &, quos habuit liberos, ex ea suscepisse eum, nec in aliquã

factum hoc reprehensionem incurrisse, Plutarchus in ejus vitæ initio scribit. Quod cum mirum quibusdam videatur, verbum συνοικεῖν, quo Plutarchus in ea historia refenda utitur, interpretatione, quæ menti plane auctoris repugnat, ad nudam cohabitationem, ut & τὸ, παῖδας ἔσχεν, ad puerorum ejus educationem, deflectere nituntur. Sed, quam aliam Crassus, quem minime cœlibem vitam duxisse, imo vero justos liberos sustulisse, ex lib.v. Epistolar.familiarium Ciceronis, & ex eodem Plutarcho in Cicerone, constat, uxorem duxerit, legere non memini. Nam alterius Plutarchus, cui usitatum est in ipso limine cuiusque genus, familiam, conjugium narrare, non meminit, & verbum συνοικεῖν de nuptiali conjunctione passim, non apud Plutarchum modo, sed & reliquos Græcos auctores, accipi, tam certum est quã quod certissimum, ut testimonia proferre putidæ sit futurum diligentiæ. Atque adeo vetustum & antiquitate ipsa spectabilem ex insigni reginæ bibliotheca manuscriptum Plutarchi codicem exhibuit mihi egregius ille antistes, qui nobis incredibili felicitate Plutarchum Gallice loquentem reddidit, in cuius mar-

margine ad eum locum fugientibus jam literis adnotatum est, Crassum uxorem fratris duxisse: ut proinde temere mutanda non sint quæ certam semper & constantem interpretationem habuere. His accedere & Apuleii, ex Apologia pro se ipso secunda, aliud exemplum velim, quo cum viri mortui fratre Pudentillam tabulas nuptiales fecisse narrat. Quod non posset aptius quam ipsimet auctoris verbis referri. Sic autem habent: *Æmilia Pudentilla, quæ nunc mihi uxor est, ex quodam Sicinio Amico, qui cum antea nupta fuerat, Pontianum & Pudentem filios genuit, eosque pupillos in potestate avi relictos paterni (nam superstite patre Amicus decesserat) per annos ferme quatuordecim memorabili pietate sedulo aluit. Non tamen libenter in ipso ætatis suæ flore tandiu vidua, sed puerorum avus invitam eam conciliare studebat alteri filio suo Sicinio Claro, eoque ceteros procos absterrebat, & præterea minabatur, si extrario nupsisset, nihil se filiis ejus ex paternis eorum bonis testamento relicturum. Quam conditionem cum obstinate propositam videret mulier sapiens, & egregie pia, ne quid filiis suis eo nomine incommodaret, facit quidem tabulas*

nuptiales, cum quo videbatur, cum Sicinio Claro. Verumenimvero vanis frustrationibus nuptias eludit, eo ad, dum puerorum avus fato concessit, relictus filius ejus heredibus, ita ut Pontianus, qui major natu erat, fratri suo tutor esset. Hæc ille. Utcunque sit, hujusmodi matrimonia aliquot sunt impp. Constitutionibus, ut & Concilii Neocæsariensis Canone secundo, interdicta *a*. Quinetiam, cum quidam Ægyptiorum, mortuorum fratrum conjuges matrimonio sibi copularent hoc colore, quod virgines mansisse dicerentur, forte profecto à Judæis instituto, apud quos fratri mortuo fratrem superstitem sobolem excitare invaluerat, Zeno eas nuptias, & qui eas contraxisset, & inde susceptos liberos, incestarum nuptiarum pœnis subjacere voluit *b*. Titum plane imperatorem, animam agentem, unius duntaxat peccati pœnitere se testatum esse, Xiphilinus refert. Conjecisse autem quosdam, id esse, quod Domitiani fratris uxorem in delitiis habuisset.

Uxoris

a. *l. fratris. & l. ult. C. de incest. nupt. l. nemini. C. de nupt. l. 1. & l. 3. de incest. nupt. in C. Th.* b. *l. licet. C. de incest. nuptiis.*

Uxoris etiam ſororem ducendi & ſic duabus ſororibus conjungendi licentiam, diſſoluto quoquomodo coniugio, impp. Valentinianus, Theodoſius & Arcadius ſubmoverunt *d.* Honorius tamen impp. duas Stiliconis filias unam poſt alteram in matrimonio habuiſſe fertur. Sed, quam infelix fuerit utriuſque matrimonii exitus, hiſtoriarum monumenta teſtantur. Ex neutra enim liberos ſuſcepit, morteque immatura utraque obiit, ut Zonaras Tomo 3 Annalium his verbis narrat: *Ἄγεται*, ait, de Honorio loquens, *τοίνυν τὴν Στηλικῶνος θυγατέρα Μαρίαν εἰς γαμετήν. ἧς θανούσης λέγεται τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θερμαντίαν γῆμαι ἐν ἀτελεῖ τυγχάνουσαν ἡλικίᾳ. κἀκείνη δὲ ταχὺ ἐτελεύτησεν.* Marcellinus comes, in Chronico: *Stilico comes, cujus duæ filiæ, Maria & Tharmantia, ſingulæ uxores Honorii principis fuere, utraque tamen virgo defuncta, ſpreto Honorii regno, regnum inhians*, & quæ ſequuntur. Paul. Diaconus, lib. 34 Appendicis ad Eutropium: *Ei*, ait, *ſoboles nulla fuit: nam duæ Stiliconis filiæ, id eſt, Maria & Tharmantia,* (ſic enim lege,) *una poſt alteram ei conjugio ſociatæ, utraque dei judicio inopi-*

d. *l. fratris. C. de inceſt. nuptiis.*

nata morte præventa, ex hac luce virgines migravere.

Verumenimvero duorum fratrum liberi invicem recte matrimonio jungebantur *f*, consobrinæque uxoris ductæ fit in plerisque Pandectarum locis mentio *g*. Sic Tullias duas regis Servii Tullii filias, Lucio & Arunti Tarquiniis Prisci Tarquinii nepotibus, consobrinis suis, matrimonio junctas fuisse, Dionys. Halicarn. libro 4 Antiquitatum refert. Sed manifestum est, eo loci in Græco codice erratum. Ita quippe scriptum est: Ἦσαν δὲ Τυλλίῳ δύο θυγατέρες ἐκ γυναικὸς γενόμεναι Ταρκυνίας, ἣν ἐνεγγύησεν αὐτῷ βασιλεὺς Ταρκύνιος. ταύτας τὰς κόρας ἐπιγάμους γενομένας ἐκδίδοται τοῖς ἀδελφοῖς τῆς μητρὸς αὐτῶν, υἱωνοῖς τε Ταρκυνίου. Secundum quam scripturam hoc Halicarnas. ait: *Erant Servio Tullio filiæ duæ, ex uxore Tarquinia, quam ei rex Tarquinius Priscus despondit. Has puellas viro maturas, & nubiles, nuptum dedit fratribus matris earũ, nepotibus Tarquinii.* Quod utique

f *l.* 1. §. *duorum. Institut. de nupt. l.* 3. *& l. non solum.* §. 1. *D. de ritu nupt. l.* 2. *C. de instit. & substitutio.* *g. l.* 23. *&* 24. *D. de condict. & demonstrat. l. Lucius.* §. *filius. D. de condic. & demonstrat.*

utique consistere non potest. Nam Tarquiniam, Tullii conjugem, filiam fuisse Tarquinii Prisci, in confesso est: Lucium vero & Aruntem Tarquinios, non Tarquinii Prisci filios, sed nepotes, fuisse, omni adseveratione contendit Halicarnassæus, & eorum, qui contra sentiebant, opinionem accuratissime refutat: pugnantq; inter se, nepotes fuisse Tarquinii, &c, fratres Tarquiniæ Tullii conjugis: & hoc modo non consobrinis, sed avunculis junctæ fuissent Tulliæ. Itaque procul dubio legendum est, *ἀδελφιδοῖς*, id est, nepotibus per fratrem, seu *υἱοῖς ἀδελφοῦ τῆς Ταρκυνίας*. Nam, ut ille existimat, ex Tarquinii Prisci filio, qui in juvenili ætate mortem obierat, nati erant. Quamquam Livio probabilius videtur, Tulliarum non consobrinos eos, sed avunculos fuisse. Verba ejus hæc sunt, lib. I. ab v. c. *Hic Lucius Tarquinius, Prisci Tarquinii regis filius nepos'e fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus, filium crediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tulliæ filiæ nupserant.* Hæc ille. Sunt & alia complura ejusmodi matrimoniorum in historiis exempla.

 Nam-

Namque Augustum filiam suam Juliam Marcello, Octaviæ sororis suæ filio, nuptum dedisse, à Dione *h* & Suetonio *i* relatum est: Et, filium suum immatura morte præreptum Quintilianus lugens, avunculo eum generum destinatum significat *k*. Sed & Constantius Imp. sororem suam, quam in Græcis Socratis codicibus Helenam, in Latinis Cassiodori Constantiam nominari invenio, Juliano in matrimonium tradidit, atque ita patruelis patrueli juncta est: Julianus enim ex Constantio Constantini magni consanguineo fratre ortus erat. Quamquam sobrinarum diu Romæ ignorata conjugia Tacitus lib. 12 memorat, posteaque tempore addito ea percrebuisse. Id quod & Plutarchus *ἐν αἰτίοις* confirmat, has nuptias plebiscito permissas significans. Πρότερον γὰρ, inquit, *οὐκ ἐγάμουν τὰς ἀφ' αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν, ἀλλ' ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Ἀνὴρ, χρημάτων ἐνδεὴς, τὰ δὲ ἄλλα χρηστὸς, καὶ παρ' ὁντινοῦν τῷ δήμῳ τῶν πολιτευομένων ἀρέσκων, ἐπίκληρον ἀνεψιὰν ἔχειν ἔδοξε, καὶ πλουτεῖν ἐπ' αὐτῆς. ἐπὶ τούτῳ*

δὲ

h *lib.* 53. i *in Augusto, cap.* 63. k *lib.* 6. *Orat. insti. cap.* 1.

δὲ γενομένης αὐτοῦ κατηγορείας, ὁ δῆμος ἀφεὶς τὴν αἰτίαν ἐλέγχειν, ἔλυσε τὸ ἔγκλημα, ψηφισάμενος, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. In cujus loci versione interpres non contemnendo errore lapsus est. Vocem enim ἀνεψιᾶς, de neptibus interpretatur, qua tamen appellatione illic sobrinas exaudiendas constat. Duorum enim fratrum sororumve filii, filiæ, ἀνεψιοὶ & ἀνεψιαὶ inter se sunt. Cujus rei vel locuples testis est Pollux, lib. 4. Onomast. cap. 4. At religiosissimus princeps, pudorisque, continentiæ ac pietatis diligentissimus, Theodosius major, etiam has nuptias prohibuit, quemadmodum Ambros. lib. 8. Epist. indicat *l. Nam & Theodosius, inquit, imperator etiam fratres patrueles & consobrinos vetuit inter se conjugio convenire, & severissimam pœnam statuit, si quis temerare ausus esset fratrum pia pignora. Et tamē illi invicē sibi æquales sunt. Tantummodo, quia propinquitatis necessitudine & fraternæ societatis ligantur vinculo, pietati eos voluit habere quod nati sūt.* Meminit & hujus Theodosii Constitutionis Sextus Aurelius Victor. apud quē ita est, *Illa tamen, quibus Trajanus adspersus*

l Epist. 66.

ſus eſt, vinolentiam ſcilicet, & cupiditatem triumphandi, uſque eo deteſtatus eſt, ut bella non moverit, ſed invenerit, prohibueritque lege, miniſteria laſciva pſaltriaſque comeſſationibus adhiberi, tantum pudori & continentiæ tribuens, ut conſobrinarum nuptias vetuerit tanquam ſororũ. Quæ poſteriora verba ab eo ſumpſit Paul. Diaconus lib. 12 appendicis ad Eutrop. apud quem tamen *myſteria* pro *miniſteria* in nonnullis codicibus male legitur. Atque ad hanc Theodoſii conſtitutionem referendum eſt quod B. Auguſtin. lib. 15 De civitate dei cap. 16 ſcribit: *Experti autem ſumus de connubiis conſobrinarum etiam noſtris temporibus, propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat; quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti; &, quod fiebat cum conſobrina, pene cum ſorore fieri videbatur, quia & ipſi inter ſe propter tam propinquam conſanguinitatem fratres vocabantur, & pene germani ſunt.* Et mox: *Veruntamen, quis dubitet, honeſtius hoc tempore etiam conſobrinarum prohibita eſſe conjugia, nec ſolum*

solum secundum ea quæ disputavimus, propter multiplicandas difficultates, ne habeat duas necessitudines una persona, cum duæ possint eas habere, & numerus propinquitatis augeri; sed etiam quia nescio quo modo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut, qui debet caussa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat quamvis generatricem tamen libidinem, de qua erubescere videmus etiam ipsam pudicitiam conjugalem. Verũ illam Theodosii constitutionem Arcadius & Honorius ejus filii postea abrogaverunt. quorum de ea re constitutio in Codice Justiniani extat in hæc verba a: *Celebrandis inter consobrinos matrimoniis legis hujus salubritate indulta, est, ut, revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre & sorore nati sint.* Refragari tamen duæ eorumdem imperatorum Constitutiones videntur, quæ in Cod. Theodos. referuntur. Una *b* sub titul. *Si nuptiæ ex rescripto petant.* Altera *c* sub

tit.

a *l. celebrandis. C. de nupt.* b *l. un. si nupt. ex rescrip. pet. in C. Th.* c *l. 2. de incest. nup. in C.Th.*

tit. *De incestis nuptiis.* Sed ego Anianum illis Constitutionibus violentas manus adtulisse suspicor, cum, ad Gothorum suorum, in quorum gratiam ex Alarici Regis præcepto breviarium Codicis cõscripsit, usum, Constitutiones illas accommodare studeret. Quod ex collatione earundem Constitutionum, cum iis quæ sub iisdem Rubricis in Codice Justiniani collocatæ sunt, deprehendi potest. Neutro enim loco in Justiniani Codice de consobrinarum nuptiis fit mentio. Sed & Constitutioni Arcadii & Honorii incestarum nuptiarum pœnam idem Anianus, ex gentis suæ moribus, ignis & proscriptionis, ab eorum imperatorum sententia abhorrentem, inseruit: ac, ut semel dicam quod sentio, quod Tribonianus in Pandectas & Codicem pro imperio ausus est, idem Anianus in breviarium Codicis Theodosiani, & Caii Institutiones, admittere non dubitavit. Itaque illis in libris plerumque Tribonianus & Anianus pro antiquis Jurisconsultis atque imperatoribus leguntur. Quale illud est, quod apud Caium legitur, cives Romanos effici servos tribus modis, id est, testamento, aut in ecclesia, aut ante consulem manumis-

numiſſos. Nec enim dubium eſt, Caium, cum Cicerone Topicis, & Ulpiano in Inſtit., ſcripſiſſe, libertos eos cives Romanos eſſe, qui teſtamento, cenſu, vindicta, manumiſſi eſſent. Manumiſſiones quippe in eccleſia Caius ignorabat, quibus vires atque robur Conſtantinus Magnus primus tribuit. Et, ne longius à propoſito recedam, in earundem Caii Inſtitutionum epitome, cujus Anianus, aut ejuſdem farinæ alius, auctor eſt, fratres amitinos vel conſobrinos in matrimonio jungi nulla ratione permitti, ſcriptum eſt: quod tamen civili juris antiqui definitioni adverſatur. Similiter Theophilus, ad ſuorum quoque temporum rationem jus antiquum detorquens, contra Juſtiniani mentem ſcripſit, *δύο ἀδελφῶν ἀῤῥένων ἢ θηλειῶν παῖδας οὐ δύνασθαι πρὸς γάμον συνάπτεσθαι*. Nam earum nuptiarum prohibitio ex recentiorum imperatorum Conſtitutionibus, quibus & conciliorum eccleſiaſticorum Canones acceſſerunt, deſcendit, ut ex concilio Romano, quod imperante Leone ſub urbis Romanæ epiſcopo Gregorio III celebratum eſt, patet. Gothorum utique, ut & Alemanorum legibus, conſobrinorum conſobrina-

rum-

rumque interdictæ fuere nuptiæ. In Alemanorum enim legibus, quas eis Clotharius rex descripsit, ita legitur, Tit. 40: *Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat socrum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem. Filii fratrum, filii sororum, inter se nulla præsumptione jungantur. Si quis contra hoc fecerit, à loci judicibus separetur, & omnes facultates amittat; quas fiscus adquirat. Si minores personæ sunt, quæ se illicita conjunctione polluerunt, careant libertate, servis fiscalibus adgregandæ.*

Nunc ad reliqua pergamus. Amitam quoque & materteram uxorem ducere non conceditur, quoniam, ut Justinianus ait *a*, parentum loco habentur. Unde apud Halicarnassæum Brutus inter cætera, quæ Tarquinio Superbo vitio dat, hoc, ut probrum, obiicit, quod Servii Tullii uxorem Tarquiniam, ἣν, ait, προσῆκεν αὐτῷ τιμᾶν ὥσπερ μητέρα, πατρὸς ἀδελφὴν οὖσαν, antequam viro justa fecisset, laqueo necasset. Itaque exterminandi Syllani sibi invisi caussa, Nero accusatores, Tacito *b* teste, summisit, qui cum Lepida amita ejus, Cassii uxo-

a §. *item amitam. Instit. de nupt.* b *lib.* 16.

uxore, incesti eum postularent.

Illæ etiam sunt injustæ nuptiæ, quæ legitimo consensu carent. Nuptiæ enim cõsensu solo contrahentiũ fiunt. Quare cum furioso furiosave matrimoniũ contrahi nequit *c*. Nec enim voluntatem, sensum, intellectumve habent. Dissimilis mutorum surdarumque causa est, quibus, ut pote consensus compotibus, valetudo vitiumque corporis, quo minus matrimonium contrahant, non obest *d*. Quamquam autem matrimonium contrahi furor non sinit, rite tamen contractum non dissolvit. *e*: similiterque, qui sponsalibus contrahendis ab initio impedimento fuisset furor, idem, postea superveniens, jam contracta ea non dirimit *f*. Cæterum, nõ consensum duntaxat eorum, qui coeunt, sed & eorum, quorum in potestate sunt, exigimus *g*. Idque naturali ratione, ex qua parentibus debita reverentia atque observantia de-

c *l. furor. D. de sponsalib. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* d *l. ubi non voce. D. de regul. jur. l. in quibuscunque. D. obligat. & actionibus.* e *l. patre furioso. D. de his qui sunt sui vel al. d. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* f *d. l. furor.* g *l. 2. D. de rit nupt.*

tia descendit *h*, & civili jure, quo patriæ potestatis jus receptum est *i*, desiderari, belle Justinianus scribit *k*. Filiis ergo familias absque parentum voluntate justas nuptias contrahere non licet. Qui locus à tam multis jam tractatus est, ut nobis non sit hæc disputationis materia attentanda. Quid enim, ut de nostris taceam, ad D.Claudii Espencæi, eruditissimi celeberrimique theologi, qui hanc quæstionem accuratissime persecutus est, copiam addi possit? Itaque ea demum, quæ instituti Operis ratio necessario postulat, attingam. Consequens est autem, cum justæ ac legitimæ non sint nuptiæ patre minime consentiente factæ, justos ac legitimos non haberi inde susceptos liberos, ac, per hoc, ut recte Apuleius infert *l*, spurios nasci. Nec refert, vivone avo, an post ejus mortem, in lucem edantur; cum patris morte, quæ ab initio injustæ sunt, non eo magis convalescant nuptiæ *m*. Infamiæ quoque notam non evadere eum, qui sciens uxorem non jussu

h *l. veluti. D. de Insti. & jure.* i *d.l.patre furioso.* k *Instit. de nupt.* l *lib. 5 de asino aureo.* m *l. Paulus.D.de stat. hominum.*

jussu ejus, cuius in potestate est, duxerit, ipsa prætoris de infamibus edicti verba declarant *n*. Nepoti autem uxorem ducenti tam avum quam patrem consentire debere, Paulus testatur *o*. Aliter atque si neptis nubat, cui solius avi auctoritatem sufficere tradit. Cum tamen pater furit, avus sapit, avi solius auctoritas sufficit *p*. Qua in specie, aut etiam, si morte, vel emancipatione pater de medio sit subductus, procedere posse, Accursius monet, quod Paulus ex Pomponio scribit *q*, si nepotem ex filio, neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse. Versa vice, si avus furore teneatur, nepoti patris solius voluntas exquirenda est. Is plane, cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest *r*. Pari modo, si ita pater absit, ut, ubi gentium ac locorum sit, ignoretur, post triennium, ex quo apertissime fuerit ignotus ubi degat & an superstes

n *l.1.D.de his qui not.infami.* o *l.oratione.§.1. D. de ritu. nupt.* p *l. si nepos. D. de ritu nuptiar.* q *l.si nepoti.D.de rit. nupt.* r *l. si nepos.§.ult.D.de ritu nupt.*

ftes fit, non prohibentur *f* liberi ejus utriusque fexus nuptias abfque ejus auctoritate contrahere. Sed, & fi ante triennium nuptias contraxerint, dummodo eam filius uxorem duxerit, vel filia hujufmodi homini nupferit, ut certum fit, patrem, fi adeffet, ejus conditionem non repudiaturum, nuptiæ valebunt *t*. Enimvero confenfus patris non ita accipiendus eft, ut fatis fit, mandatum filiæ mariti quærendi dediffe: nam & perfonam patri demonftrari oportet *u*. Patris autem ad nuptias conftituendas juffum præcedere oportere Juftinianus tradit *x*. Ubi juffum pro voluntate accipiendū effe conftat. Velle porro intelligitur, fi, quod agitur, fciat, nec evidenter diffentiat *y*. Contrariam quippe voluntatem conteftari neceffe eft. Alioqùin, fi taceat, nec contradicat, pro juffu & confenfu filentium ejus interpretamur *z*. Itaque, nutu, & literis, & per nuntium, patris confenfum inter-

f *l. fi ita. D. de ritu nupt.* t *l. fi filius. D. eod. titulo.* u *l. generali. D. eod. tit.* x *Inftit. de nuptiis.* y *l. in fponfalibus. in fine. D. de fponfal. arg. l. 2. §. velle. D. fol. matr.* z *l. fi, ut proponis. C. de nupt.*

interponi posse, dubium non est *a*. Consensus porro, qui in aliis causis exigitur, vel ex intervallo & negotio jam perfecto, cum effectu interponitur. Quod & in hac quæstione probare videtur, Justiniano prima fronte contrarius, Papinianus, cum ita scribit *b* : *Dotis promissio non ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ factæ fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonii conditionem accipiat.* Verum ea, meo quidem judicio, verba sic accipienda sunt, ut ex die accommodati consensus incipiant nuptiæ esse, exindeque dos peti possit. Quod ita censuisse Papinianum, indicio sunt sequentia ejus verba, quibus obiicit, maritum à petitione dotis, cujus promissio ad primas tantum, non etiam ad secundas nuptias extenditur, repellendum videri. Cui objectioni locum non esse in specie proposita significat, quoniam, accedente demum patris consensu, nuptiæ esse cœperint. Plane consensus sui qualemqualem, dum tamen apertam, significationem dare patrem sufficit, nec tabulis nuptia-

a *arg. l. pater. §. 1. D. de acq. hered. l. consensu. D. de oblig. & act. l. 2. D. de pact.*
b *l. dotis promissio. D. de jure dot.*

nuptialibus ac dotalibus subscribere eum necesse est.

Hæc ita in filiorumfa. matrimoniis servantur. Emancipati vero filii citra parentũ consensum justas nuptias contrahunt *c*: nec interesse existimo, justæ ne ætatis sint, an minores 25 annis, cum hujus distinctionis nullum consultorum imperatorumve auctorem habeamus. Quamquam Accursio aliter videri scio. qui, quod de feminis propter infirmitatem ac fragilitatem sexus ab impp. constitutum est *d*, ad mares porrigere, nulla probabili ductus ratione, conatur *e*. Proinde minime dubium est, juste quæsitos filios videri, & suos heredes patri adnasci, quos emancipatus ex uxore non ex patris voluntate ducta susceperit. Atque adeo, ad bonorum quoque possessionem avi, cujus testamento præteriti sunt, eos patre mortuo admitti, Ulpianus scribit *f*. *Non enim*, ait, *per rescissionem, qui filius justus est, efficitur non filius, cum rescissio, quo magis admittatur, non quo minus, adhibeatur*. Quæ verba

c *l. filius. D. de ritu nuptiar.* d *l. viduæ. & l. in conjunctione. C. de nupt.* e *in glos. d. l. filius.* f *l. 3. §. si mancipatus. D. de bon. poss. contra tabu.*

verba obscurum sensum habent, & licet iis facem jam eruditissimi aliquot viri prætulerint, quia tamen, ut est in proverbio, καὶ τρὶς τὰ καλὰ, deciesque repetita placent, non pigebit familiarem eorum verborum interpretationem facere. Sciendum est igitur, prætorem, qui juris civilis custodiendi magis, quam convellendi atque infringendi caussa, constitutus erat, ne aperte contra juris civilis auctoritatem emancipatis præteritis subvenire videretur, quibus tamen naturali ratione succurri æquum erat, eorum capitis diminutionem rescindere consuevisse *g*; ut, eo factoquasi potestati patris redditi, contra tabulas bonorum possessionem peterent. Hac ratione, dixisset aliquis, nepotem, quem emancipatus ex matrimonio citra consensum patris contracto sustulit, avitum testamentum per bonorum possessionem expugnare non posse: quoniam, ut ad bonorum possessionem admittatur, rescindi patris ejus emancipationem necesse sit; qua rescissa, videbitur non ex justis nuptiis nepos hic conceptus, quæ parentis consensu (in cujus pote-

g *l. sed cum patrono. §. ult. D. de bon. possessionibus.*

poteſtatem per reſciſſionem emancipationis patrem ejus redigimus) non fuerint firmatæ. Huic tacitæ objectioni Ulpianus occurrens, reſciſſionem emancipationis, (ſic enim interpretari convenit,) quæ à prætore fit, eo comparatam eſſe ſcribit, ut aditum ad bonorum poſſeſſionem emancipatis patefaciat. Proinde, quæ admittendorum eorum cauſſa inducta eſt, excludere & repellere eos non debet, ne, quod pro eis favorabiliter conſtitutum eſt, in eorum incommodum atque odium retorqueatur. Ut enim ſcite Quintilianus in Declamationibus argumentatur, quæ pro aliquo ſcripta eſt lex, contra eum valere non debet. Itaque reſciſſio hæc, quominus juſtus patris filius nepos intelligatur, non efficit; ſed contra, viam ſternit ad bonorum poſſeſſionem petendam. Nam etiamſi, ut ſubiicit Ulpianus, tam turpem & ignominioſam uxorem duxiſſet filius, ut toti familiæ ejus adfinitas dedecori eſſet, nihilominus tamen ex ea natus filius ad bonorum poſſeſſionem admitteretur. Potuit enim avus in eum ſuo jure uti, & eum pro imperio exheredare. Parentibus ſiquidem liberos exheredare licet h; quos

h *l. in ſuis. in fi. D. de lib. & poſt.* & oc-

& occidere licebat. Quod si eum exheredasset, de inofficioso testamento queri nepos hic necesse habuisset. In quo judicio & patris delicta, & nepotis merita, centumviri examinassent; perpendissentque, an ob patris vitium nepotem plecti, alienumque à substantia avita fieri, & contra, an liberos vili, abjecta, famosaque nuru susceptos ad bona avi, cuius familia labe hac aspergitur, admitti æquum esset. Hæc per transennam interlocutum me non pœnitet, cum locus hic, adhibita nostra interpretatione, planior posthac legentibus futurus, occurreret.

Ut autem eo redeat, unde exiit, oratio, admonendi sumus, non idem filiabus, quod filiis emancipatis, iuris esse. Filiæ namque emancipatæ, quoad vicesimum quintum annum attigerint, non modo primas, sed ne secundas quidem nuptias sine patris voluntate recte contrahunt *i*. Quinetiam morte patris sui juris factæ, donec ad legitimam ætatem pervenerint, matris, & propinquorum, & curatoris, sub cuius potestate constitutæ sunt, sententiam explorare necesse ha-

i *l. vidua. & l. in conjunctione. C. de nuptiis.*

ſe habent *k*. Quod ſi inter tutorem, matrem & propinquos de electione futuri mariti minus conveniat, ad arbitrium magiſtratus erit recurrendum *l*. Huiuſmodi quondam diſcordiam inter matrem & tutores M. Geganio Macerino, iterum, & T. Quinctio Capitolino, 5 coſſ., ortam Livius memorat *m*. Virginem ſiquidem, maxime forma notam, tum temporis duo juvenes petiere. Unus plebeii generis, tutoribus fretus; qui & ipſi eiuſdem ordinis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus; cui mater ſplendidiſſimis nuptiis jungi filiam cupiens favebat. Quod certamen cum domi & intra privatos parietes componi nequiſſet, ventum in jus eſt: poſtulatuque matris & tutorum utrinque audito, magiſtratus ſecundum matris arbitrium jus nuptiarum dedere. At quæ viceſimum quintum annum egreſſæ ſunt filiæ, inconſultis parentibus impune pro arbitrio nubunt, nec pœnam exheredationis ob eam rem timent *n*. An vero abducendæ filiæ, quæ ſine

k *l*. 1. *& d. l. in conjunctione. C. de nupt.*
l *l*. 1. *C. de nuptiis.* m *lib*. 4 *ab ur. cond.* n *§. cauſſas. Nov. ut cum de appella. cognoſcit.*

ſine eius voluntate nupſiſſet, jus patri olim competeret, quæri poteſt. Ulpianus quidem certe bene, concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis turbari non poſſe, patrique interdicto ſibi filiam exhiberi deſideranti perſuadendum ne acerbe patriam exerceat poteſtatem, ſcribit *o*. Immo vero, de uxore exhibenda ac ducenda patrem, etiam qui in poteſtate eam habeat, à marito recte conveniri poſſe, Venuleius auctor eſt *p*. Interdicto quoque ſuccurri marito, cujus uxor invita à parentibus detinetur, impp. reſcripſere *q*. Ex illo vero generali Ulpiani axiomate, quo bene concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis non eſſe turbanda definit, interpretationem, meo quidem judicio, accipit, quod Paulus in lib. Sententiarum ſcribit *r*: *Eorum, qui in patris poteſtate ſunt, ſine voluntate ejus matrimonia jure non contrahi, ſed contracta non ſolvi.*

Porro duas eodem tempore uxores habere, Romæ non licuit *ſ*. Binarum vero eodem tempore contractarum nu-

o *l. 2. §. ul. D. de liber. exhib.* p *l. 3. D. de lib. exhib.* q *l. ſi invita. C. de nupt. C. de lib. exhi.* r *lib. 2, Tit. 19.* ſ *§. adfinitatis. Inſtit. de nupt.*

ptiarum crimen, infamiæ pœna vindicatum, notum est. Edicto enim prætoris, qui vel bina sponsalia eodem tempore constituta habebat, infamia notabatur *t*. Unde impp. Valerian. & Galien., *Eum*, inquiunt *u*, *qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non iuris effectus, quo cives nostri plura contrahere matrimonia prohibentur, sed animi destinatio cogitatur.* Quibus postremis verbis, ut eorum vim potestatemque breviter explanemus, tacitæ obiectioni respondet. Dixisset enim aliquis, non posse quem duas uxores habere: nam, manente prioris non repudiatæ coniugio, alteram additam coniugem uxorem esse non posse. Sed voluntatem contrahendi matrimonii, non iuris effectum & coniunctionis validitatem, spectari debere, impp. aiunt: quemadmodum & Ulpianus factum notari tradit *x*: Ideoque, si vel cum ea quis nuptias faciat, vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere non liceat, infamiam non eo minus effuge-

t *l. 1. in fi. l. quid ergo. §. 1. D. de his qui not. infa.* u *l. eum qui. C. ad l. Iul. de adulter.* x *l. quid ergo. §. cum autem factum. D. de his qui not. infa.*

fugere. Illius vero Galieni & Valeriani constitutionis ultimam partem, ut hoc obiter admoneam, Tribonianus in Tit. De donationib. ante nuptias, iunctis & additis aliquot, prout sensus desiderabat, verbis, retulit *y*. Impp. etiam Diocletian. & Maximianus, *Neminem*, inquiunt, *qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet, cum etiam in edicto pratoris hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens judex inultam esse non patietur*. Utique enim, stupri crimen in posteriorem uxorem committi, non dubium est. Ex quo sequitur, capitalem pœnam ei, qui tale facinus admiserit, ex Constantini Constitutionibus, quæ stupra & adulteria capite plectunt, imminere: quod & Constantini quædam Constitutio non obscure indicat, qua capitali pœnæ non esse obnoxias eas mulieres statuit *z*, quę, vivis maritis militibus, nullo accepto de eorum sospitate nuntio, post quatuor annorum spatium alteri nupserint. Incidisse autem aliquando Romæ de duabus uxoribus simul ductis controversiam, Crassus, apud Ciceronem lib. I

y *l. ea quæ. C. de donationib. ante nupt.*
z *l. uxor. C. de repudiis.*

de Oratore, ita ſcribit: *Quid, quod uſu memoria patrum venit? ut paterfamilias: qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romaque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet: mediocriſne res in controverſiam adducta eſt, cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre? quæ ſi judicaretur, certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur.* Ac neque hic omittendum cenſeo, Papyrii non minus lepidum atque feſtivum, quam prudens figmentum, quo matrem, inſtantius percontantem quid in ſenatu egiſſent patres, eluſit z. Actum enim in ſenatu dixit, utrum utilius videretur, magiſque ex republica eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta eſſet. Quod ubi illa audivit, domo trepidans egreſſa, ad ceteras matronas retulit; poſtridieque ad ſenatum copioſæ matrumfamilias catervæ confluxerunt, deprecantes, una potius ut duobus nupta

z *Gell. lib.*10. *noct. Attic. cap.*23. *Macrob. lib.* 1, *cap.*6.

pta fieret, quam uni duæ. Senatoribus vero, quæ illa mulierum intemperies, & quid sibi postulatio istæc vellet, mirantibus, &, non ut parvæ rei prodigium, illam verecundi sexus impudicam insaniam pavescentibus, puer Papyrius publicum metum demit. Nam in medium curiæ progressus, quid ipsi mater audire institisset, quid matri ipse simulasset, sicuti fuerat, enarravit. Nec clam me est memoriæ proditum *a*, Helium Cæcinam, tribun. plebis, legem habuisse scriptam, paratamque, quam Iulius Cæsar se absente ferre jussisset, ut uxores, liberorum quærendorum caussa, quas & quot vellent, ducere Quiritibus liceret. Sed ea lex promulgata non fuit: primumque ex Romanis Antonium duas in matrimonio mulieres habuisse, Plutarchus scriptum reliquit, in collatione Demetrii & Antonii, his verbis: Ἀντώνιος δὲ πρῶτον μὲν ὁμοῦ δύο γυναῖκας ἠγάγετο, πρᾶγμα μηδενὶ Ῥωμαίων τετολμημένον. Valentinianus quoque, Severæ conjugis prædicatione in Justinæ amorem pellectus, cum neque subnixum iam liberis matrimonium solvere, & uxori, ex qua Gratianum susceperat, repudium mittere

M 4 susti-

a *Sueton. in Iulio, cap.* 52.

ſuſtineret, neque frenis amorem, quo puellam tantopere ſibi laudatam deperibat, cohibere poſſet, alteram Severæ Juſtinam uxorem ſuperduxit, ex qua Valentinianum iuniorem ſuſtulit. Ac, ut facti eius turpitudinem amoliretur, lege ſanxit, ut cuilibet duas ſimul uxores habere liceret: quemadmodum Socrates *b*, Paul. Diacon. *c* & Nicephorus *d* ſcribunt. Sed nec ea lex accepta fuit. Nam & Iudæos, qui forte hoc colore, quod primis generis humani ſatoribus polygamia propagandæ ac multiplicandæ ſobolis neceſſitate permiſſa fuiſſet, quaſi maiorum veſtigiis inſiſtentes, plures ſibi uxores habere licere exiſtimabant, impp. Theodoſius, Arcad. & Honorius, prohibuere in diverſa ſub uno tempore cõiugia convenire *e*. Necnon Juſtinianus, Novella 79, quæ de naturalibus liberis tractat, Εἴ τις, ait, *νομίμῳ συνοικοίη γυναικὶ, ἄλλας ἐπεισάγειν οὐκ ἂν δύναιτο, τοῦ συνοικεσίου συνεστῶτος, καὶ ἐξ αὐτῶν νομίμους παιδοποιεῖσθαι*.

An autem concubina uxori iure Quiritium adiungi poſſet, dubitari ſcio. Hoc certe

b *lib.4. hiſt. eccleſiaſtic. cap.30.* c *lib.11. append. ad Eutrop.* d *lib.11 hiſtor. eccleſiaſt. cap.33.* e *l. nemo. C. de Iudæis.*

certe nec iura antiqua, nec sua, concedere Justinianus scribit *f*. Nam, nec prudentes hoc probasse, indicio est quod Ulpianus ait *g*, si patronus, qui libertam duxerat, ei concubinam adhibuisset, inde coniecturam capi, nolle eum nuptã habere, quoniam cum uxore concubina haberi non posset. Idem ipsum Constantini magni Constitutio prohibuit. quæ ita habet *h*: *Nemini licentia concedatur, constante matrimonio, concubinam penes se habere*. Quamobrem Gellius, eam, quę iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii caussa foret, probrosam habitam lege Numæ, ostendit *i*; eiusmodique mulieres, quæ cum eo, cui uxor esset, corpus miscerent, pellices appellatas ibidem tradit. Quod & Caium Flaccum, lib. de Iure Papyriano, scripsisse Paulus lib. 10. ad L. Iuliam & Pap. notaverat *k*.

Cæterum, sunt & illæ iniustæ nuptiæ, quæ à mulieribus intra luctus tempus contrahuntur. Luctus autem tempus, regia lege definitum, decem mensium

f *l. ult. C. commun. de manumissionibus.* g *l. ult. in fi. D. de divort.* h *l. 1. C. de concub.* i *lib. 4, cap. 3.* k *l. Massurius. D. de verb. signi.*

erat: per quos mulier abstinere à nuptiis jubebatur: duplici, ut Harmenopulus explicat l, ratione: διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί. Cujus rei Plutarchus in Numa testis est: Ἀλλὰ τό, τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ᾽ ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα, βοῦν ἐγκύμονα κατέθυσεν, ἐκείνου νομοθετήσαντος. Ovid. lib.1. Fastorum:

Quod satis est, utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Idem lib.3:

Annus erat, decimum cum Luna receperat orbem:
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Et mox:

Assuetos igitur numeros servavit in anno.
Hoc luget spatio fœmina mœsta virum.

Quamobrem cum, fœderis inter Octavium Cæsarem & Antonium sanciendi causa, Octaviam illius sororem huic nuptum dari placuisset, & ea legibus prohiberetur nuptias contrahere, quod M. Marcel-

l *lib.*4, *Tit.*6.

Marcellum paullo ante mortuum lugeret, necdum decem menses à viri morte effluxissent, per senatum legibus solvi eam, gratiamque ei legitimi luctus temporis fieri, necesse fuit; ut Plutarch. in Antonio his verbis narrat; Ὡς οὖν ἔδοξεν ἀμφοτέροις, ἀναβάντες εἰς Ῥώμην, ἐπετέλουν τὸν Ὀκταβίας γάμον. οὐκ ἐῶντος μὲν νόμου πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, τῷ δὲ Οὐγκλήτου δόγματι τὸν χρόνον ἐκείνης ἀνείσης, & quæ sequuntur. Itaque, quod apud Senecā, Epist. 65 ad Lucilium, legitur, *Annum fœminis ad lugendū constituisse majores*, de anno utique Romuli qui decē duntaxat mensibus constabat, ut fuse à Macrobio *a* tractatur, non de anni suis temporibus ordinata dimensione, accipiendum est. Eodemque modo legitimum luctus tempus in jureconsultorum scriptis interpretandū adfirmo. Primi namque Gratianus, Valentinianus, & Theodosius Impp. luctus tēpus, duobus mensibus auctū, anno definiere; ut ex eorum Constitutione in C. Theodos. relata constat. quæ ita habet *b*: *Si qua ex fœminis perdito marito intra anni spatium alteri festinarit nubere, (parum enim*

a *lib. 2, cap. 12.* b *l. 1. de secund. nupt. Cod. Theod.*

enim temporis post decem menses servandum adiicimus,) tametsi id exiguum putemus, probrosis inusta notis, honestioris nobilisque persona & decore & jure privetur, &c. Indeque colligi potest, Apuleium *c*, qui annui luctus temporis mentionem faciat, aut post eorum imperatorum ætatem, aut eorum seculo vixisse. Apud eum enim Charite Lepolemum, nuptias ejus ambientem, hac excusatione repellit, quod nondum annum luctus complevisset. At Caligula, die suo natali, quo & Augusti templum consecravit, ut ad spectacula, quæ edebat, omnes convenirent, luctus inhibuisse, & præterea viduis, intra constitutum legitimum tempus, nubere, nisi prægnantes essent, concessisse fertur. Verba Dionis *d*, quæ hoc comprobant, hæc sunt: Καὶ τὰ πένθη πάντα ἐπέσχεν, ὥστε καὶ ταῖς γυναιξὶ, ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐστερημέναις, γαμεῖσθαι, καὶ πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου, ἄν γε μὴ ἐν γαστρὶ ἔχωσιν, ἐξεῖναι. Plane Heliogabalus, quemadmodum Xiphilin. narrat, Pomponio Basso è vivis sublato, quem vel ea præcipue de caussa reum postulari curavit, ut ab uxore, cujus ipse amore flagrabat, divelleret,

c *lib.*8 *de asino aur.* d *lib.*59.

ret, eam protinus duxit, nullo ad lugendum virum ſpatio dato. Eadem obſervatione ſpreta, Ariadna, Zenonis Iſaurici uxor, quadrageſimo à viri obitu die Anaſtaſio nupſit, ut à Zonara *a* refertur. Qua autem ratione intra annum luctus nubere mulier prohibebatur, eadem, poſt miſſum ex juſta cauſſa repudium, alii nubendi poteſtatem, ex impp. Theodoſ. & Valentin. conſtitutione, non habebat *b*: ne, ut ipſi aiunt, de prole dubitandi occaſio daretur. Idemque tempus, etiam bona gratia & communi conſenſu diſſoluto matrimonio, expectandum mulieri eſſe, antequam in alterius manum conveniret, imp. Anaſtaſius conſtituit *c*. Cum vero ſine probabili ac legitima cauſſa mulier à viro diverterat, connubium ei cum alio ante tranſactum quinquennium non erat *d*.

Illud conſequenter tractandum occurrit, an cum ea, quæ ex alio prægnans & gravida eſſet, matrimonium iure contrahi potuerit. Quam quæſtionem ex facto olim accidiſſe, memini me apud Dio-

a *in Anaſtaſio.* b *l. conſenſu. §. ſi vero cauſſam. C. de divort.* c *l. ſi conſtante. C. de repud.* d *l. conſenſus. §. hac niſi.*

Dionem *e* legere. Nam cum ardenti Liviæ ducendæ amore flagraret Augustus, eiusque desiderio mora inde afferri videretur, quod ea ex Nerone sextum jam mensem gravida esset, pontifices consuluisse dicitur, an fas esset prægnantem ducere. Quod illi hac distinctione dissolverunt, ut, siquidem ex quo gravida foret, dubium atque incertum esset, nuptiæ differendæ essent: sin autem constaret ex quo concepisset, nihil prohibere quin duceretur. Itaque, licere sibi quod libebat, Augustus videns, Liviam protinus duxit. Id quod etiam Suetonius ita paucis narrat *f*: *Cum Scribonia divortium fecit, pertæsus morum perversitatem ejus; ac statim Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Neronis, & quidem prægnantem, abduxit, dilexitque ac probavit unice & perseveranter.* Idem in Tyberio *g*, de eius patre agens: *Vxorem Liviam Drusillam, & tunc gravidam, & jam apud se Tiberium enixam, petenti Augusto concessit.* Non abs re igitur festinatas has Liviæ nuptias, quæ nec maxima suspicione carerent *h*, Antonius probri loco Augusto objecit *i*. Quas etiam

e *lib.* 48. f *in Augusto, cap.*62. g *cap.*4. h *Sueto. in Clau. c.*1. i *Sueto. in Aug. c.*69

tiam eleganter Prudentius ita exagitat, libr.1. contra Symmachum:

Adiecere ſacrum, fieret quo Livia Iuno,
Non minus infamis thalami ſortita cubile,
Quam quũ fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondũ maternã partu vacuaverat alvũ,
Conceptamq; viri ſobolẽ paritura gerebat
Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale paratur;
Iã ſponſus, ſaliente utero nubentis, amicos
Advocat, haud ſterilem certus fore jam ſibi pactam.
Vitricus ante venit tardum præfervidus ortum
Privigni nondum geniti: mox editur inter
Feſcennina novo proles aliena marito.
Idque deum ſortes & Apollinis antra dederunt
Conſilium; nunquã melius nam cedere tedas
Reſponſum eſt, quam cum prægnans nova nupta jugatur.

Quinetiam Octaviam, Auguſti ſororem, poſt Marcelli, viri ejus, mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio deſponſam, Dio, lib.48, ita ſcribit: Καὶ τὴν Ὀκταβίαν, τὴν τοῦ καίσαρος ἀδελφὴν γυναῖκα, τῷ Ἀντωνίῳ, ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐτετελευτήκει, καὶ κύουσαν, προμνηστεύσάμενοι, τοσαύτη μεταβολῇ ἐχρήσαντο. Martiam quoque uxorem, tum ex ſe gravi-

gravidam, petenti Q. Hortensio Catonem Uticensem concessisse Plutarchus refert *a*. Ceterum, Livia apud Augustum Claudium Drusum Neronem intra trium mensium spatium peperit. Quem natum Augustus patri Tiberio reddidit. Ea res joci materiam, ut Dio auctor est *b*, præbuit, indeque pervulgatus fuit senarius Græcus, quo significatur, fortunatis vel trimestres nasci liberos. Quod deinde in vulgi sermone tritum proverbium abiit. Qua de re, pro Græcis Dionis, Suetonii Latina verba subjungam *c*. *Patrem*, ait, *Claudii Cæsaris, Drusum olim Decimum, mox Neronem prænomine, Liviа, cum Augusto gravida nupsisset, intra mensem tertium peperit: fuitque suspicio, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus est versus*; Τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία. At, vel tricesimo die pater fieri ex uxore, Caligula gloriosum duxit. Eaque gratia Miloniam Cæsoniam, adulterio sibi ante cognitam, & jam tum partui propinquam, duxisse eum Dio narrat *d*. Qua de re ita Suetonius *e*: *Cæsoniam neque facie insigni, neque ætate integra, matremque*

a *in Catone Uticensi.* b *li.* 48. c *in Clau. cap.* 1. d *lib.* 59. e *in Calig. cap.* 25.

que jam ex alio viro trium filiarum, sed luxuriæ ac lascivia perdita, & ardentius & constantius amavit: ut sæpe chlamyde, peltaque & galea armatam, & juxta adequitantem, militibus ostenderit, amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus est: uno atque eodem die professus, & maritum se ejus, & patrem infantis ex ea nata. Augustum porro ex Livia liberorum nihil quicquam sustulisse, infantemque unicum, qui conceptus fuerat, abortivum & immaturum editum, Suetonius testis est *f*. Ex quo interpretandum est, quod ait Plinius *g*: *Est quædam privatim dissociatio corporum, & inter se sterilis: at, ubi cum aliis junxere, gignunt; sicut Augustus & Livia.* Nam Augustus ex priore uxore Scribonia liberos suscepit: vicissim & Livia ex priore viro Druso. Juncti tamen inter se nihil liberorum pr ocrearunt.

Jam, non nisi incestas ac nefarias nuptias cum virginibus Vestalibus contrahi potuisse, certissimum est. Heliogabalum tamen, humani generis portentum, Aquiliam Severam, Vestalem, duxisse, narrat Xiphilinus in Heliogabalo. Εἶτα, inquiens, τὴν Παῦλαν, ὡς καὶ κηλῖδα

ἵνα

f *in Augusto, ca.* 63. g *lib.* 7, *ca.* 13.

τινὰ περὶ τὸ σῶμα ἔχουσαν, ἀποπέμψας, Ἀκυλίᾳ Σεβήρᾳ συνῴκησεν, ἐκφανέστατα παρανομήσας. ἱερωμένην γὰρ αὐτὴν τῇ ἑστίᾳ ἀσεβέστατα ᾔσχυνε. Quod ita perstrinxit Lampridius in ejus vita: *In virginem Vestalem incestum admisit.* Atque hæc habui, quæ de legitimis incestisque Quiritium conjugiis dicerem, quæ, ut sunt, utinam brevia videantur!

FINIS.

ANTONII
HOTMANI, I.C.,

De

VETERI RITU NUPTIARUM

OBSERVATIO.

ANTONII HOTMANI, I.C.,

De

VETERI RITU NUPTIARUM

OBSERVATIO.

Caput I.

De sperata, pacta, & sponsa.

IN Matrimoniis contrahendis jurisconsultos duo praecipue, ad ritus pertinentia, vocabula usurpasse constat: Sponsalia & Nuptias. Sponsaliorum nomine non tantum stipulationum sponsionumque contractum intelligi, significat Florent. in l. 1. D. de Sponsal. Nam & Sponsalia futurarum nuptiarum mentionem fuisse scribit, ut nimirum ad sponsaliorum ritus pertinerent etiam praecedentes apparatus, quibus conditiones expediuntur, ut est in l. ult. ejusd. tit. At hoc proprie

prie non Sponſalia, ſed ſpes nuptiarum dicitur. Cujus rei meminit Ulp. in l. 6. eod. t. *Non ſuffecturum*, inquit, *putarem ad diſſolvendam ſponſaliorum ſpem hunc nuncium*. Sic in l. ſi uxor, D. ad. l. Jul. de adulter. l. 11. C. de repud. Philo Judæus adpellat τὰ προτέλεια τῶν γάμων· Ἐλπίδα καὶ τοῦ θύσειν τοὺς γάμους παρέχουσα. lib. Περὶ τῆς εἰς τὰ προπ. συνόδου. D. Dionyſius Areop. hoc vocabulo uſus eſt epiſt. 7. ubi Maximus Scholiaſtes ſic adnotavit: Προτελείας μὲν ἐκάλουν Ἀθηναῖοι τὰς τῶν γάμων μετὰ τὴν θυσίαν εὐχάς. τῶν γὰρ γάμων τέλος ἐκάλουν, ὡς τελεῦν τὰ πρὸς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Μυστήριον γοῦν εἶχον τὸν γάμον. ἔλεγον δὲ προτελίζεσθαι καὶ τὸ προμυεῖσθαι, καὶ ὡσανεὶ προκαθαίρεσθαι εἰς ἑτοιμασίαν μυστηρίων. Itaque *ſperatæ nuptiæ* dicebantur, l. mulier. C. de ſponſal. & l. ſi legibus, C. de epiſc. aud. & *puella ſperata* dicebatur. quod hoc verſu ſignificaſſe Plautum retulit Varr. lib. 5 de ling. Lat. *Sequor hercle quidem: nam libenter te mea ſperata conſequor.* Et Afranius, in Fratriis: *Speratam non odi tuam.* Is etiam dicebatur *ſperatus*, ut eodem loco Afranius indicat: *Curre, & nuncia venire, & mecum ſperatam adducere videat puellam.*

Hi

Hi versus apud Nonium exstant. Inter hos autem disceptabatur, cujus quis esset juris, conditionis, gentis: & potissimum de bonis erat quæstio. Quum vero conventa esset conditio; ut est apud Festum, id est, inter se convenissent; pacta quædam nuda intervenire solebant, puellaque non jam sperata, sed *pacta* dicebatur. l.2. C. de sponsal. l. si cum ante, C. de donat. ant. nupt. Virgil.

Et gremiis abducere pactas.

Inde etiam Lavinia pacta Turno dicebatur; à Livio, lib.1, pactæque nuptiæ; Tacit. lib.12; pactum inter Claudium & Agrippinā matrimonium. Symmach. epist.40. lib.9: *Nolo existimes, culpabiliter ad me delatum, quod pactas filiæ tuæ nuptias suspendas.* Tum demum sponsalia fiebant, incipiebatque *sponsa* nuncupari. l. 3. de sponsal. Quod Nonius his verbis adfirmat: *Inter speratam, dictam, & pactam hoc interest, quod virgo, priusquam petitur, sperata dicitur: dehinc promissa, vel pacta, vel sponsa dici potest.* Quapropter alludit hoc modo Arnobius lib.4 contra gentes: *Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.*

Cap.

CAP. II.

De proxenetis, auspicibus & pronubis.

AD hanc rem personas interponi solitum fuisse, apparet ex Ulpiano, in l. ult. D. de spons. Qui *proxenetæ* dicebantur, id est, conciliatores, interpretes, & internuncii: non tamen quod sponsores aut fidejussores essent. Ait enim Jurisconsultus: *Si proxeneta intervenerit faciendi nominis caussa, ut multi solent, videamus an possit quasi mandator teneri. Et non puto teneri, quia hic magis monstrat nomen quam mandat.* l.2.D. de proxen. Hos etiam *auspices* dictos fuisse puto. Quum enim auspices adeundi mos desiisset qui auspicia peterent, hi proxenetæ veteris consuetudinis vestigia ipso nomine usurparunt, quemadmodum licet colligere ex Valer. lib. 2. cap.1. Hinc etiam scribit Cic. lib. 2 de divin. *Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, nec privatim quidem, gerebatur. quod etiam nunc auspices nuptiarum declarant, qui re omissa nomen tantum tenent.* Notum est istud Ciceronis pro Cluen. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus. Qui igitur

tur ad hanc rem adhibebantur proxenetæ, Latine *pronubi*, & *καταρχηστικῶς auspices* dicebantur, incipientes & felici omine inchoantes. Qua de caussa in veteri Glossario, nuper in publicum edito, auspices *pronubi*, *παράνυμφοι*, adpellantur. & hi, quod conventum erat, ut rite fieret, tabulisque mandaretur, curabant. Juvenal.

Veniet cum signatoribus auspex.

Lucan. de Nuptiis Catonis & Martiæ: *Iunguntur taciti, contentiq; auspice Bruto.* Tum unus horum, quod erat conventum, proferebat, ceteris audientibus, &, ut ita fieret, postulantibus. Cujus consuetudinis hoc Martianus Capella lib. 2 in fin. reliquit vestigium. *Tunc exurgens*, inquit, *virginis mater poscit de Iove, superisque cunctis, uti sub adspectu omnium, quidquid sponsalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos à virgine non deesset, tuncque tabulas ac Papiam Popæam legem sinerent recitari.* Ideo Tacitus de Messalina scribit, *atque illam audiisse auspicum verba.* Quod confirmat Servius, lib. 4 Æneid. Siquæ vero fœminæ ad nuptias conciliandas adhibebantur, non *auspices* quidem, cum hoc sit muneris virilis,

sed *pronubae* tantum dicebantur. Ovidius, epist. 6:

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Hæcque pronuba univira esse debebat, ut ait Tertullianus in exhortatione ad castitatem. Catullus:

Vos unis senibus bona cognita.

CAPUT III.

De matrimoniis contrahendis liberorum caussa.

AUSPICUM etiam curæ erat, nubentes profiteri, se liberorum procreandorum caussa convenire. Quem morem notat Tacitus, his verbis: *Cum uxore principis, prædicta die, adhibitis, qui obsignarent, se velut suscipiendorum liberorum caussa convenire.* Idque confirmat Ulpianus, tit. 4. regul. dicens, Latinum libertum jus consequi liberis, cum lege Junia uxorem ducebat testatione interposita, quod liberorum quærendorum caussa uxorem duxerit. Nam, matrimonia contraxisse Romanos quærendorum liberorum caussa, vulgare est. l. si vicinis, C. de nupt. adeo ut id esset in ore mulierculαrum: ut ait Ennius hoc versu,

ſu, quẽ prodidit Feſtus in verbo Quæſo: *Ducit me uxorem ſibi liberum quærendum gratia.* Huc etiam pertinet, quod ex Varrone retulit Macrob. lib.1 Sat. ca.16: Mundus cum patet, deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet: propterea, uxorem liberorum quærendorum cauſſa ducere, religioſum eſt. Et Plautus in Capt. Liberorum quærendorum cauſſa ei, credo, uxor data eſt. Atque id notat D. Auguſtinus, lib.3 contra Julianum. & ſerm. 324. & lib.1 de Nuptiis, ad Valerium Comitem. Legimuſque, Auguſtum ideo teſtamentum improbaſſe cujuſdam, cujus non procreandorum liberorum cauſſa conjugium interceſſerat: Valer. Max. lib.7, cap.7. *Eſt enim,* inquit Quinctilianus, declam. 2, *uxor, quam jungit, quam diducit utilitas: cujus hæc reverentia eſt, quod videtur inventa cauſſa liberorum.* Ὁ κωμικὸς Μένανδρος, inquit Clem. Alex. lib. 2 Strom. Παίδων, φασὶ, σπόρῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα. His intelligitur, quod ait Calliſtratus, l. liberorum, D. de verbor. ſignificat. parentes pios liberorum quærendorum cauſſa uxores ducere.

CAP. IV.

De dote.

APud Auſpices etiam de Dote conventiones fiebant, ut maritus aliquid haberet ab uxore ad ſuſtinenda onera matrimonii. l.7. D. de jur. dot. quamvis (ut apud Martianum Capellam, lib.9, priſci juris adſertor Arcanus reſpondit) regulariter, etiam matrimonio copulato, dotem dicere fœmina nullis legibus prohibeatur. l. cum multæ, C. de donat. ante nupt. *Eaque dos*, ait Ulp. tit.7 regular. *aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur.* Dabatur, cum præſens erat dos, non quod ea ſtatim traderetur viro, quamvis & hoc fieri potuiſſe conſtet, l.1. D. pro dote: ſed pridie nuptiarum, aut circiter, apud auſpices deponebatur, ut in craſtinum nuptiarum viro ſolveretur: quod in Meſſalinæ cum filio nuptiis Suetonius, Tacitus & Juvenalis factum fuiſſe commemorant: at, ſi dos præſens non fuiſſet, ea, ut eodem loco ſcribit Ulpianus, aut dicebatur, aut promittebatur.

CAPUT

Caput V.

Quid sit, dicere *aut* promittere dotem.

Dicere est, ultro aliquid polliceri. Plautus, in Pseudolo: *Quin tibi hanc operam dico*, id est, ultro polliceor. *Dictum* enim accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est. l. sciendum, D. de ædil. edict. Inde dicimus, *dicere dotem* eum, qui nulla stipulatione pollicetur. Cicero, pro Flacco: *Doti omnem suam pecuniam dixerat*. Et Affranius, in Fratriis, ut refert Nonius; *Dat rustico nescio cui, vicino suo pauperi, cui dicat dotis paullulum*. Jus autem erat ut mulier, ejusque debitor aut parens, dicerent dotem, eodemque modo obligaretur acsi conceptis verbis promisisset. Hæ tres personæ, inquit Caius lib. 2 Instit. tit. 9, nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Promittere vero dotem omnes possunt; & ex stipulatu ab eis peti potest. l. promittendo, D. de jur. dot. Licet enim promissio & pollicitatio eandem plerumque vim habeant, tamen pollicitatio majoris est adseverationis, inquit Donatus in Andriam Terentii. *Polliceri*

enim significat ultro promittere, deducto vocabulo à verbo *liceor*, quo utuntur qui in auctione facienda ultro precium suum deferunt. l.3,D. de pollic. At *promittere* sæpius ad stipulationē. quod notat Donat. in Heauton. Terent. *Pollicemur*, inquit, *magis sponte, promittimus rogati.* Ideo, scribit Ulpianus, promissum potest referri, & ad nudam promissionem sive pollicitationem, vel ad sponsionem; secundum quod incipiet is, qui de hujusmodi caussa stipulari spopondit, ex stipulatu posse conveniri. l. sciendum, D. de ædil. edict.

CAPUT VI.

De donatione propter nuptias.

Huic vero doti solebat antiquitus pignus vel hypotheca subjungi.l.1, D. qui pot. in pign. hab. Hoc Græci ἀποτίμημα vocabant, ut est apud Hesychium & Pollucem: Αἱ πρὸς τὰς φερνὰς ὑποθῆκαι. Nam, ut Harpocration scribit, εἰώθεσαν καὶ οἱ τότε, εἰ γυναικὶ γαμουμένῃ προῖκα διδοῖεν οἱ προσήκοντες, αἰτεῖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ὥσπερ ἐνέχυρόν τι τῆς προικὸς, οἷον οἰκίαν ἢ χωρίον. Et, quia successu temporis pacta sæpe interveniebant, ut mulier

ex

ex illo pignore aliquid lucraretur, factum est, ut illud pignus nomen donationis adsumeret, diceretурque donatio propter nuptias, quæ à viro dabatur ad prospiciendũ uxori de dote consequenda, si forte matrimonium dirimeretur. l. ex morte, C. de pact. con. indeque *ἀντίφερνη* dicta est; à Latinis autem prius antenuptialis donatio, (quod ante efficiebatur, & nunquam post nuptias.) sed postea, quia constitutum est, ut etiã post nuptias fierent tales donationes, voluit Justinianus, eas, donationes propter nuptias, adpellari. l. cum multæ. C. de donation. ante nupt. Ut facile appareat, hanc donationem propter nuptias, præter illam hypothecam, quæ jam Justiniani constitutione in omnibus mariti bonis tacite inest, nihil aliud esse, quã cautionem diuturni conjugii, vel donationem sub conditione, si vel dos à marito consumta sit, vel sine caussa matrimonium diremtum fuerit. Ejus enim hic est tantum usus, ut dos mulieris sit tutior, & ut, quemadmodum mulier, sine caussa divertens, dote, sic etiam maritus rebus donatis multetur: aut ut pactis conventis morte viri mulier aliquid lucretur; aliter nimirum nec proprie-

tas, nec usufructus ad uxorem pertinet. Itaque (ut ex Synopsi Βασιλικῶν didicimus) erat quasi dotis compensatio, ἀντιπροίκιον; quam Scholiastes tacite semper contrahi asserit; Φησὶ γὰρ ὁ κατὰ τὴν προικὶ σιωπηρῶς ἡ πρὸ γάμου δωρεὰ ἕπεται. Cæs. lib.6 de bell. Gall. *Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant. hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur; uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.*

CAP. VII.
De Hypobolo.

DONATIONEM vero propter nuptias ὑπόβολον à Grçcis adpellatam fuisse ut existimē, moveor auctoritate Harmenopuli, qui, lib.4, tit.4, ita scriptum reliquit: Ἔστι τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν ἤτοι τὸ ὑπόβολον. nimirum videlicet, quia doti subjungitur ac supponitur. Nec me movet, quod ait, ejusdē libri capite 10, aliquid esse minus ipsa dote. Nam solum Justiniani tempore observatum est, ut æquales essent donationes propter nuptias

nuptias & dotes. Quod nec Accursium latuit in Auth. Æqualitas, C. de pact. convent. Extatque hac de re expressa constitutio Leonis imperatoris qui dictus est Philosophus; Novell. 20. qua sancivit, ut major donatione propter nuptias dos esset. Sicque interpretatus est Theodorus Balsamo, Græci juris non ignarus, titul. 13 Nomoc. Photii, cap. 6, & ad illa verba Novellæ Justiniani 117: Καὶ ὑπὲρ τοιαύτης ὕβρεως τρίτον μέρος τῆς διατιμήσεως ἣν ἡ προγαμιαία ποιεῖ δωρεά. Scholiastes, in Synop. Basil. lib. 39, titul. 2, addit; Σημειῶσαι, ὅτι λαμβάνει ἡ γυνὴ καὶ τὸ τρίτον τοῦ ὑποβόλου ἀπὸ ὕβρεως ἰδίας. id est, ut interpretatur Iulianus Patricius, *Maritus tertiam partem æstimationis, quam propter nuptias donatio facit, ex alia mariti substantia capere potest.* Et paullo ante sic scribit: Οὐκ ἀπαιτεῖται ἡ πρὸ γάμου δωρεὰ τὸ γυναικὸς ὑπόβολον, καὶ, οἶμαι, ἀγνίσσεται. Sane enim, id quod modo dicebam à Græcis ἀποτίμημα vocari, id videmus etiam ὑπόβολον nuncupari. Unde apud Pollucem ὑπόχρεων χωρίον & ὑπόβολον pro eodẽ ponũtur, libro tertio, capite 10. Eustath. Ὀδ. α citat Pherecratis versum: Οὐκ ὁρᾷς τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυκτίονος κειμένην ὑπόβολον; Multa

men de jure hypoboli fuisse à Græcis impp. immutata in confesso est. veluti, ut ex bonis mariti, quæ hypoboli nomine doti subjecta sunt, tantum retineatur, quantum pacto conventum fuerit: aut, si nulla de eo pactio facta sit, triens retineatur: immo, sæpissime *συνεκδοχικῶς* trientem illum adpellari hypobolum, satis constat ex Harmenopulo, ceterisque similibus probatis auctoribus: quod etiam testatur Balsamo. deinde hypoboli nomine nihil retentum fuisse, si nihil conventum esset. Videturque fuisse portio dotis, quæ additamenti caussa data dicebatur. in l. inter socerum, §. cum inter, D. de pact. dot. l. etiamsi non dotem, C. de jur. dot. sicque hodie in Gallia Lugdunensi vulgo loquuntur. Hoc à Longobardis, & Neapolitanis, *doarium*, *dotarium*, & *dotalitium* nuncupatur. lib. 2. de feud. tit. 8, §. ult. lib. 3. Const. Neapol. tit. 13, 16, & 17, cap. plerumque. de donat. inter vir. & uxo. Hæc sunt quæ de dote ejusque cautione dicenda videbantur.

CAP.

Cap. VIII.

De bonis paraphernis & receptitiis: tum de theoretro.

Cetera bona mulieris dicebantur παράφερνα. l. si ego, D. de jur. dot. Latine *receptitia*, id est, extra dotem. l. maritus, D. ad leg. Falcid. Græci posteriores adpellarunt ἐξώπροικα, quod extra dotem essent usibus puellæ tradita, l. donationes, §. species, D. de donat. ad sustentationem mulieris instrumento dotali recepta, quasique peculium. l. ult. C. de pact. conven. l. 3, C. ne uxor pro mar. d. l. si ego. In his bonis, invita muliere, nullum jus erat marito se immiscendi, quia quæ præter jus dotis excipiebantur, ea *receptitia* adpellabant. Unde servus receptitius apud Nonium Marcellum, & Agellium, libro 17, cap. 6, & receptitia dos apud Ulpianum tit. de dote, quam sibi soluto matrimonio extraneus contra communis juris regulam reddi stipulatur. l. mortis caussa, §. sed & dos, D. de mort. caussa donat. Erant & alia quædam munera quæ novæ nuptæ à parentibus & amicis offerebantur die sponsaliorum, aut postea, ut

est

est in l. die sponsaliorum, D. depositi. l. si cum ante nuptias munera darentur, C. de donat. ante nupt. tum etiam crastino die nuptiarum, cum primum deposito flammeo visendam se præbebat, ut ait Harmenopul. quæ ideo θεώρητρα vocat Harpocration: Suid. vero ἀνακαλυπτήρια & ἐπαύλια. Jul. Pollux, ὀπτήρια καὶ προσφθεγκτήρια veteres adpellasse, ait. Dicuntur in jure munera nuptialia. l. tutor secundum, §. ult. D. de administ. tut. l. 1. §. præterea, D. de tutel. & rat. distr. Sed hæc munera non sunt sollemnia, ut ibidem dicitur. nam ea tantum sollemnia sunt quæ ad ritus pertinent.

CAPUT IX.

De sponsalibus.

SPONSALIA autem fiebant aut inter præsentes, aut inter absentes. Nam, ut ait Ulpianus, l. fin. D. de sponsal. parvi refert an per se, an coram, an per internuncium, vel per epistolam, an per alium, hoc factum sit. Hic autem erat sponsaliorum ritus. Adolescens (aut ejus nomine pater) filiam pactam stipulabatur à patre, vel ab eo in cujus erat

tutela:

tutela: vel, si illa sui juris fuisset, à quocunque alio. Ejusque stipulationis hæc erat formula, quam tradit Plautus in Aulularia: m. *Quin nunc etiam mihi despondes filiam? E. Illis legibus, cum illa dote quã ego tibi dixi.* m. *Sponden ergo? E. Spondeo.* Indeque sponsa dicebatur, nõ quod sponderet, sed quod, ut ait Servius, lib. 10 Æneidos, sponderetur, à patre videlicet, vel à quocumque alio. veluti tutore. &, si tutor furiosus esset, aut absens, alter dabatur in ejus locum tutor, non curator, ad nuptias contrahendas, dotemque dicendam. Ulp. tit. regul. 11: Lege enim cautum fuerat, nequis uxorem duceret priusquam aliquis eam sibi despondisset. Quod ex Dione licet probare; qui lib. 58 ita scribit: Ἔγημε Λολλίαν Παυλῖναν, αὐτὸν τὸν ἄνδρα αὐτῆς Μέμμιον Ῥήγουλον ἐγγυῆσαί οἱ τὴν γυναῖκα ἀναγκάσας, μὴ καὶ ἀνέγγυον αὐτὴν παρὰ τοὺς νόμους λάβῃ. Ex eodemq; auctore refert Xiphilinus, Neronem Sporum, quem execari jusserat, veluti uxorem duxisse, ἐκδόντος αὐτὸν τοῦ γε Τιγελλίνου, ὥσπερ ὁ νόμος ἐκέλευε. Unde Agellius, lib 4, c. 4, ex Servii Sulpitii verbis, ait, observatũ fuisse, ut, qui uxorem ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipularetur, eam in

in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, item ſpondebat. iſque contractus ſtipulationum ſponſionumque, dicebatur *ſponſalia:* &, quæ promiſſa erat, *ſponſa* adpellabatur: qui ſtipulabatur ducendam, *ſponſus*. Hactenus ille. Quibus conſentiunt juriſconſulti, in l. 1, 2, & 3, D. de ſponſal. Indeque apparet, non ſatis verum eſſe quod Donatus & Servius aſſerunt, ſponſam non ſpondere, ſed à patre deſponderi. Quorum ſententiæ conſcriptę ſunt in Andria Terent. act. 1, ſcen. 1. Heaut. act. 4, ſc. 5. add. act. 4, ſc. 7. In Verg. lib. 10 Æneid. ubi Servius addit, ante uſum tabularum cautiones ſibi invicem emiſiſſe, in quibus ſpondebant, ſe conſentire in jura matrimonii, & fidejuſſores dediſſe. Tabularum vero, quas Servius ait interveniſſe, mentio fit in Apuleii metamorph. lib. 4. *Tabulis*, inquit, *maritus nuncupatus ad nuptias*. Et in Apolog. 2: *Habes, Æmiliana, cauſſam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido ſint, ſed in villa urbana conſignatæ.* nam eæ conſignabantur. Suetonius: *Illud omnem fidem excedit, quod nuptiis, quas Meſſalina cum adultero filio fecerat, tabellas dotis & ipſe conſignaverat.* Tamen

men nihil oberat, quominus justū matrimonium esset, si signatæ tabulæ non essent. l. 4, de fid. instrum. Quod & auctoritate Quinctiliani, lib.5, cap.11, & jurisconsultorum, patet. l. donationes, D. de donat. l.1, l.7, D. de sponsal.

Caput X.

De arris & sponsalitiis largitatibus.

His ita peractis, solebant arrę quædam intervenire, quæ à sponso sponsæ dabantur, in testimonium, & quasi pignus, de futuris inter eos nuptiis, factæ sponsionis: eaque aut sponsæ dabantur, aut apud proxenetas deponebantur: quo fiebat, ut hoc modo *proxenetica*, illo vero *sponsalitia* nuncuparentur. C. de sponsal. & arris sponsal. & proxenet. Fiebant etiam donationes quædam à sponso, vel etiam, raro, à sponsa sponso; quæ ideo *largitates* adpellabantur, quia gratuito conferebantur. l. cum veterum, & seq. C. de donat. ante nupt. & sponsl.l. 1, C. si advers. donat. Arræ autem nomine sæpius non numi, sed pronubus annulus dabatur. Juven. satyr.6:

Et digito pignus fortasse dedisti.

Eum

Eum vero annulum ferreum fuisse, refert Plin. lib.33, capite 1. *Qui legationem acceperant*, inquit, *aureo annulo tantum utebantur; intra domos, ferreis: quo argumento etiam nunc sponsæ annulus ferreus mittitur, isque sine gemma.* Aureos tamen annulos etiam dedisse, fœminasque domi gestasse, satis constat ex Tertulliani apologet. sic enim scriptum est: *Circa fœminas illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ societati patrocinabantur: quum aurum nulla membra norant, præter unicum digitum, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.* Clem. Alex. lib.3 pædag. cap.11: *Δίδωσιν οὖν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας.* Aitque Isidorus, lib.20 etym., mulieres binos aureos annulos in digitis habuisse, ac præsertim in quarto digito, quod in eo vena quędam sanguinis ad cor usque proveniat, ut idem auctor scribit, lib. 2 de div. offic., ex Agellii lib. 10, cap. 10, & Macrobii lib. 7, c. 13. Solere & alia multa arræ nomine dari, indicat hic locus Capitolini de Maximino juniore: *Desponsa illi erat Iunia Fadilla, proneptis Antonini, quam postea accepit*

Toxo-

Toxotius, ejusdem familiæ senator. manserunt autem apud eam arræ regiæ; quæ tales fuerunt, monolium de albis novem, reticulum de prasinis decem, dextrocherium cum costula de hyacinthis quatuor, præter vestes auratas & omnes regias, ceteraque insignia sponsaliorum. Sed &, claves domus uxori tradi, sollemne fuisse, Festus ait: ad significandam partus facilitatem. licet verisimilius sit, has communionem denotasse. scribit enim Tertul. lib. de exhort. ad castit. ad claves custodiendas uxores plerosque domum duxisse. &, has in divortiis adimi, Ciceronis Philip. 2, & B. Ambrosii epist. 65 ad Syagriũ, auctoritates vulgares sunt. Solinus, cap. 16 de Thracum moribus: *Nupturas, quæ præ aliis specie valent, subarrari volunt.* alii, *subhastari.* Ubi M. Ant. scribit, *subarrandi* verbum apud antiquos auctores se non legisse. Julianus Pontifex: *Siquis desponsaverit uxorem, vel subarraverit.* Innoc. 3, in cap. 16 de desponsſ. impub. *Subarravit eandem.* & cap. 14, & 34, leg. Burgund. Xenophon, lib. 3 ἀναβ., ait, Thraces solitos uxores futuras emere.

Cap.

CAP. XI.
De osculo.

ACCEDEBAT & plerumque osculum. Quod religionis erat. l. si à sponsa, C. de donat. ant. nupt. *Osculum*, inquit Servius, Æneide, *religionis erat; suavium, voluptatis.* Et Donatus in Eunuchum Ter. sic scribit: *Oscula, officiorum sunt; basia, pudicorum adfectuum; suavia, libidinum vel amorum.* Neque vero tam frequens erat apud antiquos, quam est apud nos, osculum. Nam, ut apud Persas testantur Xenophon lib. 1 pæd. & Herodot. lib. 1: sic apud Romanos nulli jus erat præter cognatos cognatasque osculari, ut est in problemate Plutarchi. Cujus rei erga fœminas rationem reddit Plinius, ex Catone lib. 14, cap. 13; ut scirent, an temetum bibissent. Aliam recitat Plutarchus, in Romulo. Eucher. Lugd. episc. lib. 3 in Genes. cap. 29: *Osculatus est Iacob Rachel. consuetudinis fuit in illa simplicitate antiquorum, ut propinqui propinquas suas oscularentur.* Et hoc hodie fit in multis locis. Adeoque rara erat ea communicatio, ut & Cato censor Manlium senatu

tu ejecerit, quod coram filia sua impense uxorem suam osculatus esset, ut refert Plutarchus in ejus vita. Scribit etiam Valerius, lib.6, cap.1, P. Mævium in libertum (quamvis gratum admodum sibi) animadvertisse, quia eum nubilis jam ætatis filiæ suæ osculum dedisse cognoverat, præsertim cum non libidine, sed errore lapsus videri posset. Ceterum, amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ sensibus, castitatis disciplinam ingenerari, magni æstimavit; eique tam tristi exemplo præcepit, ut non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum perferret. Qua de caussa non sine ratione quæsitum est à nostris doctoribus, utrum ea, quæ osculum præbuit, dotem amittat. Bald. in cap. tuæ, de procurat.

Ἔστι καὶ ἐν κενοῖσι φιλήμασιν ἁδεῖα τέρψις, ut ait Theocritus *ἰδ. κη*. Unde illud Plauti in Curculione: *Qui è nuce nucleum esse vult, frangit nucem; qui vult cubare, pangit saltem suavium.* Ovid. lib. 1. amor.

Oscula qui sumsit, si non & cetera sumsit,
Hoc quoque, quod sumsit, perdere dignus erat.

Erant tamen quædam venustatis blanditiæ, quæ quidem fiebant osculo, sed non

non eo modo. Nam alii dextram ad osculum referebant, totumque corpus circumagebant, ut scribit Plinius lib. 28, cap. 2. vel caput submittebant: quod in adorando frequentissimum fuisse probat Petrus Pithœus, vir singularis doctrinæ ac præstantissimi ingenii. Labiorum etenim ad solis ortum projectionem cum manus deosculatione fieri hic, locus Luciani περὶ ὀρχήσεως confirmat: Καὶ ἀνδρὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχωνται τὸν ἥλιον, ὐχ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι &c. Eodemque modo alludit Apuleius, lib. 4 μεταμορφ. Et, admoventes oribus suis dextram priorem, digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem, religiosis adorationibus venerabantur. Alii non suam, sed ejus, quem salutabant, manum deosculabantur. quod Priamum fecisse, Achillem salutando, ait Homerus, Ἰλιαδ. ω:

Τὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα
Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας
Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

Plutarchus, in Catone Uticensi: Ὑποτιθέντων τὰ ἱμάτια, καὶ καταφιλόντων τὰς χεῖρας.

&c. Cornelius Tacitus, lib. 15: *Et dextram osculis fatigare.* Item, lib. 17; *Exosculari Othonis manum.* Ad illaque pertinent hæc verba Macrobii, Saturnal. 1: *Invenies dominum spe lucri oscula alienorum servorum manibus infigentem.* Seneca, epist. 47: *Hos ego eosdem deprehendam alienorum servorum osculantes manum.* Et Apul. apol. 2: *Pontianus ante pedes nostros advolutus, flens, & manus nostras osculabundus.* Suetonius, in Tiberio: *Chariclem medicum, quod è convivio egrediens manum sibi osculandi caussa adprehendisset,* &c. Alii, ut est apud Arrianum, de Epicteto lib. 1, cap. 19, oculos deosculabantur, alii collum ceterasque corporis partes, quas physici consecratas numinibus prædicabant, ut aurem memoriæ, frontem genio, dextram fidei, genua misericordiæ, quemadmodum notat Serv. lib. 3 Æneidos. Plautus, in Pseudol. *Sine te exorem; sine te prendam auriculis; sine te, dem suavium.* Mentum etiam misericordiæ gratia osculari, asserit Plinius, lib. 11, cap. 45. Et hæc solita oscula & quotidiana, ut vocat Suetonius in Octavio, perfunctorias salutationes adpellavit Optatus Millevitanus, libro 4. contra Donatistas. Quinetiam genua,

genua, ac interdum pedes, exosculari moris erat. quod de Caio Cæsare notat Seneca, lib. 2. De benefic.cap. 12. *Invenit*, inquit, *aliquid infra genua, quo libertatem detruderet*. Et, hoc edictis vetuisse C. Calligulam & Diocletianum, testatur Pomp.Lætus. Iulius Capitolin. de Maximino juniore ita scribit: In salutationibus superbissimus, adeo ut manum porrigeret, & genua sibi pateretur osculari, nonnumquam etiam pedes. quod nunquam passus est senior Maximinus. qui dicebat, Dii prohibeant, ut quisquam ingenuorum pedibus meis osculum figat. Hæ salutationes erant quotidianæ. Labellis vero labella jungere, φιλεῖν τῷ ϛόματι, aut impudicum erat, aut sane religiosũ. Nec omittenda sunt verba epistolæ Salviani Trapio conscriptæ: *Osculare saltem obsecratione pedes parentum tuorum quasi ancilla, manus quasi alumna, ora quasi filia*. Tunc itaque aliquid necessitatis intervenisse putabant, cum sponsi, non contenti strictissima stipulationis formula, utrimque osculo delibato ad omnem comitatem amicitiamq; procliviores se reddebant: & ideo sponsas velari dixit Tertullianus, lib. De veland. virgin. *Atquin*, inquit,

quit, *apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur*. Sic autem ad desponsationẽ velantur, quia & corpore & spiritu masculo mixtæ sunt per osculum & dexteras, per quæ primum resignarunt pudorem: spiritu, per commune conscientiæ pignus, quo totam condixerunt confusionem. Quinctil. declamat. 279: Nec satis est, maritum tantum osculo putari.

Caput XII.

De multa repudii.

Quod si à pactione sponsus & sponsa discederent, repudiumque fieret, (est enim hoc verbum huic rei proprium, l. inter divortium, l. inter stuprum, D. de verb. signif.) multabatur is qui caussam præbuerat: si sponsa, arras in duplum reddere debebat: si sponsus, non repetebat. l. ult. C. de spons. Antiquitus, in id quod intererat, condemnationem fieri, retulit Agell. lib. 4, ca. 4. Quod si neuter præbuisset caussam dissolvendorum sponsaliorum, cessabat hujusmodi pœna, ut si mors intervenisset, l. 3. C. de sponsal. aut aliud impedimentum. l. fin. eod. tit. nisi osculum intervenisset. Sponsalitias enim largitates in partem

partem tunc tantum sponsus repete
l. si à sponso, C. de donat. ant. n
Cujus juris ratio est, singularis mu
rũ favor, quæ sæpissime spe futuri c
jugii, solitæ suæ verecundiæ tantill
terminos egressæ, aliquid de sua pud
tia delibasse videntur.

CAPUT XIII.

De die nuptiarum.

SI vero promissis staretur, dies nup
dici solebat. Pacuvius apud Noni
cap. de doct. indag. *Gnatam despon*
nuptiis hanc dicit diem. Et Terent.
Andria; *Hic nuptiis dictus est dies.* Π
θεσμίαν τῶν γάμων adpellat Basilius, ὁ
ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ. Eratque diligenti
me observandum, quis is futurus e
dies. Neque enim mense majo fieba
quemadmodum testatur Ovid. lib.
Fast. & Plutarch. in probl. Nec me
februarii iis diebus quibus parenta
celebrabantur; ut idem Ovid. ref
lib. 2 Fast. Ac, ex ejusdem auctoris lib
martii triduum, quo Saliorum festa
lebrabantur, infaustum fuisse const
donec nimirum essent recondita ar
in templo Martis. Ex omnibus aut
me

mensibus junium aptissimum fuisse, ex ejusdem lib. 7 monemur. Macrobius etiam, lib. 1 Saturn. cap. 15, ait, calendas, nonas, idus, omnesque ferias, præterquam viduis, religiosas fuisse. Cujus rei diversas rationes reddit Plutarch. in probl. Eoque pertinet illud Varronis à Macrobio ex Augurum libris relatum, lib. 1 Satur. cap. 16: *Viros vocare feriis non oportet*. Denique cavebatur, ne ullus esset motus cœli, aut terræ, neve turbatiore cœlo fedus inirent, quam ad rem antiqui auspices adhibebant.

Caput XIV.

De tribus diebus nuptiarum.

At, non unum tantum, sed tres dies, in nuptiis peragendis rituales fuisse, sciendum est; ut recte intelligatur Scævolæ responsum, in l. pen. D. de dona. int. vir. & uxor. dum ait; *Vxori, cum in separata diata ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eam transiret, &c.* Nam primo die sponsus visitabat sponsam apud ejus patrem. Et hic dies *προαύλια* dicebatur. Diem intelligo non naturalem, sed civilem; ut is incipiat à media nocte. l. more, D. de feriis. Serv. 6

lib. Æneid. Nocte vero sequente ap
socerum manebat sponsus. Quo fit,
dies secundus ἀπαύλια dictus sit: qu
eo die pernoctaverat sponsus apud s
cerum. Non tamen sponsæ conditio
usus erat, sed in separata diæta fuera
Luce itaque oriente, circiter prima
aut secundam horam diei, (hæ eni
horæ, inquit Festus, sponsalibus dec
catæ erant,) sponsa domo patris egr
diebatur. Et hic proprie nuptiarum di
dictus est. Tertius vero dies, quia
maritus factus erat, ἐπαύλια nuncup
batur, & *postridie nuptiarum* dicebatu
Sic Nonnus interpretari videtur cap.
D. Johan. *Et die tertia nuptiæ factæ sur*
— Ἀλλ' ὅτε πέτρας (ἠο
Πορφυρέας τριτάτη θαλαμηπόλος ἔγρας
i. *tertia nuptiarum aurora*. Iul. Pollu
Προαύλια, ἡ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα. ἐπαύλ
δὲ, ἡ μετ' αὐτὴν, intelligo, τῶν γάμων ἡμ
ραν. ἀπαύλια δὲ, ἐν ᾗ ὁ νυμφίος εἰς τοῦ πε
θεροῦ ἀπὸ τῆς νύμφης ἀπαυλίζεται. Et, qua
Hesychius notat ἀνακαλυπτήριον ἡμέρ
vocari, ea est ἡ δευτέρα μετὰ τοὺς γάμους
crastinus dies nuptiarum: quo, teste Fest
repotia fiebant. Erat enim dies ille
quo primum sponsa in ædibus spon
pernoctaverat. Eustath. Ι'λ. ω sic refe

ex Pausania: Καθ' ἣν ἐν τῇ τοῦ νυμφίου οἰκίᾳ ἡ νύμφη πρῶτον ἐπηύλισται. Neque vero prætereundum est, tertio die, qui postridie nuptiarum sive crastinus erat, novam nuptam ad patris domum redire: ubi repotia fiebant, & dona ab amicis offerebantur; quæ ἀνακαλυπτήρια, ὀπτήρια, καὶ θεώρητρα, diximus adpellari. Suidas: Καλεῖται δ' ἐπαύλια καὶ μετὰ τὴν ἐχομένην ἡμέραν τῶν γάμων, παρὰ τοῦ, τῆς νύμφης πατρὸς δῶρα φερόμενα τῷ νυμφίῳ καὶ τῇ νύμφῃ ἐν πομπῆς σχήματι. Παῖς ἄρ' ἡγεῖται, χλανίδα λευκὴν ἔχων, καὶ λαμπάδα καιομένην. ἔπειτα μετὰ τοῦτον κανηφόρος. εἶθ' αἱ λοιπαὶ ἀκολουθοῦσιν ἐφεξῆς τῷ νυμφίῳ, φέρουσαι χρυσία, λευκανίδας, σμήγματα. &c. καὶ τὴν προῖκα ἅμα τῷ νυμφίῳ φέρουσιν. quæ verba Pausaniæ sunt, ut ea protulit eadem Eustath. Ἰλ. α, & Apostolius in Parœm.

Cap. XV.

De nuptiis, connubio, & matrimonio.

His igitur diebus nuptiæ celebrabantur. Dicendum autem est, quid sint nuptiæ. Nam plerumque matrimonii & nuptiarum vocabula confunduntur. ut in l. heres, D. de negociis gest.

Itaque, inquit Justinianus, *Nuptiæ, si matrimonium, est viri & mulieris conjunctio.* Longe tamen aliud est matrimonium, aliud nuptiæ, aliud connubium. *Connubium* enim, ut definit Ulpianus tit. 6. regul., *est uxoris jure ducendæ facultas.* Et Servius ait, lib. 1. Æneid. *Connubium est jus legitimi matrimonii.* Matrimonium vero est individua illa consuetudo vivendi, quæ, ut ait Columella lib. 12, cap. 1, ita à natura instituta est, ut non solum jucundissima, verum etiam utilissima vitæ societas iniretur. At nuptiæ proprie sunt illæ celebritates, quæ in copulandis nuptiis observantur. Clemens Alex. lib. 2. strom. *Γάμος οὖν ἐστι σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ.* Quinctil. declam. 3: *Vis,* inquit, *scire quid sint nuptiæ? Aspice illam virginem, quam pater tradidit euntem die celebri, comitante populo.* Quod vero Modestinus definit nuptias, maris & fœminæ communicationem, l. 1. D. de rit. nupt. magis ad matrimonium pertinet. Sed, ut solent jurisconsulti, non proprietatem verborum secutus, animi destinationem significare voluit. Ex eo autem, quod cooperta & velata sponsa erat flammeo, *nuptiæ* di-

cuntur

cuntur adpellatæ. *Nubere* enim apud priſcos, operire & tegere ſignificat. Unde & *nubes* dictas Varro aſſerit, quod cælum tegant: Sic etiam *nuptias*, quod ſponſa flammeo operiatur. Ejuſdem fuit ſententiæ Feſtus: quamvis etiam putet *nuptias* dictas eſſe à verbo *νύμφη*, contrario nimirum ſenſu: ait enim Cornutus in Neptuno, *Τὰς γαμουμένας νύμφας καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ νῦν πρῶτον φαίνεσθαι κρυπτομένας τέως.*

Cap. XVI.

De pompa nuptiali.

Quis vero fuerit ſponſæ ornatus, obiter quædam adnotabo: quia de eo fit mentio in l.5.§. interdũ, D. commodat. Ubi dicitur uxori maritum commodare, quo honeſtius culta ad ſe deduceretur. Igitur ſparſis capillis, ſeniſque crinibus ornabatur. tum corona de floribus herbiſque, ut ait Feſtus, & gemmis flammeoque, teſte Plinio, lib. 21, cap.8, tegebatur; veſte lanea induebatur, ut idem Plinius teſtatur, lib. 8, c.48: cinguloque præcingebatur, quod erat factum ex lana ovis, Herculeanoque nodo vinciebatur, quemadmodum

ſcribit Feſtus; quem ſolvere mari
debebat: quo fiebat, ut zonam di
rentur virgines ſolviſſe, quæ viror
coitum admiſerant, ut ex Homero,
tullo, Pauſania & Suida, ceteriſque,
tet; tum etiam eæ, quæ primum pe
rerant, quod explicat Commentar
Græcus, lib. I. Argon. Nec intereſſe p
in his celebritatibus, an Græcorum,
Latinorum nitar auctoritate. Hæc en
ab omnibus etiam aliis gentibus obſ
vabantur. *Velatam* item fuiſſe, ſatis
tum eſt, maxime Tertulliani teſtin
niis, lib. de veland. virginib. Domoc
patris egrediebatur, ducente eam ma
ac ceteris parentibus & amicis. Et q
dam vehebatur, cujus conductor πα
χος dicebatur: quædam pedibus
peragebat, &, qui eam comitabat
χαμαίπους adpellabatur. utroſque co
muni nomine νυμφαγωγοὺς Iul. Pollu
lib. 3, nominat, οἱ τὴν νύμφην ἐκ τῆς
πατρὸς οἰκίας ἤγον. Eam vero freque
adfinium & amicorum officio ſtipat
præcedebant tibicines; & alius qui T
laſſium invocabat; cujus nominis
rias recenſet cauſſas Plutarch. in pro
Inter eos celebres pueri erant *patrim*
matrimi, ut refert Feſtus, qui ſponſ

du

ducebant; tum & tertius, qui anteibat, facem præferens ex spina vel spinu alba confectam, de qua Festus & plerique auctores meminerunt. Puer enim ingenuus eam ferebat, quod Nonius ex Varrone probat. Quinque & aliis facibus, quæ omnino cereæ erant, utebantur, teste Plutarcho in probl., atque, has preferre faces ominosum fuisse, ex Plauti Cassina doctissimus Muretus putat; ubi Chalino conservo suo Olympioni minitatur his verbis:

Primum omnium huic lucebis novæ nuptæ facem

Post illa, ut semper improbus nihiliq; sis.

Servis itaque has faces præferendas dari, suspicari quis poterit ex Ennii versu, quem obiter citat Festus in verbo *Prodinunt*:

Prodinunt famuli, tum candida lumina lucent.

Præferebat & alius puer vas quoddam opertum, quod cumeram Festus nominat, in quo erant nubentis utensilia: tum colum onustam lana, quemadmodum refert Plutarchus in Romulo, ut significarent, uxoris officium esse nere: qua ratione etiam vinculum laneum debebat esse ad utrumque postem januę.

per quem ſponſa colum geſtans tran
ret, ut ſcriptum reliquit Donatus in H
cyram Terentii: atque ideo, die nupti
rum in pelle lanata ſedere nuptam deb
re, teſtatur Feſtus. Cum vero nova n
pta domum viri accederet, maritus, a
alius ejus nomine, (vir enim abſens, i
quit Paulus, uxorem ducere poteſ
lib. 2 ſentent. tit. 19,) in limine dom
ſtabat, eam ad ſe vocans. Catullus:
domum dominam voca. Quæ vero virg
nes comitabantur, more Græcorum c
nere ſolebant, *Hymen ô hymenæe.* Cat

Voſque item ſimul integræ
Virgines quibus advenit
Par dies, agite in modum.
Dicite, O hymenee, hymen:
Hymen, ô hymenee.

Quod etiam deſcribit Homerus, Ἰλ.
& Statius, in epith. Stellæ, lib. 1 Syl
Propius vero accedens, (inquit ille q
reliquias decimi libri Valerii Maxim
collegit,) ante januam mariti interr
gata quænam eſſet, Caiam ſe diceba
ac, ut teſtis eſt Plutarchus in Probl., cl
mare alta voce ſolebat, *Cai Cæcili:* vi
interim clamante, *Caia Cæcilia:* quia cu
viro ita paciſcitur, ut omnia commun
ſint, & pariter imperent: acſi diceren
U

Ubi tu dominus ac familiæ princeps, ego quoque domina & hera: si tu pauper, ego quoque: si tu dives, ego dives: omnis denique tuæ fortunæ particeps. *Nihil,* inquit Ulp., *tam humanum est, quam, fortuitis casibus, mulieris maritum, & uxorem viri, participem esse.* l. si cum dotem, §. si maritus, D. solut. matrim. Idque fiebat in memoriam Caiæ Cæciliæ, honestæ fœminæ, quæ uni ex Tarquinii liberis collata erat, ut testantur Plinius lib. 8, cap. 48, & Festus: cujus rei etiam meminit Cicero in orat. pro Muræna; & Velius Longus. Ideoque assem Caianum dictum existimavit doctissimus Adria. Turneb. in Adversf. quē sic notatum ɔc fuisse, argumento est hic Quinctiliani locus lib. 1 Inst. cap. 12. nam & Caius C litera notatur; quæ inversa mulierem declarat: quia tam Caios esse vocitatos quam Caias, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Quum vero proximi essent more Sabinorum, ridicula quædam dicteria depromi solebant à circumstantibus. Lucanus:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convitia festa maritus.

Ad hanc rem fescenninos versus proprios fuisse, Festus narrat. Idque à pue-

ris fieri, argumento est locus Varron
quem citat Nonius ; *Pueri obscœnis v*
bis nova nupta aures redurant. Qu
quia depositis prætextis fiebat, id
prætextatus sermo dicebatur, ut inqu
Festus. Indeque factum est, ut præte
tatus sermo pro obscœnis verbis acc
peretur. Suet. in Vesp. *Erat,* inquit, *d*
cacitatis plurimæ, & sic scurrilis ac sord
de, ut nec prætextatis verbis abstineret.

CAP. XVII.

De Coma tonsa.

ORNATUS autem sponsi in eo præ
cipue notabatur quod tonderetu
Juvenal. Satyr. 6: *Iam à tonsore mag*
stro Pecteris: Quod etiam à ceteris a
stantibus observatum fuisse suspicor
præsertim ab iis qui ad celebrationem
nuptiarum adhibebantur. Ausonius:
Et juvenes quatuor, totidem innuptæqu
puellæ. (*summ*
Omnibus in morë tonsa est coma: pectin
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Nam id fiebat ornatus caussa, non quo
capilli omnino amoverentur, sed co
mebantur potius, ac, qui superflui e
rant, tondebantur. *Quid,* inquit Sene
ca

ca, lib. De brev. vitæ, *illos ociosos vocas, quibus apud tonsorem multa hora transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreverit, dum de singulis capillis in consilium itur, &c.* Ac liberorum hominum erat, esse comatos, id est, comam adornare; & his solis cæsariem habere licebat. cæsaries enim dicta est à cædendo, ut notat Servius, lib. 1 Æneid. id est, ferro sæpius adornando. quia coma vulgo ferro colitur. Et lib. 10 admonet, antiquo more viros, sicut mulieres, composuisse capillos. quod verum esse, & statuæ antiquorum docent, & personæ, quas tragœdiis videmus esse similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet. Græci βόστρυχον & πλόκαμον hujusmodi cæsariem adpellabant. Qualem Euphorbum gestasse cecinit Homerus, auro videlicet religatā, Ἰλ. ρ. Πλόχμοι θ' οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο. Et ita liber habere dicebatur cæsariem, τὴν κεφαλὴν κεκοσμημένος τῇ συνθέσει τῆς κόμης, ut ait Ioseph. lib. 14 antiq. cap. 17. servi vero non tondebantur. horum enim dicebatur Græce ἀνδραποδώδης θρίξ, teste Suida, servilis & abjectissimus pilus sive tonsura. Quo fit, ut apud Aristophanem, In avibus, objiciatur poëtæ,

qui

qui se θεράποντα dixerat, Δοῦλος ὤν, κ
μίω ἔχεις. Et hic procul dubio est sens
huius loci, quem plerique adsecuti n
sunt. Cum vero servi manumitterent
hunc vilem capillum abjiciebant,& n
modo tondebantur, sed etiam radeba
tur. Cujus moris hanc fuisse rationo
scribit Nonius, quod tempestatem s
vitutis tunc servi effugisse viderentu
quasi naufragio liberati. Sane enim test
est Petronius Arbiter, non licuisse c
quam mortalium in nave neque ungu
neque capillos deponere, nisi cum pe
go ventus irascitur. Cujus consuetudi
meminit etiam Artemidorus, lib. 1, ca
13: Ναυαγήσαντες μὲν γὰρ, ἢ ἐκ μεγάλης
θέντες νόσου, ξυρῶνται οἱ ἄνθρωποι. Allu
itaque Lucianus hoc modo, in fine He
motini: Δοκῶ δέ μοι οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ξυ
σασθαι τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ναυ
γίων ἀποσωθέντες ἐλεύθεροι, ἅτε καὶ σωτήρ
τήμερον ἄξειν. Sidonius Apollinaris, illi
antiqui ritus memor, sic scribit, ad Fa
stum, lib. 9, ep. 9: *Philosophia, qua, vi
lenter è numero sacrilegarum artium ex
ta, raso capillo superflua religionis ac supe
cilio scientia secularis, amputatisque perv
nustarum vestium rugis, mystico amplex
jam defacata, tecum conjunxit.* Sed ha
alteri

alterius erunt ocii. Redeo unde diverteram: modo tamen hoc addidero, his, quibus aliquid acciderat quo tristiores fierent, aut radi solitum fuisse, ut notat Plutarch. de superst., & Senec. lib. 5 De benef. cap. 6: dicebaturque *tonsura lugubris*; quasi *ἐν χρῷ κουρά*: aut vero crinem submittere, sordidoque capillo & promisso sive demisso prodire., ut narrat Plinius lib. 7, cap. 27. Unde Seneca, in Troa. act. 1: *Solvite crinẽ, per colla fluant mœsta capilli.* Hoc pluribus exemplis, quæ passim leguntur, probare, facile est. Maritus itaque, & qui cum eo erant, ornatus caussa tondebantur: quo pertinet illud Martialis, lib. 11:

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Quod à Catone neglectum fuisse, notavit Lucanus his versibus:

Intonsas rigidã in frontẽ descendere comas
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.

Cap, XVIII,

De oleo, aqua, & igne.

Cum vero in mariti domum pervenerant, postes domus inveniebant ornatas laneis vittis, & oleo unctas; & ideo

ideo *uxores*, inquit Servius, lib.4. Æn
id., dictæ ſunt, quaſi *unxores*. Hujus
meminit Donat. in Terentii Hecyra
Vxor vel ab ungendis poſtibus & figen
lana, id eſt, quod, cum puellæ nuberen
maritorum poſtes ungebant; ibique lana
figebant; vel quod maritos ipſæ ungeba
Cujus rei teſtem adfert Ennium:

Exin Tarquinium bona fœmina la
& unxit.

Quamvis Servius, lib.6. Æneid., hu
verſum ad funus referat. Quem imi
tus eſt Virgilius, dicens;

Corpuſque lavant frigentis, & ungu

Aquam item & ignem in limine adpo
tum utrimque tangebant, quaſi eo
dere inexplicabili & mutuo nexu fore
copulati.

His nova fit conjunx. hac duo mag
putant.

inquit Ovid. lib.4 Faſt. Hæ enim du
res, ajunt Feſtus in verbo *Aqua*, & L
ctantius, lib.2, cap.18, humanam m
xime vitam continent. Alterum eni
quaſi maſculinum elementum eſt; alt
rum quaſi fœmininum. Alterum ac
vum; alterum patibile. Ideoque ab ip
inſtitutum erat, ut ſacramento ignis
aquæ nuptiarum federa ſancirentu

qu

quod fœtus animantium calore & humore corporentur, atque animentur ad vitam, sive, ut deinde ait Festus in verbo *Facem*, ut casta puraque ad virum perveniret. Nævius apud Nonium, in verbo *Puriter* : *Sequere me* ; *puriter volo facias* : id est, sacrifices. *igni & aqua volo hunc accipere.* Ignis enim, quemadmodum ait Plutarchus in probl., purgat ; aqua vero lustrat. τὸ πῦρ καθαίρει, καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. Et refert Servius, lib. 4 Æneid., hac aqua nubentium pedes lavari solitum fuisse. Quod & in Græcia significavit Euripides, in Phœnissis:

Ἐγὼ δ' οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον,
Ἐν γάμοις ὡς πρέπει ματρὶ μακαρίᾳ,
Ἀν' ὑμθρόαια δ' Ἰσμηνὸς ἐκηδεύθη λουτρο-
φόρου χλιδᾶς.

Hoc Harpocration explicat in verbo λουτροφόρος. Ἔθος ἦν τοῖς γαμοῦσι, λουτρὰ μεταπέμπεσθαι ἑαυταῖς κατὰ τὴν τοῦ γάμου ἡμέραν. ἔπεμπον δ' ἐπὶ ταῦτα τὸν ἐγγύτατα γένους παῖδα ἄῤῥενα. καὶ οὗτοι ἐλουτροφόρουν. Hisque possunt intelligi verba Scævol. in l. pen. D. de donat. inter vir. & ux. *Et priusquam*, inquit, *igni & aqua acciperetur*, id est, nuptiæ celebrarentur. Qui mos fuit loquendi omnium rerū communicationem significare volentibus.

Dio-

Dionysius Halicarnassæus, l.11, de
mulo erga Sabinas sic scribit: Ἐπὶ
νία πυρὸς καὶ ὕδατος ἐχόντων τοὺς γα
Sane enim sæpissime ignem pro do
sicut & hodie moris est, accipi n
Porphyrius, lib. ζητημάτων Ὁμηρικ
Ὅσσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάραι δηλοῖ
σαι μὲν Τρώων ἐσχάραι, δηλοῖ, Ὅσσαι ἐ
πόσσοι Τρώων ἐφέστιοι καὶ πολῖται. Euri
Orest. Ἔδοξε δ' Ἄργει τῷδε, μηδ' ἡμᾶ
σαι, μηδὲ πυρὶ δέχεσθαι, μήτε προσφ
τινα.

CAP. XIX.

De ingressu sponsæ in domum mari

SPONSA solebat in limine do
quasi obstinata stare, ut significa
se invitam duci in eum locum, ubi
ginitatem perditura esset. Catullus

Tardat ingenuus pudor,
Quod tamen, magis audiens,
Flet, quod ire necesse sit.

Alia etiam additur ratio, quod hoc
do sponsam superstitem fore putab
Sic enim scribit Plaut. in Casina: *Se*
superadtolle pedem, nova nupta; s
iter incipe hoc, ac viro tuo semper su
perstes. Itaque sponsi amici eam in

tum ferebant, in memoriam Sabinarum, quę raptæ sunt, ut scribit Plutarch. in Romulo. Cujus rei meminit Optatus, lib. 7: Non in altum tollitur, &c. Hocque fieri dicunt nonnulli, ne sponsæ tererent limen pedibus. Id enim prohibebant matronæ, quia illud contra majestatem Vestæ esse existimabatur. Lucanus:

Turritaq; premens frontē matrona corona,
Translata vetuit contingere limina plātā.

Deinde rapi solebat fax nuptialis, qua prælucente nova nupta deducta fuerat ab utrisque amicis, ut ait Festus, ne aut uxor sub lecto viri, aut vir in sepulcro comburendam curaret. quo utroque mors propinqua alterius captari putabatur. Postea matri sponsam tradebant, aut alicui ex proxima necessitudine, à qua, Festus ait, vi maritum debere evellere, in memoriam Sabinarum: quia hic raptus summi boni caussa fuerat, ut refert Plutarch. in probl. Unde Virg. lib. 10 Æneid.

Qui socios legere, & gremiis abducere pactas.

Illico autem, quo sponsa ingressa sic esset domum sponsi, uxor dicebatur, & vir maritus. l. cum te, C. de donat. ant. nupt.

per quem sponsa colum gestans tra
ret,ut scriptum reliquit Donatus in
cyram Terentii: atque ideo, die nup
rum in pelle lanata sedere nuptam d
re, testatur Festus. Cum vero nova
pta domum viri accederet, maritus,
alius ejus nomine, (vir enim absens
quit Paulus, uxorem ducere po
lib.2 sentent. tit. 19,) in limine do
stabat, eam ad se vocans. Catullus
domum dominam voca. Quæ vero v
nes comitabantur, more Græcorum
nere solebant, *Hymen ô hymenæe.* C

Vosque item simul integræ
Virgines quibus advenit
Par dies, agite in modum.
Dicite, O hymenee, hymen:
Hymen, ô hymenee.

Quod etiam describit Homerus, I
& Statius, in epith. Stellæ, lib. 1 S
Propius vero accedens, (inquit ille
reliquias decimi libri Valerii Ma
collegit,) ante januam mariti inte
gata quænam esset, Caiam se dice
ac, ut testis est Plutarchus in Probl.
mare alta voce solebat, *Cai Cæcili:*
interim clamante, *Caia Cæcilia:* quia
viro ita paciscitur, ut omnia comm
sint, & pariter imperent: acsi dicer

Ubi tu dominus ac familiæ princeps, ego quoque domina & hera: si tu pauper, ego quoque: si tu dives, ego dives: omnis denique tuæ fortunæ particeps. *Nihil,* inquit Ulp., *tam humanum est, quam, fortuitis casibus, mulieris maritum, & uxorem viri, participem esse.* l. si cum dotem, §. si maritus, D. solut. matrim. Idque fiebat in memoriam Caiæ Cæciliæ, honestæ fœminæ, quæ uni ex Tarquinii liberis collata erat, ut testantur Plinius lib. 8, cap. 48, & Festus: cujus rei etiam meminit Cicero in orat. pro Muræna; & Velius Longus. Ideoque assem Caianum dictum existimavit doctissimus Adria. Turneb. in Adverss. quẽ sic notatum ɔc fuisse, argumento est hic Quinctiliani locus lib. 1 Inst. cap. 12. nam & Caius C litera notatur; quæ inversa mulierem declarat: quia tam Caios esse vocitatos quam Caias, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Quum vero proximi essent more Sabinorum, ridicula quædam dicteria depromi solebant à circumstantibus. Lucanus:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convitia festa maritus.

Ad hanc rem fescenninos versus proprios fuisse, Festus narrat. Idque à pue-

ris fieri, argumento est locus Varronis, quem citat Nonius; *Pueri obscœnis verbis novæ nuptæ aures redurant.* Quod quia depositis prætextis fiebat, ideo prætextatus sermo dicebatur, ut inquit Festus. Indeque factum est, ut prætextatus sermo pro obscœnis verbis acciperetur. Suet.in Vesp. *Erat,* inquit, *dicacitatis plurimæ, & sic scurrilis ac sordidæ, ut nec prætextatis verbis abstineret.*

CAP. XVII.

De Coma tonsa.

ORNATUS autem sponsi in eo præcipue notabatur quod tonderetur. Juvenal. Satyr. 6: *Iam à tonsore magistro Pecteris:* Quod etiam à ceteris adstantibus observatum fuisse suspicor, præsertim ab iis qui ad celebrationem nuptiarum adhibebantur. Ausonius:

Et juvenes quatuor, totidem innuptæque puellæ.
Omnibus in more tonsa est coma: pectine (summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

Nam id fiebat ornatus caussa, non quod capilli omnino amoverentur, sed comebantur potius, ac, qui superflui erant, tondebantur. *Quid,* inquit Seneca,

ca, lib. De brev. vitæ, *illos ociosos vocas, quibus apud tonsorem multa hora transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreverit, dum de singulis capillis in consilium itur, &c.* Ac liberorum hominum erat, esse comatos, id est, comam adornare; & his solis cæsariem habere licebat. cæsaries enim dicta est à cædendo, ut notat Servius, lib. 1 Æneid. id est, ferro sæpius adornando. quia coma vulgo ferro colitur. Et lib. 10 admonet, antiquo more viros, sicut mulieres, composuisse capillos. quod verum esse, & statuæ antiquorum docent, & personæ, quas tragœdiis videmus esse similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet. Græci βόστρυχον & πλόκαμον hujusmodi cæsariem adpellabant. Qualem Euphorbum gestasse cecinit Homerus, auro videlicet religatã, Ἰλ. ρ.

Πλόκαμοί θ' οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο.

Et ita liber habere dicebatur cæsariem, τὴν κεφαλὴν κεκοσμημένος τῇ συνθέσει τῆς κόμης, ut ait Ioseph. lib. 14 antiq. cap. 17. servi vero non tondebantur. horum enim dicebatur Græce ἀνδραποδώδης θρὶξ, teste Suida, servilis & abjectissimus pilus sive tonsura. Quo fit, ut apud Aristophanem, In avibus, objiciatur poëtæ,

qui

qui se θεράποντα dixerat, Δοῦλος ὤν, κόμην ἔχεις. Et hic procul dubio est sensus huius loci, quem plerique adsecuti non sunt. Cum vero servi manumitterentur, hunc vilem capillum abjiciebant, & non modo tondebantur, sed etiam radebantur. Cujus moris hanc fuisse rationem scribit Nonius, quod tempestatem servitutis tunc servi effugisse viderentur, quasi naufragio liberati. Sane enim testis est Petronius Arbiter, non licuisse cuiquam mortalium in nave neque ungues neque capillos deponere, nisi cum pelago ventus irascitur. Cujus consuetudinis meminit etiam Artemidorus, lib. 1, cap. 13: Ναυαγήσαντες μὲν γὰρ, ἢ ἐκ μεγάλης σωθέντες νόσου, ξυρῶνται οἱ ἄνθρωποι. Alludit itaque Lucianus hoc modo, in fine Hermotini: Δοκῶ δέ μοι οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ξυρήσασθαι τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ναυαγίων ἀποσωθέντες ἐλεύθεροι, ἅτε καὶ σωτήρια τήμερον ἄξειν. Sidonius Apollinaris, illius antiqui ritus memor, sic scribit, ad Faustum, lib. 9, ep. 9: *Philosophia, quæ, violenter è numero sacrilegarum artium exēcta, raso capillo superfluæ religionis ac supercilio scientiæ secularis, amputatisque pervenustarum vestium rugis, mystico amplexu, jam defæcata, tecum conjunxit.* Sed hæc alterius

alterius erunt ocii. Redeo unde diverteram: modo tamen hoc addidero, his, quibus aliquid acciderat quo tristiores fierent, aut radi solitum fuisse, ut notat Plutarch. de superst., & Senec. lib. 5 De benef. cap. 6: dicebaturque *tonsura lugubris*; quasi ἐν χρῷ κουρά aut vero crinem submittere, sordidoque capillo & promisso sive demisso prodire, ut narrat Plinius lib. 7, cap. 27. Unde Seneca, in Troa. act. 1: *Solvite crinē, per colla fluant mœsta capilli.* Hoc pluribus exemplis, quæ passim leguntur, probare, facile est. Maritus itaque, & qui cum eo erant, ornatus caussa tondebantur: quo pertinet illud Martialis, lib. 11:

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Quod à Catone neglectum fuisse, notavit Lucanus his versibus:

Intonsas rigidā in frontē descendere comas
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.

Cap. XVIII.

De oleo, aqua, & igne.

Cum vero in mariti domum pervenerant, postes domus inveniebant ornatas laneis vittis, & oleo unctas; & ideo

ideo *uxores*, inquit Servius, lib.4. Æneid., dictæ sunt, quasi *unxores*. Hujus rei meminit Donat. in Terentii Hecyram: *Vxor vel ab ungendis postibus & figenda lana, id est, quod, cum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant; ibique lanam figebant; vel quod maritos ipsa ungebant.* Cujus rei testem adfert Ennium:

Exin Tarquinium bona fœmina lavit & unxit.

Quamvis Servius, lib.6. Æneid., hunc versum ad funus referat. Quem imitatus est Virgilius, dicens;

Corpusque lavant frigentis, & ungunt.

Aquam item & ignem in limine adpositum utrimque tangebant, quasi eo fœdere inexplicabili & mutuo nexu forent copulati.

His nova fit conjunx. hæc duo magna putant.

inquit Ovid. lib.4 Fast. Hæ enim duæ res, ajunt Festus in verbo *Aqua*, & Lactantius, lib.2, cap.18, humanam maxime vitam continent. Alterum enim quasi masculinum elementum est; alterum quasi fœmininum. Alterum activum; alterum patibile. Ideoque ab ipsis institutum erat, ut sacramento ignis & aquæ nuptiarum fœdera sancirentur, quod

quod fætus animantium calore & humore corporentur, atque animentur ad vitam, sive, ut deinde ait Festus in verbo *Facem*, ut casta puraque ad virum perveniret. Nævius apud Nonium, in verbo *Puriter : Sequere me ; puriter volo facias* : id est, sacrifices. *igni & aqua volo hunc accipere.* Ignis enim, quemadmodum ait Plutarchus in probl., purgat ; aqua vero lustrat. τὸ πῦρ καθαίρει, καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. Et refert Servius, lib. 4 Æneid., hac aqua nubentium pedes lavari solitum fuisse. Quod & in Græcia significavit Euripides, in Phœnissis:

Ἐγὼ δ' οὔτέ σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον,
Ἐν γάμοις ὡς πρέπει ματρὶ μακαρίᾳ,
Ἀν' ὑδρόαια δ' Ἰσμηνὸς ἐκηδεύθη λουτροφόρου χλιδᾶς.

Hoc Harpocration explicat in verbo λουτροφόρος. Ἔθος ἦν τοῖς γαμοῦσι, λουτρὰ μεταπέμπεσθαι ἑαυτοῖς κατὰ τὴν τοῦ γάμου ἡμέραν. ἔπεμπον δ' ἐπὶ τοῦτο τὸν ἐγγύτατα γένους παῖδα ἄρρενα. καὶ οὗτοι ἐλουτροφόρουν. Hisque possunt intelligi verba Scævol. in l. pen. D. de donat. inter vir. & ux. *Et priusquam*, inquit, *igni & aqua acciperetur*, id est, nuptiæ celebrarentur. Qui mos fuit loquendi omnium rerũ communicationem significare volentibus.

Dio-

rum ferebant, in memoriam Sabinarum, quę raptæ sunt, ut scribit Plutarch. in Romulo. Cujus rei meminit Optatus, lib. 7: Non in altum tollitur, &c. Hocque fieri dicunt nonnulli, ne sponsæ tererent limen pedibus. Id enim prohibebant matronæ, quia illud contra majestatem Vestæ esse existimabatur. Lucanus:

Turritaq; premens frontẽ matrona corona,
Translata vetuit contingere limina plãta.

Deinde rapi solebat fax nuptialis, qua prælucente nova nupta deducta fuerat ab utrisque amicis, ut ait Festus, ne aut uxor sub lecto viri, aut vir in sepulcro comburendam curaret. quo utroque mors propinqua alterius captari putabatur. Postea matri sponsam tradebant, aut alicui ex proxima necessitudine, à qua, Festus ait, vi maritum debere evellere, in memoriam Sabinarum: quia hic raptus summi boni caussa fuerat, ut refert Plutarch. in probl. Unde Virg. lib. 10 Æneid.

Qui socios legere, & gremiis abducere pactas.

Illico autem, quo sponsa ingressa sic esset domum sponsi, uxor dicebatur, & vir maritus. l. cum te, C. de donat. ant. nupt.

nupt. l. genera, D. de rit. nupt. & ex eo dicitur uxor duci. l. cum fuerit, D. de condition. & demonstrat. & is dicitur uxorem habere qui eam duxerit in domum. l. aufertur, D. de his qui ut indign. l. hæc conditio, D. de condit. & demonstr. Plaut. in Aulularia: *Post mediam ætatem qui uxorem duxit domum.* Hoc explicatius declarat Sid. Apoll. epist. quinta, lib.1. *Iam quidem*, inquit, *virgo tradita est, & nondum tamen cuncta thalamorum pompa defremuit, quia nondum ad mariti domum nova nupta migravit.* Aliud vero erat si vir deductus fuisset in domum mulieris, quia, ut ait Pomponius, deductione opus erat in mariti, non uxoris, domum, quasi domicilium matrimonii. l. mulierem. De rit. nupt. Si tamen in villa fierent nuptiæ, nihil intererat. Apul. apol.2: *Lex Iulia de maritand. ordinib.*, inquit, *nunquam scilicet ad hunc modum interdixit, Vxorem in villa ne ducito.* Quod ita intelligendum est: Si ibi dicis caussa maritus domicilium figat, (domicilium enim etiam in villa esse potest, l.1.D. de lib. adgnosc.) non ut clam & contra jus duceret; (quo fit, ut Apuleius sic finxerit, lib.6. Metam., Venerem conquerentem

rentem impuberes nuptias, & præterea in villa sine testibus & patre non consentiente factas;) legitimæ non possunt videri.

Cap. XX.

De nuptiis quæ farre contrahebantur.

Iam vero, sic ducta uxore, discrimen erat, quo jure eam maritus acciperet. Nam tribus modis Romani uxores habebant; farre, coemtione, & usu: quemadmodum, post Arnobium libro 4 contra gentes, meminit Boetius in Topicis. Confarreatio fiebat, cum, certis verbis, & decem testibus præsentibus, sollemnique sacrificio facto, in quo panis farreus adhibebatur, mulier in manum viri conveniebat; ut asserit Ulp. tit. 9. regul. Profertur hac de re Servii auctoritas ex libro manuscripto lib. 1 Georg. His verbis farre nuptiæ fiebant per pontificem maximum & dialem flaminem; per fruges & molam salsam conjungebantur; unde confarreatio adpellatur; ex quibus patrimi & matrimi nascebantur. Et hic modus in sponsalibus religiosissimus fuit. In cujus signum præferebatur far tostum. quod sacrificiis

ciis sæpe adhibebatur. inde enim panis farreus prohibebatur sceleratis. Indeque nefarios dictos fuisse, asserit Nonius. Et ait Dionys. Halicarnass. lib. 3, priscos legitima sacraque matrimonia, Romana adpellatione, farreacea dixisse, à communione farris, quod Græci ζεὰν vocant. Plinius tamen, lib. 18, cap. 8, far, quod à farina deducit, aliud esse vult quam ζεὰν. Ex eo autem confarreandi modo, confarreari matrimoniū, dicebant. Apul. lib. 10 Metam. *Talis mulieris matrimonium confarreaturus.* Inde etiam in veteri glossario, *Confarreatus,* dicitur συμβιώσεως χάριν ζευχθείς. Et, quæ hoc modo nubebant, statim è patris potestate in viri manum transibant. Quod his verbis indicat Tacitus, libro 4: *Et quando exiret è patrio jure, qui in flaminium adsisceretur, quæque in manum flaminis conveniret.* Sed hic modus confarreationis in desuetudinem abiit. Tiberius enim Cæsar, apud Tacitum, lib. 4, de flamine diali, & in loco Servii Maluginensis defuncti, legendo, ita disseruit: *Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres simul numerari: ex quibus unus legeretur vetusto more: neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi*

farreandi assuetudine, aut inter paucos retenta. Pluresque ejus caussas adferebat; potissimum, penes incuriam virorum fœminarumque, accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consulto vitarentur. Et infra: *Sed lata lex, qua flaminica dialis, sacrorum caussa, in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum jure ageret.*

CAP. XXI.

De coëmtione.

QUOD ad alios modos attinet, scribit Cic. in Topicis: Uxoris duæ sunt formæ: una matrum familias; altera earum, quæ tantum usu uxores habentur. Matres familias, inquit Boetius, erant, quæ ducebantur per coemtionem: quæ vero usu, minime. Coemtio fiebat, cum sese in communicando, vel, si mavis, coemendo, invicem interrogabant: Vir, an sibi materfamilias esse vellet: ubi illa respondebat, velle: item mulier, an vir sibi paterfam. esse vellet; ille respondebat, velle. Itaque sic mulier viri conveniebat in manum: & vocabantur hæ nuptiæ per coemtionem: quod, ut Varro scriptum reliquit,

reliquit, (ejus verba Nonio referente; cap. de doct. ind.) nubens mulier tres ad virum asses ferebat; atque unum quidem, quem in manu tenebat, tamquam emendi caussa, marito dare solebat; alium, quem in pede habebat, in foco larium familiarium ponere; tertium in sacciperio, cum condidisset, resignare solebat: & ita dicebatur matrimonium per æs & libram contractum. Sed abs re non est, hic addere, coemtionem non in nuptiis tantum celebrari, sed in omnibus legis actionibus, in quibus mancipatio interveniebat: videlicet, ut, præter jus naturale, jus Quiritium accederet: ut cum Ulp. ait, quosdam præponi frumento coemendo; l. cuicumque, Inst. act. & Pomponius, venales novitios coemendo. l. si negocia, D. de negoc. gest. Symmachus, epist. 80, lib. 5: *Ad equorum coemtionem cum preciis commeabunt*. Theodosius, l. 2, C. de frum. urb. Const. *Auri statuta quantitas ad coemtionem frumenti*. Cic. in quadam Verrina: *Non modo non vendebant, sed etiam coemebant*. Horat. Od. 29, lib. 1:

Quin tu coemtos undique nobiles
Libros Panæti, Socraticã & domũ, &c.

Et

Et postea, lib.2, Od. 3:

Cedes coemtis saltibus, & domo.

Cap. XXII.

De usu, ac legis miscellæ interpretatione.

Vsu uxor habebatur, cum mulier ita collocabatur viro, ut is nullum jus præter usum in eam haberet. Quemadmodum servus jure Quiritium domini non erat, sed tantum in ejus bonis, id est, in usu, si is neque mancipatus esset, neq; in jure cessus, neque ipso anno possessus, ut Theoph. tit. de libert. post Ulp. ti. 2 de regul. interpretatur. Sic etiam, si nulla mancipatio in nuptiarum celebratione intervenisset, mulier sane jure Quiritium uxor non erat, nec materfamilias, sed tantum jure naturali uxor. Et ideo Boetius ait, eas quæ usu ducebantur, non fuisse matresfamilias. Nulla etenim in re jus Quiritium inerat, nisi fictitia venditio, quæ mancipatio dicebatur, accessisset. Aliter vero usus tantum in re haberi dicebatur. Cic. lib. 7. epist. *Cujus, quando proprium te esse dicis, mancipio & nexu; meum autem, usu.* Et Lucretius, lib. 3:

Vitaque mancipio nullis datur, omnibus usu.

Et

Et is, qui rem jure gentium tantum habebat, non proprie dominus dici poterat, sed possessor: & res ipsa, non dominium, sed usus vel possessio nuncupabatur. Ut quando ait Festus; *Possessiones adpellantur agri late patentes publici privatique, qui non mancipatione, sed usu, tenentur*. Quo pertinent & illa Iavoleni, l. quæstio, D. de verb. sig. *Quod ad nos non pertinet, aut non potest pertinere, hoc possessionem adpellamus. possessio igitur usus est. &c.* Loquitur ibi de fundis qui extra Italicum solum erant, & ideo mancipari non poterant. Sic etiam mulier in usu tantum esse dicebatur, si nulla mancipatio facta fuisset. Nō quod pellex esset, aut concubina, ut quidam voluerunt, ex l. Masurius, D. de verb. sign. Intererat enim, quo animo eam apud se vir haberet, uxoris, an concubinæ loco. Solo enim delectu concubina ab uxore separatur, inquit Paulus, lib. 2 sent. Et Ulpianus ait, concubinā sola animi destinatione æstimari: l. pen. D. de concub. cum testatione tamen, non uxoris, sed concubinæ loco esse: l. in concubinatum, eo tit. aliter enim uxor dicebatur; præsertim si esset ingenua mulier, & honestæ vitæ, pleno ac
maritali

maritali honore dilecta: l. cum tabulis, §. quoniam, de his quib. ut indign. cum dignitate. l. item legato, §. parvi, de legat. 3. vicinis aut aliis ſcientibus eam liberorum procreandorum cauſſa domi habitam fuiſſe: l. ſi vicinis, C. de nuptiis, & ſine mendacio, l. Titiæ, de aur. & arg. legat. non conſortio ſororiæ adpellationis decolorata. l. eum qui, C. de Epiſcop. & Cler. Nam, ut Hieronymus ad Ruſticum monachum teſtis eſt, plerique ſub nominibus pietatis quærunt ſuſpecta conſortia, ac ficto matrum nomine erumpunt in licentiam maritalem. Ideo Papinianus inſpiciendum ait, an maritalis honor & adfectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ conjunctione conſiderata. l. donationes, De donat. Concubina igitur nunquam uſucapiebatur, uxor ſæpiſſime. illa pellex dicebatur, hæc uxor: in illis concubinatus, in his nuptiæ eſſe dicebantur. l. in liberæ, D. de rit. nupt. Itaque uxor, quæ uſu tantum habebatur, differebat [illegible] ea quæ materfamilias erat, quod hæc in mariti poteſtatem & familiam tranſibat, eratque illi loco filiæ, hæc vero ad uſum & liberorum tantum quærendorum cauſſa ducebatur, ut

quando viduæ, cui maritus viduitatem indixerat, per legem Juliam Miſcellam, licebat nihilominus nubere, modo ſobolis tantum gratia ad ſecundas nuptias migrare ſe adfirmaret, & cautionem Mutianam præſtaret, non etiam coemtionem faceret. Hoc enim modo minus videbatur defunctus lædi, cum mulier nec confarreatione nec coemtione, in alterius familiam non tranſiens, bona, quæ tamquam ſua heres ab primo marito acceperat, in ſecundum non transferret, nec ſuis liberis ſpem ſuccedendi auferret. Atque hanc legis Miſcellæ veram exiſtimo interpretationem. Nam, ut prius dictum eſt, ſollemne quidem erat, in omnibus nuptiis adiicere, ſe liberorum quærendorũ cauſſa nuptias contrahere. Sed hoc in his nuptiis erat ſingulare, quando mulier uſu tantum ducebatur. ut adjecta particula, *tantum*, deſignaret, ſe non nubere ut eſſet ſecundo marito loco filiæ; ne videretur domum primi mariti in partes diſtrahere; quod Agrippinam in Liviæ ſecundo matrimonio metuiſſe ſcribit Tacitus libro 4. Quorſum enim hoc juſſiſſet lex Miſcella, cum idem fuiſſet ſi mulieri ſimpliciter nubere permiſiſſet?

Et

Et hoc modo quæ nupſerat, non tam firmo vinculo haberi dicebatur. Itaque Julius Cæſar, inquit Suetonius, paratam legem habebat, ut uxores liberorum quærendorum cauſſa, & quas, & quot ducere vellent, liceret. Et moris fuiſſe refert Strab. lib. 11, Romanos uxores ſuas aliis viris elocare, cum duo treſve filios ex eis ſuſcepiſſent. Cujus rei vulgatiſſimum eſt Catonis minoris exemplum (quod male vulgo intelligi ſuſpicor) à Plutarcho relatum. Non enim, ut adultera eſſet, ſed ut uxor haberetur, Martiam deſpondit Hortenſio Philippus pater, præſente Catone, & ſponſalia comprobante. Ideo tamen hoc improbatum eſt à Chriſtianis, quod vivente marito non poſſit uxor alteri nubere. Auguſt. lib. de bon. conjug. & Saluſt. lib. 8. de judic. dei. De hoc genere uxorum mihi videor non abſurde hunc locum interpretari. Ac de Romanorum connubio verecundius judicandum exiſtimo, quam à pleriſque audio, Strabonis, Appiani, & Plutarchi auctoritate, fieri. Athenienſes hujuſmodi uxoribus utebantur, cum, ut ait Laert. in Socrate, licebat eis γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας. Hanc enim

Philostr. in Sclopiano ἡμίγαμον καὶ κατὰ νόμους nuncupat. De utraque, Socratis & Catonis, uxore sic meminit Tertullianus in Apologet. *Ex illa, credo, majorum & sapientissimorum disciplina Græci & Romani Catonis; qui uxores suas amicis concedebant, quas in matrimonium duxerant liberorum caussa.* Sed plerumque eodem modo, quo servus, qui in bonis tantum erat, si per annum possessus esset, in dominio esse dicebatur; sic mulier, quæ usu tantum habebatur, materfamilias fiebat, si, usu illo per annum sine usurpatione continuato; usucapta esset. quod & in omnibus possessionibus, quæ usu tenebantur, eveniebat, in quorum adquisitione nullus nexus intervenerat. Nam, ut cum Horatio juris nostri regulas complectar, lib. 2, epist. 2,

Si proprium est quod quis libra mercatur & ære,
Quædam, si credis, consultis mancipat (*usus.*

Illoque usu in manum convenire dicebatur, materque familias fiebat, nimirum usucapta. Cic. pro Flacco: *In manum*, inquit, *convenerat. Nunc audio. Sed quæro, utrum usu, an coemtione.* Valdeque mihi suspectus est locus Servii, qui nuper ex libro manuscripto prodiit, qui

ubi nuptiæ fieri dicuntur usu, si mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset. Nam & ante annum uxor & nuptiæ fuerant. Sed uxor fiebat usu materfamilias, si mulier anno uno cum viro fuisset tamquam usucapta. Quod si usus ille ab uxore intra annum trinoctio interrumperetur, illa usucapi non poterat. Eratque hac de re lex 12 tab. lata, quam refert Agellius, lib. 3, cap. 2, ut mulier, quæ sui juris esset, si annum unum apud virum matrimonii caussa fuisset, ni trinoctium usurpatum isset, pro usucapta haberetur.

Cap. XXIII.

An uxor sit in potestate mariti.

Est autem exagitanda quæstio, an uxor sit in potestate mariti. Et non erit inconveniens, hic conscribere verba Philonis, lib. 2. alog. de Adamo, qui, uxorem accusans, dicebat, *Mulier, quam mecum esse concessisti*; non, *quam mihi dedisti*. Εὖ τὸ μὴ φάναι, Ἡ γυνὴ ἣν ἔδωκας ἐμοὶ, ἀλλὰ, μετ' ἐμοῦ. οὐ γὰρ ἐμοὶ, ὡς κτῆμα, τὴν αἴσθησιν ἔδωκας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀφῆκας ἄνετον καὶ ἐλευθέραν. Constat tamen, receptæ reverentiæ esse, quemadmodum ait

 Ulpia-

Ulpianus, si mulier viro subsit. l. alia, D. solut. matri. Mart. lib. 8:

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito;
Non aliter fiunt fœmina virque pares.

Eleganter itaque Plaut. in Sticho: *Pudicitia est, pater, eos magnificare, qui nos socias sumserunt sibi.* Et Sophocles, in Antigone:

Ἀλλ' ἐννοεῖν χρὴ τοῦτο μὲν, γυναῖχ' ὅτι
Ἔφυμεν ὡς πρὸς ἄνδρας οὐ μαχουμένα,
Ἔπειτα δ' οὕνεκ' ἀρχόμεσθ' ἐκ κρεισσόνων.

Quam ob caussam Medea Euripidis sic conquerebatur:

Πάντων δ' ὅσ' ἐστ' ἔμψυχα, καὶ γνώμην ἔχει,
Γυναῖκές ἐσμεν, ἀθλιώτατον φυτόν,
Ἃς πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ
Πόσιν πρίασθαι, δεσπότην τε σώματος λαβεῖν.

Quod Latine sic expressit Ambrosius, in exhortatione ad virgines: *Quoniam,* inquit, *quæ nupserit, ad servitutem pecunia sua venditur. Meliori conditione mancipia, quam conjugia, comparantur. in illis meritum servitutis emitur, in istis precium ad servitutem additur.* Apud Romanos tamen aliter. Et quidem de confarreati matrimonii jure hactenus dictum sit. De duobus vero reliquis hæc erat differentia. Nam, si uxor esset tantum usu ducta; omnes consentiunt, non fuisse

fuisse in dominio mariti : si vero coemtione ; ajunt, fuisse in dominio viri, quia in ejus manum convenit. Quid ergo ? Si mancipatione jus dominii sibi adquirebat maritus, cur non etiam mulieri idem jus erat in virum, quem eadem mancipatione sibi patrẽ fam. coemebat ? cui in limine domus dicere solebat, *Si tu Caius, ego Caia* ; id est, si tu dominus, ego domina. Si ideo putamus uxores viros suos adpellasse dominos, quod hæ in eorum dominio essent, ut videtur asseruisse Servius, lib. 4 Æneid., & plerisque in jure locis confirmatur, l. eaque, D. de donat. int. vir. & uxor. l. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. 2: cur non idem conjicimus de marito, quem videmus etiam aliquando uxorẽ suam dominam adpellasse? l. uxorem, D. de legat. 2. l. Titia, §. marito, D. de ann. leg. l. final. §. uxori, D. de aur. & argent. leg. cum & ipsemet Virgilius, lib. 6 Æneidos, dicat,

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Catullus : *Ac domum dominam voca.* Salvianus, lib. 7, habuisse ait Romæ matresfamilias jus suum, & dominarum honorem potestatemque habuisse. Ve-

rum est; habuerunt quidem multæ integrum jus dominii; sed nulla fertur impollutum jus matrimonii. Quid etiã voluit Verrius Flaccus, juris Pontificii peritissimus, quem Macrobius, lib. 1 Sat. cap. 16, refert dixisse, mulierem postera die nuptiarum libertatem auspicari uxoriam, & ad hanc rem sacra celebrare? Hoc Servius, lib. 6 Æneid., ait Græcorum more fieri, qui uxorẽ δέσποιναν dicunt. Epictetus vero mitiori vocabulo κυρίαν dicit adpellari mulierem quæ duodecim annos adepta erat. Aristotel. lib. 2 Rhetor. cap. 24: Οἷον ὅτι δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην. αἵρεσις γὰρ αὐτῇ ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ μέχρι τούτου κύριος. Hanc historiam accurate narrat Euripid. in Iphigen. Aulide. Catullus:

Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

Rectius tamen dicemus, mulierem, quæ propter sexus imbecillitatem antiquitus erat in perpetua tutela, (ideo quod coemtione recedebat à tutoris potestate) in viri potestatem recedere, & ei esse loco filiæ, auctore Boetio; qui ideo asserit, priorem statum mutari, & esse capite

capite deminutam. Cujus etiam juris teſtimonium exſtat apud Ulpianum, tit. 21. regul. Sic enim ſcriptum eſt: *Minima capitis deminutio eſt, per quam, libertate & civitate ſalva, ſtatus dumtaxat hominis ſervatur. quod fit adoptione & in manum conventione.* Non tamen ea erat poteſtas qualis apud Barbaros, inquit Sparti. in Carac. apud quos fœminæ & ſervi eodem gradu habentur. Neque enim in eam maritus jus vitæ & necis habebat; quamvis ex priſco inſtituto referat Cornelius Tacitus, lib. 13, Pomponiam Græcinam, ſuperſtitionis externæ ream, Plautii mariti judicio permiſſam, ut coram propinquis de capite famaque conjugis cognoſceret. Cujus veteris inſtituti his verbis meminit Dionyſ. Halicar. in Romulo: *Ἁμαρτάνουσα δέ τι, δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. Ταῦτα δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον.* Idque perſpicuum eſt indicare voluiſſe Valerium, de Sacello deæ Viriplacæ ſcribentem, lib. 2, cap. 1. Non tamen habebat jus vitæ & necis maritus, ſed nihilominus dominus dicebatur. Cicero, lib. 4. de Rep. *Nec vero mulieribus præfectus reponatur, qui apud Græcos creari ſolet; ſed*

sit censor, qui viros doceat moderari uxoribus. Nonius: *Nec enim semper dominii vocabulum ad eam rem, quæ pleno jure ad nos pertinet, refertur. at etiam domini adpellantur qui cuicumque rei quomodocumque præsunt, ut & δεσπότην & κύριον significet.* Inter quæ nomina hanc differentiam refert Philo Judæus, lib. Τίς ὁ τῶν θείων κλῆρος; Καί· Τί τὸ, Συνώνυμα ταῦτα λέγεται, κύριος καὶ δεσπότης; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ὑποκείμενον ἓν καὶ ταὐτόν ἐστιν, ἐπινοίας αἱ κλήσεις διαφέρουσι. κύριος μὲν γὰρ παρὰ τὸ κῦρος, ὃ δὴ βέβαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατ' ἐναντιότητα ἀβεβαίου καὶ ἀκύρου· δεσπότης δὲ, παρὰ τὸν δεσμὸν, ἀφ' οὗ δ', ὡς οἶμαι, ὥστε τὸν δεσπότην κύριον εἶναι. Maritus itaque decentiori ac mitiori vocabulo κύριος adpellabitur, quam δεσπότης. Sane enim, ut est in Livio à Valerio dictum, *Et vos in manu & tutela, non in servitio, debetis habere eas, & malle patres vos, & viros, quam dominos, dici.* Bruti verba, ex libro de Officiis, citat Priscianus, lib. 6. quæ sunt hujusmodi: *Itaque patres familiæ domini sumus.* Seneca, epist. 47: *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis, detraxerint, dominum patremfamilias adpellaverint, servos (quod*

etiam

etiam in mimis adhuc durat) *familiares.* De qua differentia amplissime disputat Lactantius, lib. 4. div. Inst. Atque, ut est in prædicto Servii loco manuscripto, lib.4 Æneid., mulier sustinet conditionem liberæ servitutis, quod videlicet tantum jure Quiritium in dominio mariti esset, jure vero gentium dominium nõ transferebatur; & sic (ut utar Theophili supra dicta distinctione) non erat maritus pleno jure dominus, sed tantum jure Quiritium. Quemadmodum enim prius dictum est, hæc mancipatio eo tantum interveniebat, ut esset matrimonium jure Quiritium contractum, atque ideo stabilior & sanctior societas. tam enim vir in mulieris, quam mulier in viri manum convenerat. sed receptæ reverentiæ est, mulierem esse in viri potestate, aut ejus in cujus esset potestate maritus, ut docet Agellius, lib.18. nam, ut ait Festus, ea quæ in manum viri convenerat, materfamilias non erat proprie, ante quam maritus sui juris factus fuisset.

CAP.

CAP. XXIV.

An coemtione filia è patris potestate sit emancipata.

SED quæritur, an hoc modo filia patris potestate soluta esset, si illa, antequam nupsisset, in potestate patris erat. Et sane Labeo asserit, uxorem in mariti familiam transgredi; ut tradit A-gellius, lib.13, cap.10. Et Ulpianus scribit, viri & uxoris commixtam familiam esse, & unam domum; l.1. §. si vir, D. ad Senatusc. Syllan. Et Quinctil., declam. 239, ait: Ut virgo pertinebat ad patrem, ita nupta pertinet ad maritum. Sed hoc primum obiicio: Cur non idem jus putatur in uxore quæ usu tantum habetur, cum hi auctores indefinite de omnibus uxoribus mentionem faciant? Tum etiam mirum est, quid sibi velint apud Plautum filiæ Antiphonis. quarum altera in Sticho ita sororem alloquitur: *Neque est cur nunc studeam has nuptias mutarier. Verum postremo in patris potestate est situm. faciendum id nobis quod parentes imperant.* Et postea: *Pati nos oportet quod ille faciat cujus potestas plus potest.* Eas enim in manum virorum coem-

coemtione convenisse, hæc verba statim subjecta argumento sunt: *Numquam enim nimis curare possunt parentes filiæ, cum æquiüs est, nos potiorem habere te, postea viros nostros, quibus voluisti nos esse matresfamilias.* Deinde, nullo auctore, qui quidem extet, aut saltem in publicum exierit, potest aliquis probare, patriam potestatem matrimonio solvi: cũ etiam Hermogenianus, l. 2. D. de liber. exh., det viro interdictum de uxore deducenda & exhibenda, non etiam dominium, quod patris esse fatetur; & infinitis auctoritatibus probari possit, mulierem, quæ alteri nupsit, esse in potestate patris: l. 1, C. de bon. quæ liber. l. 4, C. solut. matrimon. ita ut eam occidere possit, si in adulterio deprehenderit: l. patris, D. ad l. Jul. de adult. modo moderata esset ea patris potestas, ne, inquit Ulp., bene concordantia matrimonia jure potestatis turbentur. l. 1. D. de lib. exhib. quod constitutum fuisse à Numa, refert Dionys. Halicar. lib. 2. His, dum ab alio meliora adferentur, responderi posse puto, raro nuptias fuisse coemtione contractas; & ideo jurisconsultos, generaliter de uxoribus respondentes, ad eas tantum prospexisse,

quæ

quæ jure gentium, id est, usu tantum, erant uxores. Quod videtur notatum à Tacito, l.4 Ann. dicente, Flammicam dialem sacrorum caussa in pôtestate viri tantum fuisse, cætera promiscuo fœminarum jure agere. Cum & verum sit, pleraque jurisconsultorum responsa, aliquid sæpe addendo, sæpe etiam detrahendo, Tribonianum suo tempori adcommodasse. Nam & illo fragmento, nuper à doctissimò P. Pithœo edito sub titulo De adulteriis, apparet, distinctius Papinianum & Paulum respondisse, occidendi facultatem legem patri tribuisse, eam, quam in potestate haberet, & eam, quæ eo auctore in manum convenerat. Qua distinctione plane constat, eam, quæ patre auctore in manum viri convenerat, non fuisse in patris potestate. Quod vero ad Plauti verba pertinet, longa virorum absentia, qui triennio jam aberant, divortii legitimã caussam præstitisse videbatur. Et sane verisimile est, ante Constantinum non quadriennium mulieres expectasse. l. vel senectutem, D. de donat. int. vir. & ux. & l. ult. C. de divort. At quid moror? Non est tanta comicis fides habenda, ut eos putemus juris civilis regulas ἀκρι-

βῶς

ζῶς observasse. Sed ad rem. Fieri non poterat, ut, quæ per æs & libram in viri manum patris consensu convenerat, in ejus esset potestate. Consequeretur enim, ut una eademque mulier esset materf. & filiafamilias: & ita fieret, ut esset duarum familiarum mulier: quod juris regulis adversari nemo dubitat. §. at hi, Inst. de hered. quæ ab intest.

Cap. XXV.

De communione Sacrorum inter virum & uxorem.

Vir & uxor divini & humani juris communicationē habere dicebantur. l. 1, D. de rit. nupt. l. adversus, C. de crim. expil. hered. Ob eamque caussam tradi annulos & claves uxoribus, sollemne fuisse, superius dictum est, & igni & aqua illam accipere. Communicatio sacrorum, inquam, non quidem publicorum, sed privatorum erat, quæ, ut ait Festus, pro singulis familiis gentibusque fiebant. quæ jura (inquit Cicero, lib. 2. de leg.) pontificum auctoritatem consecuta sunt, ut ne morte patrisf. sacrorum memoria occideret, & iis essent ea adjuncta, ad quos ejusdem

morte pecunia venerit. Itaque, ait, non tantum heredes ſacris adſtringi, ſed & legatarios, qui tantumdem caperent, quantum omnes heredes, aut iis deficientibus omnes quicumque ex bonis defuncti locupletiores erant. Juriſconſultos vero inveniſſe rationem, cur pecunia ſacrorũ moleſtia liberaretur. Primo, ſi is, cui tantum legatum erat quantum uni ex heredibus, minus centum cepiſſet quam legatum erat. Secundo, ſi ſtipularetur is, cui teſtamento relictum erat, id ipſum quod relictum eſt, ut non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione deberetur. Et hunc modum putarem Ciceronem intellexiſſe in oratione pro Muræna; cum ait, juriſconſultorum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſſa, repertos fuiſſe. Nam antiquiori juriſprudentia, cum teſtamentum per æs & libram fiebat, is tantum heres erat, qui familiæ emtor adhibebatur, ut teſtatur Theophilus Inſtit. de teſt. Et dicebatur heres teſtamenti per æs & libram à Cicerone eodem loco, licet ſæpiſſime id fieret νόμου χάριν, vel dicis cauſſa: cum plerumque nihil aut parum apud eum de bonis defuncti remaneret. ceteris enim,
quod

quod relinquebatur, non instituendi, ſed aut dandi, aut legandi modo, relinquebatur. Ait enim Ulpianus, titul. 20 reg., his teſtamentis duas res tantum agi, familiæ mancipationem,. & nuncupationem: nuncupationē vero in hunc modum fieri; *Ita hæc, uti in his tabulis cerisve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor; vos Quirites teſtimonium prabitote.* Itaque quod Plutarchus de ſera numinis vindicta ait: Ῥωμαῖοι, ὅταν διαθήκας γράφωσιν, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἕτεροι δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας· aut ex media juriſprudentia intelligendum eſt, quam explicat Theophilus, aut diverſa teſtamentorum genera notat: quandoq; enim hæredes inſtituebant, quandoque vero tantum familiæ emtores: aut etiam improprie κληρονόμους adpellavit, etiam eos, ad quos morte alicujus pecunia jure pervenerat, licet legata eſſet. Teſtator itaq;, cum nollet, eum, ad quē ejus pecunia perveniebat, ſacris alligari; capularē ſenē, id eſt, inquit Servius, Æneid. 6, qui capulo eſt vicinus, & proximus morti, hominē nihili capite cenſum, nedū proletarium, ſed nullius ob ætatem ſenilem ſpei, adhibebat familiæ emtorem, à quo is, cui relicta pecunia erat, poſt teſtato-

ris

ris mortem ſtipularetur, ut hæc pecunia non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione, deberetur. Nam, nec reſtituta hereditate jura ſepulcrorum apud heredem remanſiſſe, Paulus refert. l. quia perinde. ad SC. Tertull. Sunt enim hæc jura in heredibus perpetua: adeo ut, ſi ab eo bona tanquam indigno auferantur, tamen jura ſepulcrorum retineret: l. ſi quis fuit, de Relig. excepto crimine perduellionis. l. 1. §. interdum, de ſuis & legit. Et ita fiebat, ut, herede illo ſene coemtiali mortuo, etiam ſacra interirent. Qua de cauſſa, qui viliſſimæ conditionis erant, uſurpata loquendi formula dicebātur ſenes coëtionales. Plaut. in Bacch. *Nunc Priamo noſtro, ſi eſt quis emtor, coemtionalem ſenem vendam ego, venalem quem habeo.* Et quia fortaſſe illi ocioſi & inertiæ dediti ſolebant in illo adſtare lapide, ubi res mancipi venire ſolebant, ſi forte quem invenirent, cui nomen ſuum adcommodarent; quaſi in proverbium abiit, ut diceretur, inter ſenes coemtionales mancipationem fieri. ut Curius ad Ciceronem: *Quod quidem ſi inter ſenes coemtionales venale proſcripſerit, egerit non multum.* Conſules etiam Scaptium plebeium coemtiona-

lem

lem ſenem, ad contumeliæ notam adpellaſſe, Livius, ut eſt nuper reſtitutus, indicat, lib.3. licet & in prædictis locis, bona venia virorum doctorum dixerim, non male fortaſſis *ſenes comitiales* legeretur. quales ſunt illi de quibus ſic Plautus in Pœnulo: *Non potuiſti adducere homines magis ad hanc rem idoneos. Nam iſtorum nullus nefaſtu'ſt. Comitiales ſunt meri. Ibi habitant, ibi eos conſpicias, quam prætorem, ſæpius.* Quemadmodum itaque, qui adoptabatur, particeps ſacrorum & bonorum fiebat: ſic etiam mulier, in familiam mariti tranſiens, fiebat ſacrorum particeps. Quod à Romulo inſtitutum fuiſſe, his verbis teſtatur Dionyſ. Hal. lib. 2: *Γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι, χρημάτων τε, καὶ ἱερῶν.*

CAP. XXVI.

De communione bonorum inter virum & uxorem.

SED humani juris communicatio nõ facile perſpicua eſt; cum mulier ſeparata à marito bona haberet, quæ rei uxoriæ nomine continebantur; cum plerumque non omnia, ſed ea tantum, quæ doti

doti dicta erant, ad maritum transirent, cetera essent παράφερνα, quorum ne quidem administrationem haberet maritus; l. hac lege, C. de pact. con. cum quæ debebantur mulieri, maritus exigere non posset; l. cum maritum, C. de solut. earum etiam rerum, quæ dotis nomine præstabantur, maritus plenum dominium non haberet, sed ea in bonis ejus tantum esse dicerentur, l. quamvis, C. de jur. dot. in dominio vero mulieris; l. in reb. eod. titul. cum etiam suos homines familiamque domesticam haberet mulier. l. sed si vir, 31. infra de donat. int. vir. & uxor. Denique, quare mulier dicebat bona sua in dotem viro, si ad eum solo matrimonii jure transirent? Solet sic distingui. Aut coemtione, aut farre ducta est mulier; & tunc, teste Cicerone, in Topicis, omnia quæ mulieris fuerant, viri fiebant dotis nomine. Adluditque ad hoc jus Lucianus in dialogo, qui Ῥητόρων διδάσκαλος inscribitur, his herbis: Πρόσθε δὲ σὺ, ὁ ἐραστὴς, ἐπιθυμῶν δηλαδὴ ὅτι τάχιστα γενέσθαι ἐπὶ τῶν ἄκρων, ὡς γαμήσειας τε αὐτὴν, ἀνελθὼν, καὶ ἵνα καὶ πάντα ἐκεῖνα ἔχοις, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, τοὺς ἐπαίνους. νόμῳ γὰρ ἅπαντα γίγνεται τοῦ γεγαμηκότος. Macarius, homil. 32: Ὥσ-

περ

περ γὰρ γυνὴ, μεμνηστευμένη ἀνδρὶ, πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς καὶ ὅλην τὴν προῖκα ἀποφέρει, ἐκ πολλῆς ἀγάπης εἰς τὰς χεῖρας ῥίψασα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τοῦτο λέγει, Ἐμὸν οὐδὲν ἔχω, τὰ ἐμοὶ ὑπάρχοντα σά ἐστι, καὶ ἡ προὶξ σή ἐστι, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, σόν ἐστιν· οὕτω &c. Cic. lib. 1. Offic: Prima ſocietas in ipſo conjugio eſt; proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Aut erat uſu tantum ducta: & tunc eorum fiebat tantum dominus bonitarius maritus, quæ doti dicta erant: ceterorum minime: nec rerum quidem uxoris uſum habebat, niſi promiſcuus eſſet uſus, veluti habitationis cauſſa; l. ſi mulieri. D. quemadmod. uſusfruct. amitt. ne ei carendum matrimonio aliter foret; l. 4, D. de uſu & habit. l. ſed neque, eod. titul. ut & ceterarum rerum, quarum uſus promiſcuus eſſe debet. l. ceterarum, eod. tit. Columell. lib. 12. Nihil conſpiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus aut fœmina proprium eſſe diceret, ſed in commune conſecrabatur ab utroque, ut cum forenſibus negociis matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. At ſi non eſſet promiſcuus uſus, nulla fit communicatio marito. l. Lucius Titius, §. filiam, D. ad Senat.

Senat.Trebell.Materfamilias itaque sola, non etiam uxor simplex, erat humani juris particeps. Sane enim huic legi, quæ à Romulo lata est, de hujusmodi societate additum est, cum fuit in duodecim tabulas relata, si in manum viri convenisset, ut refert Dionys.Halicarn. lib.2. At, num ea societas leonina dicetur, quæ maritum, coemtione facta, non etiam mulierem, dominam facit? Ego vero, etiam mulierem dominam bonorum mariti fuisse, dico. Ait enim Macrobius, *lib.1 Saturn. cap.15*, ex Verrio Flacco, postera die nuptiarum mulierem dominium rerum mariti incipere adipisci. Et existimavit Plutarchus, libro de præceptis connubialibus, ideo donationes inter virum & uxorem prohibitas fuisse à Romanis, quod omnia communia judicarent: ob eamque caussam annulos & claves domus ab initio tradi, ex supradictis notum est. Sed in eo hæc erat differentia, quod maritus tamquam pater administrationem habebat: mulier vero, quæ loco filiæ erat, non nisi κατὰ ἐλπίδα dominium adipiscebatur; ut post mortem viri in ejus familia jus bonorum haberet, & in sui heredis locum veniret. ut asserit Agellius lib.18, cap.6.

Quod

Quod Paulus, in l.1, D. rer. amotar. sic notat, quia societas vitæ quodammodo dominam eam faceret, ideo furtum tantum facere, sicuti filia patri faciat. quia, inquit Caius, lib.3 Inst. marito filiæ, filio vero sororis loco erat. & est illis in consanguineorum numero. adgnascitur enim heres suus, in manum conveniendo, ut ait Ulp. tit. 22 & 23 reg. ita ut in illis evidentius appareat continuatio dominii. l. in suis, D. de lib. & post. Et id eleganter ex Romulo retulit Dion. Hal. Σωφρονοῦσα μὲν γὰρ, καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνὴ, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅνπερ καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρὸς, εἰ ἄπαις τε καὶ περὶ μηδενὸς διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων. εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη. Sic è contrario, si prior decederet mulier, habebat maritus tanquam pater jus successionis. quemadmodum innuit Cicero pro Flacco: argumento sumto à contrario sensu: cum ait, jure Flaccum hereditatem Valeriæ petere, quamvis in manum Sextilii convenisset; quia ea conventio & dotis dictio sine ejus, qui tutor erat, auctoritate facta erat. Itaque non

non est Boëthius reprehendendus, cum asserit, uxore, quæ in manum viri convenerat, defuncta, bona ad virum pertinere. Verum est tamen, successu temporis patres sibi cavisse, ac filias spondendo contraxisse fiduciam, §. ult. Inst. de leg. agn. success. ut, si sine liberis eæ morerentur, ad eos rediret hereditas, l. 3, C. Th. de leg. hered. aliter enim maritus erat heres, ut notat Servius, lib. 7 Æneid. ad hæc verba:

Externusque in regnum quæritur heres. De Iure, inquit, *traxit, ut non generum, sed heredem diceret. nam per coëmtionem facto matrimonio sibi invicē succedebant.* Sed non puto, ex l. nulla, D. de suis & legit. induci posse, posteriori jurisprudentia hoc jus successionis mutatum fuisse; imo, successiones, quæ ex S. C. Tertulliano & Orficiano deferebantur, ad eas tantum, quæ usu ductæ erant, pertinuisse, existimo.

Caput XXVII.

Qualis erat cōmunio cum uxore usu ducta.

Quod si usu tantum esset ducta uxor, nullam fuisse inter eos societatem, verisimile est, nisi in quantum inter eos conven-

conventum erat. Itaque mulier doti dicebat, vel omnia sua bona, vel eorum tantum partem, prout libitum erat: l. nulla lege, C. de jur. dot. l. mulier bona, D. eod. tit. Dotis vero hæc erat natura qualis pacto conventa esset. Pacta enim dotalia, quæ dotis conditionem deteriorem non reddunt, servanda constituerunt. l. 1. D. de pact. dot. Quodsi pacto nihil conventum fuisset, jura dotium constituta erant. Quæ, ut in pauca conferam, talia erant, ut nimirum dos proprium patrimonium sit uxoris, l. 3. §. ego etiam, D. de minorib. & ea dote maritus utatur ad onera matrimonii sustinenda. Aliter enim, dote non præstita, inter virum & uxorem de alimentis pactio fiebat. l. fin. D. de in rem vers. l. creditor, §. si inter, D. mandat. idque constante matrimonio. Quamvis enim dotis caussa perpetua esset, & cum voto ejus, qui dabat, ita contraheretur, ut semper apud maritum esset; l. 1, D. de jur. dot. tamen, ut ait Cic. in Topicis, maritus ea bona dotis nomine, id est, in bonis suis ea, tantum habebat. l. quamvis, D. de jur. dot. Nam licet dos à veteribus inter donationum species adnumeretur; l. ult. C. de donat. tamen verius

Q rius

rius est, esse contractum. l. contractus, D. de regul. jur. Et ideo servum dotalem heredem institutum potest quidem maritus jubere ut is vel adeat vel repudiet, modo nihil deminuat ex dote: eaque in re consultum erat uxorem coram testibus interrogari. l. servus dotalis, sol. matrim. Soluto itaque matrimonio intererat, an mulier esset sui juris, an in patris potestate, si divortio solveretur matrimonium: quia mulier, nisi caussam divortio præbuisset, ea, quæ sui juris erat, repetebat dotem, sive adventitia esset dos, sive profectitia. Ulp. tit. 6 regul. l. qui hominem, §. si gener, D. de solut. l. si alienam, C. solut. matrim. Si vero in patris esset potestate, pater agere poterat, adjuncta tamen filiæ persona. l. 2, 3, & 4, D. sol. matr: Idemque jus erat, si morte mariti dissolveretur matrimonium. l. ult. C. de jur. dot. l. ult. C. solut. matr. Si vero uxor prior mortua fuisset, nihil intererat, an filiaf. uxor, an sui juris decessisset. Quamvis aliter posset colligi ex rescripto Alexandri imp. in l. 4, C. solut. matr. Sed differentia erat, an esset dos profectitia, an adventitia. Profectitia ad patrem redibat, vel ad ejus heredes: l. 4,

l. 4, C. de fal. ca. adject. quintis in singulos filios in infinitum penes virum relictis. Ulp. tit. 6. Posteriori tamen jure aliter liberis prospectum fuisse, constat ex l. unica, §. accedit, C. de rei uxor. act. Dos vero adventitia semper, inquit prædicto titul. Ulp., apud maritum remanebat, nisi is, qui eam dederat, stipulatus fuisset eā sibi reddi. l. mortis caussa, §. sed & dos, D. de donat. mort. caus. Liberis tamen deinde etiam aliter prospectum est. C. de bon. quæ lib.

Cap. XXVIII.

Quis uxoris usuraria tutor esset.

Sed cum mulier sui juris in perpetua tutela esset, dubitatur quis ei mulieri usu ductæ tutor esset, an extraneus, an maritus. Loquimur de cessico tutore. Nam de pupillæ tutore, quæ nubere non poterat, nulla potest esse dubitatio. Et, cum ille cessicus tutor idem ac curator esset, maritum non fuisse, verisimile est, cum curator esse non posset. l. 2, C. qui dari tutor. l. virum, D. de curat. fur. l. 4, C. de excusat. tut. Sed & nec mariti pater, ne labem pudoris contrahat. l. licet, C. de excus. tut. Nam & Ulp. tit. 12 re-

gul. ait ex l. Julia de maritandis ordinibus, ei mulieri, quam ex hac lege nubere oportet, tutorem dari, si legitimum tutorem non habeat ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. Sed & non tantum ad dotem dandam nupturæ, verum etiam ei quoque quæ jam nupta est: sed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest. l. non tantum, de tut. & curat. dat. Et hic dicebatur specialis curator. l. mulier, C. de jur. dot. ut & in l. sive generali, D. de jur. dot. Immo & furiosæ uxori non maritus, sed alter datur. l. si cum dotem, §. sin autem, sol. matrim. l. 2, C. si sæp. in integr. Et tutor ejus, quæ nupsit, admonetur, ut ei curatorem petat, quo maturius possit rationem reddere administrationis. l. admone, C. qui pet. tut. vel curat. At posset obiici his verbis Ulpiani, tutorem dari ad dotis constitutionem, ne maritus in rem suam auctoritatem præberet, non etiam ad cetera bona administranda, cum nupserit. quo fit, ut, cum mulier sui juris sine tutore esse non posset, maritus videatur ei tutoris, vel, posterioribus temporibus curatoris loco fuisse: cum etiam Iust. in §. ult. Inst. de excusat.

cuſat. tut. dicat, maritum, uxori ſuæ curatorem datum, uoe xſpeſarſſcie, licet immiſceat. Ego puto, tutórem quidem ceſſicum, ſive curatorem, maritum non fuiſſe; nihilominus tamen res uxoris adminiſtraſſe, niſi aliter conveniſſet. Quod ſignificare mihi videntur hęc verba Juſtiniani, *Licet ſe immiſceat:* cum præſertim, qui tutor erat ceſſicus, ſive curator, non negocia gerere, ſed auctoritatem tantum mulieri jam adultæ prę-ſtare debeat. Cic. in Top. *Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita, quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſolvere.* Quibus verbis conſtat, longe alia ratione mulierem eſſe in tutoris poteſtate quam pupillum; ut ait Ulp. tit. 11. *Hi,* inquit Cicero, pro Mur. *invenerunt genera tutorum, qui poteſtate mulierum continerentur.* Et ſane, niſi in rebus, quæ παράφερνα dicebantur, tutoris nulla poterat eſſe auctoritas. At hæc vel viro ſic dabantur, ut ejus eſſent quamdiu matrimonium duraręt; vel horum cuſtodia per libellum ei tradebatur, ut uxor ad ſuſtentationem ſui, quaſique peculium, eo uteretur. l. ſi ego Seiæ, D. de jur. dot. l. 3, C. ne ux. pro

mar. Quo casu etsi prohibente muliere nullum sit jus marito in his se immiscere; l. hac lege, C. de pact. conn. tamen verisimile est, non prohibente administrasse, l. ult. C. de pact. conv. l. maritus, C. de procurat. l. pen. D. ad l. Falci. aut saltem auctoritatem administranti mulieri præstitisse. Itaque videmus, apud maritum duplicis juris peculium plerumque fuisse. Ut puta, si servus est dotalis, potest habere peculium, quod ad virum respicit, & quod ad mulierem. l. hinc quæritur, De pecul. Et hoc eo cautius observandum erat, ne, si quid ad eam ex hujusmodi contractibus inscio marito pervenisset, turpis quæstus æstimaretur. l. Quinctus Mutius, D. de donat. int. vir. & uxor. Quod est eleganter à Plauto dictũ in Casina; his verbis:

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partum, ei haud commodi est,
Quin viro aut substrahat, aut stupro invenerit.

Et est quod Dion. Hal. in procemio Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων πραγματείας ait. Ἐν οἰκείαις ἡ μὲν ἐλευθέρα καὶ σώφρων γαμετὴ κάθηται, μηδενὸς οὖσα τῶν αὐτῆς κυρία. ἑτέρα δέ τις ἄφρων, ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ βίου παροῦσα,

πάσης

πάσης ἄξιοι τῆς οὐσίας ἄρχειν. Et tamen apertiſſimi juris eſt, uxorem, inſcio marito, & donare,& hypothecam conſtituere potuiſſe. l. velles, C. de revoc. don.l. ſi uxor, C. de pign.

Cap. XXIX.

De ſacrificiis nuptialibus.

NE quid vero eorum, quæ ad ritus nuptiales pertinent, prætermiſiſſe conqueri quis poſſit, pauca hic addere operæprecium viſum eſt, quæ ad jus noſtrum minus pertinere videntur; quæ ſi etiam eruditioni, judicio ac doctrinæ B. Briſſonii omnes accepta referant, nõ invidebo. Nam & in iſtis, ut in ceteris, ſi quæ ſunt à nobis fortaſſis ſuperaddita, manum lucemque præbuiſſe profiteor. Sponſa igitur domum viri ingreſſa, tota dies nuptiarũ in ſacrificiis, conviviis & ſaltationibus tranſigebatur. Quapropter ea die vir, & ea quæ nubebat, in jus vocari non poterat, l.2.D.de in jus voc. Debebant enim hac die litibus ac moleſtiis ſuperſedere. Sacrificia autem ſilentio prætermittenda nõ ſunt. Haud enim aliter fauſtum felixque matrimonium putabant Romani, niſi more

Q 4 ſol-

ſollemni antea libaſſent. Sed, quia multa ſunt & varia, præcipua ſi enumeraverimus, huic nos operi ſatisfeciſſe, exiſtimabimus. Primum itaque, teſte Varr. lib. 2 De re ruſtica, porca immolabatur, quaſi eo ſacrificio, diis teſtibus, fœdus matrimonii bene ceſſurum, & inviolabile futurum, promitterent conjuges. Nam & mulieres, inquit Varro, maxime nutrices, naturā, qua fœminæ ſunt, in virginibus adpellant porcam, & Græci χοῖρον; ſignificantes, eſſe dignam nuptiarum. Ariſtoph. itaque in Acharn. ſic ludit in ambiguo χοίρου vocabulo: cum, pro porcis, juvencis Magareus ſublatis, puellæ veſtibus oſtenſo pudendo, ait, ἢ οὐ χοῖρός ἐσθ' ἅδε, Ἑλλάνων νόμῳ; Nam porca δέλφαξ dicebatur, inquit Athen. lib. 9: Αἱ θήλειαι οὕτω λεχθεῖεν ἄν, αἱ δελφύας ἔχουσαι. οὕτω δὲ αἱ μῆτραι καλοῦνται. ἐξ ὧν οἱ ἀδελφοὶ ἔνθεν ἐτυμολογοῦνται. Inde etiam Heſych. δελφάκιον pudendum muliebre eſſe ait. Quod, cum nondum pene adolevit, ſed eſt adhuc tenerum & delicatum, eſt tamen ὡραῖον γάμου, χοῖρον adpellant; ſignificantes, puellas dignas eſſe nuptiarum, licet nondum ſint δελφύας ἤγουν μήτρας ἔχουσαι, μηδὲ συμπεπηγυῖαι τοῖς σώμασι. Quod Euſtath. in Hom.

Ὀδ. ξ

Ὀδ. ξ latius explicat. Ideo autem porca immolabatur, quod nullum sit animal adeo libidini deditum. Eustath. in Hom. Iliad. τ. Καὶ γὰρ ὁ χοῖρος καταφερὴς εἰς ἀφροδίσια. ὅθεν καὶ κάπραινα, γυνὴ ἡ ἐρῶσα πρὸς μίξεις. καὶ καπρᾷν, κυρίως, τὸ ὀρέγεσθαι κάπρου τὴν ὗν. Sic in Il. λ. ait: Ὅθεν, ἡ γυνὴ καταφερὴς οὖσα, ἡ ἀσελγὴς, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί. διὸ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ ὗς ἐθύετο, καὶ μάλιστα παρ' Ἀργείοις. παρ' οἷς καὶ ἑορτὴ Ἀφροδίτης, τὰ ὑστήρια. Ea itẽ ratione fieri id sacrificium Varro paullo ante declarat: *Ab suillo*, inquit, *pecoris genere immolandi initiũ primũ sumtũ videtur: quod initiis Cereris porci immolarẽtur: & quod initiis pacis, fœdus cum feritur, pecus occiditur: & quod nuptiarum initio antiqui reges ac sublimes viri in Hetruria, in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus, primum porcam immolabant: prisci quoque Latini, & etiam Graci. In Italia idem factitatum videtur.* &c. His ego lubens addidero, fortasse porcam immolari initio nuptiarum, ut in suscipiendis liberis adeo fœcunda esset nupta, ut scropha quæ porcos triginta pepererat. Æneid. 8:

Ingens inventa sub illicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa.

Hinc enim *grundiles lares* dictos esse te-

ſtantur, apud Diomedem Claudius, Annal. lib.15, & Caſſius, in ſecundo hiſtoriarum. Junoni etiam ſacrificabatur, cum cingulo nova nupta præcingebatur. Unde Juno dicta *Cinxia*. Vergil. lib.4 Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

Et Statius;

Dat Iuno verecunda vincula.

Dianæ etiam ſacrificaſſe virgines, eique zonam dedicaſſe, refert Suidas; quod primũ parturientibus adtribuit Græcus commentarius, lib. 1. Argon. Deo item Futino, aut, ſi mavis, Mutino, ſacrificabant. de quo facit mentionem Lactant. l.1, cap.20. ferturque, eam, quæ nuptura erat, in ejus ſinu ſedere debuiſſe.

CAP. XXX.

De ſacris nyctcliis.

ERANT etiam antiquitus ſacra nyctelia, quæ nocte celebrabantur. Quæ tamen pop.Romanus, inquit Serv. lib.4 Ænei., excluſit, cauſſa turpitudinis. Ea fortaſſis erant quæ ab Auguſtino enumerantur, lib.6 de Civ. dei, ca.9. Quorum quatuor extra cubiculum, omnibus adſtantibus, peragi ſolebant. ſc.

deo

deo Jugatino; ut mas & fœmina conjungerentur: Domiduco; ut sponsa domum sine læsione duceretur: Domicio; ut sponsus in domo libenter esset: deæ Maturnæ; ut cum viro libenter sponsa maneret. In cubiculo autẽ quinque dii secreto, ne paranymphis quidem præsentibus, colebantur. Una erat Virginensis dea; ut libenter supponeretur. tum Prema dea; ut subacta se non male moveret, & recte comprimeretur. tertia dea Partunda; ut sponsus concuteret, & penetraret. quarta dea Venus; ut utrique creandę prolis fervor adesset. postremus, erat Priapus; ut viri vena virilius insurgeret: supra cujus ingens simulacrum, in sublimi loco positum, sponsa, priusquam cubitum iret, sedere jubebatur; ut illius virtutem jam tum in se reciperet. Et hi, *jugales dii* dicebantur. Symmach. epist. 24, lib. 3: *Cum tibi comperi Iugales deos matremfam. copulasse.* Ergo iis & aliis modis dies nuptiarum transigebatur, adhibitis etiam saltationibus, compotationibus, & ceteris, quæ ex more, inquit Apul. Apol. 2, maritis obeunda erant. Sponsus enim, cum quibusdam amicis, quos Fulgentius de prisç. serm. ait *Simplones* vel *Simpulones*

pulones adpellatos fuisse, à sympulo, id est, vase quo vinum porrigebatur, quemadmodum retulit Festus, per convivia ambulabant, ut convivis vinum porrigerent, venientes salutarent, ad cœnam invitarent, adventum gratularentur. sane enim, licet multæ leges sumtuariæ Romæ latæ fuerint, constat tamen ex Agellio, aliquid ultro his diebus concessum fuisse, lib.2. cap.24.

CAP. XXXI.

De deductione in cubiculum mariti.

Cum igitur nox advenisset, in cubiculum mariti deducebatur; quemadmodum ex Varr. refert Servius in 8 ecl. Virg. Et hujus rei fit mentio in l. cum fuerit, D. de cond. & dem. Et, hoc patrimorum munus fuisse, declarat Plutarch. in Romulo; ubi maritus ejus comam hastæ cuspide distinguebat. Cujus rei caussas varias, idē auctor, in probl., & Fest., referunt. Unde Ovid. in Fast.

Comat virgineas hasta recurva comas.

Tum prætextati patrimi & matrimi eam dimittebant, & pronubæ in loco collocabant. quod notat sic Catullus:

Mitte brachiolum teres

Prætex-

Prætextatæ puellulæ,
Iam cubile adeat viri.
Vos unis senibus bonæ
Cognitæ bene fœminæ
Collocate puellulam.

Lectus autem rosis contextus erat, *genialisque* adpellabatur, à generandis liberis, inquit Servius, lib. 6 Æneid. & nuptiis sternebatur in honorem Genii, ut est apud Festum, & Arnob. lib. 4 contra gentes. Ejusque meminit Cicer. pro Cluentio, & Iuven. Satyr. 10. Cum vero nova nupta in lecto collocata esset, ac ad eam maritus accessisset, ut clamor, qui nonnumquam à virginibus in primo conflictu edi solet, exaudiri non posset, epithalamia à suis sociis virginibus canebantur. Quorum quidem duo erant genera. alterum enim accinere solebant vespere; quod κατακοιμητικὸν Græci vocabant. alterum vero sub aurora; quod ideo διεγερτικὸν dicebatur. ut explicat scholiastes Theocr. εἰδ. 3. In, cumque usum etiam nuces pueris spargi solitum fuisse, testatur Festus; ut illis intenti tumultu ac strepitu omnia implerent. Varro tamen, lib. 1. De lin. Lat., ait, spargendarum nucum hanc fuisse rationem, ut Iovis omine matrimonium celebra-

celebraretur, ut nova nupta matrona sit sicut Iuno; (quæ nunc sorore dulcior est, inquit Capella lib. 9.) nam nuces sunt in tutela Iovis. Unde juglandes vocantur, quasi Iovis glandes, inquit Serv. ecl. 8. Sed hæc mihi videtur probabilior ratio, quod videbatur maritus puerilia omnia relinquere. Virg. ecl. 8:

Sparge marite nuces.

Et Catullus:

Da nuces pueris, iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus: lubet
Iam servire Thalassio.
Concubine, nuces dato.

Hæc sunt quæ putavi non omittenda in describendis nuptiarum ritibus. Si quis plura ex Ausonii Fescenninis versibus aut aliorum Poëtarum jocis adjecerit, non invidebo. Interim liceat mihi cum Statio dicere;

Hic fuit ille dies: noctem canat ipse maritus
Quantum nosse licet.

FINIS.

FRANCISCUS HOTMANUS, J.C.,

DE SPONSALIBUS
DE RITU NUPTIARUM
ET JURE MATRIMONIORUM
DE SPURIIS & LEGITIMATIONE.

FRANCISCUS HOTMANUS, J.C., De SPONSALIBVS.

Caput I.

Notatio nominis, & definitio sponsaliorum, proponitur & explicatur.

Sponsalia à *spondendo* dicta esse, video, inter omnes convenire: propterea quod veteribus plerumque moris fuit, stipulari & spondere sibi uxores futuras. Unde Sponsorum & Sponsarum nomina: ut ait l.1, l.2, l.3, D.h.t. Quod idem Ser. Sulpicius tradit apud Agell. lib. 4, cap.4. Ejusque consuetudinis exstant exempla in l. si stipuler 35, D. de verb. obl. & apud Plautum in Pœnulo:

A. Audi, tu patrue; dico, ne dictum neges:
Tuam mihi majorem filiam despondeas.

P. Pa-

P. Pactā rem habeto. A. Spondesne igitur?
P. Spondeo. A. Mi patrue, salve. nā nunc
Es plane meus.

Item in Trinummo:

Lys. *Sponden' ergo*
Tuam gnatam uxorem mihi? Char. *Spondeo, & mille auri*
Philippum dotis. Lys. *Istac lege filiam tuā*
sponderi mihi,
Vxorem dari? Char. *Spondeo.* Lys. *Et ego*
spondeo idem hoc.

Dixi autem, *plerumque interponi stipulationes.* Nam interdum etiam antiquissimis temporibus sola pactione & consensu nudo ea conventio fiebat: Unde *pacta* puellæ dicebantur. ut l.2, l.4, C. h.t. l.4, l.5, l.ult. D. eod. l.7, C. de donat. ant. nupt. Tametsi nulla stipulatio sine præcedente pacto contrahatur. l.1, §. pen. D. de pact. Qua de re posterius, ubi de Sponsaliorum forma differemus, planius exponetur. Definiuntur autem à Modestino Sponsalia hoc modo: *Mentio & repromissio futurarum nuptiarum.* l.1, D. eod. Ubi jampridem docuimus, Græcum hominem MENTIONEM dixisse pro eo quod Græci dicunt μνηστεύω vel μνηστείαν. Quod cum Orientales vel non viderent, vel fortasse ne idem per idem expli-

explicarent, locum illum ſic converterunt: *Μνηστεία ἐστὶ μνήμη καὶ ἐπαγγελία τῶν μελλόντων γάμων*. Quod adverſatur conſtitutioni Iuſtiniani, qua ſanxit, ne mentio, id eſt, commemoratio nuptiarum, ſine matrimonio ſubſecuto ullius momenti habeatur. l. ſancimus 24, C. de nupt. non magis ſcilicet, quam mentio & collocutio de vendendo, vel locando, vel ſocietate contrahenda. Quare, cum iſtarum collocutionum & (ſi loqui ſic volumus) mentionum jus nullum ſit, abſurdum eſſet, quidquam illis obligationis tribuere. Definiri etiam poſſunt, *Mutua repromiſſio*: item, *Pactio vel conventio futurarum nuptiarum*. Ulpianus *ſpem matrimonii* adpellat, in l. ſi uxor 13, §.1, D. ad leg. Jul. de adult. l. 6, D. h. tit. Vetuſtiſſimo jure definiri poterunt, *Contractus*. Atque ita nominatim adpellantur à Ser. Sulpicio, eo, quẽ diximus, loco: propterea quod civilis obligatio ex ſponſione mutua contrahebatur: ex eaque actio ex ſponſu antiqua lege (opinor XII tabul.) comparata erat. Poſteriore jure definiri contractus non poſſunt, quoniam efficax nulla ex iis contrahitur obligatio; tantaque perditis reip. temporibus repudiorum libertas

bertas inducta est, ut ne ex subjecta quidem pœnæ stipulatione actio concederetur: quemadmodum posterius suo loco demonstrabimus. Festus *conventam conditionem* adpellat. *Cum primus sermo*, inquit, *de nuptiis & earum conditione habetur*. Quod de mentione intelligi non potest, cujus nullum, ut dixi, jus fuit: sed potius de pacto Sponsaliorum. Nam in Sponsalibus nuptiarum pactiones fiebant, & de dote, donationibus, & promissionibus, & conditionibus quibusdam conveniebat. Qua de caussa passim *Conditiones* vocantur. velut in l. capite 19, D. de rit. nupt. l. ult. D. h. tit. l. 3, D. de proxenet. l. 2, D. de repud. Arnob. advers. gent. Uxores dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæsitis. Ea denique de caussa Sponsaliorum nomine interdum donationes propter nuptias significantur. ut in l. 2, C. de secund. nup. interdum arræ sponsalitiæ: de quibus posterius suo loco differetur: ut in Rub. c. si rect. provinc. vel ad eum pertin. sponsalia dederint. Itemque in l. 6, C. TH. De sponsal. l. 1, C. TH. si nupt. ex rescrip. pet.

CAP.

Cap. II.

De personis quæ Sponsalia contrahere possunt.

Porro, cum unica sit sponsaliorum species, atque idcirco eorum nulla divisio sit, nunc jam ad partitionem, instituto nostro, accedemus. Quam tripertitam esse oportet: ut primo loco de personis, inter quas sponsalia jure contrahuntur: secundo de forma sponsaliorum: ad extremum de eorumdem jure, disseramus. De personis regula hæc traditur: ut, cum qua nuptiæ contrahi non possunt, plerumque nec eam despondere liceat. l. si quid tutor 6, §. pen. D. de rit. nupt. Cur autem plerumque dictum sit, sub finem hujus capitis exponemus. Nam illi regulæ hæc subiicienda est: Cum sponsalia consensu constent, removeri ab illis eas personas, quarum consensus, voluntas, intellectus nullus est. Quo in numero primi referuntur *Infantes*, hoc est, septem annis minores; qui, quod agitur, non intelligunt. l. in sponsal. 14, D. h. tit. Quod etiam Leo Philosophus confirmavit, Novell. 109. Post eam ætatē recte sponsalia,

ſalia, parentibus auctoribus, contrahuntur: ita tamen ut puberum factorum voluntas in contrahendis nuptiis accedat. l. 12, De rit. nupt. Ex quo intelligitur, non ſervatum jus ab Auguſto imperat. inſtitutum. Nam, cum lege Papia Poppæa maritis præmia conſtituta eſſent, nonnulli (ut Dio, lib. 54, ſcribit) infantes ſibi puellas deſpondebant, ut illius legis præmiis fruerentur. Itaque Auguſtus, cum, immaturitate ſponſarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi ſentiret, tempus ſponſas habendi coartavit. Vetuit enim, ne quam habere ſponſam liceret, niſi quam biennio poſt uxorem habere per ætatem liceret; ut Sueton. teſtatur: hoc eſt, non niſi jam annos x natam. Quam Auguſti legem etiam Zonaras commemorat. Ad eundem numerum referendi quoq; ſunt *Furioſi* & mente capti; qui plerumque, propter eandem conſenſus & voluntatis penuriam, infantibus comparantur. l. 1, §. ult. D. de obl. & act. l. furor 8, D. h. tit. ubi, cum Paulus ait, furorem poſt ſponſalia ſupervenientem non infirmare ſponſalia, ſignificare videtur, jus ſponſaliorum durare: quaſi pœna, repudiis ſine cauſſa factis impoſi-

ta,

ta, ſponſalia propter furoris cauſſam repudianti infligatur: dum tamen dilucida intervalla furor habeat: quo tempore contrahi etiam ſponſalia atque alia negocia licere, ſatis conſtat ex l.2, C. de contr. emt. Nunc de *Liberis*, qui in poteſtate parentum ſunt, videamus. Ergo filii filiæque fa. neq; ſine ſuo, neque ſine parentum conſenſu, obligari ſponſalibus poſſunt. De ſuo, hæc ratio eſt, quoniam etſi antiquo jure vendi emancipari que patris arbitratu poterant: tamen, quoniam jus matrimoniorum non mere civile, ſed magna ex parte pontificium erat, & ſanctum habebatur (ut ſuo loco docebimus) propter ſanctitatem matrimonii, etiam filiorum filiarumque fa. conſenſus requiſitus eſt: adeo ut conſponſiones parentum ſine liberorum adſtipulatione, quamvis adjecta pœna fuiſſet, nullius momenti haberentur: l. filia 34. D. de verb. obl. l. ſponſalia 11. & l. filiof. 13, infra h. t. l. 2. D. de rit. nupt. quamquam non tam requiritur ut conſentiant, quam ne juſta ex cauſſa contradicant, veluti ſi turpem aut alioqui indignam adfinem pater elegerit: l. ſed quæ 12, infra h. tit. qua de cauſſa etiam liberorũ taciturnitas hoc caſu pro conſenſu

ſenſu numeratur: d. l. ſed quæ. contra quā in procuratore conſtituendo: quod ſumme notandum eſt. l. filius 8. §. invitus, D. de procur. De parentibus, civilis, civilis, inquam, non naturalis, hæc cauſſa eſt; ne cui invito ſuus heres adgnaſcatur. l. ſi ut proponis 5. C. de nupt. pontificalis, illa; ne ſacrorum ſocia patrifa. invito adſciſceretur. Nam propria & privata cujuſque familiæ ſacra fuerunt; uxor autem in ſacrorum viri communionem admittebatur. Mixta igitur hæc cauſſa fuit, ne qua patrefa. invito in divini atque humani juris communionem admitteretur. arg. l. 1, D. de rit. nupt. Parentis igitur, cujus in poteſtate is, eave, cujus de ſponſalibus agitur, conſenſus requiritur, vel potius adprobatio, ſive expreſſa, ſive tacita. Nam & ratihabitio, & taciturnitas parentis, pro conſenſu habetur. l. 7, infra h. t. Atque hæc quidem de liberis, qui ſub parentum manu ac poteſtate ſunt. Nā emancipati jure civili parentum auctoritatem non deſiderant. l. in poteſtate 10, infra h. t. Qua de cauſſa, ne matris quidem, aut ejus parentis, cujus in poteſtate non ſunt, auctoritatem filii filiæve exſpectant. l. 2. l. 25, D. de rit. nupt. Quamquam

quam honestas, quæ in conciliandis nuptiis maxime spectatur, matris & propinquorum arbitrium desiderat. Quod si inter illos non conveniat, præsidis arbitrium desideratur. l.1, C. de nupt. Deinceps de iis qui sub tutela sunt, videamus. De *Pupillis* igitur hoc jus est, ut eorum consensus omnino requiratur, neque à tutoribus, nisi consentientes, obligari promissione nuptiarum futurarum possint; l.6, in fin. h. tit. non magis quam ipsi sese inter se sine tutorum auctoritate obligare; ut paulo post intelligetur. Jam vero tutorum auctoritatem in pupillorum sponsalibus requiri, vel hinc existimari potest, quod pupillus sine tutore auctore non modo civiliter obligari non potest, sed ne naturaliter quidem; l. pupillus 59, D. de oblig. & act. l. quod pupillus 41, D. de condict. indeb. præsertim si locupletior ea obligatione non fiat. l. naturaliter 13, §. ultim. & l. seq. D. ill. tit. Cum autem tutor aut curator auctor in rem suam esse non possit, sequitur, ut neque tutori neque curatori liceat sponsalia cum ea vel sibi vel filio suo contrahere, cujus tutelam curationemve gerit gessitve, ne rationum reddendarum obligatio con-

turbetur. l. tutor 15. infra h.tit.l. si quis tutor 60.§. pen. D. de rit nuptiar.l.5,C. de int. mat.Cum autem bonis,non personæ, curatores dentur, consentaneum est,ne illorum in sponsalibus aut nuptiis contrahendis auctoritas requiratur, nō magis quam propinquorum aut adfinium. l. in copulandis 8, C. de nupt. l. sciendum 20, D. de rit. nupt. Ad hunc locum pertinet earum personarum conditio, quæ in provinciis domicilium habent, & eorum potestati, qui officium aliquod in iis administrant, quodammodo subjectæ sunt. Ergo iis, qui officium gerunt, ita sibi despondere mulierem licet, ne tamē in ea provincia uxorem ducant, sed ut, deposito officio, cum potestate privati erunt, novus mulieris consensus requiratur. l. si quis 30, D. de rit. nupt. Quin ne filio quidem suo uxorem ducenti consentire potest. l. qui in provincia 57, D. eod. Quod etiam ad ipsorum propinquos & domesticos productum est. l.1, C. si rect. provinc.l.1, C. si nupt. ex res. pet. Quid? de filia quid juris? Sane illo jure collocare filias suas in matrimonium poterant. d. l. si quis. in fin. At Leo Philosophus etiam filiabus præsidū provinciæ à sponsalibus

ſalibus interdixit. Novel. 23. Ad eundem hunc de perſonis locum illud pertinet edicti caput, quo vetitum eſt, ne quis ſuo ejuſve nomine, quem quamve in poteſtate habet, bina eodem tempore ſponſalia habeat; aut qui filium filiamve conſtituere patitur; etiamſi nuptiæ injuſtæ aut nefariæ ac proinde nullæ futuræ eſſent. qui contra fecerit, infamia notetur. l.1, in fi.l. quid ergo 13, §.1. & l. ſeq. D. de his qui not. inf. Supereſt tractatio de perſonis *abſentibus, mutis* & *ſurdis*. Ergo, ſiquidem ſtipulatio in ſponſalibus adhibeatur, certum eſt, & præſentiam & ſermonem requiri. l.1, D. de verb. obl. ſin minus, æque per internuncium, aut per epiſtolam, aut nutum ac ſignificationem conſtitui ſponſalia, ut alii omnes contractus, poſſunt. l 4, l.5, l.ult. D.h.ti. l.mutus 73, D. de jur. dot. Ex quibus, ita diſputatis, concludi poteſt, veriſſimam eſſe Pauli regulam, quam ſupra tradidimus, tantam eſſe interſponſalia & nuptias communionem, ut, cum qua perſona conſtitui nuptiæ poſſunt, etiam cum ea conſtitui ſponſalia liceat: viciſſimque, cum qua contrahere nuptias non licet, cum eadem contrahere ſponſalia plerumque non

liceat. l. si quis tutor 60, §. pe. D.h.t. PLERUMQUE autem idcirco additum est, quia contrahi sponsalia inter impuberes possunt, nuptiæ non possunt. l. in sponsalibus 14, infra h. tit. Qui officium in provincia gerit, contrahere sponsalia potest, nuptias non potest: ut supra dictum est. Quæ virum eluget, nubere non potest, desponderi potest. l. solet 10, D. de his qui not. infam.

CAP. III.

De septuplici sponsaliorum forma, ritu & sollemnitate.

SEQUITUR nunc, ut de sponsaliorum forma videamus: nam prima & potissima hæc videtur, ut ea conventio nõ clam, non furtim, & remotis arbitris, sed testatione adhibita fieret. arg.l.7, D. h.t.l.3, D. de concub. & l. uxor 7, C.de repud. l. instrumenta 5, C. de probat. Etsi autem legitimus testium numerus nusquam in libris nostris prodatur, tamen probabile est, non minus decem adhiberi solitos, cùm etiam in divortiis septem adhiberentur. l. nullam 9, D. de divort. Idque video D. Ambrosium non obscure significasse, ad virg. laps. cap.5. Nam,

Nam, *Si inter decem testes,* inquit,*confectus sponsalitiis, & nuptiis consummatis, quævis viro fœmina conjuncta mortali, non sine magno periculo adulterium perpetrat: quid putas fore, &c.* Quin etiam Romano more convivio amicorum hæc conventio celebrabatur; quod idcirco sponsalia dicebatur. Tull. ad Q. Frat. lib. ep.2: *Ad* VIII. *idus april. sponsalia Crassipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quinctus tuus, meusque, quod perleviter commotus erat, defuit.* Quod eo magis notandum est; quia Decretalistæ concubitum,post verba de præsenti furtim pronunciata secutum, matrimonii jure censendum putant, c. 15, c.30, de spons. & matr. c. 3, c. 5, & seq. de condit. appos. Atque antiquissimo quidem more scriptura plerumque adhiberi solebat. Ut ex illo Juvenalis versu, quem modo protulimus, cognosci potest. Itēque ex illo Tertull. loco in lib. de virgi. veland. *Hæ sunt tabellæ priores naturalium sponsaliorum & nuptiarum, eaque à testibus obsignari solebant: ut apud Juvenal.*

— Veniet cum signatoribus auspex.

Dixi autem, *plerumque*; quoniam interdum nullum ea de re instrumentū conficie-

ficiebatur, & nuda testatio sufficiebat. l. 7, D.h.t. quippe cum ne in nuptiis quidem scriptura desideretur. l. 4, D. de fid. instr. Secundum in forma sponsaliorum locum obtinet stipulationis & sponsionis formula. Quod ut intelligatur, illud sciri oportet, moris apud Rom. fuisse, ut pactis conventisque stipulationem plerumque adhiberent, l. 7, §. quod fere, D. de pact. l. Titia 134, §. ult. D. de verb. obl. eaque verborum formula, quasi ritu aut certo aliquo carmine, suas conventiones stiparent, id est, munirent, & confirmarent. l. 1, D. de praet. stip. §. 1, Inst. de verb. obl. Primum igitur inter eos, de quorum nuptiis agebatur, de nuptiarum conditionibus & legibus conveniebat, hoc est, de dote, de donatione propter nuptias, & de arris sponsalitiis. Hæc conventio si sine stipulatione fiebat, modo *pacta*, modo *destinata* mulier dicebatur; sin eo amplius stipulatio addebatur, *sponsa*: quemadmodum ex illo Arnobii loco sup. à nobis citato videre licet. Juvenal. Sat. 6:

Si tibi legitimis pactă junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Cicero ad Att. 5: *Nec dubitat Deiotarus, cujus filio pacta est Arthanasdis filia, quin Euphra-*

Euphratem transiturus sit. Quapropter haud scio, an vere Ser. Honoratus in illum Virg. locum, *Et gremiis abducere pactas*, ita scripserit, *Id est, sponsas.* melius dixisset, *destinatas:* quod verbum fuit in his conventionibus usitatissimum. Sueton. Julio: *Sibique filiam ejus in matrimonium petiit Fausto Syllæ destinatam.* Quod apud eundem, & Vopiscum, Capitolinum, Spartianum, innumeris locis animadverti. Plin. epist. 3: *Iam destinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies.* Arno. advers. gent. *Rex Midas matrimonio ejus suam filiam destinat.* Item: *Alienas virgines jam destinatas, jam desponsatas rapuit.* Neque mihi absurdum videtur, existimare, verbum hoc ex coëmtionum consuetudine manasse, cum arræ sponsalitiæ dabantur. nam *destinare* video veteres dixisse, pro, *arram dare.* Plautus, Rudente:

Mimi triginta sibi puellam destinat;
Datque arrabonem.

Idem in Persa:

Dii deæque te agitant irati, scelus,
Qui hanc non properes destinare.

Sed, ut in aliis compluribus, re sublata, nomen tamen retinetur. l. insula 56, in fin. D. de adq. rer. dom. Sic, coëmtionum

num formulis sublatis, *Destinandi* tamen verbum retentum est, in his potissimum, quæ jam pactæ fuerant. Quamquam Iurisconsulti subtilius etiam pactas à destinatis distinxerunt. Nam destinatarum verbum proprie ad eas, quæ non inter vivos pactæ, sed testamento patris designatæ & nominatæ fuerant, restrinxerunt. Veluti in l. non est 66, D. de rit. nupt. *Non desponsam à patre, nec testamento destinatam.* Cujus consuetudinis exemplum extat in l. si patris 6, C. de interd. matr. & l. pater 101, D. de cond. & demonst. Qua de caussa credo equidem, glossematario accepto ferendum verbum DENOMINATAM. in l. qui pupillam 7, D. ad l. Iul. de adult. & l. tutor 36, D. de rit. nupt. cujus in fine non dubito, quin CONDITIONEM NUPTIARUM sit restituendum. Quemadmodum autem destinatarum nomen etiam post sublatam coëmtionum consuetudinem in usu mansit; eodem modò desponsæ dici solitæ sunt, etiam quæ non nuda tantũ conventione pactæ fuerant; postquam videlicet institutum fuit, ut sponsalia etiam sine stipulatione, ac proinde etiam per internuncium aut epistolam, inter absentes contraherentur. l. 4, l. 5,

l. ul.

l. ul. D. h. tit. Itaque imp. in l. 2, C. eod. *Qui puellam,* inquit, *suis nuptiis pactus est.* & l. 4: *Si pater pactum de filia nuptiis injecit.* Quodsi præter pactum addi stipulationem placeret, utrumque adhibebatur. ut Ser. Sulpicius apud Agell. demonstrat, lib. 4, cap. 4. Terentius:

Sponden tuam gnatam filio uxorem meo?

Et alio loco:

Ultro ad me venit, unicam gnatā suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit, despondi: his nuptiis dictus est
dies.

Ubi Donatus; *Proprie,* inquit, *despondi. nam de sponso dicitur. quia spondet puellæ pater: despondet, adolescentis.* Et sic in Adelph.

Quin jam virginem despondi.

Ubi Mitio sponsi pater loquitur. Item Servius, lib. Æneid. x: *Veteres spondebant, se consentire in jura matrimonii, & fidejussores dabant: unde vir à spondendo sponsus. Ceterum proprie sponderi puella est. Ergo sponsus, non quia promittitur, sed quia spondet, & sponsores dat.* Sed hæc futilis grammaticorum observatio est: nam *Despondendi* verbum videmus passim promiscue, tum in adolescentis, tum in puellæ patre, tum etiam matre & fra-

tre, atque ipso adolescente, usurpari. Cic. ad Att.2: *Tulliolam C. Pisoni Frugi despondimus.* Pro Cluent. *Tum illa despondit ei filiam suam.* Paulus, l. Titia 135, D.de verb. obligat. *Tempore matrimonii consenserunt, ut filia C. Seii filio Titia desponderetur.* Cicer. de Oratore: *Cum Ser. Galba Crassi filiam Caio filio suo despondisset.* Plaut. Trinummo:

--- *Nostrum herilem filium*
Lesbonicum suam sororem despondisse?
- *Cui homini despondit?*

Ulp. in l. cum hic status 35, §. ult.D. de donat. int. vir. *Si senator libertinam desponderit, vel tutor pupillam.* Atque ita Paul. in l. si quis inter 60.§. pen. D. de rit. nupt.l.4, D. de sponsal. Superest, ut de speratæ, pactæ, & sponsæ nominibus huc addamus ex Arnobii lib. adversus gent.4: *Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.* Ut sperata esse videatur, quæ jam petita, sed nondum promissa est: pacta, quæ nuda conventione promissa est: sponsa quæ interposita stipulatione. Sed Nonius hanc differentiam absurdissime sic explanat: *Inter speratam, dictam, & pactam, & sponsam hoc interest: quod virgo, priusquam petatur, sperata dicitur.* Plaut.

Amph.

Amph. *Amphitruo uxorem salutat lætus speratam suam.* Inepte Nonius, & ridicule, uxorem jam gravidam, & ad pariendum vicinam, sponsam speratam dici putat. nam speratam suam Amphitruo dicit, pro, eam quam totam ex animo suam esse sperat. Tum, illud Virgilii absurde huc retorquet:

Cui, pater & conjunx, quondam tua dicta, relinquor?

quasi *dictam*, pro *sponsam* Pub. Virgilius usurpasset. cum ordo & sensus hic sit; *Dicta quondam tua uxor.* Tertio loco ad ritum & formam sponsaliorum pertinent verba, quibus sponsalia concipiebantur. Nam in filiabus quidem fam. docuimus, ex Plauti comœdiis, usitatam hanc formulam fuisse: *Sponden' Caiam filiam tuam uxorem mihi dari?* Cum autem mulieres innuptæ in perpetua tutela essent, probabile est, hanc in illis despondendis formulam adhibitam: *Sponden' Caiam, quæ in tua potestate est, uxorem mihi dari?* quod ex orat. pro Flacco existimare licet. Quinetiam, cum plerumque certis legibus ac conditionibus sponsalia contraherentur, probabile est, conditiones pronunciari solitas. ut in illa Plauti:

Istas

Istac lege

Sponden' mihi filiam tuam uxorẽ dari? Quod vero disputari à nonnullis video, multum interesse, utrum sponsalia verbis in futurum aut in præsens tempus conceptis constituerentur; de eo commodius, ubi de sponsaliorum jure disseremus, tractaturi videmur. Quarto loco in sponsalibus annulus pronubus plerumque adhiberi solebat. Nam moris fuit, ut sponsus sponsæ annulum, quasi pignoris loco, donaret; qui pronubus dicebatur. Cujus moris etiam vestigium exstat in nostris libris. apud Paul. in l. si donatæ 36. §. ult. D. de donat. int. vir. & ux. Juvenal. Satyr. 6:

Conventum tamen, & pactum, & sponsalia, nostra
Tempestate paras, jamq; à tonsore magistro
Pecteris, & digito pignus fortasse dedisti.

Plin. autem, lib. 36, scribit, ætate sua annulum illum fuisse ferreum. Post vero aureus donari cœptus est. Tertul. in apologet. adv. gen. *Aurum nulla mulier norat, præter uno digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.* Ubi tamen considera Isidor. de divin. off. *Quod in primis nuptiis annulus à sponso sponsæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis*

ctionis signum, vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur. unde & quarto annulus ingeritur, quia in eo vena quædam sanguinis ad cor pervenit. Idem, Etymol.20: *Fœmina non usæ sunt annulis, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere solebant.* Sic Nicolaus Papa, ad consultationem Bulgarorum 30, quæstion.5. cap.3: *Et postquam arris sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitam desponderit.* Quintam ritus & sollemnitatis partem plerumque osculum obtinebat. Quod tamen arbitrarium fuisse, patet ex l.cum veterum 15, C.de don. ant. nup. Ad sextum locum munera sponsalitia referenda sunt. de quibus mentio fit l.1, D. de donat. l. die sponsaliorum 25, D. depos. l. cum sponsus 12, D. de Publ. l. 1, C. si advers. donat.l. si sponsus 5, l. inter eos 27, l. cum hic status 32. §. si quis sponsam, D. de donat. int. vir. Quæ tamen interdum ea lege fiebant, ut, nuptiis nõ secutis, revocarentur. l. 2, l. si cum ante 7, C. de don. ant. nupt. l.2, C. Gr. si advers. don. spons. Quod si nil nominatim convenerat, ratæ donationes manebant. l. si tibi 11. & d. l. cum veterum

15, C.

15, C. eod. Postea vero Constantinus jus earum esse hoc voluit, ut, si per donatorem stetisset quo minus nuptiæ sequerentur, donum penes donatarium maneret: si per eum qui acceperat, restitueretur. Quod si mors nuptias impedisset, tum, siquidem osculum intervenisset, quod sponsus donasset, dimidia tantum ex parte repeteretur: quod autem sponsa donasset, sive cum osculo, sive sine osculo, totum restitueretur. d. l. cum veterum, & l. seq. C. eod. Septimum sponsalitii ritus locum obtinent arræ sponsalitiæ, quas videlicet sponsus, quasi pignoris & arræ loco, dat, fore, ut eam uxorem ducat: nam illæ tantum à sponso ejusve nomine dabantur: à sponsa vero non dabantur. l. 3, & l. 5, C. de sponf. & arr. sponf. l. ult. C. de episc. & cler. l. si quis officium 38. D. de rit. nupt. Itaque triplex inter arras & donationes sponsalitias differentia perspicitur. Prima, quod illæ tantum à sponsi parte conferuntur: hæ vero utrimque. Illæ, si per sponsum fiat quo minus nuptiæ sequantur, amittuntur: si per sponsam, tunc, si minor 25 annis ceperit, simplum reddit; sin major, duplum. d. l. 5, C. de sponsal. at in donationibus nulla dupli ratio

ratio habetur. Postremo, arræ, morte alterutrius, repetuntur. l.3, C. de sponsal. donationes sponsalitiæ non repetuntur.

Cap. IV.

De multiplici jure sponsaliorum, eorumque cum nuptiis differentia vel communione.

Superest ut de jure sponsaliorum differamus. Ac primum illud videamus, cujus juris sponsalia sint. Quod uno verbo ita definiendum est: ut, si stipulatione & sponsione contrahuntur, juris civilis sint, sicuti ceteræ omnes obligationes, quæ certis verborũ formulis & contrahuntur & dissolvuntur: l. quoties 14, D. de novat. l. 2, D. de divort. sin nudo consensu & conventione, sint juris gentium. arg. l. 1, in fin. D. de cont. emt. l. 1, D. locat. Secundo videndũ est, an & qualis obligatio per sponsalia contrahatur. Ergo antiquissimo jure, ex sponsalibus civilis nascebatur obligatio, ex eaque dabatur actio, quæ ex sponsu dicebatur, adversus eum eamve, per quem quamve factum esset quo minus nuptiæ sequerentur; fiebatque condemnatio in id quod alterius intererat; quemadmodum sup. ex Ser. Sulpitio demonstratum

est

est. Video etiam, moris fuisse, ut certa summa pœnæ nomine in stipulationem deduceretur, sicuti paullo ante ex Varrone docuimus. Nam, cum ejus, quod interest, æstimatio in caussis omnibus difficilis est, tum vero in conjugali adfectione difficillima; quam ipsam ob caussam pœnæ stipulationes interponi solitas, constat ex l. ultim. D. de præt. stip. Post vero, corruptis ac perditis civitatis Romanæ moribus, cum flagitiosa & detestanda repudiorum libertas increbuisset, institutum fuit, ne ulla ex sponsalibus civilis obligatio nasceretur, sed libera renunciatio esset: neque ulla eo nomine actio, petitio, daretur: l. 1, C. h. t. l. 2, C. de repud. adeo ut, si pœna deducta in stipulationem fuisset, ne ipsius quidem nomine actio daretur. l. Titio 71, §. 1. D. de cond. & dem. l. 2, C. de inutil. stip. l. Titia 134, D. de verb. obl. idque etiam imp. Leo Philosophus testatur, Novell. 74. Hæc fuit temporum illorum ratio, perditis, ut dixi, civitatis moribus, cum populus R. non modo promiscuos concubitus pecudum ritu sectaretur, verum etiam à conjugiis abhorreret. Qua de caussa legem illam omnium celeberrimam ferri oportuit, Papiam

Papiam Popæiam de maritandis ordinibus. Qua lege & maritis præmia,& cœlibibus pœnæ impositæ fuere.His igitur profligatis civitatis moribus, sensim contra juris directi regulas inductum fuit,ut libera esset sponsaliorum renunciatio. Quæ renunciatio proprie repudium dicebatur: cum eo verbo promiscue etiam in divortiis uterentur.l. inter stuprum 101,§.1, D. de verb. sign. Quinetiam repudii formula, vetustis,ut credi par est, temporibus instituta, obligationis vi tamen retenta est: Conditione tua non utor.l.2, D. de divort.ejusque perditę & flagitiosæ repudiorum libertatis testimonio est, quod Papinianus eum sponsum irridet, qui mulierem sibi à patre desponsam idcirco adulterii accusare volebat, quod alteri à patre in matrimonium desponsa fuisset. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad leg. Jul. de adult. Quæ cum ita sint, perspicuum est, primum sponsalia isto Digestorum jurę nõ fuisse in contractuum numero: quoniam nulla ex iis efficax nascebatur obligatio: deinde,istius stipulationis(quod jus singulare ac novum est) non majorem hoc casu quam pacti nudi vim esse, quo, ut ait Paulus, cives R. non obligantur.

gantur. lib. ſent.2. tit.14. Sed quæri poteſt, an non ex illo ſponſaliorum pacto naturalis tamen contraheretur obligatio, quæ, quoties naturalis ſubeſt æquitas, contrahi dicitur.l.Stichum 95, §.naturalis, D. de ſolut. Quod certe probabilius videtur. Primum, quia in ſtipulationis formula vitium nullum fuit, ſicut accidit in ſpecie l.1, §. ſi ita quis, D. de verb. obl. l.1, §. eum qui, D. de conſt. pec. Deinde, quia ne liquido quidem adfirmari poteſt, nullam naſci civilem ex ſponſalibus obligationem, cum in iis diſſolvendis præſcripta repudii formula utendum eſſet. d. l.2, D. de divort. Ex quo, ut jam dixi, intelligitur, quamvis propter perditos civitatis mores nulla efficax ex ſponſalibus naſceretur obligatio, tamen, in rei veritate, & directo jure, aliquam contrahi; præſertim, cum alioqui ſtipulatio, ut jam dictum eſt, in qua vitii nihil eſt; ne pacti quidem vim haberet; quod valde abſurdum eſſet. Secundum ſponſaliorum jus eſt, ut per ea æque fere, ut per nuptias, adfinitas contrahatur. Nam & generi & nurus adpellatione ſponſus & ſponſa; item ſoceri & ſocrus adpellatione ſponſorum parentes continentur. l.6, & l.8, D. de

grad. Qua de caussa, quæ lex vetat genero vel socero invito testimonium denunciari, ea & ad sponsum & sponsæ patrem producitur. l.4, & l.5, D. de test. Sic lex, quæ novercæ & nurus nuptias prohibet, etiam ad patris & filii sponsam perducitur. l. si qua mihi 12, §. 1. D. de rit. nupt. &, quæ socerorum ac generorum necem parricidii crimine comprehendit, eadem etiã ad sponsos sponsasque porrigitur. l. 4, D. de parricid. Quod vero Neratius ait, inter sponsum & sponsam adfinitatem contrahi, non quasi proprie dictum accipiendum est, sed improprie: quasi dixisset, necessitudinem. l. quod Servius 8, D. de cõnd. causs. dat. Tertium jus ex eo intelligitur, quod sponsalia multis casibus nuptiarũ fere vim obtinent. Qua de caussa imp. testatur, multas ea de re controversias extitisse, l.5, C. de bon. quæ liber. Itaque, quemadmodum qui binas uxores, sic etiam qui binas eodem tempore sponsas habet, ignominia notatur. l. 1, D. de his qui not. infam. Quod lege Iulia cautum est, ne marito uxoris fundum alienare vel obligare liceat, idem etiam in sponsæ fundo valere responsum est. l. 4, D. de fund. dot. Sicut pro illata

illata uxori injuria, marito injuriarum conceditur actio, l. 1, in fi. D. de injur. ita sponso pro injuria sponsæ illata. l. item apud Labeonem 15, §. sponsam, D. eod. Et, quod lege cavetur, ne dotalem uxoris fundum alienare liceat, etiam ad sponsæ fundum productum est. l. 4, D. de fund. dot. Quod constitutum est, ne quasdam uxores senatoribus ducere liceat, id ad sponsalia productum est. l. oratio 16, D. h.t. l.cum hic status 32, §. ult. D. de do. int. vir. Sicuti à marito quæsita uxor non adquirit, nisi quoad usum fructum, ita nec à sponso quæsita patri sponsæ aliter adquiruntur. l. 5, C. de bon. quæ li. Eo accedit, quod privilegium uxori competens etiam sponsæ conceditur: veluti, si dotem dederit, & sponsalibus renunciatum fuerit, in exigenda dote ceteris creditoribus præferatur. l. quæsitum 17, §. si sponsa, D. de reb. auct. jud. poss. l. si sponsa 74, D. de jur. dot. Item, quod dicitur, parricidii teneri eum qui uxorem occiderit, etiam adversus eum valeat qui sponsam interfecerit. l. sed sciendum, D. ad leg. Pomp. de parricid. Quod constitutum est, ne tutor pupillam suam sibi filiove suo uxorem adsciscat, id etiam ad sponsalia

pro-

productum est.l.tutor 15, D.h. t.l.si quis tutor 60, §.pe.D. de rit.nup. Postremo, jus accusandę uxoris adulterii, quod lex Iulia marito, jure quodam præcipuo, & ante extraneos, concesserat, impp. Severi & Antonini rescripto etiam ad sponsum productum est, ut sponsus intra dies 60 extraneis præferatur. l. si uxor 13, §. divi, & §. si minor. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad l.Iul. de adult.l. propter 9, C. eod. Ac mihi non alienum videtur, insignem Philonis locum, & ad hoc institutum magnopere pertinentem, adscribere. est autem in illius lib. de certis legib. ad Decal. pertinentibus. *Μέτριον ὑπολαμβάνουσί τινες ἀδίκημα εἶναι, φθορᾶς καὶ μοιχείας, ὑπογάμιον, ὅταν ὁμολογίας μὲν ὑπερεγγυήσωσι, μήπω δὲ τῶν γάμων ἐπιτελεσθέντων, ἕτερος ἀπαντήσας, ἢ καὶ βιασάμενος, εἰς ὁμιλίαν ἔλθῃ. παρ' ἐμοὶ δὲ κειτῆ μοιχείας καὶ τοῦτ' ἔστιν εἶδος. αἱ γὰρ ὁμολογίαι γάμοις ἰσοδυναμοῦσιν, αἷς ἀνδρὸς ὄνομα καὶ γυναικὸς, καὶ τἄλλα τὰ ἐπὶ συνόδοις, ἐγγράφεται.* id est: *Sunt, qui medium quoddam crimen esse censent, inter stuprum & adulterium, interceptum concubitum, cum post contracta sponsalia, nondum celebratis nuptiis, alter intervenit, qui vi, aut dolo, puellam comprimit. at, me judice, hæc quoque*

que adulterii species est: sponsaliorum enim eadem qua nuptiarum vis est: cum viri & uxoris nomina, atque alia quadam, in conventu & frequentia propinquorum perscripta sunt. Et in eandem sententiam Tertullianus, lib. de virg. veland. *Desponsata enim quodammodo nupta.* Tamen inter QUODAMMODO & VERE satis interest, dumtaxat in hoc loco. Atque his quidem casibus magna inter sponsalia & nuptias communio est. In aliis autem quibusdam hæ notari differentię possunt. Nam inter impuberes contrahi sponsalia possunt: nuptiæ non possunt. l. 7, l. 9, D. h. t. Sponsalia promissione constant, ac proinde, nec præsenti traditione, & acceptione, nec nisi verbis futuri temporis contrahuntur: l. 1, l. quæsitum 9, D. eod. nuptiæ vero verbis præsentis temporis, & præsenti puraque traditione & acceptione, constituuntur. l. pen. D. de don. int. vir. Itaque in sponsalibus deductio in domum nullius momenti est: in nuptiis necessaria est. d. l. pen. Præterea, uxor in mariti familia esse dicitur, l. quicumque 10, C. de jur. mil. l. pen. §. Julianus. D. quod fals. tut. auct. & in ejus domo domicilium habere: l. exigere 65, D. de

jud.

jud. sponsa, ante nuptias contractas, non habet. l. ea quæ 32, D. ad Munic. Donatio inter virum & uxorem non valet; inter sponsum & sponsam valet. l. cum hic status 32, §. pen. D. de don. int. vir. Uxor virum lugere jubetur: sponsa sponsum non jubetur. l. uxores 9. D. de his qui not. infam. Quæ luget, nubere sine infamia non potest: sponsalia vero, quia futuri temporis sunt, contrahere potest. l. seq. eod. Quod lex vetat, ne liberta patrono nupta ei invito nuncium mittat, ad sponsam non porrigitur. l. in eo jure 45, §. 2, D. de rit. nupt. Superest postremum jus sponsaliorum, ut certis casibus impune ac sine fraude repudium mittere liceret. Quod etiam argumento illo confirmatur, quod superius dicebamus, Jus, ne pœnæ metu sponsalia adstringere liceret; perditis reip. temporib. inductum fuisse. Nam contrarii juris vestigia hæc remansere: quorum tamen quædam ad pœnam arrarum sponsalitiarum pertinere constat: Si sponsus, qui in eadem esset provincia, nuptiis moram biennio longiorem faceret: l. 2, C. h. t. Si sponsus extra provinciam triennio amplius cunctetur, atque illa sua cunctatione sponsam sua spe

ſpe fruſtretur: l. 2, C. de repud. Si qua turpitudo ſponſi ſponſæve detecta eſſet: Si nova ipſius religio vel ſuperſtitio potius detecta vel ſuſcepta fuiſſet: ſiquod in ſponſo vitium appareat virilis impotentiæ, quod liberorum ſpem adimat. l. 5, §. his illud, C. h. tit. Atque hæc de ſponſalibus juris civilis & Juſtinianici ratio fuit.

Caput V.

De jure ſponſaliorum, ex lege Moſaica, & Chriſtianorum tam Græcorum quam Latinorum inſtitutis.

Porro, quid de ſponſalibus pie & ad noſtram religionem adcommodate dici poſſit, conſiderandum eſt. Primum autem ex lege dei totius diſputationis fundamentum hoc conſtituendum eſt. Deut. 22: *Si quis cum ea puella, quæ viro alicui deſponſa eſt, concubuerit, producitote & illum & illam ad portam urbis, eoſque lapidibus obruitote: puellam, quia in urbe vociferata non eſt; virum, quia cum uxore propinqui ſui concubuit.* Quibus ex verbis multa, quæ ad ſponſaliorum jus pertinent, notari poſſunt. Primum, quod ſponſalia non humana, ſed

ſed divina lege inſtituta, atque à nuptiis diſtincta ſunt; tempuſque aliquod inter ſponſionem & traditionem, inter ſponſaliorum & nuptiarum diem, interpoſitum. Quod etiam Ioſephi & Mariæ exemplo; itemque Deut. cap. 20, aperte confirmatur; ubi Moſes vetat eos, qui ſponſalia contraxerint, prælium inire: &, cum omnes in procinctu erunt, ſic pronunciari jubet: *Quis eſt, qui uxorem deſponſavit, nec dum eam duxit? revertatur domum, ne in hoc prælio moriatur, & alius illam ducat.* Item, cap. ſeq. ubi Moſes certis in cauſſis ſpacium illud intermedium luctus fœminarum adſignat. Quod cum ita ſit, conſentaneum eſt, Nuptias inter Chriſtianos non ſatis pie, ſine præcedentibus ſponſalibus, copulari. Alterum eſt, quod eodem divino inſtituto ſuum cuiq; eorum jus proprium ac peculiare adtributum fuit: ut videlicet aliud ſponſi & ſponſæ, aliud mariti & uxoris jus eſſet: velut in concubitu, quē inter conjuges apoſtolus honeſtum adpellat, 1. Cor. 7, v. 3, inter ſponſum & ſponſam divina lege improbatur, Deut. 20, 7. Hinc illud Ambroſii, lib. epiſt., ep. 66: *Si quis deſponſata ſibi & tradita utatur, conjugium vocat: qui aliena ex-*

pugnat pudorem, adulterium facit. ubi ſine dubio ad illud Virg. alludit:

Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.

Tertium eſt, ut, quantum ad perpetuam vitæ ſocietatem, par eademque ſponſi & ſponſæ, quæ conjugum, ratio haberetur, niſi quid ante nuptias vitii detectum eſſet, quod juſtum nuptiis impedimentum adferret. Nam mulier ſponſa ita proprie ſponſo devota, deſtinata ac decreta eſt, ut jam pro deſignata uxore numeretur. Quod etiam locus ille Matth. demonſtrat, cap. 1, 20: *Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. Ne metue Mariam uxorem tuam capere.* id eſt, adſciſcere & abducere. Quamquam haud ſcio, an non æque commode ita converti poſſet: *Ne metue Mariam tibi uxorẽ adſciſcere*: quaſi σοῦ pro σοὶ uſurpatum eſſet. Sic ex contrario ſponſus filiæ diſerte nominatur gener, Geneſ. 19. ubi adoleſcentes, qui Lothi filias propediẽ uxores ducturi erant, ipſius generi vocantur. Itaque priſcis eccleſiæ Chriſtianæ temporibus ſynodus ſexta in Trullo habita, cap. 98, in eandem ſententiam ita decrevit: Ὁ τὴν ἑτέρῳ μνηστευθεῖσαν, ἔτι τοῦ ἀνδρὸς ζῶντος εἰς γάμον ἀγαγόμενος,

τοῦ

τῷ τῆς μοιχείας ὑποκείσθω ἐγκλήματι. id est: *Qui desponsam alteri mulierem, vivo ipsius sponso, in societatem nuptiarũ adsciverit, criminis adulterii reus esto.* Quod decretum imp. Leo Philosophus, religionis, ut apparet, studiosissimus, ratum in suo imperio jussit esse. Novell. 18, & Novell. 74. ubi etiam jus Romanorum antiquissimum restituit, ut pœnæ adjectione sponsaliorum vinculum adstringere liceret. Ejus autem decreti rationem imp. Alexius Comnenus hanc profert, quam Leo quoque prius indicarat: quia, Christianorum instituto, ab Israëliis, ut credi par est, sumto, sponsalia certa precationis formula, quam εὐλογίαν adpellant, ita consecrabantur, *ut Deus illorum auctor, arbiter & conciliator adgnosceretur.* Nefas igitur piis illius ætatis hominibus videbatur, quod deo auctore constitutum erat, levium hominum arbitrio dissolvere; ut Christus dixit; *Quos deus conjunxit, homo ne disjungat.* Verba Comneni, propter illorum auctoritatem, adscribemus: Οὐκ ὀλίγον ἐνταῦθα τὸ ἄτοπον ἐπισύρεται, τὰς προεισοδίους τῶν γάμων εὐχὰς ἐπὶ μνηστείας συντελεσθείσας ὡσεί τι τῶν εἰκαίων καὶ συμπεφορημένων λογίσασθαι, καὶ ἀδιαφόρως ἀνακα-

βέβαιαι πόδε τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἂν εἰ μὴ θεὸς μέσον τῶν συναπτομένων προσώπων διὰ τῆς μνηστείας εἰσήγετο. id eſt; *Non exiguum hic incommodũ atque abſurdum conſequetur, precationem in nuptiis fieri ſolitã, in ſponſalibus pronunciatam, pro vano quodam & inani additamento cenſeri, & pro ſupervacanea numerari: quaſi deus inter perſonas per ſponſalia conjungendas mediator ſive arbiter adhibitus non fuiſſet.* Et hac de cauſſa Leo Philoſophus, ut jus civile cum illo ſextæ ſynodi decreto conciliaret, ac violandæ religionis occaſionem præcideret, ſuperſtitioſe conſtituerat, ne uſitata in ſponſalibus precatio ſive benedictio deinceps pronunciaretur, ſed in diem & ad tempus nuptiarum differretur: *Quoniam*, inquit, *tum demum vere diſſoluta ſponſalia videntur, cum poſt eam conſecrationem pronunciatam repudium mittitur:* Novell. Leon. 74. Commodius igitur Alexius, & ad ſynodi ſententiam aptius, conſtituit, ut ea conſecratio ſponſalibus reſtitueretur: & ea demum ſponſalia juſta, id eſt, legitima, perfecta & abſoluta haberentur, quæ inter puberes contracta, dei precatione conſecrata eſſent, atque ita non minus indiſſolubilia

quam

quã ipsæ nuptiæ, haberentur. Τὰς τοιαύτας μνηστείας ἀμεταικινήτους τε διαμένειν, καὶ ἀδιασπάστους, καὶ τὸ ὅλον ἀλύτους, ἅτε θεοῦ μέσον τῶν συναπτομένων εἰσαγομένου, καὶ τὴν πρώτην προσεμπεδοῦντός τε καὶ κρατύνοντος τοῦ βίου συναρμογὴν, διὰ τῶν ἱεροτελουμένων εὐχῶν. id est: *Talia sponsalia firma, inconcussa, indissolubilia maneant: quippe cum deus arbitrum se atque auctorem, sive mediatorem inter eos qui conjunguntur, interponat, & primam hanc vitæ conjunctionem per sacrarum precum initiationem confirmet.* Ac magnopere notandum est, cum illis Orientalibus impp. etiam Occidentales in summo sponsaliorum jure consensisse. Nam Carolus Magnus, lib. Franc. leg. 1, cap. 163; *De conjugali*, inquit, *velatione requisisti: si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere. Hoc ne fiat, modis omnibus inhibemus: quia illa benedictio, quam nuptæ sacerdos imponit, apud fideles sacrilegii cujusdam instar est, si ulla transgressione violetur.* Quatuor igitur hæc sponsaliorum jura à Christianis impp. constituta sunt. Primum; Ne nuptiæ sine præcedentibus sponsalibus constituerentur: quod juri quidem divino consentaneum est, Romanorum autẽ juri contrarium,

l. quæsitum 9, & simil. D.h.t. Alterum: Ne justa sponsalia ante pubertatē contraherentur: contra l. sponsalia 14, D. h.t. quæ vero ante pubertatem, post annum tamen septimum contractæ essent, nihil ad religionem pertinerent, sed eodem loco haberentur, quo ceteri contractus omnes; & ex juris civilis dispositione permitterentur, ut, quidquid de arris sponsalitiis & aliis rebus convenerat, servaretur. Tertium jus est: Ut sponsalia non minus rata, fixa, firma essent, quam nuptiæ; quæ individuæ nominantur: l.1, D. de rit. nupt. ac proinde, secundum synodi sextæ sanctionem, qui quæve cum alia persona constitutas nuptias habuerit, adulterii reus haberetur, contra l.1, & alias consimil. C. h.t. Atque hoc quidem & Orientalium & Occidentalium ecclesiarum institutum fuit. quod non modo cum antiquissima synodo, verum etiam cum scriptura sacra congruere apparet; ut, meo judicio, non incommode dicere possimus, in Christianorum nuptiis tres quasi gradus constitui. Primum, ut ante sponsalia, de nuptiarum conditionibus, de parentum, propinquorum amicorumque sententia, intra privatos parietes conveniat: hoc est,

eſt, de dote, de donatione propter nuptias, de dotis incremento, & arris ſponſalitiis: quemadmodum Romanorum inſtituto videmus ante ſponſalia dotis conventiones fieri ſolitas. l. ſi ſponſalib. 58, D. de jur. dot. Secundus gradus eſt, ut, iiſdem præſentibus, certe non paucioribus quam ſeptem teſtibus convocatis, iiſque maribus, & præterea paſtore eccleſiæ, ſponſus vel ſponſa, vel eorum nomine octavus aliquis, palam pronunciet, ac deum teſtetur, utrumque ab omni aliarum nuptiarum obligatione liberum eſſe, neq; ſibi eſſe conſcium, quam ob cauſſam ejus rei controverſia ſibi moveri poſſit: habere autem in animo, Titium quidem Caiam in uxorem ducere, Caiam vero Titio nubere. Ac tum Titius ita mulierem roget: Spondes, te mihi uxorem fore? Viciſſimque mulier virum: Spondes, te mihi maritum fore? neque per te futurum, quo minus primo quoque tempore nuptiæ in eccleſia dei celebrentur, ut eo auctore perpetuam vitæ ſocietatem ineamus? Cum uterque reſponderit, Spondeo; tum, ut paſtor eccleſiæ totius cœtus nomine precationem pronunciet, & quaſi conſecrationis formula deo ſponſalia

commendet, eumq; oret, ut ea res utrique faufte, feliciter, profpereque eveniat. Quibus peractis, paftor illa fponfalia in ecclefia promulget, palamque pronunciet, ut, fi quid forte legitimi impedimenti adferre aliquis poffit, cum fide id faciat, & fenatui ecclefiaftico denunciet, ut omnia, quemadmodũ Paulus ftatuit, recte atque ordine in ecclefia dei gerantur. Nam hoc inftitutum non ab aliquo papa manaffe, fed ex vetuftiffima ecclefiæ Chriftianæ confuetudine fluxiffe, papa ipfe Innocentius III fatetur, in c. ult. ext. de clandeft. defp. ubi fic loquitur: *Quare fecundum fpecialem quorumdam locorum confuetudinem ftatuimus, ut, cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclefiis per presbyteros publice proponantur competenti termino præfinito, ut intra illum terminum, qui valuerit & voluerit, legitimum impedimentum opponat*, &c. Eaque promulgatio *bannum* Langobardico vocabulo vocatur, in c. cum in tua 26. ext. de fponfal. & ex veteri confuetudine fluxiffe dicitur, in c. cum de tua 6. ext. qui matrim. accuf. poff. Neque vero abfurdum cuiquam videri oportet, quod tum demum fponfalia promulgantur, & eorum impedi-

pedimenta exquiruntur, cum, jam consecrata precatione, ex Christianorum impp. instituto, individua & indissolubilia sunt. quæ caussa imp. Leonem Philosophum impulerat, ut adhiberi precationem vetaret. nam, cum vir & mulier in contrahendis sponsalibus adfirmarint, nullius se justi impedimenti sibi esse conscios; si quid postea compertum sit, eadem illis pœna, quæ nuptiarum contractarum violatoribus, à magistratu impendebat. Postremus nuptiarum gradus erit, ut præstituta die nuptiæ eo ritu celebrentur. qua de re suo loco disserendum erit.

Cap. VI.

An rectè sponsalia inter impuberes contrahi possint: itemque inter absentes. ex jure Christiano.

Nunc etiam superest, ut quæstiones aliquot ad sponsalia pie contrahenda pertinẽtes proponamus. Quarum prima hæc est: An sponsalia inter impuberes pie contrahi liceat. Nam, jure civili post annos septem (intra quam ætatem infantes adpellantur) contrahi sponsalia licuisse, patet ex l. in sponsal.

 14, D.

14, D. hoc titul. & Paul. lib. Sent. 2. titul. de nupt. Eorumque hæc vis erat, ut parentes tutoresve, qui spoponderant, si repudium mitterent, pœnis sponsalitiis tenerentur, quas sup. exposuimus. Sed videamus, num satis ad normam religionis adcommodatum hoc jus sit. Primum, quia durum est, ætatem illam improvidam tam gravi obligatione in perpetuum vitæ suæ tempus adstringi: cum jure civili nulla obligatione, ac ne naturali quidem, nisi quatenus locupletiores sunt, adstringantur. Utrum autem melior, an deterior, ipsorũ conditio per illud immaturum matrimonium fiat, valde incertum est. Deinde, quia ne jure quidem civili impuberes parentum sponsalibus obligantur, nisi puberes facti conditionem ratam habeant. Itaque consultius facturi parentes videntur, si gravem illam sponsaliorum obligationem in id tempus differant: præsertim cum jure divino sponsalia designati matrimonii vim habeant: jure autem civili, mulier impubes, si in domum quasi mariti deducta sit, non tamen prius nupta censeatur, quam apud eundem pubertatem adepta sit. l. 2, in fi. D. de privil. cred. l. si. uxor, §. si minor, D. ad

D. ad leg. Jul. de adult. l. minorem, D. de rit. nupt. l. pen. D. quando dies leg. ced. l. quod vir, D. de donat. int. vir. Eo accedit, quod, si impubes parentis morte sui juris esse cœperit, impune patris sponsalibus renunciare poterit: certe quidem post adeptam pubertatem, qua ætate liberum arbitrium consecutus erit: atque ita sponsaliorum paternorum obligatio inanis erit. Itaq; imp. Alexius Comnenus lege lata sanxit, ne sponsalia, ante duodecimum aut decimum quartum annum contracta, justa & perfecta haberentur. Leo Philosophus, quamvis sponsalia post annum septimum permiserat, tamen ea consecrari ante illam ætatem vetuerat, Novell. 174, & Novell. 109; adductus illa Sapientis sententia, Eccles. 3, suam cuique rei maturitatem esse: cui nulla in re, inquit, tam commode locus est, quā in nuptiis contrahendis, quæ perpetuam vitæ obligationem inducunt. Sequitur secunda quæstio: An sponsalia jure Christiano constitui inter absentes possint? Dubitandi caussam adfert Alexii constitutio, quæ jubet sponsalia, non nisi adhibito pastore ecclesiæ, & verba precationis præeunte, interposita-

que

que consecratione, celebrari. Et profecto ita est, ut rite consecrari sponsalia, nisi utroque præsente, non videantur. Jure civili non modo sponsalia, si modo sine stipulatione fuerant, verum etiam nuptias inter absentes contrahi, satis constat. l. 4, l.5, l. ult. D. h. t.l. mulierem, D. de rit. nupt. Sed, cum jure divino consecratio in utrisque requiratur, ea non rite, nisi utroque præsente, fieri posse videbatur. Quodsi ecclesiastico jure certa verborum formula, hoc est, interrogatio responsioque, exigitur, nō dubium est, quin præsentia etiam requiratur. l.1, D. de verb. oblig. Ex contrario pugnat, quod jure divino quantumvis gravium & magnarum cenfœderationum pactiones etiam per legatos & internuncios fiunt. Item jure civili præter legis actiones nullum negocium est, quin per internuncios expediri possit; adeo ut etiam repudium & divortium per internuncios, non modo jure civili, verum etiam divino fieri soleat. Unde usitata locutio, *Nuncium mittere*. Et apud Hebræos, *libellum repudii mittere*. Quare probabilius videtur, sponsalia etiam inter absentes contrahi: dum tamen utraque pars separatim precatione & con-

& consecratione fungatur; hoc est, ut singuli testibus non minus septem convocatis, adhibito præterea ecclesiæ pastore, pronuncient, sibi esse in animo matrimonii societatem cum absente, quo de agitur, contrahere; voluntatemque absentis cum sua congruentis, non modo ipsius, verum etiam parentum atque idoneorum auctorum manibus subscriptam, edant; atque ad extremum pastor ei conventioni bene in nomine Iesu Christi precetur.

Cap. VII.

De formulis sponsaliorum, quæ vulgo dicuntur verba de futuro, & verba de præsenti, adversus Canonistas instituta disputatio.

Sequitur altera quæstio; Quibus verbis sponsalia contrahenda sint. hoc est, utrum verbis in futurum, an in præsens tempus conceptis. Quæ Decretalistarum disputatio est, non modo in scholis, verumetiam in usum vitæ recepta: cum illam formulam, *Ego te in meam accipio*; &, *Ego te in meum*, adpellant verba de præsenti: at illam, *Ego te recipiam in meam*; &, *Ego te in meum*, verba

verba de futuro. Per illa, matrimonii obligationem contrahi dicunt: per hæc, nudam fieri pactionem, & quasi quamdam de nuptiis deliberationem. c.commissum 16. c. tuæ 25, c.pen. & c. ult.ext. de sponsal. c.licet 3, ext. de sponsf.duor. Primum, quia verba *spondendi, promittendi, repromittendi*, vi ac natura sua futuri temporis demonstrationem continent; repugnantque, desponsam esse alicui aliquam, &, eandem illi traditam in manum fuisse, atque (ut more Romano loquamur) in manum ipsius convenisse. Quapropter sponsalia definiuntur *repromissio futurarum nuptiarum*; quemadmodum sup. diximus, ex l. 1, D. h.t. &, alio loco, *spes futurarum nuptiarum*, l.si uxor 13, §.1, D. ad l.Iul. de adult. Sponsus item definitur, *qui nuptias quidem promisit, sed nondum maritus est*. l. 1, §. 1, D. pro dot. Præterea, satis constat, inter sponsalia & nuptias non modo in re discrimen, verum etiam in tempore intervallum esse. Nam sponsalia verbis tantum & promissione constant: d. l. 1, h. tit. neque sola in mariti domũ deductione constitui intelliguntur. l. quæsitum 9, D. h. t. l. cum hic status 32, §. pen. D. de donat. int. vir. l. dotis 68.D.

68; D. de jur. dot. at nuptiæ traditione & acceptione constant, hoc est, datione in manum, & ductione in mariti domũ, ut sup. dictum est ex l.pe.D. de don.int. vir. l. 6, C. de do. ant. nupt. Per sponsalia contrahitur adfinitas: l. 8, D. de cond. causs.dat.per nuptias justum conjugium. Per sponsalia contrahitur obligatio, sive naturalis, sive etiam ex parte civilis, ut sup. demonstravimus: at per nuptias dissolvitur. Per sponsalia vir & mulier, sponsi & sponsæ nomine adpellantur: per nuptias mariti & uxoris nomen adsequuntur. d.l.6, C. de do. ant. nupt. l.5, C. de bon. quæ lib. Quæ desponsa est, in patris & adgnatorum familia est, vetusque domicilium retinet: l. ea quæ 32, D. ad municip. quæ jam uxor est, in domicilium & familiam viri translata est. l. quæcumque 10, C. de jur. milit. l. pen.§. Jul. D. quod falsс.tut. auct.l.1, §.8, D. de senat. Sillanian. Itaque sponderi & desponderi dicitur mulier, quæ promittitur fore ut in manum detur: Datur vero, cum in viri manum ducenda traditur. Denique, quemadmodum promittere & dare, vendere & tradere diversa sunt, neque in idem momentum cadunt; ita sponsalia & matrimonium

monium cadere in unum idemque temporis punctum non possunt. Ex quibus intelligi potest, sponsalia per illa, quæ dicuntur verba de præsenti, constitui nō posse, ne in unum idemque temporis punctum & promissio & datio, hoc est, obligatio & solutio, cadere dicantur: alioqui donatio inter sponsos nihilo magis quam inter conjuges valeret; contra l.6, C. de donat. ant. nupt. l. cum hic status 32, §. penult.D. de donat.int. vir. sponsa sponsum lugere cogeretur; neque ante legitimum tempus luctus nubere, propter infamiæ pœnam, auderet. cont. l.10, D. de his qui not.infam. Concludendum est igitur, cum sponsalia sint promissio futuræ præstationis, cum per ea futurarum nuptiarum obligatio contrahatur, ea non nisi per verba futuri temporis recte constitui: *Spondeo, me tibi maritum fore: Spondeo, me tibi uxorem fore.* Quodsi verba præsentis temporis usurpantur; *Accipio te in uxorem, Accipio te in maritum:* tum per ea verba neque sponsalia contrahi (quia datur & accipitur, non promittitur; ut cum pontifex virgini Vestali dicebat, *Te, Amata, capio*, apud Agellium) neque matrimonium: quia jure civili matrimo-

trimonium non verbis, sed sollemni in domum deductione contrahitur. d. l. 6 C. de donat. ant. nupt. Jure autem divino matrimonium sine præcedentibus sponsalibus contrahi non potest, ut superius docuimus: quamvis Romano jure nonnunquam nuptiæ sine sponsalibus contrahebantur; ut ex Plauti, & Terentii, & plerisque Jurisconsultorum locis intelligitur; quippe cum, perditis Reipublicæ temporibus & profligatis civitatis moribus, etiam tacite & re ipsa, matrimonia sine ullo ritu, solo usu & consuetudine annua, contraherentur, fœdo certe & turpi atque improbato more, ut inter omnes bonos constat. Nequaquam igitur probanda est illa Petri Lombardi argutia, qui, cum juris civilis minus quam theologiæ peritus esset, lib. 4, dist. 28, ita loquitur: *Aliud est promittere, aliud facere: qui promittit, nondum facit: qui ergo promittit, se aliquam in uxorem ducturum, nondum eam in uxorem duxit: & qua spopondit, se nupturam, nondum nupsit.* Quid tum postea, jurisconsulte noster? *Ergo*, inquit, *aliud est per verba de futuro, aliud per verba de præsenti sponsalia contrahere.* Quippini? nam per illa, vera & justa spon-

ſponſalia contrahuntur: per hæc, neque ſponſalia contrahuntur; quæ ſua natura in futurum tempus conferuntur; neque nuptiæ; quę nudis verbis ſine ſollemni ritu & deductione non contrahuntur. Sed tamen non idcirco dicendum eſt, quemadmodum aliud eſt promiſſio de vendendo, aliud venditio, ſic aliud eſt promiſſio matrimonii, aliud matrimonium. Multo etiam minus hoc modo: Quantum intereſt inter pactionem de futuro contractu, & ipſum contractum, tantum fere diſtant ſponſalia de futuro, à ſponſalibus de præſenti, quæ ſunt ipſe contractus conjugii. Hæc atque huiuſmodi multa dici video à bonis theologis, ſed non bonis juriſconſultis. Nam jure civili promiſſio de vendendo aut locando nullius momenti eſt. nudi enim pacti nulla obligatio eſt. l. ſi tibi 27, C. de loc. & cond. l. nuda 5, C. de contr. ſtip. Nudæ pollicitationis, ait Paulus, obligatio nulla eſt; lib. ſent. 2, tit. 14; & lib. 5, t. 12. Sic promiſſio de donando, jure Digeſtorum non erat obligatoria; & perſpicue à donatione ſeparatur, l. 1, D. de tranſaction. l. cum donationi 34, C. eod. l. in ædibus 9, D. de donation. l. ex conducto 13, §. Papinian. D. lo-

D. locat. l.3, C. de repud. hered. Conventio de redhibendo non est redhibitio. l. quod si nolit 31, §. illud plane, D. de ædil. edict. At promissio de contrahendo matrimonio certam obligationem, si minus jure Digestorum efficacem, at certe naturalem & iure divino firmissimam parit. Sic igitur apte & cum jure civili congruenter dictum fuit: Quantum interest inter contractū emtionis, venditionis, & traditionem rei venditæ; tantum fere interest inter sponsalia & nuptias. nam per illam obligatio contrahitur. cujus vis non ea est, ut rem emtoris faciat; sed ut venditorem ad rem tradendam obliget, aut id, quod interest, præstandum. l. 3, D. de obl. & act. l.1, & pass. D. de act. emt. Per hanc vero rei venditæ dominium, quod penes venditorem fuit, in emtorem transfertur. Quod si quis roget, qualis per sponsalia obligatio contrahatur, ita respondendum est: Siquidem dies nuptiis dictus est, esse obligationem in diem; sin autem dictus non est, puram esse. Dies autem aut certa est, veluti, *kal. maii*; aut incerta, veluti, *cum utrique nostrum erit commodum*. Hoc casu, sicuti ex stipulationibus in diem, ita ex sponsalibus,

præsens

præſens obligatio contrahitur, ſed præſtatio in diem differtur: ac peti res, prius quam dies venerit, non poteſt. l. obligationum 44, D. de obl. & act. l. centeſimos 46, D. de verb. obl. Sin autem diei mentio facta nulla eſt, præſens quidem obligatio naſcitur; ac ſtatim ſponſa ſponſo debetur. l. ei qui kalendis 41, D. de verb. obl. peti tamen prius non poteſt, quam tantum temporis præterierit, quo & commode & honeſte fieri præſtatio poſſit. l. quod dicitur 105, l. liber homo 118, D. de verb. obl. §. ult. Inſt. de inut. ſtipul. Addidi autem, HONESTE; partim propter regulam juris civilis antiquam, *Vt in matrimoniis non tantum, quod licet, conſideretur, ſed etiam quod honeſtum eſt*; l. ſemper D. de reg. jur. partim propter apoſtoli præceptũ; qui jubet, omnia in eccleſia recte atque ordine adminiſtrari. Sed quæ tandem iſtius novi & antea inauditi juris in uſum Chriſtianorum inducendi cauſſa fuerit, pauliſper conſiderandum eſt. Nã mihi quidem ſic videtur: Cum animadverſum eſſet, nonnullos è Chriſtianorum numero libertatem illam in repudiis mittendis amplecti, & ſponſalia de futuro cõtracta pro nihilo ducere; com-

modius

modius visum est, ea per verba de præsenti constituere, ut eo modo pura & præsens obligatio contraheretur. Verum intelligere debebant, primum, isto modo, dei institutum in ecclesia & moribus Christianorũ abrogari. Nam, cum deus sponsalia nuptiis antecedere, primumque illum ad nuptias gradum esse voluerit; si sponsalia eodem, quo nuptias, modo contrahimus, an non sponsaliorum usum ex ecclesia tollimus, & res inter se disiunctas confundimus? Deinde, illi levitatis & repudiorum malo deus satis pro sua sapientia occurrerat: cum ei, qui sine caussa repudium mitteret, adulterii crimen imposuerat. Atque hæc quidem de sponsalitiorum verborum formulis & conceptionibus à Decretalistis institutis dicta sint. Proximum est, ut, quod jus illarum formularum esse voluerint, consideremus. Primum autem hoc fuit, ut sponsalibus de futuro impune ac sine fraude renunciare liceret: quemadmodum societati, negociationis caussa contractæ, libere ab uno ex sociis renunciatur. c. 2, & c. requisivit 17, ext. de sponsal. quod apertissime cum jure divino pugnare sup. multis locis demonstratum est. Secundum, hoc fuit,

fuit, ut, qui cum muliere ſponſalia per verba de futuro contraxit, idem cum altera per verba de præſenti contrahere ſponſalia, atque adeo matrimonium, poſſit. c. commiſſum 16, c. pen. ext. eod. Quod cum idem juri divino perſpicue adverſatur, tum etiam civili æquitati, ut, quemadmodum qui binas uxores habet, ſic & qui binas eodem tempore ſponſas habet, infamia notetur. l. 1, D. de his qui not. infam. l. eum qui 18, C. ad leg. Jul. de adult. Quin etiam mulier, quæ ipſi nubet, ex civili æquitate, ſtupri tenebitur. l. pen. D. ad leg. Jul. de adult. Tertium eſt, ut ſponſalia, de futuro facta, per inſequentia verba de præſenti contracta, ipſo jure evaneſcant; c. ſicut ex literis 22, ext. eod. contra naturalem & civilem æquitatem; qua conſtitutum eſt, ut, quo quidque modo contractum eſt, contrario modo diſſolvatur; ac propterea certa in repudiis verborum ſollemnitas uſurparetur; *Conditione tua non utor.* l. 2, D. de divort. quippe cum æquitas, honeſtas, humanitas denique, poſtulet, ut mulieri honeſtæ, cui vir fidem dedit, ſi eam fallat, mature & teſtato, ut ſibi conſilium capiat, denunciet; neve minor ſanctiſſimæ ſocieta-

cietatis inter virum & mulierem initæ, quam ejus quæ negociationis caussa contracta est, religio esse videatur, quæ sine renunciatione tacite pro socii libidine atque arbitrio dissolvi non potest. Quid multa? cum eodem civili jure, qui sciens, non rite atque ut oportet, repudiatam à marito uxorem ducit, adulterii teneatur. l. pen. D. ad leg. Iul. de adult. tantumque in observanda repudiorum forma momentum positum est, ut repudium, non rite, &, ut Ulp. ait, non secundum legitimam observationem factum, pro infecto habeatur. d. l. pen. & l. si non secundum 35, D. de don. int. vir. & ux. l. un. in fi. D. und. vir. & ux. l. nullum 9, D. de divort. Quartum jus est, ut concubitus, sponsalia per verba de futuro secutus, pro justo & connubiali habeatur. c. veniens 15, c. cum is, qui fidem 31. ext. de sponsal. c. de illis 3, & c. per tuas 6, ext. de cond. appos. Quod non modo divino & humano, verum etiam huic ipsi Decretalitio repugnat. Divino juri; quoniam nullus eo jure concubitus, nisi inter maritum & uxorem, justus & legitimus habetur. Maritus autem & uxor, ante nuptias & deductionem in domum, non dicuntur. l. 6,

C. de

C. de don. ant. nupt. l. pen. D. eod. Civili juri; quia nuptiæ contra leges contractæ, hoc est, concubitus falsarum nuptiarum nomine admissus, pro stupro numeratur. l. qui pupillam 7, D. ad leg. Iul. de adult. l. præfectus, D. de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de donat. int. vir. l. 4, C. de nupt. Quintum est, ut concubitus sponsalia per verba de præsenti contracta secutus, pro legitimo & matrimoniali concubitu censeatur. c. sicut 22, ext. eod. Quod à sanctissimo dei instituto plane alienum est: qui, cum à nuptiis sponsalia distinxerit, sine dubio diversa illarum & horum jura instituit: quæ scelerate ac nefarie ab istis sacrilegis confunduntur.

CAP. VIII.

Altera contra canonistas disputatio de sponsalibus, quæ vel pure vel sub conditione & in diem contrahi dicuntur.

ALIA quæstio est, utrum pure, an sub conditione, & in diem, contrahi sponsalia possint? Nam eodem Decretalistico jure receptum est, ut sponsalia quandoque pure, quandoque sub conditione contrahantur. c. 1, & c. per tuas, & pass.

& paſſ. ext. de cond. appoſ. In eandemque ſententiam & Petrus Lombardus, & plerique alii Sorboniſtæ, multa diſputant. Sed haud ſatis perite, meo quidem judicio. Sponſalia enim neque pure, neque ſub conditione contrahi poſſunt. Pure idcirco non poſſunt; quia pure promiſſum ſtatim peti poteſt. Sponſa autem peti jure divino, ut ſuperius demonſtratum eſt, niſi poſt tempus aliquod, non poteſt. Sub conditione non contrahuntur; quia promiſſio conditionalis obligationem ſuſpendit; incertumque relinquit, utrum res debeatur, an non; quoniam in incerti caſus eventum obligatio collata eſt. l. conditionales 64, D. de verb. obl. §. 4, Inſtit. eod. At ſponſalia jure divino obligationem pariunt: ut ſine adulterii crimine ſponſus alteram ducere, ſponſa alteri nubere, non poſſit: quemadmodum ſuperius expoſitum eſt. Quid ergo eſt? Dicendum ſcilicet fuerat, ſponſalia in diem contrahi: vel certam; veluti, *kal. maiis proximis:* vel incertam; veluti, *cum utriſque commodum videbitur*, ut in manum conveniant, & nuptias celebrent. Nam, ſicut ex ſtipulationibus in diem præſens naſcitur obligatio, ſed ſolutio in diem differtur:

fertur: ac peti res prius quam dies venerit, non poteſt: l. obligationum 44, D. de obl. & act. l. centeſimis 46, de verb. oblig. ita ex ſponſalibus quidem confeſtim obligatio naſcitur; ſponſuſque & ſponſa debentur: ſed petere alter alterum ante diem conſtitutum non poteſt: quemadmodum paulo ante dictum eſt.

DE

DE
RITU NUPTIARUM
Et
JURE MATRIMONIORUM.

CAP. I.

Matrimonium inter, & nuptias, differentia, & utriusque definitio proposita.

PRimum illud observandum est, quamvis matrimonii & nuptiarum nomina interdū promiscuè usurpentur: velut in §.1, Instit. de pat. potest. & l. si ita 10, l. eos qui 65, D.h. tit. hanc inter illa differentiam observari posse: quod matrimonium est conventio inter virum & uxorem, de perpetua vitæ societate: nuptiæ vero, celebratio matrimonii, quæ certo ritu pro variis cujusque civitatis legibus instituta est. l. pen. D. de don. int.vir. & ux. Similiterque matrimonium à nuptiis distinguitur in d. l. si ita. & l. seq. D. h.

tit. §. si adversus, De nuptiis. l. inter eos 27, D. de don. int. vir. & ux. l. neque 13, C. de nupt. Sed facilioris disciplinæ caussa conjugium pro generis nomine statui poterit, ejusque duæ species substitui: matrimonium, & nuptiæ. Matrimonium autem ita definiemus, ut sit justa viri & mulieris conventio de individua vitæ societate, liberorum quærendorum caussa instituta. Dixi, IUSTAM; quoniam conventio, quæ contra legum præcepta contracta est, neque nuptiarum, neque matrimonii jure censetur. §. si adv. Instit. de nupt. l. 4, §. 6, D. de grad. l. 3, D. de jur. dot. l. 6, C. de incest. Dixi, DE PERPETUA VITÆ SOCIETATE; ut apud Justin. tit. de patr. pot. l. 1, D. rer. amot. l. si rerum 52, D. de re jud. nam etsi quodam tempore libera divortia fuerunt: tamen Dionysius Halic., lib. 2, testatur, eam libertatem primis & antiquis reip. R. temporibus non fuisse; ac propterea divortium Romæ per annos DXX nullum fuisse: quod Agellius confirmat, lib. 4, c. 5; & Plinius, lib. 7, c. 9; & Tertull. in Apologet. Quinetiam quamvis Romano jure libertas illa retenta sit, tamen vel ominis caussa non fuit hæc adjectio in definitione prætermitten-

mittenda: cum eo animo matrimonia contraherentur, ut perpetua manerent. l. si, cum dotem 22, §. maritus, D. sol. mat. Dixi, LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA: quoniam id demum jure nostro legitimum matrimonium est, quod ea caussa est institutum. Ulp. tit. Reg. 4: *Si uxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quærendorum caussa uxorem duxerit.* Quapropter inter eos, qui vel naturæ vel ætatis vitio generare liberos non possunt, contrahi legitimum matrimonium non potest, ut alibi jam dictum est.

Caput II.

De personis, quæ contrahere nuptias possunt: ubi de ætate, statu, patria, & conditione earum disseritur.

DEINCEPS ad partitionem accedamus. Ac de personis primum videndum est. Quarum jus in his octo versatur: ætate, statu, patria, conditione, potestate, cognatione, adfinitate, & adoptione. Ergo de ætate sic habendum est. Quantum ætatis tempus ad procreandos liberos idoneum fuit, tantum ad contrahendas nuptias legitimũ

fuiſſe: itaque, ut primum idoneum eſſe cœpit, legitimum eſſe cœpiſſe; ſimul atque deſiit, ſimul etiam deſiiſſe. Idoneum autem eſſe incipit à pubertate. Sed, cum de pubertate lex vetus (opinor XII tab.) ſcripta eſſet, quæſitum eſt inter juriſconſultos, quoto ex anno pubertas æſtimaretur. Caſſiani ex habitu corporis æſtimabant: quod Juſtinianus interpretatur de pube à judicibus inſpecta: ſed in maribus dumtaxat: cum in fœminis anni 12 exitus ſpectaretur. §.1, Inſt. quib. mod. tut. l. ult. C. quando tut. vel cur. Proculiani vero decimi quarti anni finem tantummodo requirebant. Priſcus Javolenus utrumque; hoc eſt, & corporis habitum, & annorum numerum: ut Ulp. Reg. tit. 11 teſtatur. Proculianorum ſententia recepta eſt; qui, quod ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidit, ſpectabant. Nam Macrobius, Satur. lib. 7, c. 7, *Secundum jura publica*, inquit, *duodecimus annus in fœmina, & quartus decimus in puero, definit pubertatis ætatem.* Tertull. de virg. vel. *Tempus etiam ethnici obſervant, ut ex lege naturæ jura ſua ætatibus reddant: nam fœminas quidem à duodecim annis, maſculos vero à duobus amplius ad negocia mittunt: pubertatem in annis, non in*

ſpon-

ſponſalibus aut nuptiis, decernentes; hoc eſt, non quo tempore contrahere nuptias poſſunt. Quod idem Plutarchus in Numa, & Dio, lib.54, teſtantur. Legis autem hujus ſanctio hæc fuit, ut, ſi nuptiæ ante id tempus celebratæ eſſent, hoc eſt, ſi puella ante id tempus in viri domum ſollemniter, adhibita pompa nuptiali, deducta fuiſſet, non ante juſta legitimaque uxor haberetur; hoc eſt, non ante uxorium ei jus competeret, quam apud virum 12 annum impleſſet: l. minorem, D.h.t. veluti, ut dos ei deberetur. l. dotis promiſſio, D. de jur. dot. Fuit autem inter veteres quæſtio, Si nuptiæ ante mulieris pubertatem celebratæ eſſent, id eſt, ſi mulier impubes in viri domum deducta eſſet, cum vere proprieque nuptiæ non eſſent, an hæc tamen ſponſalia dici poſſent. Qua in ſententia Julianus fuit, opinor, ut, quod actũ erat, aliquatenus valeret potius quam periret. ſicuti acceptilatio per ſe inutilis, tamen pro pactione valet. l. ſi unus 27.§. pen. D. de pact. Contrariam tamen ſententiam Labeo, Papin. & Ulp. amplexi ſunt: propterea quod ſponſalia, non in domum deductio facit; l. quęſitum, D.h. t. l. cum hic ſtatus 32, §. pen.

D. de don. int. vir. & uxor. l. dotis 68, D. de jur. dot. sed expressa promissio futurarum nuptiarum. l.1. D.h.t. Quod etiam valet ad refutandum inveteratum errorem ex colluvie Canonistarum in usum vitæ importatum, ut verba præsentis temporis in accipienda uxore pronunciata sponsaliorum nuptiarumque vim habeant. Nam neque sponsalia hæc dici possunt, cum futurarum nuptiarum promissio nominatim facta nulla sit: neque nuptiæ, quia in pubere deductio fuit; in impubere, præter deductioné, eadem promissio. Atque hæc quidem de ætate dicta sint. Deinceps de statu videamus. Ergo de statu personarum hoc jus fuit, ut inter liberos & servos connubium non esset. l. Proculus 67, D. de adgnosc. lib. Ubi contractum inter liberum & ancillam matrimonium pro nullo haberi traditur. Itaque ex eo concubitu concepti, servi nascuntur. l. 3, C. de incest. nupt. & apud Ulp. in Regulis. Quod si mulier libera servo se alieno junxerat, jure antiquo, ex S.C. Claudiano, si denunciante domino non desistebat, ei domino cum suis bonis omnibus in servituté addicebatur. Quod tamen à Justiniano abrogatum est. l.1,

C.de

C. de senat. Claud. & apud eund. Ulp. Reg. tit.11. Præterea, nec adscriptitio cum libera muliere connubiũ est, quamvis dominus consenserit. Qui tamen ex eo concepti sunt, liberi nascuntur, ex Justiniani constitutione. l. ult. C. de agric. & censit. & Novell. 22. &. Novell. 54. Adscriptitiæ tamen cum homine libero connubium est, ex eoque concepti, adscriptitii nascuntur. l. mulier. & d. l. ult. C. de agric. & cens. De patria jus hoc constitutum est, ut, qui cives R. non sunt, nisi civitate impetrata, connubii jus non habeant. §.1, Inst. de nupt. adeo ut ex peregrino & cive R. natus, peregrinus esset, ex lege Mensia. de qua Ulpian. tit. Regul. 5. Seneca lib. de Benef. 4: *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti:. non est mihi cum extraneo connubium.* Itaque Livius, lib. 37, scribit, Campanos non nisi civitate impetrata jus connubii cum Romanis mulieribus habuisse. Post, cum Antonini constitutione omnes, qui in orbe Romano erant, cives Romani effecti essent, l. in orbe 17, D. de stat. hom. barbaris tantum jus connubii denegatum est. l. un. C. Th. de nupt. gent. Porro conditio personarum partim in

dignitatis gradu, partim in familiæ jure consistit. In dignitate, veluti utrũ quis patricius sit, an plebeius. nam lege XII sancitum fuerat, ut ne inter patricios & plebeios connubii jus esset. quam abrogatam fuisse Livius, lib.4, & Dionys., lib.11, testantur. Item, utrũ quis ingenuus sit, an libertinus. Nam antiquo jure inter eos connubium non fuisse, patet ex l. lege Papia 23, D. h.t. Ubi Celsus ait, lege Papia nominatim cautum fuisse, ut id deinceps extra Senatorum ordinem liceret. Sed & Dio, lib. 54, scribit, cum maior esset ingenuorum marium numerus quam mulierum, Augustum illa lege permisisse omnibus præter senatores ex libertino genere uxores ducere; justosque ex eo matrimonio liberos nasci statuit. Eadem tamen lege interdicta ingenuis matrimonia fuerunt cum infamibus fœminis; veluti lena; item à lenone lenave manumissa; item ea quæ palam corpore quæstum faceret, fecissetve; item quæ in adulterio deprehensa, judiciove publico damnata, vel quæ artem ludicram exercuisset, ut ait Ulp. Reg. tit. 13. Eoque varii jurisconsultorum loci referendi sunt, ex eorum in leg. Juliam & Papiam

piam commentariis ſub hoc Digeſt. tit. deſcripti. veluti, l. palam 43. l. generali 34, §. ream. l. reas 26, eod. Ad dignitatem præterea pertinet ſenatorii ordinis gradus: de quo lege Julia ſancitum eſt, ne quis ſenator ſenatoriſve filius, nepos, pronepos, libertinam aut infamem uxorem duceret: neve ſenatoris filia, neptis proneptiſve ex filio, libertino infamive viro nuberet. l. oratione 16, D. h. t.

Cap. III.

De patria poteſtate, patrumque in nuptiis conſenſu, & auctoritate tutorũ: ſed primo de rectoribus provinciarum.

Sequitur poteſtatis conſideratio. Quæ tripartita eſt. Nam prima in provinciarum rectoribus, altera in parentibus, tertia in tutoribus & curatoribus verſatur. Nam provinciarum rectoribus, eorumque officialibus, itemque filiis, interdictum eſt, ne inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducant. l. ſi quis officium 38, D. h.t. Quod propter potentatus rationem inſtitutum Papinianus ſcribit; ne videlicet non ducere, ſed potius trahere,

here, extorquere, eripere uxores viderentur. l. præfectus 63, D. eod. Idque jus mandatis principum introductum fuisse, patet ex l. eos qui 65, D. eod.l.6, C. de nupt. quibus statuitur, ut, si post depositum officium ambo in eadem voluntate maneant, nuptiæ convalescant, liberique postea suscepti justi habeantur. Hoc autem etiam ad illorum propinquos, comites, & domesticos posterius productum est. l.1, C. si rect. prov. De filiabus diversa ratio est: nam eas in matrimonium collocare suo arbitratu possunt. d.l. si quis officium, §. ult. D. h.t. Cujus diversitatis ratio summo labore à multis investigata est. Ego hanc expeditissimam & certissimam arbitror, quia filia deposito officio sic relinquitur in provincia, ut eam maritus suo arbitrio vel male vel ob patris injuriã multare possit, vel repudiare, & ad suos remittere. Utcumque sit, Leonis Philosophi constitutione etiam hæc familiarum matrimonia interdicta sunt; Novell.23. Sequitur parentum potestatis consideratio. De qua ita statuendum est: Nuptias à filiis filiabusve fam.,non jussu ejus, cujus in potestate sunt, contractas, injustas esse. l. 2, D.h.t.§.1,Inst.
de

de nupt. adeo ut nec diſtractæ reconciliari, ſine eorumdem conſenſu, poſſint. l. nuptiæ 18, D.h.t. l. ſi, ut proponis 7, C. de nupt. Legis æquitatem Juſtinianus partim civilem eſſe ſcribit, hoc eſt, patriam poteſtatem; partim naturalem, quam juriſconſulti æque propemodum, ut illam, obſervant; nimirum honorem & reverentiam; quæ naturæ jure parentibus æque omnibus debetur. l.3, D. de juſt. & jur. l.6, D. de in jus voc. Itaque Plutarchus, cum in vita Numæ ſcribit, eum Romuli legi, de patria liberorum vendendorum poteſtate, derogaſſe, ſi modo uxorem auctoritate & juſſu patrum duxiſſent: εἰ τοῦ πατρὸς ἐπαινοῦντος καὶ κελεύοντος ὁ γάμος γένοιτο· perſpicue ſignificat, ſi contra ipſorum voluntatem duxiſſent, integram legem reliquiſſe. Verum ex illa regula multiplex naſcitur diſputatio. Prima eſt de perſonis parentum. Quid enim, ſi de nuptiis nepotis aut neptis ex filio in poteſtate retento quæratur: utrum & avi & filii conſenſus requiratur, an avi ſolius ſufficiat? De qua quæſtione, ut ingenue fatear, non puto ſatis inter juriſconſultos conveniſſe. Nam Paulus, in l.3, D.h.t. ſolius avi conſenſum ſufficere adfir-

adfirmat: at idem, in l. oratione 16, §. 1, etiam filii consensum requirit. Ulpianus autem, cum, in l. si nepos 9, eod. tit. scribit, ubi pater furit, avus sapit; si nepos velit uxorem ducere, solius avi voluntatem sufficere: an non aperte ostendit, si uterque sapiat, utriusque voluntatem exquiri? Neque me recepta & usitata solutio movet, quod in priore loco nepos ex uno filio, neptem ex altero, id est, frater patruelis sororem patruelem, ducebat: in altero vero nepos extraneam ducebat: ac proinde invito suus heres adgnascebatur, contra juris regulam in l. 6, D. de adopt. §. & tam filium, Inst. eo. Nam, cum inter omnes constet, suum heredem eum demum dici, qui primum in testatoris familia heredis locum obtinet: pronepos ex illis nuptiis vivo filio nasciturus, filio suus heres adgnaturus non erat; nepos autem, qui volens nuptias contrahebat, dici invitus non poterat. Mihi autem probabilior Pauli sententia posterior ideo videtur: quia videmus, etiam in nuptiis nepotis ex filio emancipato, avi, qui in potestate non habet, consensum, si minus civili, at certe naturali jure, hoc est, honestatis ratione, requiri. l. 3, §. si eman-

emancipatus, D. cont. tab. Utcumque sit, illud constat, per illa regulæ superioris verba, QUORUM IN POTESTATE SUNT, excludi primum matrem & avum maternum, deinde patrem emancipati filii, filiæve. Verum id civili tantum ratione. Nam honestatis caussa, quæ in conjunctionibus dominatur, l. semper 42, D. h. tit. non modo matris, sed etiam propinquorum consensus requiritur: quippe cum jure naturæ omnibus æque parentibus honos & reverentia debeatur. l. 3, D. de just. & jur. l. 1, & 2, D. de obseq. parent. l. 6, D. de in jus voc. Pietas parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua tamen debetur. l. 4, D. de curat. furiosi. Eademque ratione patris etiam, aut avi, qui filiam emancipavit, consensus requiritur. d. l. 3, D. cont. tab. Quamquam jure civili, quo per emancipationem patria potestas dissoluta est, natus ex eo matrimonio usque adeo justus filius habetur, ut nepos natus ex eo filio emancipato, qui non jussu patris uxorem duxerat, patri suus heres adgnascatur. l. filius 25, D. h. t. Atque hæc quidem de filiis ita se habent. Filiarum enim diversa caussa est. Nam filia, quamvis vel emancipatione,

vel

vel patris morte sui juris sit, tamen, si minor sit ann. xxv, non modo primas, sed ne secundas quidem nuptias, sine parentum & propinquorum curatorumve suorum consensu contrahere potest: inter quos si de marito eligendo minus conveniat, ejus rei arbitrium judici tribuitur. d. l. 1, l. viduæ 18, l. in conjunctione 20, C. de nupt. Cujus rei exemplum extat apud Livium, lib. xiv. ubi scribit, magistratum secundum matris arbitriũ nuptiarum jus dedisse. Major autem ea ætate filia sine patris consensu nubens exheredari non potest: sed minor potest. arg. l. cum te 18, & l. filia 20, C. de inoff. testam. & Novell. 115. Sequitur altera de parentum persona disputatio. Quid enim si pater aut absit, aut furiosus exsistat? De absente hoc jus est, ut, si vel apud hostes sit, vel, ubi sit, ignoretur, triennium ei expectando præfinitum sit; cum eo tamen, ut, si filius eas nuptias contraxerit quas improbaturus non esset, ratæ haberentur. l. si nepos 9, §. 1. & ll. seq. D. h. t. De furioso vero Justinianus scribit, antiquo jure in filia patris consensum non desideratum fuisse. de filio, dubitatum. neque dubitandi caussam exponit. Parem tamen ex

Paulo

Paulo utriusque rationem habitam fuisse, patet ex l. quoties 8, D. de pact. dotal. quippe cum à furioso expectari consensus non possit. qua de caussa contrahere matrimonium non potest. l. oratione, in fin. D. h.t. Neque, opinor, illa fingi potest ratio, ne illi invito suus heres adgnascatur: cum, si ad sanitatem revertatur, idem, quod de absente domum reverso, dici possit: nimirum, ut, si honestæ nuptiæ sint, & quales sanus pater non improbaturus fuisset, pro legitimis habeantur. Itaque Justinianus idem in filio, quod in filia, jus constituit. l. si furiosi 25, C. de nupt. §.2, Inst. eod. Ubi autem de nepotis nuptiis agitur, & vel avus vel pater solus fuerit, ejus solius, ut jam diximus, qui sapit, auctoritas sufficit. l. si nepos 9, D.h.t. Sequitur secunda disputatio, quæ ex verbo jussus oritur: Utrum scilicet consensus & adprobatio sufficiat: an vero jussus ex antefacto sit necessarius: cum illo verbo & prætor & ceteri utantur in l. 1, D. de his qui not. infam. §.1, Inst. de nupt. Sed intelligendum est, jussus verbum in patrefam. usitatum esse pro voluntate, consensu, adprobatione. l.2, D. sol. matrim. Itaque non modo consensus

ſenſus poſt nuptias expreſſus, non juſtas nuptias juſtas efficit, l. dotis promiſſio 68, D. de jur. dot. ſed etiam tacitus conſenſus ſufficit, qui vel ex eo ſolo æſtimatur, quod pater non aperte factum improbat. l. in ſponſalib. 7, D. de ſponſalibus. l. ſi ut proponis 5, C. de nupt. Supereſt illa ex fine regulæ diſputatio: Ecqua illius ſive regulæ ſive legis ſanctio ſit. id eſt, utrum nuptiæ injuſſu patris factæ ipſo jure non conſiſtant quidem, ſed vel à patre, vel à magiſtratu reſcindi poſſint; aut qui contraxerunt, aliqua pœna, veluti exhæredationis, multari poſſint? Quam etiam quæſtionem retulimus Illuſtr. quæſt. cap. 9. Nam quod nuptiæ omnino nullæ ſint, videtur ex illis verbis diſputari poſſe: nuptias hujuſmodi non conſiſtere: l. 2, D. h. tit. jure contractas non eſſe: Paulus, lib. ſent. 2: juſtos ex iis liberos non naſci: l. 11, D. de ſtat. hom. denique, ut Papin. ait, nuptias non eſſe: ſic enim Florentiæ ſcriptum eſt, in l. dotis 68, D. de jur. dot. Quid verbis opus eſt? Nam Apuleius, lib. 6, ita ſcribit: *Nuptiæ in villa, & patre non conſentiente, factæ, legitimæ non poſſunt videri: ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* Quod ſi verum eſt, ſane difficile dictu

dictu est, magistratum filiis ex istiusmodi sive injustis, sive nullis nuptiis susceptis, jus redditurum, sive bonorum possessionem postulent, l.1, D. und. vir. & ux. sive inofficiosi agere instituant. Ne multis morer, credo, in hac quæstione idem dici posse, quod de falso testamento, & falso modio dicitur in l. Paulus 221, D. de ver. sig. l.2, D. test. quemad. aper. nimirum, esse quidem testamentum & modium, sed ὁμωνύμως tantum. ut de magistratu Varro scribit: *Magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus est*. Et servus nefasto die à prætore liberatus, liber est, sed vitio liber. Atque has esse nuptias, quæ injustæ adpellantur in l. si uxor 13, §. plane, D. ad leg. Jul. de adult. totamque hanc quæstionem judicis prudentiæ committendam, qui filii merita expendat, dicitur in l. capite 19, D. de rit. nupt. Nam, etsi justæ nuptiæ non dicantur, quantum ad patrē aut avum; tamen videntur, quantum ad conjuges, ex perseverantia eorum in matrimonio, nuptiæ convalescere. argum. l. si quis in senatorio 27, & l. eos qui 65, D. h. tit. l. si contra, C. de nup. d. l. dotis, D. de ri. nupt. Verum, ut singulas istius quæ-

stionis

stionis partes accuratius explicemus: quantum ad primam attinet, qua quæritur, An pater filiam, quæ sine ipsius consensu nupserat, abducere à marito possit: ita statuendum arbitror; Legem illam Numæ, de qua paullo ante diximus, non videri ad filias productam; sed civili jure multis post Numam ætatibus licuisse patri fa. filiam, etiam quam nuptum collocaverat, vi patriæ potestatis abducere: verum, ejus juris acerbitatem imperatorum constitutionibus mitigatam fuisse, & non modo matrimonium conservatum, verum etiam, nisi gravis & magna repudii à patre mittendi caussa intervenisset, concedi solitam marito non modo exceptionem adversus patrem, interdicto de liberis exhibendis utentem, verumetiam interdictum de uxore exhibenda & ducenda ad illius exemplum institutum. l. cum hic status 32, §. si socer 15, D. de don. int. vir. l.1, in fin. l.2, D. de lib. exhib. l.ult. C. eod. l. dissentientis 5, C. de repud. Nov.22. & l.11, C. de nup. Et secundum hoc jus postremum imperatorum constitutionibus inductum illud accipiendum est, quod ait Paulus, lib. sent.2, ti. 19, filiorumfa. matrimonia, sine parentum

tum voluntate contracta, injusta quidem esse, sed tamen vi patriæ potestatis non dissolvi: propterea quod publicæ utilitatis ratio privatorum commodis præfertur. Nam illas sententias Paulus ad jus, quo tum utebatur plerumque, adcommodavit. Non igitur justa erat uxor, non justi liberi, neque iis de inofficioso patris testamento querentibus jus dicebatur. Præterea, cum dicit, PRIVATORUM COMMODIS, non obscure ostendit, graviorem ejus dirimendi matrimonii caussam non fuisse; sed patri tantum ita fuisse commodum, & sine alia graviore caussa ita placuisse: sicuti de matre dicitur in d. l. filia 20, C. de inoff. test. Eoque illi Enniani versus pertinent, ex lib. ad Heren. 2:

Injuria abs te adficior indigna, pater.
Nam si improbum esse Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptui? sin est probus,
Cur talē invitum invitā cogis linquere?

At quæ filia emancipata nupsit, abduci à patre non potest, nec ejus matrimonium dirimi. d. l. 5, C. de repud. & d. l. cum hic status, §. si socer, D. de donation. inter vir. & uxor. Sequitur altera quæstionis pars: An liberi, qui contra paren-

parentum voluntatem matrimonium contraxerunt, exhæredari possint? Sane, novo Justiniani jure non esse justam exheredationis caussam, patet ex Novell. 115. Ubi unam hanc ob caussam nuptias contra parentis voluntatem contractas recenset, cum filia oblatam sibi à patre conditionem repudiavit, & aliam turpem delegit. At jure antiquo non dubito, quin illa caussa probata centumviris fuisset, quorum de inofficiosis testamentis & exhæredati meritis notionem fuisse, nemo ignorat. l.3, §. si emanc. C. de bonor. possess. contr. tabul. l. filius, D. de inoff. testam. l. si filia 19, C. eod. Primum propter vim patriæ potestatis, de qua sup. diximus, ut non modo ex juris civilis regulis, verũ etiam ex principum constitutionibus liceret patri, si qua justa caussa esse videretur, filiam à genero abducere, & matrimonium dissolvere. Deinde, quoniam edicto prætoris infamia notabatur filius, qui non jussu eius, cuius in potestate est, uxorem duxerat. l.1, D. de his qui not. infa. Tertio, quia Ulp. testatur, justam irarum caussam videri etiam contra emancipatũ filium, atque adeq contra nepotem ex eo susceptum, si filius iniussu patris uxorem

rem duxerit: &, si eum in suo testamento præterierit, ac velit nepos contra tabulas agere, judices ejus merita expensuros; nimirum, ut si justa irarum caussa videatur, eum excludant. d.l. 4, D. cont. tab. Neque obstat l. cum te 18, C. de inoff. test. Ubi dicitur, non fuisse justam caussam exhæredandi filiam, quod patri divortium imperanti parere noluisset. Primum, quoniam ex verbis legis intelligi non potest, neque, utrum ea filiafa., an emancipata fuerat; neque, si filiaf. fuit, utrum consentiente, an dissentiente patre, nuptias contraxisset. Atque hæc quidem de filiisfa. Nam, quod ad filias attinet, cum etiam in emancipatis & matris & propinquorum consensus requiratur, nequaquam dubium est, quin filiafa. minor annis xxv, quæ non jussu patris nupserit, justam patri exhæredationis caussam præbuerit, non tantum novissimo jure, d. Novell. 115, verum etiam antiquo. arg. l. filia 20, C. de inoff. test. Sequitur tutorum & curatorum consideratio. Nam senatus cõsulto cautum fuit, ut, qui tutor curatorve pupillam adultamve intra vicesimum & sextum annum suam duxit, filiove suo junxit, infamia notetur, & dotem datam restituat.

ſtituat. l.non eſt matrimonium 66, D.h. t. l. ſi tutor 7, C. de interd.matrim. l.4, C. de excuſ.Ubi juris iſtius æquitas hæc profertur, quoniam iſtis artibus tutelæ adminiſtratæ rationes conturbantur, & fraudes malæ adminiſtrationis teguntur. Quod idem traditur in l. libertum 64, & l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t.Ejus autem S.C. ſententia,quatenus produci aut artari debeat, conſiderandum eſt. Producitur ergo hoc modo. Primum,ut etiam ad eos pertineat,qui tutores quidem non ſunt, tutelæ tamen periculo ſuo nomine obſtricti ſunt; veluti qui ſe falſis adlegationibus à tutela excuſarũt. l. ſi quis tutor, eod. Item, qui tutores honorarii fuerunt: nam ad hos quoque tutelæ periculum pertinet.l.quod ſi forte, §. 1, D. de ſolut. Continentur etiam tutorum hæredes, quamvis extranei: quippe qui reddendis tutelæ rationibus obſtricti ſunt.l. libertum, §. 1, D.h.t.Atque adeo, ejus qui tutor curatorve datus,non juſte adpellaverit:quoniam præteriti temporis damnum,ſi quod pupilla ſuſtinuit, debet adgnoſcere.l. ſi quis tutor, §. ultim. D. eod. Item ad filios.ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. l.non eſt, D.h.t. & ſive naturales, ſive adopti-
vi;

vi; quamdiu scilicet durat adoptio. l. quinetiam, in fi. eod. item, sive naturales, sive in adoptionem dati, atque in alienam familiam translati sint. l. si quis tutor, §. quamvis, & §. naturales. Item ad eorum nepotes. l. senatus conf. 59, h.t. Praeterea non modo tutore vivo filius ab istis nuptiis arcetur, verum etiam post mortem ejus qui tutelae rationes non reddidit. Item, sive ille haeres extiterit, sive abstinuerit, sive etiam exhaeredatus fuerit; quoniam fieri potest, ut patris bona in eum collata propter tutelae rationes revocanda sint. l. non solum, §. 1, D. eod. Similiter autem vice versa filiusf. tutor non modo patri suam pupillam nuptum dare prohibetur, verum etiam fratri, qui in ejusdem potestate est. l. non solum 67, §. 2, D. h.t. Nam, cum fratres, qui in eiusdem potestate sunt, quantum ad bonorum rationem, pro eadem persona censeantur, l. frater à fratre, D. de cond. indeb. frater, qui pupillae suae fratri suo nubenti auctoritatem suam adcommodaret, in rem suam auctor esse videretur, contra l. 7. D. de auct. tut. Nunc, quatenus S.C. sententia coërceri debeat, videamus. Nam, cum diserte ob tutelarum rationes fa-

ctum sit; l. non solum 67, §. 2, D. h.t. consentaneum est, primum, ut ad eos, qui aliis de caussis debitores sunt, non producantur; veluti ad eum qui pro tutore curatoreve negocia gessit, cum revera tutor curatorve non esset, l. ult. C. de inter. matr. item ad fideiussores nominatoresve tutorum, magistratusve qui eos dederunt, quamvis, tutoribus deficientibus, eorũ periculum subeant. l. etiam 3, D. de fideiussor. & nomine: item ad filiam pupillæ etiam ante rationes redditas defunctæ: quoniam non tutelaris, sed hæreditaria ratio est. d.l. non solum, §. penult. Similiter, cum hoc S.C. factum sit, ne res pupillorum familiaris intervertatur; d.l. non solum, §.2: consentaneũ est, ne tutores pupillis curatoresve adultis filias suas nuptum dare prohibeantur, quia nullum potest ex eiusmodi matrimoniis periculum pupillaribus rationibus accidere; l. libertum, in fin. D. h. tit. l. curatorem 5, C. de interdict. matrim. item ne mater pupillæ cum filiæ suæ tutore, ipsiusve liberis, filio. l.2. C. eod. Huius autem S.C. exceptiones tres reperio. Prima est: Si puella à patre suo vel desponsata vel testamento destinata sit suo tutori eius-

ve

ve filio. l. si patris, C. de interd. matr. l. non est 66, D.h.t. l. qui pupillam 7, D. de adult. Secunda est, si tutor rationes reddiderit, & puella annum ætatis xxv atque insuper annum utilem excesserit, intra quem petere in integrum restitutionem poterat. l. quamquam, D. h. tit. d.l. qui pupillam, de adult.l.si patris, C. de nupt. quem annum utilem Justinianus in continuumquadrienniū mutavit. l. ult. C. de temp. in int. restitut. Tertia exceptio est, ut, qui suæ uxori curator absens & ignorans constitutus est, retinere uxorem possit; ita tamen ut alium substituendum curet. l.4, C. de excus. Nam, etsi eiusmodi curatoris datio non valet, l. maritus, C.qui dar. tutor. tamen, qui non jure tutores curatoresve dantur, curare debent, ut alii sufficiantur, aut pupillorum propinquos, ut id faciant admonere. l.1, §.ultim.D. de eo qui pro tut. l. tutores, §. qui sine, D. de administr. tut. similiterque is, qui suæ nurui curator datus est, excusare se debet, dareque operam, ut alius curator constituatur. l. licet 17,C. de excusat.l.3, C. de interdict. matrim. Sequitur ut de cognatione & adfinitate ex partitione nostra disseramus. Verum

 quia

quia juris huius utriusque disputationi commodior alibi locus est: statim postremum caput, quod de adoptione est, adgrediemur.

Caput IV.

De adoptione, qua nuptias vel impedit, vel non impedit.

Adoptio, adgnationis sive (ut jurisconsulti loquuntur) civilis cognationis species est. l.4, §.1, D. de grad. à jure tamen & ratione sanguinis plane aliena. l. qui in adop.23, D. de adop. hoc est, ab omni veræ cognationis jure. d. l. 4, §.1, & l. si qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Adfinitatem autem per adoptionem jure contrahi, alio loco ex eo probavimus, quod adfinitas juris naturalis est; adoptio vero civilis. qua de caussa per minimam capitis minutionem adfinitas non tollitur. l.4, §, pe. D. de grad. Abusive tamen adfinitatis nomina etiam in adoptione tribui, eodem loco demonstravimus. Itaque de nuptiarum jure hanc regulam proponemus, ut in linea directa nuptiæ in infinitum interdictæ sint, non modo inter eas personas quę adgnatorum iure sunt, sed etiam

etiam quæ cognatorum & adfinium nomen obtinent. Adgnatorum hoc modo: nam quæ per adoptionem filia neptisve esse cœpit, duci uxor non potest, etiamsi adoptio dissoluta sit. l. quinetiam, §.1, D. de rit.nupt. & §. ergo non omnes, Inst.de nupt.Prioris iuris æquitas orta ex nominum & adpellationum sanctitate videtur, ne, qui pater avusve dicitur, filiam, neptemve, in matrimonio habeat. Alterius vero hæc, pudoris & honestatis publicæ ratio; ne qua suspicio nascatur, adoptatorem idcirco puellam emancipasse, ut, quæ clam placuerat, ea palam atque aperte frueretur. De adfinitate autem hoc ius est, ut patri adoptivo filii sui adoptivi uxorem habere in matrimonio non liceat, ne post emancipationem quidem: quoniã, ait Paulus, aliquando nurus ei fuit, vel potius quasi nurus. in d. l. adoptivus. Quod eodem modo contra in reciprocatione servatur, ut filius adoptivus patris adoptivi uxorem, ne post emancipationem quidem, habere possit: quoniã, etsi nec matris loco ei est, nec cognata, d.l.qui in adoptionem, D. de adoption. tamen quasi novercæ locum apud eum obtinet. d. l. adoptivus, in prin. & §.

nunc videamus, D. de rit. nupt. Cognationis autem nullam haberi rationem, ex eo constat, quod etiam uterinam patris adoptivi sororem ducere permittitur. l. si qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Videamus, an idem eodemque modo etiam de ipsius matre dici possit; quippe quæ omnino extranea est: nam neque illi adgnata est, cum ne patri quidem ipsius adoptivo adgnata sit; (mater, inquam, filio adgnata non est. l. 7, D. de cap. min. qua de caussa dilucide Paulus scribit, eam aviæ loco filio adoptivo non esse. d. l. 23, D. de adopt.) neque vero cognata, & multo minus adfinis. Nam, cum per adoptionē cognatio non contrahatur, sequitur, ut neque patris adoptivi mater, neque ipsius cognati, adoptivo filio cognati sint. d. l. 4, §. 1, D. de grad. Quibus enim adoptatus adgnatus non fit, his nec cognatus fit. l. qui in adoptione 23, D. de adopt. Quid verbis opus est? Nam etiam patris adoptivi pater adoptato extraneus est; vicissimque nepos à filio adoptatus, patri adoptatori alienus est. l. patris 7, l. sed si hoc 10, §. parentes, D. de in jus voc. l. quem filius 26, D. de adopt. quippe cum adoptare filiusf. non possit, sed is solus qui

eman-

emancipatus est. nam, qui in sua ipse potestate non est, quomodo alios haberet? l. si adrogatus 22, D. de adopt. Adversari tamen graviter videtur Caius, in d.l. quinetiam, §.1. ubi diserte scribit: Patris adoptivi matrem duci uxorem non licere. quinetiam adscribit, tantisper eas nuptias prohiberi, dum adoptio permanet: nam hac dissoluta illam fieri extraneam. Quod sane (pace Caii jurisconsulti dixerim) perabsurdum videtur, cum, ut antea docuimus, ne constante quidem adoptione, ullum vel adgnationis, vel cognationis, vel adfinitatis jus haberet. Ne multis morer, potius quam Caium tantæ incogitantæ arguamus, existimarem, dicendum esse, cum ipse AMITAM scripsisset, primum oscitantē librarium scripsisse MATREM, mox alterum semidoctum ad glossam adiecisse AUT MATERTERAM: errore consimili, quem nunc omnes agnoscunt apud eundem Caium, & eod. ad edictū. lib., l. per adoptionem 17, in fi. D. eod. tit. ubi pro AMITAM absurdissime in vulgatis libris omnibus legebatur MATERTERAM. quod mendum primus Haloander animadvertit: post Florentini Codicis auctoritate sine controver-

ſia ſublatum eſt. Huius autem emendationis noſtræ cauſſa hæc eſt, quoniam utraque illi extranea ſemper fuit: nam neque mater, neque materrera patris adoptivi ullo vel adgnationis vel cognationis vel adfinitatis jure adoptato tenetur: quippe cum (quantum ad materteram attinet) ne uterina quidem adoptivi patris ſoror, quæ adoptivo filio matertera eſſe deberet, ſi qua inter illos cognatio contracta fuiſſet, ulla neceſſitudine illi devincta ſit. l. ſi qua mihi 12, §. ult. D. eod. Similiterque in reciprocatione Ulpianus eodem loco ſcribit, adoptivæ ſororis filiam mihi eſſe extraneam, uxoremque duci etiam conſtante adoptione licere: quoniam, inquit, per adoptionem fieri avunculus non poteſt: non igitur matertera, nec matertera magna, nec maior, nec maxima. viciſſimque pari eademque reciprocatione ſororis filius, nepos, pronepos, filia, neptis, proneptis pro extraneis habentur. Longe vero diverſa ratio eſt & filiæ & ſororis conſanguineæ, & amitæ patris adoptivi, itemque neptis ex ipſius filio; de quo Caius eodem loco ſcribit: nam inter adoptatum & illas perſonas adgnatio contracta eſt. De filia patris adoptivi

ptivi testimonium est in l. qui adoptionem 23, in fi. D. de adop. l. si stipuler 35, D. de verb. obl. l. per adoptionem 17, D. de rit. nupt. & §. 4, Inst. de nupt. ubi propterea suaderi dicitur iis, qui generum adoptare volunt, ut prius filiam emancipent; qui nurum, ut filium; ne videlicet soror fratri nupta videatur. alioqui generi nurusve adoptione matrimonium perimitur. l. non solum 67, §. sed etsi, D. de rit. nupt. ac Dio, lib. 60, memoriæ prodidit, Claudium, cum filiam suam Neroni à se in filii locũ adoptato collocare vellet, filiam prius emancipasse, ne fratri, inquit, sororem dare uxorem videretur. De sorore consanguinea patris adoptivi, quæ filio adoptivo amita est, testimonium est in d. l. per adoptionem, in fi. argumentum vero apertissimum in d. l. si qua mihi 12, in fi. D. eod. Duobus autem modis amita mihi esse adoptiva potest: primum, si meus avus filiam adoptarit, deinde, si, qui me in nepotis locum adoptarit, filiam habeat. Jam de amita patris adoptivi testimonium exstat. in d. l. per adopt. §. ult. ubi adoptatus vetatur amitam magnam uxorem ducere. quod tamen de eo adoptatore intelligendum

V 5 est,

est, qui patris morte, non autem emancipatione sui juris factus est: quia non modo patris amita, verumetiam soror consanguinea, per ipsius adoptionem illi fit extranea. quo casu illam sine dubio ducere adoptatus uxorem poterit, ut modo intellectum est ex l. 7, & l. sed si hac 10, §. parentes, D. de in jus voc. De nepte ex filio, cui cum adoptato connubium non est, testimonium est in d. l. quinetiam, §. 1. argumentum vero ex reciprocatione in d. l. per adoptionem, §. ult. quoniam par eademque ratio est patrui adoptivi, & amitæ adoptivæ, & filii filiæque fratris adoptivi. Quod cum ita sit, ingenue fateor, à me non intelligi, quo jure Maximianus in Panægyrico ipsi & Constantino dicto laudetur, quod filiam suam Constantino in nepotis locum adoptato in matrimonium collocavit: nisi dicamus, eam prius à Maximiano emancipatam fuisse: O *divinum*, inquit, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti!* Atq; hoc quidem constantis adoptionis jus est, in transversis gradibus & adgnatis personis, idem quod in directis gradibus: & ejus dis-

solutæ

ſolutæ jus plane diverſum eſt : nam in directa linea prohibitio nuptiarũ etiam poſt diſſolutam adoptionem durat, in tranſverſa remittitur. l. ſi quis 9, §. ult. D. de lib. & poſt. l. per adoptionem 17, D. h.t.§. Inſt. de nupt. Cuius rei ratio prima ſpecie eſſe hæc videtur, quoniam adoptatus per emancipationem efficitur extraneus, d.l. quinetiam, & d.l. ſi ſtipuler, D. de verb. obl. & quia, ut ait Ulp., poſt emancipationem in totum familiæ adoptivæ obliviſcuntur.l.ſi.quis tutor 60, §. pen. D. eod. l.3, §. liberos, D. ſi tab. teſt.null. Sed videamus, anne hoc idem etiam de patre & adoptata filia, & poſtea emancipata, dici poſſit, commodiorque & certior ratio hinc ſumenda ſit; quia, cum matrimonium cum filia jure gentium inceſtum ſit, conſentaneum videtur, propter illius nominis ſanctitatem etiam ab emancipatæ nuptiis abſtinere : at cum ſororis nuptiæ ſolo civili jure inceſtæ habeantur, ut ſuo loco demonſtravimus, nihil abſurdi ſit, inſtitutum juris civilis, contrario eiuſdem juris inſtituto, abrogari. l.8, D. de cap. minut.

Cap. V.

De jure cognationis, quoad nuptias, ex jure civili Rom.

Proximum est, ut de cognationis jure videamus. Qui locus aliquanto mihi, quam vulgo creditur, difficilior videtur. Nam, utrum lege aliqua Populi R. certa jus istud definitum fuerit, an moribus tantum, & veteri consuetudine, difficile dictu est. De sororis nuptiis leges fuisse dicuntur in l. si stipuler 35, D. de verb. obl. cuius tamen in extremo MORES nominantur, itemque in l. 8, & l. sororis 39, D. h. t. Quinetiam si quis, inquit, ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum committit. At Corn. Tacitus, lib. 12, Claudium imp. ita loquentem facit: *At enim nova nobis in fratrum filias conjugia, sed aliis gentibus sollénia, nec lege ulla prohibita, & sobrinarum, diu ignorata, tempore addito percrebuisse. morem adcommodari prout conducat, & fore hoc quoque in his quæ mox usurpantur.* Credibilius igitur est, jus antiquum de castis incestisve nuptiis totum pontificium fuisse. Itaque Tacitus, lib.

lib.1, *Consulti per ludibrium pontifices*, inquit, *an concepto, nec dum edito partu, rite nuberet.* Quod idem pluribus verbis exponit Dio, lib.48, consultos à Cæsare pontifices, an Liviam Neronis uxorem gravidam sibi in matrimonium accipere liceret. Neque obstat, quod Paulus, in d.l.35, de ver. ob., leges adpellat. nam probabile est, nonnullas leges, quæ ad jus pontificium adcommodatæ essent, latas de nuptiarũ jure fuisse. quod etiam paulo post ex Plutarchi lib. de Ro. quæstionibus cognoscetur. Age, cetera videamus. Nam jus R. tribus regulis comprehendi potest. Quarum prima hæc est: Inter eas personas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, in infinitum nuptiæ jure gentium incestæ ac nefariæ sunt. §. ergo. D.h.t. Dixi, *jure gentium:* quoniam, etsi veteres historiæ memorant, eiusmodi nuptias apud Assyrios, Persas, Medos, Parthos, Æthiopas, Indos, aliasque præterea nonnullas gentes, probatas atque usurpatas fuisse: tamen, cum eas gentes Romani pro barbaris & humanitatis expertibus haberent, juris gentium nomen ad eas non produxerunt. Sequitur secunda regula: Inter eas personas, quæ à latere sunt, fratris

fratris & sororis nuptiæ jure gentium incestæ sunt: patrui vero & amitæ, avunculi & materteræ, jure civili tantum: idque in infinitum. De fratribus & sororibus testimonium exstat in l. libertinus 8, juncta l. sororis 39, D.h.t. Et certum est, apud conplures exteras gentes & barbaras huiusmodi fratrum sororumque permissas nuptias fuisse. Quod autem de fratrum sororumque nuptiis constitutum est Romano jure, intelligendum est non modo de germanis, id est, ex utroque parente susceptis, verumetiam de consanguineis, hoc est, eodem patre natis, atque etiam de uterinis, id est, ex eadem matre susceptis. §. inter eas, De nup. adeo ut ne vulgo quidem quæsitas sorores ducere liceat. l. & nihil 54, D. h. tit. Porro de patruis, avunculis, amitis, materteris, impeditior aliquanto disputatio est: magnum enim video nuper inveteratum errorem patefactum fuisse, de patrui & fratris filiæ nuptiis: cum par idemque antehac putarimus jus esse de iis, quod est de avunculi & sororis filiæ coniunctione; quam jure civili, non gentium, Papin. incestam nominat, in l. ult. D. de cond. sin. causs. & l. si adulterium 38, §. 1, D. ad leg. Jul. de adult. l. e-
tiam

tiam 96, D. h.t. qua de cauſſa non matrimonium, ſed contubernium adpellatur, in l. miles 11, §.1, D. ill. tit. & l. qui in provincia 57, D.h.t. Sed ex fragmentis veterum juriſconſultorum, nuper editis, intellectum atque animadverſum eſt, leges illas omnes proprie & præciſe ad ſororis filiam pertinere. nam, qui locus in Ulpian. regulis mendoſiſſime legebatur, nunc illorum Collectaneorum beneficio ſic reſtitutus eſt: *Inter cognatos autem ex tranſverſo gradu olim quidem uſque ad quartum gradum* (ſic enim illo loco reſtituendum eſt) *matrimonia contrahi non poterant; nunc licet uxorem ducere, ſed tantum fratris filiam, non etiã ſororis; nec amitam, nec materteram; quamvis eodem gradu ſint*. Itaque continenter ex Paulo locus hic profertur: *Inter parentes & liberos matrimonia contrahi non poſſunt: nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus*. Itemque ex Papiniano ille: *Qui ſororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam præveniretur à delatore, diremit certum*, &c. Quinetiam imperatorum Maximani & Diocletiani reſcriptum ſubiicitur, quo, ex latere amitæ tantum & materteræ, ſororiſque filiæ, & ex ea neptis, nuptiæ

nuptiæ nominatim prohibentur: nulla de patruo, vel fratris filia mentione interposita. Quibus ex locis perspicitur, quod etiam à doctis. I.C. Pithœo animadversum est, eorumdem impp. rescriptum, quod à Triboniano relatum est in l. nemini 17, C. de nupt., interpolatum ab eodem fuisse, aque his verbis ex novo Constantini jure amplificatum: PRÆTEREA A FRATRIS FILIA, ET EX EA NEPTE. Quid ergo est? dicet aliquis: Cum Jurisconsulti scribunt, avunculi, amitæ, & materteræ nuptias idcirco incestas esse, quod illæ personæ parentum locum ac numerum obtinent, l. sororis, D.h.t. §. item amitam, de nupt. an patruum ex eo numero excludunt? Sane illud scire oportet, antiquo jure ac moribus, non minus patruum quam avunculum, parentis loco numeratum: eiusque nuptias pro incestis habitas fuisse. Cuius rei argumento est illud Catulli Epigramma ad Aufilenam:

Aufilena, viro contentam vivere solo,
Nuptarum una est è laudibus eximiis.
Sed cuivis quāvis potius succūbere fas est,
Quam matrē fratres efficere ex patruo.

Nam liberi ex eo concubitu suscepti, suę matri & filii & fratres patrueles efficiuntur.

tur. Sed, cum Claudius imperator Agrippinam Germanici fratris sui filiam deperiret, eamque sibi justo matrimonio sociare cuperet, à senatu decretum efflagitavit, quo eiusmodi matrimonia justa pronunciata sunt; ut Sueton. in illius vita, & Tacit. lib. 12, & Zonaras tom. 2, testantur. Unde intelligitur, ea matrimonia usque ad illud tempus incesta nefariaque habita fuisse. *Pactum*, inquit Tacitus, *inter Claudium & Agrippinam matrimonium jam fama, jam amore illicito firmabatur; nec dum celebrare sollemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deducta in domum patrui fratris filia. quin & incestum, ac, si sperneretur, ne in malum erumperet publicum, metuebatur*. Suetonius autem, *Verum*, inquit, *illecebris Agrippinæ, Germanici fratris sui filiæ, per ejus osculi & blanditiarum occasionem pellectus in amorem, subornavit proximo senatu, qui censerent, cogendum se ad ducendam eam uxorem, quasi Reip. maxime interesset, dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur*. & aliquanto post: *Ducturus contra fas Agrippinam uxorem*, &c. Qua de caussa Seneca in Octavia his versibus illas nuptias

ptias exſecratur : *Genitamque fratris conjugem captus ſibi toris nefandis flebili junxit face.* Hoc autem S.C.jus annos circiter ducentos quinquaginta duravit , hoc eſt , uſque ad Conſtantini & Conſtantis imperium. Nam Capitolinus, in Anton. Philoſ. *Filiam ſuam Lucillam* , inquit , *fratri deſpondit.* Ergo impp. illi primi nefarium illud jus abrogarunt, & capitis pœnam ei inceſto impoſuerunt, l. 1, C. TH. de inceſt. nupt. Eamque illorum conſtitutionem à conſuetudine (ut credi par eſt) neglectam renovavit imp. Zeno. l. ult. C. de inceſt. nupt. itemque l. ult. C. ſi nupt.ex reſcrip.pet. Ex quibus,quantam labem unius tyranni inſania, quantumque vitium in jus civile importarit, facile intellectu eſt. Quod eo etiam abſurdius fuit, quia, cum patrui & fratris filiæ nuptiæ permitterentur , amitæ tamen & fratris filii matrimonium interdictum erat. l. per adoptionem 17,§.1, D.h.t.§. item amitam,Inſt. de nupt.Ubi hæc ratio adſcribitur, quia parentis loco eſt ; proinde quaſi patruus illo S.C. ex parentum numero ſublatus eſſet. contra l.2, D.de uſufr. ear. rer. Sed & Tacitus, lib.16, teſtatur, amitæ conſortium pro ince-

incesto habitum fuisse: ubi scribit, Neronem Syllano accusatores submisisse, qui eum incesti postularent, quod cum amita sua Lepida rem habuisset. Quid ergo est, dicet aliquis, quod Xiphilinus in Nerva ita scribit? Ἐνομοθέτησε δὲ μὴ ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Sane ἀδελφιδῆς nomē tum in fratris, tum in sororis filiā convenire, & Pollux & Hesychius testantur. Quare, cum de fratris filiæ interdictis nuptiis mentionem jurisconsulti nullam faciunt, sed de sororis filia præcise tot locis commemorent, credibile est, ἀδελφιδῆς nomen ad sororis filiam referendum esse: quam corrupte Ambrosius neptem, Æl. Spartianus neptem per sororem adpellat. nam, cum Xiphilinus de Adriano dixisset, Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· ille, *Trajani*, inquit, *per sororem neptem uxorem accepit.* Utcumque sit, tantum apud Romanos etiam perditissimis moribus, & seculo corruptissimo, sanguinis reverentia valuit, ut iidem auctores testentur, peradmodum paucos fuisse qui Claudii exemplum imitarentur. Quin etiam de Domitiano Tranquillus scribens: *Fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium sibi, pertinacissime recusavit.* Superest illa

quæ-

quæstio; Quid sit, quod, cum autiquo jure fratris filiam ducere liceret, Caius tamen ita scribat: *Patris adoptivi mei neptem ex filio uxorem ducere non possum.* l. quinctiam 55, §. 1, D. h.t. Nam, si naturalis fratris filiam ducere licuit, quanto magis adoptivi? Quid igitur, si legeremus, *neptem ex filia?* Sed perspicue refragatur l. si qua mihi 12, §. ult. eod. Verius igitur est, quod contra iuris rationem, & pudorem, & antiquum morem, receptum fuerat, restringendum potius, quam producendum fuisse. l. quod vero 14, D. de legib. l. quæ propter 162, D. de reg. iur. Atque id exemplum, ut insigne, & eximium, ac singulare, notandum puto; simulque deridendam Sisinnii cuiusdam Orientalis patriarchæ stultitiam; qui, cum de gradibus cognationis & adfinitatis, interdictisque nuptiis, non minus verbose quam confidenter in libro juris Orientalis secundo garriat; tamen ausus est adfirmare, nulla scripta lege nominatim interdictum, ne fratres fratũ filias in matrimonium accipiant; cum tamen libro Basilic. 28 multis locis, non modo tertius ille gradus, verumetiam quartus, qui consobrinorum est, itemque sextus, quo sobrini continentur,

tur, diſerte prohibeatur. Sequitur tertia Regula: Inter patrueles, amitinos, conſobrinos, nuptiæ noviſſimo civili jure permiſſæ ſunt. §. duorum, de nuptiis, l. celebrandis 19, C. de nupt. Varia autem & multiplex huiuſce juris ratio obſervanda eſt. Nam antiquiſſimis temporibus ea coniugia iniuſta inceſtaque habita ſunt, ut ex Cor. Taciti lib. 12 paullo ante demonſtratum eſt: *Et ſobrinarum*, inquit, *diu ignorata conjugia tempore addito percrebuerunt*. Itaque Plutarchus in Romanis quæſtionibus, Πρότερον, inquit, οὐκ ἐγάμουν τὰς ἀφ᾽ αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν· ἀλλ᾽ ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν. *Prius*, inquit, *non accipiebant in matrimonium quæ ſanguinis ejuſdem erant, ut ne nunc quidem amitas, aut materteras, aut ſorores accipiunt; ſed ſero conſobrinarum nuptias permiſerunt*. Deinde adſcribit, cum quidam ad populi judicium ob conſobrinæ matrimonium vocatus fuiſſet, abſolutum; legemque latam, ut cum conſobrinis connubium eſſet, propiore gradu non eſſet. Ψηφισαμένου, inquit, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. Quamquam reperio, eorum conjugiorum conſuetudinem

dinem etiam ante Plutarchi tempora percrebuisse: atque hoc jus nequaquam tum fuisse, sed in eorum, qui abstinebant, continentia potius quam in certa lege positum fuisse. Nam & Cicero pro Cluentio ait, ejus sororem Melino consobrino suo nupsisse. Idemque Plutarchus scribit, Brutum Catonis avunculi sui filiam in matrimonio habuisse. Sed & Sueton. in August., & Dio, lib.53, memoriæ prodiderunt, Augustum filiam suam Juliam Marcello Octaviæ sororis suæ filio nuptum collocasse. Et Quinctil. lib.6, filium suum, immatura morte sibi ereptum, lugens, avunculo eum destinatum generum fuisse ostendit. Capitolinus de Antonino Philosopho: *Habuit uxorem*, inquit, *Anniam Faustinam, consobrinam suam.* Atque hinc videlicet illa Ulpiani regula nata est, vulgo in jure tamquam per manus tradita: Inter cognatos usque ad quartum gradum connubium non esse: quemadmodum sup. demonstratum est. Quartum autem gradum jurisconsulti posita sumtaque superiore regula intelligebant, quæ inter eas personas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, conjugia prohibuit; sicuti superius docuimus: quasi hanc

hanc regulam ita concepissent: Extra eas personas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, connubium quarto gradu permittitur. Itaque, cum amitæ materteræque magnarum, itemque sororis neptis, conjugium prohibent, clausulā hanc subjungunt: *Quamvis quarto gradu sint*. l. per adoptionem 17, D. h. tit. ejusque consobrinorum matrimonii crebra in libris nostris mentio fit. veluti in l. 3, l. non solum 67, §. 1, D. h. tit. l. uter 23, & l. sequent. D. de condic. inst. l. Lucius 78, §. filiam, D. ad Trebell. ac præsertim in l. 2, C. de inst. & subst. ubi Antoninus scribit, Cassiam quamdam probabili consilio sub hac conditione institutam, *Si consobrino nupsisset*. Primus, ut opinor, Theodosius maior eas nuptias prohibuit, ut ipsius filius testatur in l. un. C. Th. si nupt. ex resc. pet. Itemque Sex. Aurelius Victor: *Tantum*, inquit, *pudori & continentiæ tribuens, ut consobrinarum nuptias vetuerit, tamquam sororum*. Eandem autem constitutionem eiusdem filii Arcadius & Honorius, primo imperii sui anno, confirmarunt, uti patet ex l. 3, C. Th. de incest. nupt. quæ tamen à Triboniano concisa & mutilata in Codicem

cem Justinianeum relata est. l.si quis incesti, C. de incest. nupt. Verum iidem, aliquot annis interjectis, & sua & patris constitutione abrogata, nuptias illas comprobarunt. *Celebrandis*, inquit, *inter consobrinos matrimoniis licentia, legis huius salubritate, indulta est: ut revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre & sorore nati sunt, ut ex eo matrimonio editi, legitimi & suis patribus successores habeantur.* l. celebrandis 19, C. de nupt. Verum ecce rursus aliam mutationem, cum, qui illis successerunt, impp. Honorius & Theodosius, eas nuptias quasi communi jure damnatas ex rescripto, petendi potestatem fecerunt, patris, ut ajunt, exemplum imitati. l.1, C. TH. si nupt. ex rescr. pet. cuius rescripti formulam videre licet apud Cassiod. Variar. lib. 7. Utrum autem jus imp. Justinianus in Instit. suis sit secutus, liquido adfirmare non possumus. nam cum illam constitutionem in suum codicem inseruit: in Inst. tum etiam, *Duorum autem*, inquit, *fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, conjungi pos-*

sunt. qui tamen locus cum in optimo Tigurino libro, tum etiam apud Theophilum, adiecta negatione legitur. quinetiam lib. βασιλικ. 28, ubi prohibitæ nuptiæ commemorantur, ita scriptum est: *Ὁμοίως οὐδὲ τὴν θυγατέρα τοῦ θείου, ἢ τῆς θείας, τουτέστι τὴν ἐξαδέλφην μου. ἀλλ' οὐδὲ ὁ υἱός μου τὴν ἐκγόνην αὐτῶν, οἵτινες λέγονται δισεξάδελφοι. Similiter*, inquit, *neque patrui vel amitæ filiam, hoc est, consobrinam meam: quin nec filius meus neptem ipsorum, qui inter se sobrini dicuntur.*

Cap. VI.

Intra quem cognationis gradum pie contrahi conjugia possint.

Sed jam considerandum est, quæ leges pie in ecclesia Christiana de cognatorum coniugiis instituendæ sint. Nam & Orientales & Occidentales in eo convenisse video, ut, quo longius personæ, de quarum coniugio quæritur, à genarcho distant, eo minus inter se cognatæ & consanguineæ videantur. Itaque passim in illo jure Orientali & Basilicis libris videre licet patriarcharum & episcoporum responsa, quibus nuptiæ intra septimum gradum prohi-

bentur. Ut in decreto Demetrii Chomateni: Ἡ τῶν ἐκ πλαγίου δὲ, μέχρι καὶ ἑβδόμου βαθμοῦ τὴν κώλυσιν ἔχουσα, ἐκτότε τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι τὸ ἄδετον παρὰ τοῦ νόμου λαμβάνει καὶ ἀνεμπόδιστον. *Ordo eorum, qui ex obliquo ſunt, uſque ad ſeptimum gradum prohibitionem habens, poſtea copulari matrimonio volentibus facultatem à lege ſumit*. Apud Romaniſtas autem ante Innocentii tertii protopapatum connubium intra ſeptimum gradũ non fuit. *De adfinitate conſanguinitatis*, inquit Gregorius, *per gradus cognationis placuit uſque ad ſeptimam generationem obſervare*. Nam & hereditates rerum per legales definitiones ſancitæ uſque ad ſeptimum gradum protendunt heredũ ſucceſſionem. Non enim ſuccederent, niſi de propagine ſanguinis eis deberetur. c. de adfinitate 35, q. 2, & q. 3. idemque pluribus verbis commemoratur in c. nullum, c. progeniem, c. de conſanguinitate, & quattuor ſeq. Sed multo verboſius 35 q. c. ad ſedem: ubi Alexander protopapa ſecundus diris devovet, ac perpetui gladio anathematis eos jugulat, ſi quis eam legem abrogarit; cauſſamque duobus locis aperte deſcribit, *Quoniam*, inquit, *ſecundum Canones conſan-*

sanguinitas septimo gradu terminatur. At Innocentius III, Alexandri fulmen & minas nihil veritus, eam legem ad quartum gradum restrinxit. *Non debet*, inquit, *reprehensibile judicari, si secundum veritatem temporum, statuta quandoque varientur humana, præsertim cum urgens necessitas, vel evidens utilitas, id exposcit; quoniam ipse Deus, ex his quæ in veteri testamento statuerat, nonnulla mutavit in novo. Cum ergo prohibitiones de conjugio in secundo & tertio adfinitatis genere minime contrahendo, & de sobole suscepta ex secundis nuptiis cognationi viri non copulanda prioris, & difficultatem frequenter inducant, & aliquando periculum pariant animarum, cum cessante prohibitione cesset affectus: constitutiones super hoc editas, sacri adprobatione concilii, revocantes; præsenti constitutione decernimus, ut sic contrahentes de cetero libere copulentur, prohibitio quoque copulæ conjugalis quartum consanguinitatis & adfinitatis gradum de cætero non excedat.* Quaternarius vero numerus bene congruit prohibitioni conjugii corporalis: quia quattuor sunt humores in corpore, qui constant ex quattuor elementis. c. pen. ext. de consangui. Ejus autem erroris,

quod videlicet cognatio ſeptimo gradu terminetur, cauſſa hæc fuit, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt, quoniam apud juriſconſultos legerant, ubi de naturali cognatione quæritur, non facile ſeptimum gradum excedi: partim quia vix ultra eum gradum cognatorum vita conſiſtit, l. 4, D. de gradib. partim quia in ſexto gradu cognatorum nomina deficiunt. ultimi enim cognatorum gradus ſobrinorum ſunt, ut ait Paulus, in l. ultim. §. ultim. D. eod. & lib. ſentent. 4, tit. 11. Verum intelligere debebant, cũ cognatio ſit ſanguinis communio, ut initio dictum eſt; inter quaſcumque perſonas ſanguinis communio eſt, quantumvis longinqua ſit, tamen inter eos cognationem intercedere. Itaque nihilo minor inter ſobrinos cognatio eſt, qui ſex invicẽ gradibus diſcrepant, aut ſobrinis natos, qui octo, quam inter fratres, qui duobus dumtaxat. ut in rivulis uno ex capite accerſitis, & quantumvis longe diductis, non minor, ut ita dicam, aquæ cognatio eſt, quam ubi inter ſe proximi ſunt; & in arbore rami quantumvis diſjuncti, non minus inter ſe ſucci communionem habent, quam qui trunco

ſunt

ſunt proximi. Quod vero de ſexto gradu à Juriſconſultis ſcriptum eſt, non eo pertinet, quaſi cognatio, id eſt, ſanguinis communio, eo gradu deſinat. nam etiam ad decimum gradum adgnationis, ac proinde cognationis nomine, hereditates jure civili deferuntur: ſed, quia, cum jus civile ſolis adgnatis hereditates detuliſſet; cognatos nullo numero habuiſſet, prætor autem, jus civile corrigens, ad ſucceſſionem eos vocaſſet; non ultra ſextum gradum eos edicto ſuo comprehendit. §. ultim. Inſtitut. de ſucceſ. cognat. l. pen. D. und. cogn. Verumtamen, dixerit quiſpiam, cum in lege divina coniugium inter certas perſonas prohibeatur, ceteris permittatur, an non ibi deſinere cognationem oſtenditur, ubi prohibitio deſinit? Reſponſio in promtu eſt: aliud videlicet eſſe propinquitatem, aliud cognationem. Matrimonium inter propinquos lex divina vetat; inter cognatos non vetat. Itaque Moſes non ſcripſit, *Ne quis ad cognatum*; ſed hoc modo, *Ne quis ad propinquum ſuæ carnis accedat*; cum videlicet Iſraëlii inceſta apud Ægyptios conjugia vidiſſent, ut in proœmio legis oſtenditur. Cuiuſmodi etiam illud Athenienſium inſti-

institutum fuit, de quo est apud Teren. in Phorm. *Lex est, ut orba, qui sunt genere proximi, his nubant, & illos ducere eadem hac lex jubet.* Itemque in Adelph. *Hac virgo orba est patre, hic meus amicus illi genere est proximus, huic leges cogunt nubere hanc.* Propinquorum igitur matrimonia lex divina prohibet, non cognatorum. Itaque Gen. 24 videmus, Abrahamum Isaaco filio uxorem summo studio petere ex gente & cognatione sua, Rebeccam scilicet, Labanis sororem, qui Nachoris, fratris Abrahami, erat nepos; Bethuelis, Isaaco consobrini, filius. Item, ejusdem lib. cap. 28, Isaacus Jacobum in Mesopotamiā mittit, ut inde uxorem ex sua cognatione adducat: ducitque Rachelem Labanis avunculi sui filiam. Et Num. ult. cap. lex fertur, ut puella heres in paterna tribu & cognatione nubat: simulque puellæ aliquot patruorum suorum filiis matrimonio junguntur. Quinetiam jus hoc fuit, ut adgnato sine liberis mortuo, proximus quisque prolem ei ex uxore superstite excitaret, Ruth. cap. 3. Qui vero propinquorum numero sint, non cuiusquam homine nati, sed solius dei judicium est: qua de caussa deus eadem

dem lege illos ordine nominatim enumerat; ut facile intelligatur, quos non enumerat, propinquorum numero habendos non esse; quoniam, ut dici solet, quod lege prohibitoria vetitum non est, permissum intelligitur, l. mutus 43, D. de procur. l. qui accusare 8. D. de accusat. Sed locus postulat, ut singula divinæ legis capita exponamus.

Cap. VII.

Legis divinæ capita, quæ ad nuptias cognatorum pertinent, exposita.

I. P*Atris tui matrisve tuæ nuditatem ne detegito: Mater tua est; ne detegito nuditatē ejus.* Levit. 18. Levit. 20. Hoc primo capite duo animadvertenda sunt. Primum, quia propinquorum nomina relativa sunt, neque alterum sine altero intelligitur, cum lex, patris, matris, conjugia prohibet, simul filii filiæque matrimonia interdicere: quod etsi hoc principio facile intellectu fuit, tamen ad reliqua huius legis capita via nobis hoc præcepto munienda visa est. Pater igitur hoc capite filiam ducere uxorem vetatur; mater filio nubere: vicissimque filia patri nubere, filius matrem ducere.

Alterum autem obſervatu dignum eſt, quod, quamvis ceteris inſequentibus capitibus nuſquam virile genus uſurpetur, quaſi apud ſolos viros hæc lex promulgetur: tamen, cum hoc primo capite pater nominetur, in ceteris, ex relationis natura, virile quoque genus ſubaudiendum eſſe. Ut, cum ita dicitur: *Ne quis amitam aut materteram uxorem ducat*, ſic accipiatur, quaſi etiam dictum eſſet, *Ne qua patruo aut avunculo ſuo nubat*. Poſtremo legis clauſula notanda eſt. Nam illis verbis, *Mater tua eſt*, legis ratio & æquitas demonſtratur. quaſi ſcriptum ita eſſet: Cum natura ipſa doceat, patri & matri reverentiam deberi, contra naturam eſſe, ſi quis eorum pudorem violaret, ſi quis eorum fœditatem nudaret. Quod accidit Chamo Noachi filio; quem ob eam cauſſam pater cum progenie ſua deteſtatus eſt: Gen. 9, 22. itemque duabus Lothi filiabus; quarum idcirco ſuboles deteſtabilis fuit: Gen. 19, 31. II. *Nuditatem neptis tuæ ex filio, vel ex filia, ne detegito; nuditas enim tua ſunt*. Cum avus prohibetur neptem ex filio filiave uxorem ducere, vi relationis nepos aviam paternam, maternamve ducere prohibetur. Legis autem

tem æquitas his indicatur verbis: *Nuditas enim tua sunt.* quod non modo ad hoc, verum etiam ad superius caput referendum est : ut pater filiæ, avus neptis fœditatem nudans, suam ipsius fœditatem nudare , suum ipsius pudorem , id est , quem æque carum ut suum ipsius habere debuerat, abiicere videatur. Ceterum quod de avo & nepte statuitur, idem de proavo & pronepte sine dubio intelligendum est. quod cum æquitatis paritas demonstrat, tum etiam ætatum ratio: ut nihil ad hanc rem demonstrandam adjectione opus fuerit. III. *Sororis tua nuditatem, sive illa ex utroque parente tuo, sive ex alterutro tantum nata sit, ne detegito.* Levit.18,9. Item 20,17. Deut. 27,22. Tres sororum species significat. Nam aliæ ex eodem patre & matre, aliæ ex eodem patre tantum, aliæ ex eadem matre tantum gignuntur; ut superius suo loco docuimus. Duobusque recentibus doctissimis interpretibus adsentior, ut, quod Hebraice scriptum est, sive domesticæ cognationis , sive extraneæ sit, sic accipiatur, ut domesticæ cognationis nomine paterna , extraneæ materna intelligatur ; quoniam liberi patrem sequuntur, mater autem familiæ

ſuæ & caput & finis eſt, ut ait l.pronunciatio 195, in fi. D. de verb. ſignif. IV. *Amita tua nuditatem ne detegito; patris enim tui propinqua eſt. Matertera tua nuditatem ne detegito; matris enim tua propinqua eſt.* Levit.18, 12, 13, 14. Levit. 20, 19. Cum fratris filius amitam, ſororis filius materteram ducere uxorem prohibetur, vi ipſa relationis & analogiæ, viciſſim patruus fratris, avunculus ſororis filiam ducere prohibetur: primum, quoniam, ut ſuperius diximus, brevitatis cauſſa ſolius virilis ſexus mentio fit; deinde, quia ſubjecta legis ratio æque in illis valet, quod videlicet, ut amita & matertera, ſic etiam patruus & avunculus, parentis locum obtinent. Huc accedit nominum cognationis & adfinitatis (quæ ſancta quodammodo habenda ſunt) confuſio: nam, ut, ſi quis amitam duceret; patrem adfinis, &, ut ita dicam, ſororii haberet loco; ſoror autem fratri nurus efficeretur; frater ſorori ſocer. Eodem modo, ſi qua patruo ſuo nuberet, patrem adfinis, & (ut ita dicam) leviri haberet loco: unus frater alteri fratri gener efficeretur, alter vero alteri ſocer. Præterea, ſi nuptiæ cũ patrui uxore duobus locis prohibentur,

Levit.

Levit.18,11, & Levit.20,20; quanto magis ipsius patrui prohibendę sunt? Quod autem de patruo, avunculo, amita, matertera, hoc loco sancitum est, etiam ad propatruum, proavunculum, proamitam, promaterteram producendum esse, rationis paritas ostendit. nimirum, quoniam secundi patris, secundæ matris propinqui sunt: atque (ut jurisconsulti dixerunt) parentum locum ac numerum obtinent. Atque hactenus quidem Moses eos omnes, qui propinquorum numero habendi sunt, enumeravit: ex quo intelligi potest, cum consobrinos omiserit, eos in illum numerum referendos non esse. Itaque videmus, cap. Gen.28, Jacobum Rachęlem, avunculi sui Labani filiam uxorem duxisse. Item, Num. ult., Mosem dei imperio auctorem fuisse quatuor Tzelophchadi filiabus, ut patruorum suorum filiis nuberent. Sed &, cap. Jehos. 15, Othoniel Axam Calebi patrui sui filiam uxorem duxisse memoratur. Et in hanc sententiam August. lib. De civit. dei 15, cap. 16, *Experti sumus*, inquit, *in connubiis consobrinorum, quam raro per morem fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex*

lex humana. Hæc Augustinus, diligentior, ut apparet, legis divinæ observator, quam Ambrosius; qui, epist.66, ad Paternum, de his nuptiis illum consulentem, ita rescribit: *Quid est quod dubitari queat, cum lex divina etiam fratres patrueles prohibeat convenire in conjugalem copulam, qui sibi quarto sociantur gradu?* Utcumque sit, memorabile est, quod eodem loco Augustinus scribit: *Fuit*, inquit, *antiquis patribus religiosa cura, ne ipsa propinquitas, se paulatim propaginum ordinibus dirimens, longius abiret, & propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam, rursus matrimonii vinculo colligare, & quodam modo revocare fugientem.* Hæc Augustin. Primus autem Theodosius, imp. Christianus, ea consobrinorum matrimonia prohibuit: quam ipsius constitutionem & Ambrosius & August. vehementer probant. *Theodosius Imp.* (inquit eodem loco Ambrosius) *etiam patrueles fratres & consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine.* Et August. eodem loco: *Verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatē horrebatur illiciti, & quod fiebat cum consobrina, pene fieri cum sorore videbatur, quia & ipsi propter tam pro-*

pin-

pinquam consanguinitatem fratres vocantur, & pene germani sunt. Et aliquanto post: *Verumtamen quis dubitet, honestius hoc tempore etiam consobrinorum conjugia prohibita esse? quia nescio quo modo inest humana verecundia quiddam naturale atque laudabile, ut, cui quis debet, caussa propinquitatis, verecundum honorem, ab ea contineat.* Hæc ille. Extatque apud Cassiodor. lib. Variar. 7, formula veniæ ab imperatore petendæ, ut matrimonium cum consobrina contrahere liceret. ubi dilucide scribitur, idcirco eam veniam ab imperatoribus caussa cognita fieri, quia lex, qua matrimonium illud interdictum fuerat, non dei, sed hominum erat, qui longius, quam lex dei ferebat, pudicam observantiam (ut ejus formulæ verba usurpemus) posteris transmiserant. Post Theodosium tamen, quæ varietas juris istius acciderit, supra, cum de civili jure ageremus, expositum est. Nam etiam in Basil, lib. 28, titul. de injust. nupt., interdicuntur nuptiæ non modo inter consobrinos, qui ἐξάδελφοι dicuntur, verum etiam inter sobrinos, qui ἀνεξάδελφοι eodem loco adpellantur. Quinetiam Demetrius Chomatenus, in jure Orien-

Orientali, ſcribit, ſynodalibus quibuſdam decretis interdictas fuiſſe nuptias uſque ad ſeptimum gradum: *ut non liceat*, inquit, *ſobrino ſobrini ſui filiam accipere, cum ſit ejus ἀνεψιά*. Quod idem Alexius patriarcha teſtatur, legem fuiſſe, quæ connubium iis permittebat, qui octo inter ſe gradibus diſtarent; qui vero ſex, prohiberet. Sed, præterquam quod ſuperius docuimus, hanc ſeptimi gradus prohibitionem ex manifeſto eorum errore natam eſſe, qui cognationem eo gradu deſinere exiſtimabant; videmus, D. Auguſtinum, eo, quem paulo ante citavimus, loco, iſtam Græcorum ſuperſtitionem repudiaſſe, & ſobrinorum ſobrinarumque matrimonia probaſſe. Antiquos enim patres religioſos laudat, quibus curæ fuerat, propinquitatem (hæc illius verba ſunt) nondum longe poſitam rurſus matrimonii vinculo adligare, & quodammodo revocare fugientem. Ex quibus de Canoniſtarum, & qui Canoniſtas ſecuti ſunt, imperitia exiſtimare licet, qui in genealogia nuptiarum prohibitionem uſque ad quartum à genarcho gradum produxerunt; hoc eſt, uſque ad ſobrinis natos nataſque, qui jure civili octavo inter ſe gradu diſiuncti ſunt.

Cap. VIII.

Decreta ex lege dei, ad nuptias adfinium pertinentia.

I. *Nuditatem uxoris patris tui ne detegito; nuditas patris tui est.* II. *Nuditatem mulieris & filiæ ipsius (id est, privignæ tuæ) ne detegito: filiam filii ipsius, aut filiam filiæ ipsius, ne uxorem ducito: propinqui sunt patris tui, flagitium esset.* Levit. 18, 8. III. *Is qui cum uxore patris sui concubuerit, nuditatem patris sui detexerit, ambo necantor.* Levit. 20. IV. *Execrabilis, qui cum uxore patris sui concubuerit, quia detexit oram vestimenti patris sui.* Deut. 27. De directo adfinium ordine, qui parentum & liberorum locum obtinent, duæ sunt leges; quarum priore connubium interdicitur inter privignum & novercam, provitricum & proprivignã: caussaque hæc profertur, quia vitricus matris propinquus; noverca patris propinqua facti sunt; hoc est, per conjugium quasi alteri parentes effecti sunt. quapropter nudando ipsorum pudore, simul nudari parentum pudor, hoc est, violari parentum verecundia intelligitur. Quam rationem Philo in ejus legis ratione exposuit: Τοσαύτην δ' ὁ ἡμέτερος

νόμος

νόμος φυλακὴν πεποίηται τοῦ πράγματος, ὥστε οὐδὲ προγόνῳ τελευτήσαντος πατρὸς ἄγεσθαι μητρυιὰν ἐφῆκε, διά τε τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς σύνῳδον πάθος. ὁ γὰρ ἀλλοτρίας ἀπέχεσθαι διδαχθεὶς ὅτι μητρυιὰ προσεῤῥήθη, πολὺ μᾶλλον ἀφέξεται τῆς φύσει μητρός. Id est; *Ac tantam hac in re lex cautionem adhibuit, ut ne privigno quidem permiserit patre mortuo novercam in matrimonium accipere: cum ob patris reverentiam, tum quia μητρυιᾶς & μητρὸς nomina cognata sunt. nam qui ab aliena sibi temperare didicerit, quoniam ei μητρυιὰ dicebatur, multo magis ab ea quæ mater naturalis est, se continebit.* Item aliquanto post: Μήδ᾽ αὖ πρόγονον, χήραν, ἢ παρθένον, ζώσης μὲν τῆς γυναικὸς ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ μηδ᾽ ἀποθανούσης. δυνάμει γὰρ ὅγε πατρῷος πατὴρ, ὀφείλει τὴν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐν τάξει θυγατρὸς τίθεσθαι. *Privignam*, inquit, *ducere non licet, neque viduam, neque virginem, non modo uxore vivente, sed ne illa quidem mortua. Cum vitricus patris locum obtinuerit, æquum est, ut uxore sua natam filiæ loco habeat.* Hæc Philo. Atque hanc legem secutus Paulus, 1. Cor. 5, conjugium novercæ ut incestum & nefarium detestatur. I. *Nuditatem nu-*

rus

rus tua ne detegito, uxor filii tui est, ne detegito nuditatem ejus. Levit.18,15. II. *Qui mulierem & matrem ipsius uxorem duxerit, scelus admiserit; ambo igni cremantor; ne inter vos flagitium maneat.* Levit. 20, 14. III. *Execrabilis, qui cum socru sua concubuerit.* Deut. 27, 28. Sequitur alterum caput legis de directo adfinium ordine, quo connubiũ diserte interdicitur inter socerum & nurum, generum & socrum. Ex legis autem sententia, etiam superiorum & inferiorum, ut ex priore legis capite cognosci licet: ex quo eadẽ legis hujus ratio perspicitur, nimirum, quia cum hi parentum liberorumque loco sint, nudari eorum pudor non potest, ut non simul reverentia, quæ parentibus debetur, lædatur. *γαμβροὶ γὰρ ἀνθ' υἱῶν πενθεροῖς, καὶ ἀντὶ πατέρων γαμβροῖς πενθεροί·* inquit Philo, lib. de Monarch. 2. id est, *generi suis soceris filiorum loco sunt; vicissimque soceri suis generis loco parentum.* I. *Nuditatem uxoris fratris tui ne detegito; nuditas fratris tui est.* Levit. 18,15. II. *Qui acceperit uxorem fratris sui, facinus exterminatione dignum admiserit, nuditatem fratris sui detexerit; sine liberis sunto.* Levit.20, 21. III. *Nuditatem filiæ uxoris fratris tui, cognationis*

patris tui; soror tua est: ne detegito nuditatem ejus. Levit. 18, 11. Quod jam superioribus legis capitibus demonstratum est, non tantum verba legis, sed etiam sententia spectanda est. Itaque cum uxoris fratris nuptiæ nominatim prohibeantur, quia quasi soror est, ex sententia legis & paritate rationis earum quoque omnium personarum interdictæ nuptiæ intelliguntur, quæ sororum fratrumve locum obtinent. Itaque intelligendum est, *Conjugium non esse cum quondam fratris uxore, sororis marito, mariti fratre, uxoris sorore.* quæ personæ omnes vere proprieque adfines sunt. Eundemque in numerum referendam arbitror filiam uxoris patris. de qua, Levit. 18, vers. 11, cautum est, ut superioribus versibus prohibitæ intelligantur sorores natæ ex priore matrimonio, cum frater ex posteriore sit natus: hoc autem versu natæ ex posteriore. Atque ita video locum à quibusdam conversum. Neque enim iis adsentior, qui nuper sic verterunt: *Nuditatem filiæ uxoris patris tui, cognationis patris tui,* hoc est, quæ per matris suæ nuptias patris tui cognata facta est, *ne detegito:* ut scilicet comprivigna intelligatur. Quod comprobare idcirco non possum;

ſum ; quia , ut jam ſuperius aliquoties demonſtratum eſt, cum cognatus adfinis mei mihi adfinis non ſit , ſequitur , ut comprivigni adfines dici non poſſint. l. generali 34, §. 2, D. de rit. nupt. Neque ullus (ut opinor) in lege dei alius oſtendi locus poteſt, quo iſta quaſi adfinitas nominetur, & ad leges nuptiales referatur. Utcumque ſit, Philo de duarum ſororum nuptiis ita ſcribit: Πάλιν δύο ἀδελφὰς ἄγεσθαι τὸν αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, οὔτ' ἐν τῷ αὐτῷ, οὔτ' ἐν διαφέρουσι χρόνοις, κἂν τύχῃ τις τὴν προεγημένην ἀπεωσμένος. Ζώσης γὰρ ἔτι τῆς συνοικούσης, εἴτε καὶ ἀπηλλαγμένης, ἐάν τε χηρεύσῃ, ἐάν τε καὶ ἑτέρῳ γαμηθῇ, τὴν ἀδελφὴν οὐχ ὅσιον ὑπέλαβεν ἐπὶ τὰ τῆς ἠτυχηκυίας παρέρχεσθαι· προδιδάσκων τούτοις, τὰ συγγενικὰ δίκαια μὴ λύειν, μηδὲ ἐπιβαίνειν πταίσμασι τῆς οὕτως ἡνωμένης κατὰ γένος, μηδ' ἐναβρύνεσθαι καὶ ἐντρυφᾶν θεραπευομένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνης καὶ ἀντιθεραπεύουσαν αὐτούς. Id eſt; quemadmodum nos quidem convertimus: *Præterea non permittit lex, unum duas ſorores habere in matrimonio , neque eodem tempore, neque diverſis : ac ne tum quidem, cum priori miſſum eſt repudium. Nam, dum prior vel in matrimonio eſt, vel repudiata eſt , ſive vidua maneat, ſive alteri nubat, legiſlator non pium putavit,*

putavit, hanc in illius infortunatæ bona venire; docuitque illas, cognationis jura servare, neque in earum miserias, quæ sanguine ipsas contingunt, insultare, atque insolenter cum eorum inimicis oblectari. Hæc Philo. Porro, ne hoc quidem prætereundum videtur, quod Deut. 25, vers. 5, alia lex profertur, qua huic nostræ abrogatur, ut, si unus è duobus fratribus, indivisam adhuc paternam hereditatem simul possidentibus, alter sine liberis moriatur, superstes ejus viduam vel ducat, vel dotet: ut, qui primus ex eo matrimonio nascetur, demortui fratris nomen ferat, ejusque filius censeatur. qui specialis casus est, proprie, peculiariter & restricte ad civitatis Israëliæ rationem adcommodatus, neque ad gẽtem aliam ullam producendus, atque propter cujusque familiæ & heredioli rationem à legislatore exceptus: ut Iosephus lib. Antiquit. 4 testatur. Ubi vero frater liberos reliquerat, nefariæ cum ipsius vidua nuptiæ censeantur. Itaque idem, lib. 17, de Archelao loquens: Τοῦ πατρίου, inquit, παράβασιν ποιησάμενος, Γλαφύραν μὲν τὴν Ἀρχελάου θυγατέρα, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ γαμετὴν γενομένην, ἐξ οὗ καὶ τέκνα ἦν αὐτῇ, ἀπώμοτον ὂν Ἰουδαίοις,

δαίοις, γαμεῖσθαι ἀδελφῶν ἄγχιστ, ʃαμεῖν. I. *Nuditatem fratris patris tui ne detegito, ad uxorem ipſius ne accedito; amita tua eſt.* Levit. 18, 14. II. *Qui cum amita ſua concubuerit, nuditatem patrui ſui detexerit, ſine liberis moriuntor.* Levit. 20, 20. Cum patrui uxoris nuptiæ ob eam cauſſam interdicuntur, quoniam amitæ locum ac nomen obtinent, ex legis ſententia & rationis paritate ſequitur, ut etiam cum amitæ marito interdictæ intelligantur, quia quaſi patruus eſt: itemque ex altero latere, ut connubium non ſit cum avunculi uxore & materteræ marito; quoniam illa materteræ, hic avunculi locum & nomen obtinet: viciſſim autem etiam in lineis inferioribus, ne connubium ſit cum fratris ſororiſve filii uxore, fratris ſororiſve filiæ marito, vel cum filia fratris aut ſororis meæ uxoris: denique, ut ſummatim complectamur, ut, quibus in cognationis gradibus nuptiæ interdictæ ſunt, iiſdem in adfinitatis gradibus prohibitæ intelligantur: hoc eſt, ut conjunx à conjugis cognatis æque ut à ſuis abſtineat; propter rationem ab ipſo deo multis locis deſignatam; quia vir & uxor per matrimonium una perſona cenſentur.

CA-

Caput IX.

Index nominum cognationis, eorumque expositio.

Hoc loco peropportunum videtur, cognatorum omnium nomina & adpellationes exponere, tam eorum qui ad directam lineam, quam qui ad transversam pertinent. Ac primum omnium, *pater* dicitur, ex quo quis natus est, & cum filio confertur, ac primo gradu numeratur. l. 1, §. 1, & l. ult. §. primo gradu, D. de grad. Sed Persius primum, secundum, tertium patrem facit, ex quo quis prima, secunda, tertia generatione natus est, hoc est, avum & proavum: ut Cornutus in illis versibus interpretatur, quos sup. protulimus:

—Quare ex me, quis mihi quartus
Sit pater, &c.

Mater à nostris ea sola dicitur, quæ genitrix est, non etiam nutrix, ut apud alios auctores, quemadmodum Nonius testatur: & cum filio filiave confertur, ac primo gradu numeratur. d. §. 1, de grad. Plaut. Menæch.

Ita forma simili pueri, ut mater sua
Non internosse posset, quæ mammã dabat,

Neque

Neque adeo mater ipsa, quæ pepererat.
Avus dicitur patris vel matris pater, & cum nepote confertur, ac secundo gradu numeratur, d. l. ult. §. secundo gradu. Sed alius est paternus, alius est maternus. Ille confertur cum nepote nato ex filio; hic cum nepote nato ex filia. *Proavus*, avi vel aviæ pater, patris, vel matris avus; & cum pronepote confertur; ac tertio gradu numeratur. d. l. ult. §. tertio. Sed alius est paternus, alius maternus: ille confertur cum pronepote ex nepote, nato ex filio vel filia; hic cum pronepote ex nepte, nata ex filio vel filia. *Abavus*, proavi vel proaviæ pater, avi vel aviæ avus, patris vel matris proavus: confertur autem cum abnepote; & quarto gradu numeratur. d. l. ult. §. quarto. *Atavus* & *Adavus*, abavi vel abaviæ pater, proavi & proaviæ avus, patris vel matris abavus: confertur cum atnepote, & quarto gradu numeratur. l. ult. §. quinto gradu, D. de grad. *Tritavus*, ataviæ vel atavi pater. & cum trinepote confertur, ac sexto gradu numeratur. d. l. ult. §. sexto gradu. *Parentes* generali nomine dicuntur pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: & cum liberis conferuntur. *Majores* restri-

cto nomine dicuntur, qui supra parentes sunt; & cum posteris conferuntur: neque proprium in Latina lingua nomẽ habent. l. 4, §. parentem, D. de in jus voc. l. ult. §. parentes, D. de grad. Generaliter autem *majorum* nomine parentes continentur. Plaut. in Milit. glor. *Ibi mei majores sunt siti, pater, avus, proavus, abavus.* Item in Persa: *Nam numquam quisquam majorum meorum fuit, quin parasitando paverit ventrem suum, pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: Vnde hunc ego quaestum obtineo, & majorum locum.* *Parentes* autem adpellantur generali nomine, non modo qui per patrem, avum paternum, proavumve paterni avi patrem, verum etiam qui per matrem, aviam, proaviam, Titium contingunt. l. adpellatione 51, D. de verb. sign. nisi forte illa differentia adjungatur, *Parentes virilis sexus:* velut in l. si quis 5, §. 1, D. de adgnosc. lib. *Filius* cuique dicitur, qui ex eo genitus est, & cum patre confertur, ac primo gradu numeratur. d. l. 1. §. primo gradu. *Nepos* vere proprieque dicitur, qui ex filio filiave natus est; & cum avo confertur; ac secundo gradu numeratur. d. l. ult. §. secundo gradu. sed ille usitate his verbis desi-

designatur, *Nepos ex filio*; hic vero, *Nepos ex filia*. Depravata autem consuetudine nepos vulgo dicitur, fratris sororisve filius, ut in gloss. l. 7, C. de success. edict. contra Latini sermonis rationem. nam hic nullum in Latina lingua nomen habet, sed hoc modo designatur, *fratris sororisve filius*, ut Paulus testatur, in l.ult. §. tertio gradu, D. de grad. Et illam depravatam consuetudinem video non modo D. Ambrosii temporibus usurpatam fuisse; à quo lib. epist. 8, ep.66, neptis perspicue ad avunculum refertur; verum etiam Spartiani; qui in Hadriani vita sic scribit: *Ad amicitiam Traiani pleniorem rediit, nepte per sororem Traiani uxore accepta*. Quod Xiphilinus sic expressit: Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει. *Nepos ex fratre* promiscue dicitur, idem qui nepos fratris. *Nepos ex sorore*, idem qui sororis nepos. l. 7, D. de legit. tut. §. 1, Inst. de leg. agn. tut. l. nemini 17, C. de nupt. *Nepos mei fratris neptisve me patruum magnum adpellant*, inquit Paulus d. l.ult.§. quarto gradu, D.de grad. *Pronepos* est, qui ex nepote ex filio filiave natus est; & ad proavum refertur; ac tertio gradu numeratur. d. l.ult. §. tertio gradu, D. de grad. *Abnepos*, pronepotis

pronepti sive filius: nepotis, neptisve nepos: filii filiæve pronepos: confertur cum abavo; & gradu quarto numeratur. d. l. ult. §. quarto gradu. *Atnepos*, sive adnepos, abnepotis vel abneptis filius; confertur cum atavo; & quinto numeratur gradu. d. l. ultim. *Trinepos*, filii filiæve adnepos; confertur cum tritavo; & sexto numeratur gradu, d. l. ult. *Posteri* proprie & stricte dicuntur, qui infra trinepotem sunt. l. ult. §. parentes, D. de grad. & cum majoribus conferuntur. Generaliter autem eo nomine liberi omnes continentur. l. quod his 81, §. ult. D. de lega. 3. Itaque tyrannicum illud Caligulæ fuit, de quo Sueton. *Negabat*, inquit, *jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent: neque enim intelligi debere posteros ultra hunc gradum*. *Frater* tribus modis dicitur; nam aut per eundem patrem tantum, aut per eandem matrem tantum, aut per utrumque eundem accipitur. l. ult. §. secundo gradu, D. de grad. Qui ex eodem patre & eadem matre natus est, *germanus* adpellatur: ut Corn. Fronto testatur. Plaut. Menæch.

Hi sunt gemini germani duo:

Nam

Nam & patrem & matrem commemorant pariter, qui fuerint sibi :

& paullo post :

Spes mihi est, vos inventuros fratres germanos duos,

Geminos, una matre natos, & patre uno, una die.

Qui vero ex eodem patre tantum natus est, *consanguineus* dicitur; qui ex eadem matre tantum, *uterinus*. l. fratres 27, C. de inoff. testam. l. 3, C. de legit. tu. l. pen. & l. ult. C. de legit. hered. §. 1, §. ceterum, Inst. de leg. adgnat. success. Cæsar comment. Gall. 1: *Sororem ex matre, & propinquas suas, nuptum in alias civitates collocasse*. Illi, *adgnati* sunt; hic, *cognatus* tantum. l. ult. C. ad senat. Tertyll. Conferuntur autem promiscue omnes inter se germani, consanguinei & uterini; & secundo numerantur gradu. l. ul. §. secundo gradu, D. de grad. Sane animadverti, antiqua lege Pompeia, quos germanos & consanguineos adpellavimus, *patrueles* ex patris persona dici: quos vero uterinos, ex matris persona *matrueles*. l. 1, D. ad l. Pomp. de parric. qua de re in obser. v disputavimus. *Consanguinitas* apud auctores nostros non generaliter pro cognatio-

ne, & conmunione sanguinis, usurpatur, sed specialiter pro adgnatione, quæ est inter fratres & sorores ex eodem patre natos:& species adgnationis dicitur in §. pe. Inst. de succ. cognat. Videturque id non legis XII tab., sed legis Voconiæ verbum fuisse. Nam, cum in l. XII simpliciter ita scriptum esset: *Si intestato moritur, cui suus nec extabit heres, adgnatus proximus familiam habeto*: Voconia lex ei abrogavit, statuitque, *ut adgnata, nisi consanguinea, succederet*; eo verbo fraternitatem ex patre significans, l. 1, §. pe. D. de suis & legit. non tantum naturali, verumetiam adoptivo. §. 1, D. de legit. adgn. tut. l. 2, §. sed etsi ipsa. l. 3. D. ad Tertyl. *Sanguinis* autem nomine proprie in libris nostris communio sanguinis, id est, naturalis cognatio, designatur. l. 2, D. und. cognat. l. 8, D. de regul. jur. l. 23, D. de adopt. l. 13, De man. vind. *Consanguinei* autem frequentissime ab adgnatis separantur. velut in l. 2, §. 1, D. und. legit. l. 2, D. de suis & legit. *Fratris* nomen etiam patrui filio tribuitur, sed cum patruelis adjectione. Itaque duorum fratrum filii, quia secundi patris filii sunt, fratres inter se adpellantur. Cic. de Fin. 5: *Cicero frater noster,*

ster,

ſter, cognatione patruelis, amore germanus. Plaut. in Pœnulo: *Carthaginenſes fratres patrueles duo fuere.* Et multo poſt, Agoraſtocles, patruelis alterius filius, Pœnum ſibi propiorem ſobrino, qui patris ſui frater patruelis fuerat, idcirco patruum adpellat: *O patrue mi patruiſſime.* Pœn. *Quid eſt, fratris mei gnate?* hoc eſt, fratris mei patruelis. Nam paullo poſt una ex filiabus ſic loquitur: *Hic ſuos cognovit modo, & hunc ſui fratris filium.* nimirum patruelis. Itaque non multo poſt, in eadẽ ſcena, mendum eſſe oportet in loco: *Vos eſtis ambæ meæ filiæ, & hic eſt cognatus veſter, hujuſce fratris filius Agoraſtocles.* Nam pro Huiusce legendũ adfirmo, Jachonis; quem fratrem ipſius patruelem fuiſſe, ex ſuperioribus ſcenis intelligitur. *Sororis* eadem, quæ fratris, adpellatio eſt. *Fatris filius* is dicitur, qui cum patruo & amita confertur. l. fratris 21, C. de inoff. teſt. & tertio gradu numeratur. l. 3, C. de legit. her. & d. l. ult. §. tertio gradu. qui tamen, ut ſup. diximus, depravata conſuetudine, nepos nominatur. *Sororis filius* is dicitur, qui cum avunculo vel matertera confertur. d. l. fratris. & tertio numeratur gradu. qui tamen, eadẽ cor-

rupta consuetudine, nepos adpellatur. *Fratris nepos* dicitur, qui cum propatruo confertur; & quarto numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto gradu. qui interdũ nepos ex fratre dicitur, ut sup. docuimus. *Sororis nepos* dicitur, qui ad avunculum magnũ refertur; qui & ex sorore nepos interdũ adpellatur; & quarto numeratur gradu. d. §. quarto gradu. *Fratris sororis pronepos* dicitur, qui ad patruum avunculumve majorem refertur; & quinto numeratur gradu. d. §. quinto gradu. *Patruus* dicitur frater patris; & cum fratris filio confertur; ac tertio numeratur gradu. d. l. ul. §. 3, D. de gra. l. 2, §. 1, D. de suis & legit. l. patruo 7, C. de legit. here. l. pe. D. de legit. tutor. Interdum autem *patruum* vocari fratrem patris patruelem, à fratris patruelis filio, paullo ante, ex Plauti Pœnulo demonstravimus; quippe cum patruelis filius fratris filius adpelletur. *Propatruus* dicitur, qui & patruus magnus, avi frater; & cum fratris nepote confertur; quartoque reperitur gradu, l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. l. pen. D. de leg. tut. *Patruus major*, est proavi frater, patris & matris patruus magnus; & cum fratris pronepote confertur; quintoque repe-

reperitur gradu.d.l. ult. §. patruus major. *Patruus maximus*, est abavi frater; qui & *Abpatruus* dicitur; & ad fratris abnepotem refertur; sextoque reperitur gradu. d.l. ult.§. patruus maximus. *Amita*, est patris soror; & cum fratris filio confertur: ac tertio gradu ab illa est. l. ult. §. tertio gradu,l.5,C. qui pet. tut. *Amita magna*, vel proamita, avi paterni soror; & cum fratris nepote confertur; à quo quarto gradu est. l.1, §. quarto, l. ult.§.quarto, D. de grad.l. per adoptionẽ 17,§.ult.D.de rit. nupt.l. pen. C. qui pet. tut. *Amita major*, est proavi paterni soror;& cum fratris pronepote confertur; quintoque reperitur gradu. d.l. ult.§. quinto gradu. *Amita maxima*, est abavi paterni soror; & cum fratris pronepote confertur; & sexto numeratur gradu.d.l. ult.§.sexto gradu. *Avunculus* dicitur frater matris; & cum sororis filio confertur. l. fratris 21,C. de inoff. test. ac tertio numeratur gradu.l. penult. D. und. legit. l. ultim. §. tertio gradu, D. de grad.l.6, C. commun. de success. *Avunculus magnus* dicitur, qui aviæ frater est; & cum sororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. l. ult. §. quinto gradu, de grad. *A-*

vunculus major dicitur, qui proaviæ frater est; & cum sororis pronepote confertur; quintoque reperitur gradu.l.ult. §. quinto gradu. *Avunculus maximus* dicitur, qui abaviæ frater est; & cum sororis abnepote confertur; sextoque numeratur gradu. d. l. ult. §. sexto. Idem etiam *abavunculus* adpellatur.l.3,D.eod. *Matertera*, dicitur matris soror, quasi mater altera, (ut Festus scribit,) & cum sororis filio comparatur. d. l. fratris, C. de inoff.test.ac tertio numeratur gradu. d. l. ult. §. tertio, D. de grad. l. patruo 7, C. de legit. hered. *Matertera magna*, dicitur aviæ soror; & cum sororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto. *Matertera major*, dicitur proaviæ soror; & cum sororis pronepote comparatur; quintoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quinto. *Matertera maxima*, dicitur abaviæ soror; & cum sororis abnepote comparatur; sextoque numeratur gradu. l.6. & d. l.ult. §. sexto, de gradib. *Patrueles*, interdum præcise, interdum conjuncte *fratres patrueles*, invicem dicuntur duorum fratrum filii; qui propterea semper inter se conferuntur: veluti in l. dotem 16,D.de const. pec. similiterque *sorores patrueles*,

quæ

quæ duobus ex fratribus natæ ſunt: & quarto gradui adſcribuntur. §.3, Inſt.de grad. Neque unus dici patruelis poteſt, quin eodem quoque nomine alter viciſſim adpelletur. Nam patruelis, eſt patrui filius, filia. l. 1, §. quarto gradu. & l. ult. §.eod. gradu, D. de grad. Vetuſte tamen *patrueles fratres* dicuntur in lege Pompeia de parricidis qui ex eodem patre nati ſunt, ut ſup. notavimus. *Conſobrinus* proprie & ſpecialiter eſt materteræ filius. Itaque dupliciter hoc nomen uſurpatur, cum aut duæ materteræ ſunt, aut una tantum. Nam qui duarum ſororum filii ſunt, conſobrini dicuntur, quaſi conſororini. ac tum inter ſe referuntur; eſtque alter alteri conſobrinus, quippe alter alteri materteræ filius. Rurſus conſobrinus dicitur, cum ex una parte matertera eſt, ex altera avunculus; ut puta cum ex fratre & ſorore filii prognati ſunt; tum enim ambo invicem conſobrini adpellabuntur, atque inter ſe conferuntur, quippe cum ille avunculi, hic materteræ filius ſit. l.7, §. quarto. l.ult. §. eod. gradu, de gradib. Sed recepta conſuetudine latius hoc nomen productum eſt, ut generaliter patrui, amitæ, avunculi, materteræ filios comprehen-

dat, quartoque numerentur gradu.l.1,§. quarto. l. ult. §. eod. gradu, D.de grad. l. 1,C. und.legit. Quod cum ita sit,nihil mutandum est apud Paulum,lib.sent.4; ubi sic legitur : *Consobrinus, consobrina, id est, avunculi & matertera filius , filia: Amitinus , amitina, id est , amita filius, filia : Itemque consobrini , qui ex duabus sororibus nascuntur.* Ubi video, esse, qui absurdissime delenda hęc verba censent: ET MATERTERÆ.Itē illa,ITEMQUE CONSOBRINI , QUI EX DUABUS SORORIBUS NASCUNTUR. *Amitinus, amitina,* amitæ filius, filia , inquit Paulus, sent.4, t. 11. Itaque usurpatur in l.5, C. commun. de success. Confertur cum sobrino, ut, qui mihi, ex amita mea natus, amitinus est, eidem ego , ex avunculo ipsius natus, sim consobrinus. *Amita tua filii* (inquit Justin.) *consobrinum te adpellant , tu illos amitinos.*§. quarto gradu, Inst. de grad. Quod cum aptissime quadret atq; conveniat, permirum mihi videtur,quod & Caius, in l.1, & Paulus,in l. ult.§.quarto gradu, D. de grad. amitinos inter se, sicut & patrueles inter se, conferre scribunt; quasi amitini sint, ut Nonius scribit, fratrum maris & fœminæ filii , hoc est,fratris & sororis filii inter se. Quod mihi

mihi usque eo novum videtur, ut verear, ne tribus locis mendum inrepserit apud Justinianum, Caium, Paulum. Difficile hoc dictu est. Sed certe apud Justinianum oratio non cohæret. nam, cum ita scripsisset, *At, eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici, putant:* mox contrarium subjungit; *Itaque*, inquiens, *amitæ filii consobrinum te adpellant, tu illos amitinos.* Quæ nemo sanus congruere adfirmabit. Cogitandumque arbitror, ecquid potius ita scripserit: *Eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, consobrinos & amitinos proprie dici, putant.* Nam, quid est argumenti aut rationis, eum, qui ex avunculo natus est, amitinum adpellare? Itaque apud Caium commodius ita legeretur: *Item consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ, id est, qui quæve ex fratre & sorore propagantur.* l. 1, D. de grad. Et apud Paulum: *Ex fratre & sorore consobrinos, consobrinas; amitinos, amitinas:* ut (quemadmodum superius dictum est) consobrinus cum amitino, vicissimque hic cum illo conferatur: quod & Justiniani testimonium, & nominis ratio, & Pauli locus in Sententiis apertissime flagitant. *Sobrini* proprie sunt, inquit Caius,

ius, qui ex fratribus patruelibus aut cō-ſobrinis, aut amitinis, undique propagantur. Itaque in themate cognationis, patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepotes, ſobrini dicuntur ei de quo quæritur. Conſtanterque veterem ſententiam meam retineo, ut apud Caium, in l. 2, D. de grad. ſic emendetur: *Item patrui magni, &c. nepos, neptis, qui ex fratribus patruelibus, aut conſobrinis, aut amitinis, undique propagantur, & proprie ſobrini vocantur.* alioqui bis idem eodem loco numeraretur. Conferuntur ergo inter ſe ſobrini. nam qui me illo nomine adpellat, eundem ego viciſſim eodem nomine adpello. qui & ſexto à me numeratur gradu. *Proavi pronepotes*, ait Paulus, *ei, de cujus cognatione quæritur, ſobrini ſunt, & invicem huic illi ſobrini.* d. l. ult. §. ſexto gradu, verſic. ex quibus. Quod ad eorum ſententiam refellendam valet, qui hos inter ſe conſobrinos dici putant, propter eos Pauli locos, ubi ſic nominantur. ut lib. ſent. 4, tit. 11, §. ſexto gradu: *Patrui magni nepos neptis, id eſt, propioris ſobrini filius, filia; qui conſobrini vocantur.* Et §. ſeq. ubi conſobrini filium, filiam, ſeptimum in gradum refert.

refert. Itemque l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. ubi sic legitur: *Sororum fratrumque meorum nepotes, neptes, item mei, inter se consobrini sunt.* Nam, pro CONSOBRINI legendum ac restituendum esse SOBRINI, cum utriusque nominis differentia diligenter ubique servata convincit, tum etiam aliorum locorum sexcentorum auctoritas, in quibus constanter istæ adpellationes distinguuntur. Cic. lib. offic. 1: *Sequuntur fratrum conjunctiones, post consobrinorum, sobrinorumque.* Ælius Gallus jurisconsultus, apud Festum: *Sobrinus est patris mei, matrisve meæ, consobrini filius. Sobrino natus,* dicitur sobrini filius, septimoque censetur gradu: confertur autem cum propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ nepote. Quem enim ego sobrino natum adpello, is me vocat propatrui sui nepotem. Caussa autem adpellationis est, quia in sobrinorum gradibus cognationis nomina desinunt. Qua de caussa, cum sobrini filius proprium in Latina lingua nomen non habeat, demonstrativo nomine adpellabitur. l. ult. §. ult. D. de gradib. l. ult. Inst. de succ. cogn. l. 1, §. 2, D. und. cogn. & apud Paul. d. lib. sent. 4, tit. 11,

§. ult.

§. ult. & §. pen. ubi tamen mendose legi CONSOBRINI FILII, FILIÆ, restituendumque, SOBRINI, sup. demonstravimus. *Propior sobrino* (qui & *propius sobrino*, & *propior sobrinus* adpellatur) is demum dicitur, qui propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius est, quasi qui uno gradu citerior est quã sobrinus; atque idem ipse patri ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinus est; quintoque numeratur gradu. l. 1, in fi. l. 2, l. ult. §. quinto gradu. D. de grad. & apud Paul. sent. 4, tit. 11, & Justin. §. quinto gradu, Inst. de grad. Ex quo intelligitur, propiorem sobrino cum eo tantum conferri, qui patruelis, amitini, ac generaliter consobrini filius est, ut, quem ego sobrino propiorem nomino, is me consobrini sui filium adpellet. Similiterque Paulus, in d. l. ult. §. sexto gradu, dilucide scribit; patrui majoris filium, patri ejus, de cujus cognatione quæritur, esse propiorem sobrino. Et, paucis versibus interjectis; patrem ejus, de quo quæritur, pronepoti proavi esse propiorem sobrino. Itẽ, in §. seq.; patrui maximi filium, qui septimo gradu est, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propiorem sobrino adpel-

adpellat. Et paullo post; patrui majoris nepotem, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propius sobrino. Itaque in hac tabula:

Thare

Nachor	*Abraham*
Bethuel	*Isaac*
Laban	*Iacob.*

in qua Laban Jacobo sobrinus est, Bethuel erit Jacobo propius sobrino: vicissimque cum Jacobus Labano sobrinus sit, Isaacus Labano dicetur, propior sobrino: utpote qui uno gradu, quam sobrinus, citerior sit. Et, cum Genes. 24 dicatur Isaacus Rebeccam Labani sororem in uxorem duxisse: Latine sic efferemus: Rebecca propiori sobrino nupsit; Isaacus consobrini filiam duxit. Atque ita videmus, propiorem sobrino vocari, in l.2, C.commun.de succ. Quod cum ita sit, idque perspicue à Paulo Massurii auctoritate confirmetur, ac tã multis locis constanter à jurisconsultis tradatur, neminem dubitaturum arbitror, quod apud Festum mendose sic legatur: *Propius sobrino mihi est consobrini*

mei

mei filius: proinde quasi nomen hoc reciprocetur, sicut sobrini aut consobrini adpellatio: ut, quemadmodum propatrui filius Titio est propior sobrino, ita vicissim Titius illi propior sobrino sit. In quo vitium est apertissimum. Nam, cum propior sobrino sic dicatur; qui sobrino citerior est, ut jam diximus; satis constat, consobrini nepotem sobrinum non esse. Praeterea Caius, Paulus, imperator, iterumque Paulus consobrini filium à propiore sobrino semper accurate distinguunt, eosque in computandis quinti gradus personis separatim enumerant; ut ea nomina confundi sine temeritate non possint. Quo probabilior mihi eorum sententia videtur, qui in l. 2, C. und. legi. verba illa, id est, A CONSOBRINA NATUM, glossema vel indocti, vel semidocti interpretis fuisse arbitrantur, sub illis imp. verbis subjecta: *Cum propiorem sobrinum,* &c. praesertim cum de jure propioris sobrino consulenti, nihil opus illo glossemate fuerit; non magis quam in l.2, C. comm. de succ. De propiore sobrino mentio fit in l.5,D.de injur.l.1,D.ad leg.Jul.repet. l.3, D. ad leg.Pomp.de parricid. & in Collectaneis, tit.9.

CAP.

Caput X.

Index nominum adfinitatis, eorumque inter se relatio.

Socer, est viri aut uxoris pater. l. 4. §. gradus, D. de grad. & ad generum, nurumque refertur. *Socrus*, est viri aut uxoris mater. & ad generum nurumque refertur. late tamen etiam ad uxoris aviam & proaviam producitur. d. l. 4, §. gradus, D. de grad. l. 14 §. ult. D. de rit. nupt. *Prosocer*, (qui & socer magnus dicitur,) est uxoris aut mariti avus; & ad progenerum & pronurũ refertur. d. l. 4, §. gradus, & l. 3, §. ult. D. de postul. *Prosocrus*, (quæ & socrus magna dicitur,) uxoris aut mariti avia est; & ad progenerum pronurumque refertur. d. l. 4, §. gradus. *Gener*, filiæ maritus; & cum socero socruve confertur. d. l. 4, §. gradus. Capitolin. in Anton. Pio: *Gener per majorem filiam, Lamia Syllanus; per minorem, Marcus Antoninus, fuere.* *Nurus*, filii uxor: & cum socero socruve rationem habet. d. l. 4, §. gradus. Late tamen etiam ad nepotis ex filio filiave mea nati uxorem hoc nomen producitur. l. 6. D. eod. l. adoptivus 14. §. 2, D. de rit. nupt. *Vitricus*, maritus alter matris;

tris; & cum privigno, privigna, confertur. d.l.4, §. gradus. & l.3, C. commun. de success. *Noverca*, altera patris uxor; & cum privigno, privigna, confertur. d. l.4, §. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad avi & proavi uxorem hoc nomen producitur. l. adoptivus 14, §.2, D. de rit. nupt. *Privignus*, uxoris filius ex alio marito, itemque mariti filius ex alia uxore natus; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad uxoris nepotem & pronepotem hoc nomen producitur. l.14, §.2, D. de rit. nupt. Transfertur etiam hoc nomen ad eum, qui ex non nupta, quæ post alteri nupsit, natus est. l. privignus 7, D. eod. Sed in eo, qui ex uxore mea, quæ post divortium alteri nupsit, & filium susceperit, proprie non usurpatur. l. si qua mihi 12. §.2, D. de rit. nupt. *Privigna*, uxoris filia ex alio marito, itemque mariti filia ex alia uxore nata; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus. *Consoceri* dicuntur inter se, quorum unius filius alterius filiam uxorem duxit. Tranquill. Claudio: *Appium & Syllanum consocerum suum occidit.* Superius autem dixerat, Claudium filiam suam Octaviam

Sylla-

Syllano adolescenti Appii filio desponsasse. Credo, eadem ratione *comprivignos* dici posse, quorum unus novercæ filius alteram vitrici filiam, aut ex contrario, uxorem duxit. velut in §. mariti, Inst. de nupt. l. cum hic status 32, §. si socer. & pass. D. de don. int. vir. Atque hæc quidem eorum nomina sunt, qui parentum liberorumve locum obtinent. §. adfin. Inst. de nupt. l. ultim. D. de rit. nupt. Sequitur eorum recensio, qui fratrum & propinquorum numerum obtinent. quorum nomina in Latina lingua perpauca exstant, sed disciplinæ caussa nobis fingenda, & supponenda erunt. *Fratria*, fratris uxor. Quamquam Nonius, *Fratria*, inquit, *adpellantur fratrum inter se uxores.* Quod si verum est, mendum esse apud Modestinum videtur, ubi sic legitur: *Duorum fratrum uxores janitrices dicuntur, apud Græcos εἰνάτερες.* Corrigendumque, FRATRIÆ. l. 4, §. gradus, D. eod. Fratrissam autem fratris uxorem Canonistæ adpellant, 35, q. 5, c. quod autem. Cicero, pro Cluentio: *Nam cum esset gravida Auria fratris uxor. Sororius*, sororis maritus: novum & commentitium. Nam (ut Isidorus testatur, lib. Etym. 10, c. 7) nullum in Latina

tina lingua nomen habet. Cicero, pro C. Rabirio; *Cariorem huic sororis maritum quam sororis filium fuisse.* Idem, Philipp. 2: *Dixit in sororis suæ virum; vitricum tuum.* *Levir,* frater mariti, vetus est. l. 4, §. grad. *Levir,* inquit Nonius, *dicitur frater mariti, quasi levus vir.* *Profrater,* frater uxoris; novum, & à nobis fictum, quoniam ei Latinum (ut eodem loco Isid. testatur) nomen deest. Cicero, pro Domo: *Quis ergo adfuit? Frater,* inquit, *uxoris meæ.* Tranquill. in Jul. *L. Cinna, uxoris fratri, reditum in civitatem confecit.* *Glos,* soror mariti; vetus est. l. 4, §. gradus, D. de grad. Et apud Festum. *Glos,* inquit, *viri soror, à Græco γάλως.* Nonius etiam fratris uxori hoc nomen tribuit. *Glos,* inquit, *adpellatur mariti soror, atque eadem fratris uxor.* *Prosoror,* soror uxoris; novum est, & à nobis excogitatum, quoniam (ut eodem loco Isid. scribit) Latinum nomen non habet. Porro in patrui & amitæ, avunculi & materteræ gradibus, Latina nulla extant adfinitatis nomina. Itaque efferre illa sic cogemus: *Patrui* vel *avunculi uxor: Amitæ* vel *materteræ maritus.* Capitolinus, in Anton. Philos. *Alexandria, filia Cassii, & Druncianus, gener,*

gener, commendati amitæ marito, Item; *Amitæ Martii virum Antoninum Pium Adrianus ea lege in adoptionem legit.* Itẽ in Anton. Pio: *Ita ſibi ille adoptaret M. Antoninũ, fratris uxoris ſuæ filium.* Quod idem de propatruis, proavunculis, proamitis, promaterteris, cæteriſque ſuperioribus intelligendum eſt. Conferuntur autem inter ſe hoc modo:

Levir, frater mariti.	*Fratria, fratris uxor.*
Fratria, fratris uxor.	*Glos, ſoror mariti.*
Sororius, ſororis maritus.	*Profrater, frater uxoris.*
Sororius, ſororis maritus.	*Proſoror, uxor ſororis.*

FINIS.

DE SPURIIS, ET LEGITIMATIONE.

CAP. I.

Spuriorum definitio, nominis notatio, & divisiones multiplices.

SPURIUS, generale nomen est, quod iis omnibus convenit, qui sine patre justo nati sunt. Cujus adpellationis originem haud scio an satis commode jurisconsulti ad Græcam notationem retulerint: quasi qui σπορά-δην concepti sint. nam si ita esset, hoc quoque nomen usurpatum à Græcis fuisset. Quare videamus, num probabilius sit, quod Plutarchus scribit; Cum ii qui sine patre justo nati essent, iisdem literis designarentur, quibus prænomen Romanum *Spurius* scribitur, hoc est, SP: tandem eo rem consuetudine lapsam esse, ut *Spurii* adpellarentur. Quam multi autem ejusmodi primis urbis Romæ incunabulis fuerint, cum ex Dionysii lib. 4 in-

4 intelligi potest, tum etiam ex eo, quod Livius, lib. 10, testatur, reliquos sane non multos *patricios* esse nominatos: quasi qui patrem ciere possent: itemque *ingenuos*. *An unquam fando audistis*, inquit, *patricios primo esse factos, non de cælo delapsos, sed qui patrem ciere possent*. id est, nihil aliud quam ingenuos. Spurius ergo est, qui sine justo patre natus est: hoc est, qui patrem demonstrare non potest: vel qui potest quidem, sed non eum, qui jure Quiritium probatus est. Hinc illud sive Valerii Maximi, sive alterius: *Spurii dicuntur, patre incerto nati: quasi ἀπάτορες*. Et Ulpianus, tit. Regul. 4: *Qui matre*, inquit, *certa, patre autem incerto, nati sunt, spurii adpellantur*. Itaque, quoniam, ubi legitimæ nuptiæ sunt, patrem liberi sequuntur, l. cum legitimæ 19, D. de stat. hom. ac proinde jus postliminii patri competens etiam ei qui apud hostes ex eo & uxore ipsius natus est, conpetit: rescriptum est, eum qui cum sola matre in civitatem revertisset, spurium habendum esse: quippe, qui tum demum, cum in civitatem adfertur, nasci videatur. l. divi 25, D. de captiv. Nam, ut patrem definimus eum, quem nuptiæ demonstrant, l. 5, D. de stat. hom.
eodem

eodem modo filium nominamus eum, qui ex viro & uxore ipsius nascitur. l. filium 6, D. de his qui sunt sui vel alien. Denique, spurii in libris nostris passim opponuntur justis liberis. ut l 4, in fi. D. de in jus voc. l.ult. C. quand. mult. tut. offic. l. ult. C. qui petant. tut. quēadmodum apud Græcos νόθοι opponuntur γνησίοις. ut Novell.89. & apud Euripidem in Andromacha: Νόθοι τε πολλοὶ γνησίων ἀμείνονες. De hoc autem *nothorum* vocabulo Quinctilianus, lib.3, c.6, ita scribit: *Nothum, qui non est legitimus, Græci vocant.* Latinum rei nomen (ut Cato quoque in oratione quadam testatus est) non habemus, ideoque utimur peregrino. Iam vero spurii passim in iisdem libris nostris *vulgo quæsiti* adpellantur. ut l. vulgo quæsiti 23, D. de stat. homin. proque iisdem nomen hoc usurpatur. uti patet ex collatione l. 2,& l. 4, D. und. cognat., cum Ulpiani tit. Reg. 5. Vnde, quemadmodum spurii iustis liberis, sic etiam vulgo quæsiti jure quæsitis opponuntur. l. patronus 18, D. de bon. libert. l. si quis liberis 5, §. 2, D. de adgnosc. lib. & justus pater opponitur matri quæ vulgo concepit. l. lege Iulia 44, §. 1, D. de rit. nupt. Rursus, adpellan-

pellantur & *filii naturales.* ut in Rub. C. de nat. lib. & l. ul. D. de his qui sunt sui vel alie. l. omnes 17, §. 1, D. quæ in fraud. cred. l. naturalis 5, D. de perscrip. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. ult. C. qui pet. tut. Qua de caussa pater naturalis confertur cum filia vulgo quæsita. in l. adoptivus 14, §. 1, D. de rit. nupt. & l. 3, D. de lib. causs. Spuriorum autem divisio est multiplex. Nam alii ex concubinatu nascuntur, alii ex scortatione, alii ex stupro, alii ex adulterio, alii ex incestu. Vel hoc modo planius: Ex concubina, ex meretrice, ex virgine, vel vidua honestæ existimationis, ex adultera, ex cognata, ex serva non concubina, aut ex peregrina. l. 25, D. de captiv. ex uxore injusta; ut ea quę sine patris iussu ducta est. Apul. VI: *Impares nuptiæ, & præterea in villa, & patre non consentiente facta, legitimæ non possunt videri; ac per hoc spurius iste nascetur.* De quibus omnibus eo, quem proposuimus, ordine disserendum est. Ac primum de iis qui ex concubinis nascuntur. De quibus ipsis nonnihil prius explicandum est. Nam earum genera duo in libris nostris reperio. unum, quod ante Justinianum in usu fuit: alterum, quod à Justiniano nove inductum est, &

 suis

ſuis legibus atque conditionibus deſinitum.

Caput II.

De concubinis, & earum jure.

Ergo, quod ad antiquum jus attinet, *concubina* dicebatur mulier, ſive ſerva, ſive libera, innupta, quam quis non uxoris loco, ſed concubinatus tantum cauſſa, ſine ſtupri crimine, habebat. Nam ſervas quoque pro concubinis haberi ſolitas, patet ex l. denique 8, D. de pignor. l. pe. D. de reb. auct. jud. poſſid. l. ult. C. comm. de manu. &c, qui ex iis naſcebantur, ſervi erant; *filiique naturales* dicebantur. l. ult. de his qui ſui vel. l. naturalis, D. de perſcr. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. naturali 7, D. eod. l. ult. C. quand. mul. tut. offic. neque aliud juris, quam alii ſervi, habebant. l. 3, C. de inceſt. nup. Rurſus, harum concubinarum duo erant genera. Nam aliæ, honeſtæ, matronæ, matresf. adpellabantur: veluti ingenuæ; quæ, teſtatione interpoſita, ſeſe alicui in concubinatum dabant. l. 3, D. de concub. aut libertæ; quæ ſuis ſe patronis jungebant. l. probrum 41, D. de ri. nup. l. 3, §. 1,

§.1, D. de do. int. vir. & uxo. l. si uxor 13, D.de adult. ubi matronæ & matresf. adpellantur. atque adeo tradıtur, eas, si sese alteri prostituerint, adulterii accusari posse: non tamen jure mariti, sed jure extranei. Aliæ vero, probrosæ & turpes habebantur; veluti quæ, libertæ, sese alteri quam patrono in concubinatum tradebant. d. l. probrum. & l. cum tabulis 16, §.1, D. de his quæ ut indig. De quo, §. idcirco, paulo copiosius explicandum est; quoniam ex eo maxime tota pendet illa disputatio; An ex concubina nati, spurii, & vulgo quæsiti, dici antiquo jure possent. Cum enim viri unius cum una muliere concubinaria consuetudo est, neque sine patre certo natus ex ea filius videtur, neque vulgo quæsitus. Huic hominum nonnullorum disputationi obiicimus primum auctoritatem l. 2, & 4, D. und. cog. itemque §. vulgo, de succ. cogn. ubi traditur, bonorum possessiones unde cognati iis concedi qui spurii & vulgo quæsiti sunt. de quibus enim potius illud accipiendum est, quam de iis qui ex honesto concubinatu nati, & jure civili probati sunt? qui si spuriorum nomine non intelliguntur, ecquonam, quæso,

alio nomine illa bonorum possessio iis deferetur? Præterea Ulpianus, in d. l. cùm tabulis, rem omnem perspicue demonstrat. Cujus hanc esse sententiam arbitror, longe ab aliorum opinione dissidentem: *Cassianus senator Rufinam ingenuam, pleno & maritali honore dilexerat, ex eaque puellam suceperat.* Honos autem ille non concubinas, sed uxores facit, extra quam si corpore quæstum fecerint. l. in liberæ, de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de don. int. vir. & uxor. l. 3, D. de concub. l. donationes 31, D. de donat. Cum Cassianus testamentum faceret, filiam illam ex ea conjunctione natam heredem instituit. mortuo Cassiano, legitimi heredes institutionem oppugnabant, hac de caussa, quod dicerent, Rufinam, imprudente Cassiano, vulgo corpore quæstum fecisse: tametsi non palam: ut in d. l. probrum, de rit. nupt. ac proinde tantum abesse, ut illa uxor fuerit, ut ne concubinæ quidem loco habenda sit: stuprũ enim cum ea commissum fuisse. d. l. in liberæ. & l. 3, D. de concub. Imperatores tamen rescripserunt, institutionem valere: quia concubinæ sine dubio hereditatum capaces sunt: sive illæ honestæ, sive probrosæ sint,

ſint. quod ſi cum concubinis teſtamenti factio eſt, multo magis cum iis qui ex ipſis nati ſunt. Poſtremum argumentum ſumi poteſt ex l. Imperatores 29, §. 1, D. de proba. ubi natus ex adulterio uxoris, ſpurius adpellatur. nam, ſi ex uxoris adulterio natus, ſpurius eſt, quāto magis qui ex concubinæ ſcortatione ſuſceptus erit? Atque hoc nimirum illud eſt, quod Papinianus ſcribit, apparuiſſe poſt Caſſiani mortem, filiam illam vulgo quæſitam fuiſſe: hoc eſt, Rufinam, imprudente Caſſiano, vulgo corpore quæſtum feciſſe. Neque movet, quod hæc non Caſſiani, ſed Rufinæ filia nominatur: quia, cum apparuerit, eas nuptias non fuiſſe, Caſſiani filia dici non potuit. Quare, ut rem in pauca conferam, non puto, Rufinam veram uxorem fuiſſe; poſt ejus autem è vita exceſſum, filiam ejus in concubinatum à ſuo vitrico adſcitam eſſe. Et in fine, ut nonnulli putant, corrigendū, vulgo quæstum fecisse apparuit. Primum, quia nulla extat litera, unde ſignificetur, puellam iſtam in concubinatum habitam fuiſſe. Deinde, arbitror, ex l. 1, §. 2, D. de concub. privignæ concubinatum pro nefario & flagitioſo numerari. quando-

quidem, utrum mulier patri se & filio prostituerit, an vero vir cum matre & filia rem habuerit, nihil intersit. l. si qua mihi 12, §.1, D. de rit. nupt. Præterea, quorsum, quæso, ad propositum illa adjectio pertineret, puellam vulgo quęstum fecisse? Atque hæc quidem & de veteris juris concubinatu & de primo spuriorum genere dicta sint. Secunda species spuriorum, est eorum propria, qui ex meretrice nati sunt. Tertia vero eorum, qui ex virgine, vel vidua honestæ existimationis, quæsiti sunt. de quibus testatur l. si qua illustris 5. C. ad Orphi. & l. privignus 7, D. de grad. l. ex libera 6, C. de suis & legit. Quarta, eorum est, qui ex adultera nati sunt: de quibus apertissime loquitur l. Imp. D. de probat. & Gaius lib. Inst. 1, c. 4. Quinta eorum, qui ex cognata per incestum suscepti sunt: de quibus l. spurii 6, D. de decurionib. & l. 2, C. Th. de incest. nupt. & Gaius, lib. Inst. 1, c. 4. Unde Ulp. reg. tit. 5, *Si quis*, ait, *eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi non fiunt, sed, quasi vulgo concepti, spurii sunt.* Hæc cum ita sint, tamen, ut in plerisque aliis juris nostri quæstionibus, disciplinæ

ſciplinæ cauſſa, ſingulæ res ſingulis nominibus diſtinguuntur. Similiter in hoc tractatu, interdum vulgo quæſiti nomen ei proprie & peculiariter tribuitur, qui ex ea, quæ corpore quæſtum fecit, natus eſt; & ab eo ſeparatur, qui ex honeſta concubina ſuſceptus eſt: velut in l. privignus 7, D. de gradibus & adfin. Similiter ſpurius ab eo qui ex inceſtu natus eſt. l. ſpurii 6, D. de Decurionibus. Sed hæc hactenus. Nunc conſequens eſt, ut de novo concubinarum genere, quod ſolum à Juſtiniano probatum eſt, diſſeramus. Ergo, ex Juſtiniani jure, concubina eſt mulier libera, innupta, quam vir cælebs domi concubinatus cauſſa ſolam habet. Liberam enim concubinam eſſe oportere, ſatis ex eo intelligitur, quod inteſtato ſuccedit. l. ſi qua illuſtris, §. 1, C. ad Orphic. itemque Novel. 89, §. εἴ τις τοίνυν περιών. ubi Julianus, *Concubinam*, inquit, *dicimus talem, quæ, libera conſtituta, in domo defuncti erat.* itemque Novell. 18, §. βλέψωμεν, his verbis: εἴη δὲ αὐτῷ κατὰ τὴν οἴκησιν, ἕως περιῆν, ἐλευθέρα τις γυνὴ, ἐν παλλακῆς σχήματι συνοῦσα. Quinetiam Juſtin. in l. ult. C. commun. de manum. ſtatuit, ut, ſi quis forte ancillam ſuam

quidem, utrum mulier patri se & filio prostituerit, an vero vir cum matre & filia rem habuerit, nihil intersit. l. si qua mihi 12, §. 1, D. de rit. nupt. Præterea, quorsum, quæso, ad propositum illa adjectio pertineret, puellam vulgo quęstum fecisse? Atque hæc quidem & de veteris juris concubinatu & de primo spuriorum genere dicta sint. Secunda species spuriorum, est eorum propria, qui ex meretrice nati sunt. Tertia vero eorum, qui ex virgine, vel vidua honestæ existimationis, quæsiti sunt. de quibus testatur l. si qua illustris 5. C. ad Orphi. & l. privignus 7, D. de grad. l. ex libera 6, C. de suis & legit. Quarta, eorum est, qui ex adultera nati sunt: de quibus apertissime loquitur l. Imp. D. de probat. & Gaius lib. Inst. 1, c. 4. Quinta eorum, qui ex cognata per incestum suscepti sunt: de quibus l. spurii 6, D. de decurionib. & l. 2, C. TH. de incest. nupt. & Gaius, lib. Inst. 1, c. 4. Unde Ulp. reg. tit. 5, *Si quis*, ait, *eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi non fiunt, sed, quasi vulgo concepti, spurii sunt.* Hæc cum ita sint, tamen, ut in plerisque aliis juris nostri quæstionibus, di-
sciplinæ

ſciplinæ cauſſa, ſingulæ res ſingulis nominibus diſtinguuntur. Similiter in hoc tractatu, interdum vulgo quæſiti nomen ei proprie & peculiariter tribuitur, qui ex ea, quæ corpore quæſtum fecit, natus eſt; & ab eo ſeparatur, qui ex honeſta concubina ſuſceptus eſt: velut in l. privignus 7, D. de gradibus & adfin. Similiter ſpurius ab eo qui ex inceſtu natus eſt. l. ſpurii 6, D. de Decurionibus. Sed hæc hactenus. Nunc conſequens eſt, ut de novo concubinarum genere, quod ſolum à Juſtiniano probatum eſt, diſſeramus. Ergo, ex Juſtiniani jure, concubina eſt mulier libera, innupta, quam vir cælebs domi concubinatus cauſſa ſolam habet. Liberam enim concubinam eſſe oportere, ſatis ex eo intelligitur, quod inteſtato ſuccedit. l. ſi qua illuſtris, §. 1, C. ad Orphic. itemque Novel. 89, §. εἴ τις τοίνυν περίεργος. ubi Julianus, *Concubinam*, inquit, *dicimus talem, quæ, libera conſtituta, in domo defuncti erat.* itemque Novell. 18, §. βλέψωμεν, his verbis: εἴη δὲ αὐτῷ κατὰ τὸν οἶκον, ἕως περιῆν, ἐλευθέρα τε γυνὴ, ἐν παλλακῆς σχήματι συνοῦσα. Quinetiam Juſtin. in l. ult. C. commun. de manum. ſtatuit, ut, ſi quis forte ancillam ſuam

pro concubina habuerit, neque de ipsa, natisve ex ea, quidquam in testamento statuerit: tum & ea, & ex illo concubinatu nati, post domini mortem liberi sint. Innuptam autem esse eam oportere, non modo Justinianico, sed etiam vetere jure, propter adulterii crimen, superius dictum est. ex l. si uxor 13, D. de adulter. Addidimus autem, concubinam à viro cælibe tantum haberi posse, propter Constantini constitutionem in l. 1. C. de concub. & l. ult. C. commun. de manumiss. Qua ex re differentia inter veteres concubinas & has recentes intelligitur. Nam, ut in commentario de verbis juris docuimus, jure vetere etiam maritis habere concubinas licuit. Solam autem, addidimus, propter hæc Justiniani verba, quæ in utraque illa Novella posuit: Εἰ δὲ ἐκκεχυμένα τὰ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῷ γένοιτο, καὶ ἄλλας ἐπ' ἄλλαις ἐπεισαγάγοι τῇ προτέρᾳ παλλακῆς, καὶ πλῆθος ἔχοι γυναικῶν πορνευομένων, (οὕτω γὰρ εἰπεῖν κάλλιον,) μισητὸς μὲν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος, &c. id est: *Quod si profusa ipsius libido fuerit, &, præter primam concubinam, alias super alias inducat, pluresque habeat meretrices, (sic enim verius adpellandæ sunt,) odio is nobis erit: neque hujus legis beneficio*

beneficio fruetur. Hæc cum ita ſint, illud intelligi debet, è quinque ſpuriorum generibus, quæ antiquo jure probabantur; quatuor à Juſtiniano ſublata fuiſſe: unumque id ſolum eorum comprobatum, qui ex concubinis nati eſſent: quos Græco nomine νόθȣς, interdum etiam ex Romana conſuetudine φυσικȣ̀ς, adpellat. quorum tamen duo hæc genera obſervavimus. unum eorum, qui ex certis concubinis: alterum eorum, qui ex non juſtis uxoribus ſuſcepti erant: id eſt, ex iis mulieribus, quæ uxorum quidem animo habebantur, ſed, contra leges & præſcripta Juſtiniani ductæ, uxorum jure non cenſebantur. Quod Juſtinianus, in fin. Novellæ 74, his demonſtrat verbis: Εἰ δὲ παρὰ ταῦτα γένοιτο, μὴ μέν τοι ἐκ καταδεδικασμένης προέλθοιεν συναφείας, ἔσονται νόθοι· καὶ τῶν παρ' ἡμῶν φιλοτιμηθέντων τοῖς νόθοις, εἴ τε ἐκ διαθήκης, εἴτε ἐξ ἀδιαθέτȣ, τεύξονται.

Cap. III.

De ſpuriorum & nothorum jure veteri & novo.

Nunc proximum eſt, ut de ſpuriorum jure conſideremus. Hæc

autem consideratio duplex est. primum ex veteris juris ratione: tum deinde ex novi, quod à Justiniano introductum est. Ac veteris quidem juris ratio hæc fuit, ut spurii omnes, gentilitatum & adgnationũ juris expertes essent: quippe cum adgnatio à patre sit: patrem autem spurii non habeant. l.2, & l.4, D. und. cognat. Sed cum vulgo concepti matrem sequuntur, ut ait l. cum legitimæ 19, D. de stat. hom. ac proinde cognationem per matrẽ adepti sint: quod caput prætor in edicto de cognatis posuit: id caput etiam ad spurios productum est. d.l.4, & §. vulgo quæsitos, de succ. cogn. Quod cum ita sit, facile intellectu est, quam inepte à nonnullis dubitetur, utrum spurii cives Romani, an vero peregrini essent. Quamquam ejus rei dubitationem Justinianus, initio Novell.89, adtulisse videtur: ubi sic scribit: Τὸ τῶν νόθων ὄνομα τῇ Ῥωμαίων νομοθεσίᾳ πρώην οὐ διεσπούδαστο· οὐδέ τις ἦν περὶ αὐτὸ φιλανθρωπία, ἀλλ' ὡς ἔκφυλόν τι καὶ παντελῶς ἀλλότριον τοῦ πολιτεύματος ἐνομίζετο. Nam, si nothi pro exteris & plane à civitate alienis numerabantur: quomodo Rom. cives haberi potuissent? Quod etiam video Alciatum adfirmasse,

firmasse, lib. parerg.4, cap.6. Sed, cum, in l.1, §.2, D. ad Tertyl.& §. 2, ad Orphic. legitima matris hereditas iis ex Orphiciano S.C. deferatur: item, in l. 2, & 4, & l. Modestinus, D. und. cogn. & §.3, de succ. cog. bon. possessio unde cognati, iis & inter se, & inter matrem & ipsos concedatur: quid stultius est, quam dubitare,an cives R. fuerint?Præterea, cum in l.4, D. de in jus voc. in jus vocatio iis adversus matrem denegetur; perspicuum est, eam adversus alios omnes iis dari. l.ex eo 18, D. de testib. Item, videmus, eos heredes institui, & cum iis testamenti factionem esse. in l. cum tabulis 16, §. quoniam, D. de his quæ ut indign. & l. Lucius 45, D. de vulg. subst. l. Lucius 88, §. Damæ, D. de leg. sec. l. ult. D. de jur. delib. l. omnes 17, §.1, D. quæ in fraud. cred. neque id tantum, verum etiam, de inofficioso matris testamento quæri posse: l. si suspecta 29,§.1, D. de inoff.test. item in l.3,§.1, & l.6, D. de decur. spurios in decurionum ordinem adlegi: atque adeo etiam eos, qui ex incestu nati sunt. Ad illa ergo Justiniani verba,quæ sane nimium effuse concepta sunt, ita respondendum est: spurios omnis civi-

lis.

lis juris expertes fuisse, dumtaxat quod ex adgnatione conparatur. quoniam, ut ait Ulp. in l.4, D. und. cog. adgnatio per patrem quæritur: spurii autem patrem non habent. Itaque nihil nos moveat, quod eodem loco Alciatus obiicit ex l.1, & l. nec apud, C. de inst. hered. & l.1, §.2, D. leg. sec. nam ibi nulla omnino spuriorum mentio est: sed deportatorum aut peregrinorum dumtaxat. Denique ἀλλότερον Justinianus eadem immoderatione dicendi usurpavit, qua usum eundem videmus, in Novella 153, de infantib. exposit. & Constantinum, in l.1, C. de natur. lib. Atque hæc quidem juris antiqui ratio fuit. Justiniani autem Novellis constitutionibus omnes (ut superius dictum est) spuriorum species, præter unam nothorum, sublatæ sunt. Nothos autem definit, qui ex concubina nati sunt: hoc est, ex muliere innupta, quam vir cælebs domi concubinatus caussa solam habuit. Hujus autē juris origo prima ad Constantinum imp. referenda est: quemadmodum testatur Justinianus, initio Novell. 89, & Zeno, in l. divi 5, C. de natur. lib. Sed ea ratio, semel ab illo inchoata, postea à consequentibus imperatoribus miri-

mirifice amplificata est, usque ad tempora Justiniani: hoc est, per spatium annorum ducentorum. Ergo de Justinianico jure videamus. Id autem duplex est. nam prius, est de spuriorum conditione: alterum, de legitimatione. Spuriorum ergo conditio hæc à Justiniano definita est, ut ex intestati caussa, si quidem justi liberi extent, boni viri arbitratu alantur: si non extent, sextans eis debeatur. Ex caussa vero testamenti, si justi extent, sola eis uncia relinqui possit. si testatoris parentis extent, bes: si soli, quantumvis. Novell. 89. at in matris bonis, ut pro justis liberis habeantur. l. si qua illustris, C. ad senat. Orfic. Hoc autem loco aliquot pragmaticorum quæstiones necessario tractandæ sunt. Quarum prima hæc est: An nothis aliqua legitima debeatur. Qua quæstione nihil absurdius fingi potest. Nam, cum legitima in locum querelæ inofficiosi introducta sit, quomado pater in illos inofficiosus dici poterit, cum justis liberis existentibus non liceat ei amplius uncia illis relinquere? ut modo ex Novella 89 dictum est. Etsi autem ex caussa quidem intestati, si justi liberi non extent, sextans iis dedeatur:

qua

qua de caussa tertia sextantis pars eorum legitima esse videretur: tamen, cum legitima non nisi ex testati caussa debeatur: quomodo inofficiosus dici poterit, qui etiamsi inofficiosissimus esse cupiat, tamen non nisi in uncia esse possit? Quare concludendum arbitror, nihil iis legitimæ nomine deberi: sed ejus nomine alimenta boni viri arbitratu adtribuenda esse. Altera quæstio est:: An filiæ nothæ dos à patre debeatur. Nam extat Ulpiani testimonium, in l. uxorem 41, §. pater naturalis, D. de legat. 3. ubi aperte scribitur, patrem non teneri dotem spuriæ filiæ constituere. Indeque vulgaris nata opinio est, patrem nothis puellis dotem non debere. Sed videamus, an lex illa nihil ad jus novum, hoc est, à Justiniano inductum, pertineat. nam jure antiquo pater naturalis filiam alere non cogebatur. l. 5, §. 2, D. de adgnoscend. lib. tantum abest, ut dotare teneretur. Sed cum jure novo boni viri arbitratu alimenta debeantur, statuendum putarem, ex boni quoque viri arbitratu, pro facultatum paternarũ modo, ei dotem, quæ quodammodo alimentorum locum obtinet, constituendam esse. Tertia quæstio est: Ad quem

dos,

dos, si qua nothæ constituta est, soluto matrimonio revertatur. De quo quia nihil toto jure constitutum est, non dubitarem, ad eum modum nobis respondendum esse, quem de ceteris dotibus in lib. de Dotib. explicavimus.

Cap. IV.

De nothorum paternis & maternis hereditatibus.

Nunc consequens est, ut de nothorum hereditatibus disseramus. Nam Justinianus, Novella 89, §.13, statuit, ut, quod jus nothis in parentum hereditatibus tribuitur, idem parentibus in illorum successionibus concedatur. Quod non ita facile ad explicandum videtur. Nam, siquidem nothus liberos habeat, verum est, patrem ipsius egentem, arbitratu viri boni, ipsius facultatibus alendum esse. Quod ad alterum caput adtinet, quo constitutum est, ut, si pater justos liberos non habeat, sextans notho, decunx legitimis patris heredibus adtribuatur: non video, quemadmodum in nothi persona reciprocari possit. Nam, si nothus liberis careat, non sextans, sed as integer

patri

patri debebitur. ex caussa autem testati, jus hoc manifestum est, ut nothus, liberos habens, patri suo unciam relinquere debeat. sed si pater liberos non habeat, patrem habeat, dictum est, eum posse bessem notho relinquere, trientem patri debere. quod quemadmodum contrariam in partem verti possit, obscurum est. pater enim patri suo trientem tantum debet: cum notho bessem relinquat. at nothus, liberos non habens, poterit extraneis bessem relinque: suo vero patri, trientem. Postremus autem articulus, in quo dictum est, si pater neque patrem, neque liberos habeat, totum assem posse notho relinquere: reciprocationem non admittit. Quæ quidem omnia de patrum hereditatibus ultro citroque deferendis dicta sunt. Nunc de maternis videamus. Nam antiquo jure multiplex spuriorum jus in maternis hereditatibus fuit. Septuplex autem observavimus. Primum, ut ex Orphiciano S.C. matris intestatæ heredes essent legitimi. l. 1, §. 2, C. ad Tertyl. §. 2, de Orphic. Secundum, ut iis legitima in bonis maternis deberetur: alioqui inofficiosi querela uterentur. l. si suspecta 29, D. de inof. test. Tertium, ut bo-

ut bonorum possessio unde cognati iis deferretur. l.2, l.4, D. und. cogn.§.vulgo quæsitus, de succ. cognat. Quartum, ut mater illos alere cogeretur.l.4. l. si quis à liberis 5. §.1.D.de adgnosc.lib. Quintum, ex Justiniani constitutione, ut una cum justis liberis æquis ex partibus succederent. l. si qua illustris 5, C. ad Orsi. Sextum, ut patronæ liberi vulgo quæsiti, materni liberti bonorum possessionem acciperent l. patronæ 18, D. de bon. libert. Septimum, ut mater iis tutorē petere cogeretur. l.ult. C.qui pet.tut. Verum exoritur quæstio, utrum jus illud omne per Justiniani Novellam confirmatum, an vero abrogatum sit? Quod potius videtur: cum §.1 ita scribat: Καλῶς ἔχειν ᾠήθημεν, ἐν μιᾷ διατάξει τὸ πᾶν συναγαγεῖν, ἥτις αὐτὴ πάντων ἀρκέσει τὰ περὶ τῶν νόθων διορθῶσαί τε καὶ νομοθετῆσαι. id est, *Optimum factu putavimus, jus omne de nothis unam in constitutionem conferre, quæ pro omnibus sufficiat, ad ea, quæ ad nothos pertinent, & emendanda, & constituenda.* Cum enim dicat, se jus nothorum omne in eam Novellam contulisse, omne, quod reliquum est, abrogasse intelligitur. Alterum argumentum sumi potest ex §.4. ubi Justinianus scri-

nam cognationem retineant, qua de caussa bonorum possessio unde cognati inter ipsos defertur; l.2, l.4, l. Modestinus, D. unde cognat. difficile dictu est, eos posse cognationem sine nobilitate retinere. quippe, cum matris conditionem sequi dicantur. in l.1, in fi. D. ad municip. l. cum legitimæ 19, l. lex naturæ, D. de stat. hom. Præterea, quod ad novum jus attinet, hodie nothi sine patre dici non possunt. Nam ex Novellis Justiniani tam certum habent patrem, certamque matrem, quam qui ex justissimis nuptiis procreati sunt. Itaque etiam ab intestato patri heredes designantur. Quodsi legitimati sunt, quia tunc in patrum potestatem redacti sunt; ut posterius intelligetur ex l. ult. D. de adopt. & ex l. ult. D. de his qui sunt sui vel alie. probabiliter disputari posset, eos suitatem usquequaque adeptos esse; quasi jus suitatis individuum sit; quemadmodum videmus, in l. qui in provincia 57, §.1, D. de rit. nupt. statum eorum, qui ex incestu nati fuerant, ab imp. ita confirmari, ut plane pro legitimis habeantur. Sic videmus, in l. divi 5, C. de nat. lib. legitimatos duobus locis adpellari suos, & potestati

patris

patris ſubjectos: item in l.6, & l.7, eod. tit. Contra tamen, quod ad matris familiam attinet, illa pugnant. Primum, quod nobilitas jure noſtro definitur claritas generis: ac proinde ex majorum origine defertur. l.1, C. de dignit. Spuriorum autem origo ex eo tantum die, quo nati ſunt, numeratur. l. ejus qui 9, D. ad municip. *Ejus*, inquit, *qui juſtum patrem non habet, prima origo à matre, eoque die quo ex ea editus eſt, numerari debet*. Præterea mulier familiæ ſuæ & caput & finis eſt. l. pronunciatio 195, in fi. de verb. ſign. fœminarum autem liberi in familia earum non cenſentur. l. ſeq. eod. Denique Juſtinianus, in l. ſi qua illuſtris, C. ad Orphic. ſi bene lex attendatur, concubinatus & ſpuriorum nomen à nobilibus fœminis apertiſſime removet. Etſi autem novo jure certum patrem habeant, tamen non filii jus adipiſcuntur: quia ſuitas, filiatio, adgnatio, cognatio, ſunt, uti ſuperius diximus, individua. l. quæſitum 34, D. de adopt. Quod autem ad legitimatos attinet, jus antiquum, quo per principis reſcriptum ſuitatem adipiſcebantur, aperte per Novellam abrogatum eſt: ubi Juſtinianus ſanxit, ut legitimati

ſoli

ſoli patri legitimati ſint, non etiam generi: idque certæ dumtaxat portionis cauſſa. Unde adparet, legitimationem eſſe jus quoddam definitum, & certis tanquam terminis ita circumſcriptum, ut longius produci non poſſit. Cum autem claritas generis per totam familiã diffuſa & plane individua ſit, atque in adgnatione & gentilitate poſita: quomodo ex ea ſola parte nobilitatem adſequerentur? Præterea, nobilitas, eſt jus familiæ: cujuſmodi eſt jus ſacrorum. l. familiaria 5, D. de relig. l. jus familiarum, & l. pen. C. eod. Atque hæc quidem ex noſtris libris, & Juſtinianici juris ratione ſic diſputantur. Sed, cum nobilitas omnibus ætatibus ex variis cujuſque gentis inſtitutis æſtimata ſit, conſentaneum eſt, receptam conſuetudinem ſequendam eſſe: quemadmodum videmus, apud Germanos, Venetos, aliaſque gentes nonnullas, ſpurios poſtremorum hominum numero haberi: apud Delphinates autem, quod Guido Papius teſtatur, eos, qui ex nobili patre nati, & ab eo adgniti ſunt, nobiles cenſeri. Jure vero civili, quod libris noſtris continetur, abſurdum eſt, exiſtimare, nobilitatem iis etiam per legitimationem

nem concedi. Legitimatio enim, ut constat ex Novel. 89, jus ex sola patris persona tribuit. nobilitas autem, totius generis & familiæ communis est. Ea vero jura esse inter se diversissima, perspicue traditur in l. 3, D. de interd. & relegat. Atque hæc quidem de primo nothorum gradu ita se habent. Ante vero quam ad legitimationem accedamus, pauca de secundo dicenda sunt. nam Justinianus, d. Novel. 89, §. 12, in fin., statuit; ut, quæ in Codice de istjusmodi nepotibus dicta sunt, teneantur. Constitutum autem fuerat in l. ult. C. de natur. lib. ut, sive ex justo filio nepos naturalis susceptus esset, sive ex naturali filio justus nepos: si justi liberi extent, unciam ei relinqui liceat: sin minus, quantumvis. Ab intestato vero, ut hujusmodi nepotibus successionis jus nullum esset. Quid ergo, si avus, quo de agitur, patrem habeat? an bessem relinquere nepoti poterit, ut patri suo trientem legitimarium relinquere cogatur? Quod certe prima specie videtur: sed constitutionis illius verba repugnant. *In nepotibus*, inquit, *non eadem observatio est, ubi legitima soboles minime facit impedimentum.* Item: *Ea enim subsistente, veterum constitu-*

ſtitutionum tenorem, &c. Quod cum ita ſit, nulla ſobole ſubſiſtente, ſequi videtur, ut veterum conſtitutionum tenor non obſervetur: ac proinde nepos ab avo inſtitui in beſſe non poſſit. Quod ſane concoquere non poſſum. Et, vere ut dicam, nimium perplexe ac tenebricoſe lex illa concepta eſt. Nam, ſi pater ſuo notho tantumdem poteſt relinquere, quidni avus legitimo nothi filio perinde, ut cuivis extraneo, poterit?

Cap. VI.

De legitimatione. Et quatuor tractata quæſtiones in hoc argumento.

Hactenus de ſpuriorum jure & conditione ſatis dictum eſſe arbitramur. nunc tempus eſt, ad eorundem legitimationem accedere. Sed prius, quid ſit legitimatio, conſiderandum eſt. Quod enim vulgo natalium reſtitutio definitur ex Novell.74, ex parte quidem verum eſt, ſed non ex toto. Natalium enim reſtitutio, jus omne, quod quis integris natalibus adipiſci poteſt, adtribuit. l.2, de natal. reſt. Legitimatio vero tantum abeſt ut jus adgnationis integrum alicui præſtet, ut ſoli patri legiti-

mum faciat: ab aliis vero omnibus triũ generum adgnatis prorsus eum alienum relinquat. Novel.89,§.4. Quin ne integrum quidem adgnationis jus ei in parentis persona tribuit: hoc est, ut suitatem obtineat. quemadmodum, olim factum fuisse, argumento est l. ult.D.de adopt. Nam legitimationis jus omne hoc est. primum, ut justis liberis extantibus legitimari nothus, nisi per conjugium & decurionatum, non possit. deinde, ut legitimatus soli patri ab intestato heres sit: ceteris non sit. institui tamen ab omnibus heres possit: sed à patre non majore ex parte, quam quæ minima alicui adtributa est. Quod cum ita sit, videndum, an legitimationis definitio commode tradi hæc possit: Legitimatio est, cum ex concubina susceptus, ita patri suo heres ab intestato designatur, ut etiam institui ab eo heres possit: dum tamen ne majorem, quam quivis ex justis liberis, hereditatis partem capiat. Quibus verbis omne, ut opinor, legitimatorum jus, quod quidem ad successiones pertinet, continetur. Probaturque definitio hæc ex Novell. 74, & Novell.117, §.2. ubi γνησίους ποιεῖσϑαι Justinianus eos dicit, quos recepta

cepta in Scholis consuetudine legitimari dicimus. Tribus autem modis legitimatio contingit: per decurionatum, concubinæ matrimonium, & principis rescriptum. Primum autem à Theodosio posteriore institutum fuisse, Justinianus testatur in Novel. 89. ejusque constitutio extat in l. 3, C. de natur. lib. sed ea tota ratio à Justiniano emendata, formam hanc habet; ut liberi sive ex concubina, sive ex ancilla suscepti, atque hi quidem manumissi, per cooptationem in curiam, & suitatis, & gentilitatis, & adgnationis jus adipiscantur: aut, si fœminæ sunt, per decurionis matrimonium. Secunda legitimationis ratio, à Constantino primum instituta, postmodum à Justiniano ita confirmata est, ut matrimonium cum concubina contractum, sive ea ingenua, sive libertina, sive serva & postea manumissa fuerit, liberos, & ante & post matrimonium conceptos, legitimos faciat. l. divi 5, l. cum quis 19, & l. seq. C. de natur. lib. & Novell. 89. Tertiam fieri diximus per principis rescriptum: ut, si pater, aut ipsi nothi, ex patris testamento imperatori preces obtulerint, jus legitimorum adsequantur; si modo legitimi non ex-

 tent.

tent. Nam si legitimi extent, nothi non poterunt, nisi per decurionatum & consequens parentum matrimonium, legitimari. eadem Novel. §. *κἀκεῖνο* 9, & §. 11. Ex his igitur patere arbitror, quidnam ad illam quæstionem respondendũ sit: an per legitimationem integrum filiifa. jus, hoc est, suitas, adquiratur. Quod propterea videri posset, quia Justinianus, in §. 2, de hered. quæ ab intest. his utitur verbis: *Heredum suorum jura nanciscuntur.* item, *Iustos & in potestate patris fieri.* Quibus consentanea sunt quæ ab eodem scribuntur in §. ult. de nupt. & in l. 5, l. 6, l. 7, & l. 11, C. de nat. lib. in Novell. 74, ὑπεξουσίους ἔχειν. item, *μηδὲν τῶν νομίμων παίδων διαλλάττοντας.* Sed verius est, legitimatione non integram suitatem adquiri: verum ex parte tantum: hoc est, quatenus ad solam patris personam pertinet. quippe, cum legitimati, ut superius ex Novell. 89 dictum est, ab omnibus aliis patris propinquis & cognatis, ab omni, inquam, ipsius cognatione & familia, plane alieni sint. Quoniam de nothorum jure & legitimatione diximus, superest, ut de ceteris spuriis, quorum quatuor genera superius protulimus, breviter explicemus.

cemus. Summa autem eorum quæ Justinianus de iis statuit, hæc est: ut spurius aliunde quam ex concubinatu susceptus, neque nothus, neque naturalis adpelletur: neque ullum in patris hereditate, vel ex testati, vel ex intestati caussa, jus habeat: ac ne à suis quidē parentibus ei alimenta debeantur. Novel. 74. & 89, in fi. Verba autē illius hæc sunt: Τοὺς γὰρ ἀπὸ τῆς καθάπαξ παρ' ἡμῶν μεμισημένων τε, καὶ διὰ τοῦτο κεκωλυμένων γάμων, προϊόντας, οὐδὲ νόθους κλητέον, οὐδὲ μεταδοτέον αὐτοῖς οὐδεμιᾶς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο ζημία τῶν πατρώων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ' ὁτιοῦν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυμίας αὐτῶν ἕξουσι παῖδες. Hujus autem hæc: Πρότερον μὲν γὰρ πᾶς ὁ ἐκ συνελεύσεων (οὐ γὰρ καλέσομεν γαμῶν) ἢ νεφαρίων, ἢ ἰγκέστων, ἢ δαμνάτων προελθὼν, οὗτος οὐδὲ φυσικὸς ὀνομασθήσεται, οὐδὲ ἀποτραφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἔξεστί τινα πρὸς τὸν παρόντα νόμον μετουσίαν. Sed quæri video, utrum natus ex viro marito & muliere soluta in nothorum, an vero in spuriorum numero censeatur. Qua quæstione vix ulla absurdior est. Et tamen pragmatici, ut opinor, omnes, nothorum iis jus sine controversia concedunt. in his Alexander, Salycetus, Paulus Castrensis, Socinus,

&, qui argutissime hanc sententiam defendit, Philippus Decius, consil. 306. Primum autem & summum illorum argumentum ducitur ex l.1,C. de adulter. quasi ea lege tradatur, mariti scortationem lege nulla vindicari. Itaque sic argumentantur: Soli ex damnato concubitu procreati ab hereditatibus repelluntur. Scortatio mariti, lege non damnatur. Ex ea igitur scortatione nati, ab hereditate repellendi non sunt. Sed adsumtio falsa est. Non enim, si uxor agere lege Julia non potest, ut ibi traditur, continuo verum est, mariti scortationem legibus non damnari. Præterea, si nati ex concubina, quam vir maritus habeat, repelluntur: l.1, C. de concub. & Novell. 89: atque adeo ex secunda concubina suscepti: ut Novell. 18, & 89: quanto magis, qui ex ea, in qua stuprum aut scortatio committitur, repudiandi sunt? Denique, quo nomine intestati hereditatem peterent, cum neque nothi, neque naturales adpellentur, ut Justinianus in fin. Novell. 89 apertissime testatur? Sed de matris hereditate Socinus urget vehementius. nam, olim spurios omnes matri successisse, superius dictum est. quod si abrogatum

gatum non fuit, quidni etiam nunc valeat? Quæ fuit mens aut Socini, aut aliorum, cum illa tam dilucida verba l. si qua illustris, C. ad Orfic., non animadverterunt? *Si concubina procreaverit liberos ex licita consuetudine, ab homine libero habita*, &c. Quid enim planius dici potest, ut intelligatur, si non licita consuetudo fuerit, matri liberos non successuros? Altera eorumdem quæstio, aliquanto obscurior, hæc est: An ex meretrice natis relinqui testamento possit. Quod illi summa contentiône defendunt, hanc unam ob caussam, quia meretricius concubitus extra legis pœnam est: l. si ea quæ, & l. quæ adulterii, C. de adulter. ac proinde ex meretricio concubitu nati, inter eos, qui ex damnato concubitu nati sunt, censendi non sint. Quid ergo est? Qui in Novell. 18, & rursus Novell. 89, tam acriter eos repellit qui ex secunda concubina procreati sunt: eosne admittet, qui ex meretrice, quæ longe tetrior est, suscepti erunt? Quorsum igitur Novell. 69 tam aperte exquirit, ut, qui ad legis beneficium admittentur, nati sint ex concubina, domi retenta, nomine & titulo concubinæ? τοῖς γὰρ τοιούτοις μόνοις ζῶντα νομοθετοῦμεν,

ἔνθα παντελῶς ἀναμφισϐήτητός ἐστιν ἥ τε τῆς παλλακῆς κατὰ τὸν οἶκον σχέσις, ἥ τε τῶν παίδων ἐκεῖσε γονὴ καὶ τροφή. Neque mihi ſophiſta neſcio quis cavilletur, ibi de cauſſa inteſtati Juſtinianum loqui: cum ſatis conſtet, omnem illam concubinarum & nothorum definitionem non ad illius loci anguſtias reſtringendam, ſed fuſe ad integrum Novellæ diſcurſum producendam eſſe, ut verba illa modo prolata demonſtrant. Denique, ne multis morer, contendo, ſcortationem omnem ex novo jure Novellæ 14, quæ eſt de lenonibus, inter damnatos concubitus numerandam eſſe: cum aperte Juſtinianus ibi ſanxerit, ne meretrices vel palam in fornicibus & lupanaribus, vel clam in ædibus privatis habeantur, ſed omnes è Chriſtianorum civitatibus tanquam peſtes exterminentur. Ad hunc ipſum locum illa quoque vulgaris pragmaticorum quæſtio pertinet: An parentes natis ex damnato concubitu alimenta debeant. quippe cum imp. Novella 89, in fin., his utatur verbis: οὐδὲ ἀποτραφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἕξει τινὰ πρὸς τὴν παροῦσαν νόμον μετουσίαν. Et Novell. 74: ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο τιμωρία τῶν πατέρων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ' ὁτιοῦν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυ-

πιθυμίας αὐτῶν ἔξεσι παῖδες. Quo eodem illud Ulpiani pertinet, in l.1, §.2, D. de adgnosc. lib. ubi ait, patrem cogi alere filiam, dum tamen juste quæsita sit. Denique, si iis alimenta legare liceat, fraudis facultas dabitur: cum id legatum in totam vitam pertineat. l. Mela ait, D. de alim. legat. Contra tamen illud pugnat quod dici solet, acerbum esse, parentum delicta liberorum pœnis lui: l. crimen, D. de pœn. l. spuriis 6, D. de decurionibus, item, naturæ legem, & sanguinis vim, civili ratione non extingui, §. ult. de legit. adgnat. tut. & l. eas obligationes 8, D. de capit. minut. Qui vero alimenta denegat, necare videtur. l. necare 4, D. de lib. adgnosc. Ut in pauca conferam, cum eos alere mater jure civili jubeatur, d.l.5, §.1, D. de adgnosc. lib. ex æquo & bono statuendum putarem, si mater, unde ipsos alat, non habeat, & fortunæ tenuis sit, non modo patri licere iis alimenta relinquere, sed etiam magistratus imperio cogendum esse, usquedum sese spurii exhibere possint. arg. d. l.5, §. sed si filius, eod. Legare autem iis tamquam extraneis, nullo modo permittendum est: ne, quod una ratione prohibitum est, altera con-

cedi videatur: contra l. ſcire oportet, §.1, D. de tut. & cur. &, quod in eorum odium inductum eſt, ut ἀλλότριοι cenſeantur, in eorum favorem contorqueatur, contra l. ſi quis ſolidum, D. de hered. inſt. Quod enim Pragmatici quidam obiiciunt ex l. extraneum, C. de hered. inſtit., plane abſurdum eſt. non enim quia extranei ſunt, propterea illis legare non licet; ſed, quia Juſtiniani lege, ut indigni & incapaces, repudiati ſunt. quemadmodum deportatis non propterea legare non licet, quia extranei ſunt, ſed quia peregrini, & civitatis jure multati ſunt. Nunc de nepote, qui ex ſpurio natus eſt, videamus. Nam Bartholus, conſil. 118, quem alii ſecuti ſunt, reſpondit, eum inſtitui heredem poſſe, propter l. emancipatum 7, D. de ſenat. l. 3, D. de interdict. & releg. l. 1, §. pen. D. cont. tab. Verum animadvertere debuerat, leges illas agere de nepote, cui jus adgnationis una cum hac luce quæſitum eſt. quod in his nepotibus locum non habet. Præterea, illo Bartholi inſtituto magna fraudandæ legis facultas aperitur: quia uſusfructus ſaltem ad patrem ſpurium reverteretur. l. cum oportet 6, C. de bon. quæ lib. Et, cum
avi

avi in nepotem benevolentia per filii personam transeat, l. dotem 6, D. de collat. bon. hoc casu, avi in filium benevolentiæ locus, jure quidem civili, nullus est. Sequitur illa disputatio: An spurii, sive, ut pragmatici loquuntur, bastardi nomen, conviciandi animo in quempiam conjectum, injuriarum actionem ei pariat. Cujus quæstionis argumentum nostri sumserunt ex l. 3, D. de lib. & post. cum pater in suo testamento ita locutus est: Ex mea uxore natus exheres esto. Quod non arbitror; cum injuriarum actio, non ex adfectu tantum conviciantis, sed ex eventu, id est, læsa alterius existimatione, nascatur. l. eum qui 18, D. de injur. Si tamen legitimatus spurius fuisset, quoniam per legitimationem illa macula eluitur: dandam actionem existimarem. cum etiam ei, qui, ut debitor, adpellatus est cum debitor non esset, ea actio concedatur. l. item apud 15, §. si quis, D. eod. tit. Antequam autem finem huic libro imponamus, operæprecium est, veteris & novi juris comparationem breviter strictimque percurrere. Nam illo jure, quinque spuriorum genera, æqueque omnia, probabantur: novo jure, unum

dumtaxat, nothorum scilicet. Illo, spurii jus cognationis habebant: hoc, non habent. Illo, legitimi matris heredes erant: hoc, sunt etiam matris heredes, atque adeo, justis extantibus liberis. l. si qua illustris, C. ad Orphic. Illo, legitimam in matris bonis habebant: hoc, neque in patris, neque in matris, habere possunt. Illo, patris intestati nulla ex parte heredes erant: hoc, patris intestati ex sextante tantum heredes sunt; si modo justi liberi non extent; nam si extent, boni viri arbitratu alendi sunt. Illo, à patre institui quavis ex parte poterant: hoc, à patre, si justi extent, non plus uncia; si parentes, besse; si neutri, asse integro locupletari possunt. Illo, per solum principis rescriptum legitimari poterant: hoc, duobus amplius modis, per decurionatum, & insequens matrimonium. Illo, justis extantibus, legitimari non poterant. primum, quia per solum principem legitimabantur. deinde, quia non tam bona erant conditione quam adoptati. constat autem, eum, qui justos habet liberos, adoptare non posse. l. nec ei 17, §. 3, D. de adopt. Hoc vero jure, justis extantibus, per matrimonium & decurionatum legitimari pos-

possunt; per principem non possunt. Novell.74, & aliis supra prolatis locis. Quod autem ad veteris & novæ legitimationis comparationem attinet, sic habendum est. Nam similitudo quidem hæc est: quod, sicut antiquo jure legitimatus etiam ab intestato plane legitimus heres erat; ita & novo jure: sicuti cum aliis ab intestato pariter æquabiliterque succedebat; ita hoc jure, justis extantibus, ab intestato æquabiliter succedit: sicut olim legitima ei debebatur; ita, hoc jure, cum ab intestato succedat, debetur. Differentia autem triplex est. nam olim legitimatio uno modo fiebat; nunc tribus. olim jus suitatis integrum tribuebat; nunc mutilum, & respectu patris dumtaxat. olim legitimatus institui à patre quavis ex parte poterat; nunc non majore ex parte quam quivis ex justis liberis.

Cap. vlt.

An Christianis concubinas habere liceat.

Atque hæc quidem ita conclusa sunto: tametsi quasi coronidis loco non alienum fore arbitror, vulgatam illam

illam quæstionem explicare; An Christiano jure concubinas habere liceat: cum Justinianus, qui florentissimis ecclesiæ temporibus vixisse creditur, earum habendarum potestatem faciat; dum tamen una dumtaxat, & à viro cælibe, habeatur: quod ipsius ætate à Christianis usurpatum fuisse, nemo, opinor, negaverit. Eo accedit, quod in antiquis religionis nostræ monimentis aliquot, concubinarum mentio fit ejusmodi, ut non aperte damnentur: veluti de Agar, Bala, Zilpa, & illa Gedeonis, quæ non nominatur. Postremo, quod vulgo dictitatur, concubinatum jure Canonico interdictum esse, propter c. dicat aliquis 32, q.4, (bona venia dictum sit,) pugnare apertissime arbitror cum c. is qui non habet, & seq., distinct.34. ubi ex concilio Toletano verba hæc proferuntur: *Is qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ sit conjunctione contentus.* Quod enim magnus quidam seculi nostri Theologus, in lib. Jud. cap. 8, verba illa interpretatur de iis, quæ vere concubinæ non erant, sed uxorum aimo domi habebantur, quamvis sollem-

lemniter ductæ non fuissent, nemo ex Justiniani Novellis non videt quam alienum sit: cum perspicue appareat, concubinas domi habere licuisse, neque animo, neque dignitate uxoris. Alioqui enim, liberæ mulieris consuetudinem non pro concubinatu, sed pro matrimonio jure civili haberi, satis constat ex l. in liberæ 24, D. de rit nupt. l. donationes 31, D. de donat. Hæc cum ita sint, tamen, veriorem contrariam esse sententiam, vel hinc licet intelligatur: quia D. Paulus, leges ecclesiis describens, statuit, ut quisque vitandæ scortationis caussa uxorem ducat: &, quoties de maris & fœminæ conjunctione præcepta dat, diserte maritos & uxores nominat: ut facile intelligatur, illam Justinianici seculi maculã fuisse: quemadmodum, de patrum veteris testamenti vitiis in concubinarum & plurium uxorum habendarum consuetudine, satis jam inter nostros theologos convenit. Eodem accedit, quod Leo Philosophus, imp. Constantinopolitanus, illã ætatis Justiniani licentiam repressit: & Novell. 91 constituit, ne Christianis concubinas habere liceat; præclaram illam ex Solomonis proverbiis rationem sub-

ſubjungens, indignum eſſe, cum è fonte ipſo puram aquam haurire poſſis, lutulentam quærere ; neque cuiquam difficile ſit, vitæ ſociam & conſortem invenire. Cuius exemplum imitatus Conſtantinus Porphyrogenneta, conſtituit, ut apud Chriſtianos nullum diſcrimen inter concubinatum & ſcortationem putaretur: neque cuiquam Chriſtiani nominis habere concubinas liceret : quemadmodum Harmenopulus teſtatur lib. 4, cap. 7.

FINIS.

Rerum

Rerum & verborum, authorum item, qui vel emendantur, vel notantur,

INDEX.

A.

Ad-

B.

Basium,

Clodius,

Colus

Consan-

Dos,

Festus,

Hasta,

I.

K.

L.

M.

Maritus.

Mercu-

N.

Nepti

O.

P.

Promit-

Pueri

San-

S.

San-

Solidi

T.

Venus,

INDICIS
FINIS.